

REGENTS OF THE UNIVE

DIE BOUC VAN SEDEN.

LEIDEN: BOEKDRUKKERIJ VAN L. VAN NIFTERIK HZ.

Bouc van seden.

DIE

BOUC VAN SEDEN.

EEN MIDDELNEDERLANDSCH ZEDEKUNDIG LEERDICHT,

NA KAUSLER,

VOLGENS HET COMBURGER HANDSCHRIFT

OPNIEUW UITGEGEVEN EN TOEGELICHT

DOOR

W. H. D. SURINGAR.

LEIDEN,
GEBROEDERS VAN DER HOEK.
1891.

Ist dat ic yet scrive hier in
Dat den enen of oec den anderen
Niet en ghenoecht, die mach gaen wanderen
Ende latent anderen luden lezen,
Dien dit donct bequamelic wesen.

Der Minnen Loep III, 14.

Bij de intrede van mijn zes-en-tachtigste levensjaar heb ik het nog eens gewaagd — en dit zal dan ook wel de laatste maal zijn dat ik zulks durf ondernemen — een gedeelte van de letterkundige onderzoekingen, waarmede ik mij in den laatsten tijd heb bezig gehouden, door den druk bekend te maken; daarbij gemoedelijk vertrouwende dat het lezend publiek aan dezen arbeid geen mindere goedkeuring zou willen schenken dan aan mijne vroeger uitgegevene geschriften is te beurt gevallen. Daartoe zou ik echter thans niet hebben durven besluiten, hadde ik mij niet vooraf mogen verzekerd houden dat het mij niet ontbreken zou aan den bijstand van bevriende letterkundigen, welken ik op mijnen leeftijd en bij mijn sedert lang verzwakt gezichtsvermogen, al te zeer gevoelde te zullen noodig hebben.

Zoodanigen bijstand, als ik meest behoefde, heb ik tot mijne blijdschap, gereedelijk gevonden bij een viertal mijner daartoe aangezochte vrienden; t. w. de heeren Dr. J. VERDAM, hoogleeraar te Amsterdam, Dr. W. N. DU RIEU en Dr. S. G. DE VRIES, bestuurders der Leidsche Universiteits-bibliotheek, benevens Dr. L. J. SURINGAR, leeraar aan het Gymnasium te Amsterdam, hebben mij met de meeste bereidvaardigheid hunne hooggewaardeerde diensten bewezen: deels door mededeeling van menige belangrijke opmerking en terechtwijzing; deels door bezorging van zeldzame boeken en handschriften uit binnen- en buitenlandsche bibliotheken; deels door het verbeteren der drukproeven, waarvan de terugzending meestal van goede wenken vergezeld ging. Voor dit alles betuig ik gaarne ook hier ter plaatse mijnen verschuldigden dank; bewust als ik ben dat, indien dit geschrift van mij mag

bevonden worden niet zonder verdienste te zijn, deze voor een gedeelte aan die heeren moet worden toegekend.

De uitvoering der taak, die ik ondernomen heb, heeft ondershands eenen grooteren omvang gekregen dan ik mij had voorgesteld — te groot misschien als men eene vergelijking wil maken met andere bewerkingen die tot dusverre op dit gebied geleverd zijn. Het is mij daarbij opnieuw gebleken, hoe moeilijk het is zich niet door de liefde voor zijn werk te laten meesleepen en luisterende naar het *Heus tu, manum de tabula*, zich enkel tot eene voldoende keuze te bepalen uit hetgeen men met zorg in zijne Adversaria had bijeengebracht.

Wanneer ik dus nu mijnen arbeid, zooals die gedrukt voor mij ligt, met een onpartijdig oog doorloop — al zou men mij willen geruststellen met de verzekering dat in de bewerking van een stuk van beperkten omvang, gelijk het hier behandelde, eene grootere uitvoerigheid zonder bezwaar kan geduld worden, en dat er wellicht genoeg lezers zullen gevonden worden die niets minder zouden verlangd hebben — dan wil ik toch echter niet ontveinzen dat ik zeer goed gevoel, dat veel van mijne aanteekeningen voor menigeen zonder schade had kunnen worden weggelaten. Doch hoe dit zijn moge, daar nu toch eenmaal gedane zaken geen keer kunnen hebben en evenmin in een gedrukt werk kan geschrapt worden, zoo blijft mij niet anders over dan den geleerden lezer, die hier te veel vindt opgedischt, te mijner verschooning toe te voegen — wat ook Vader Cats gedaan heeft, toen hij ontwaarde dat de Verzameling zijner van heinde en verre te zamen gebrachte Spreekwoorden wel wat al te groot was uitgevallen —:

Meynt yemant desen boeck te langh of groot te wesen,
Die magh, indien hy wil, alleen maer weynigh lesen.

INLEIDING.

In het vermaarde Comburger Handschrift, dat thans in de Openbare Koninklijke Bibliotheek te Stuttgart berust, zijn eene groote menigte Middelnederlandsche gedichten bewaard gebleven, die, vroeger meerendeels onbekend, nu ruim 40 jaren geleden, door KAUSLER werden in het licht gegeven. Daaronder bevindt zich een moraliseerend leerdicht zonder opschrift, doch wat de dichter zelf, wiens naam onbekend is, in den aanhef genoemd heeft Den Bouc van Seden. Dit gedicht, dat mij reeds bij de eerste kennisneming in meer dan één opzicht vrij belangrijk toescheen, heeft mij weldra tot eene opzettelijke behandeling aangelokt; niet het minst daarom, dewijl ik vermoedde de bronnen te kunnen aanwijzen, waaruit deze dichter geput heeft. De bewerking alzoo door mij ondernomen en niet zonder gunstige uitkomsten, zoo ik vertrouw, ten einde gebracht, wordt thans den Lezer aangeboden.

Wie de vervaardiger geweest is van dit leerdicht, is geheel onbekend, doordien geenerlei, noch inwendige noch uitwendige aanduiding voorhanden is, die tot eene gerechtvaardigde gissing zou kunnen leiden. Wel heb ik mij een oogenblik gevleid, dat ik op weg was den naam des dichters te kunnen opsporen, toen ik was gewaargeworden, dat in de *Analecta* van MATTHAEUS een gedeelte van dit leerdicht was medegedeeld. Daar toch staat afgedrukt een historisch gedichtje van 24 regels *De Delfensium rebellione contra Ducem Albertum:*

Als men CIↃ.CCC schreeff
Ende LVIII. so bedreeff
Dat Hertoch Aelbrecht wert gecoren
Ruwaert, als ghi mocht horen
Als van Hertoch Willams weghen e. z. v.

waarop dan onmiddellijk eenige verzen van dit leerdicht volgen met het opschrift: ***Eiusdem sunt Auctoris Rhytmi qui sequuntur.*** Nu meende ik langs dien weg den naam van onzen dichter te zullen vinden, zoo ik slechts kon te weten komen uit wiens pen dat voorafgaand gedichtje gevloeid was. Doch dit heeft mij niet mogen gelukken, en evenmin mijnen desaangaande geraadpleegden vrienden. Bij nader inzien echter is mij die teleurstelling niet zoo bijzonder groot voorgekomen, daar ik berekende dat uit die ontdekking niets meer zou kunnen bewezen worden dan wat het gevoelen van MATTHAEUS geweest is, hetgeen toch ook wel geen anderen grond zou kunnen gehad hebben dan dat hij beide stukken gevonden had in hetzelfde handschrift, wellicht op eenzelfde bladzijde, achtereenvolgend geschreven; waarom alzoo mocht vermoed worden, dat alleen om die reden de genoemde inlichting boven die verzen door hem zou geplaatst zijn. En dat dit vermoeden met den werkelijken toestand overeenstemt, zal blijken, wanneer ik later dit Fragment opzettelijk zal bespreken.

Bij het volslagen gemis van aanwijzingen zal dus de naam van onzen Moralist vooreerst onbekend blijven in afwachting dat wellicht te eeniger tijd een afdoend bewijs uit een of ander thans nog onbekenden hoek voor den dag komt; zoodat wij ons intusschen zullen moeten behelpen met hem, in stede zijns naams, slechts te noemen ***onze Dichter***, ***onze Moralist***, ***onze Zedemeester.***

Doch hoezeer de naam des vervaardigers onbekend is, en men evenmin den juisten leeftijd des dichters bepalen kan als het gewest waarin hij gewoond heeft, toch heeft dit leerdicht genoegzame waarde in zich zelf, zonder dat het die aan de vermaardheid van den maker behoeft te ontleenen. Hierin immers vindt men belangwekkende Lessen van levenswijsheid voor onderscheidene toestanden, in grooteren getale dan ergens elders bijeengebracht, die ons in menig opzicht kunnen bekend maken met de maatschappelijke denkbeelden in de veertiende eeuw en de hoogte aanwijzen van de destijds heerschende beschaving, gelijk ook van de toen gebruikelijke manier van het opvoeden der jeugd. Daarbij heeft het ook deze verdienste, dat onder alle deze voorschriften niets gevonden wordt wat met de algemeene moraal van eenige natie in strijd is of iemand eenigen aanstoot geven kan en dat verreweg het meeste ook thans nog als eene welmeenende

waarschuwing voor het kwaad, of als eene vaderlijke opwekking tot de deugd beschouwd mag worden en door iedereen betracht: ofschoon er soms een en ander onderdoorloopt, wat in onze dagen, bij de meerdere ontwikkeling des volks, niet noodig geweest ware te worden voorgeschreven.

Dat intusschen in een dichtstuk van dien tijd en waarin zoodanig onderwerp behandeld wordt, geen hooge vlucht of tal van dichterlijke schoonheden kunnen verwacht worden, behoeft nauwelijks gezegd. Daarom mag het dan ook reeds, om genoegzaam geacht te worden, volkomen voldoende zijn, indien het blijkt, dat de dichter, om zijne denkbeelden mede te deelen, eene goede keus van woorden heeft gedaan en die in vloeiende verzen samengevat en daarbij geene bastaardwoorden gebezigd heeft dan slechts die welke in de spreektaal van zijnen tijd algemeen gangbaar waren; dat hij voorts spaarzaam geweest is in het gebruik van stopwoorden, die elders in Mnl. gedichten zoo menigvuldig voorkomen, en zijn werk niet ontsierd heeft door het inlasschen van allerlei noodrijmen, waarin toch meestal niets gezegd wordt; en eindelijk door genoegzame afwisseling van staande en sleepende rijmen de eentonigheid vermeden heeft.

Kan nu ook al in deze opzichten de wèlverdiende lof aan onzen dichter niet worden ontzegd, zoo is er evenwel in diens werk het een en ander wat iemand gaarne anders zou gewenscht hebben. Naar het oordeel toch van den vorigen uitgever, die dit gedicht overigens voor een wèl geslaagd werk verklaart, zou de vervaardiger hier en daar te weinig zorg gedragen hebben voor de vereischte zuiverheid van het rijm. In hoeverre men in die niet verder omschrevene aantijging — zie hier beneden bl. XX — zal kunnen berusten, moge uit de volgende bijzonderheden blijken.

1. Vooreerst dan is onze dichter niet vrij te pleiten zich meermalen veroorloofd te hebben onzuivere rijmen voort te brengen. Deze toch, hoezeer zij meest als dichterlijke vrijheden verontschuldiging vinden, kunnen niet vrij loopen van de verdenking dat zij aan onachtzaamheid of aan onmacht van den dichter te wijten zijn, indien zij althans niet op rekening der overschrijvers kunnen gesteld worden. Van zulke onzuivere rijmen of z.g. *Assonancen* — welke dan ontstaan, als de slotwoorden van twee regels die behoorden te rijmen, wel nagenoeg dezelfde vocalen hebben, maar die van andere consonanten vergezeld zijn, dan welke noodig waren om den overeenstemmenden klank te leveren — worden in dit dichtstuk de volgende voorbeelden aangetroffen:

v. 155: sparen — aermen.	v. 589: steden — neder.
215: roem — doen.	635: drinct — twint.
453: machte — lachter.	761: vergeten — betren.
483: anderen — standen.	859: laten — dwater.
503: bewachten — lachter.	931: twint — brinct.
551: doen — toe.	1099: nemene — gheuene.

Zonder twijfel zijn zulke afwijkingen van den algemeenen regel thans wel als fouten te beschouwen; doch indien men onzen dichter daarom wilde veroordeelen, dan zou wel bijna geen dichtstuk van dien tijd den toets van zuiverheid kunnen doorstaan. Voorbeelden van Assonance in den *Dietsche Doctrinale* worden door JONCKBLOET opgegeven in de Inleiding bl. LVI e. v. en in den *Reinaert*, zie Inleiding bl. XXIV e. v.; in *Der Minnen Loep* door LEENDERTZ bl. XLVIII; in den *Ferguut* door VERDAM in de Inl. bl. XXIX. Zie voorts HUYDEC. op Stoke II, 266.

2. In geen minderen getale worden hier voorbeelden gevonden van het z.g. *rijke rijm* — hetwelk CLARISSE op Heim. d. Heim. bl. 240 terecht meent dat doorgaans een bewijs is van *arm rijm* — b.v. wanneer twee op elkander volgende regels met hetzelfde woord eindigen, hetzij beide woorden dezelfde of eene verschillende beteekenis hebben, of wel het eene een eenvoudig, het andere een samengesteld woord is. Zie:

v. 135: verwinnen — gewinnen.	v. 707: dinghen — dinghen.
157: dade — dade.	717: diens — verdiens.
325: niemen — sniemen.	719: houde — onthoude.
415: ghedinc — dinc.	725: dinc — ghedinc.
507: niemen — sniemen.	731: tgherechte — rechte.
557: tontsiene — te siene.	939: dade — mesdade.
639: eten — eten.	1051: sijn — sijn.
691: gheualle — ontfallen.	

Ook dit mag onzen dichter niet te zwaar worden toegerekend, dewijl dit zelfde verschijnsel in vele oude dichtstukken voorkomt, waaruit dus blijkt dat zulks in dien tijd geen aanstoot gegeven heeft en daarom ook niet met kracht is vermeden geworden. Voorbeelden vindt men o. a. in het derde boek van *Der Leken Spiegel* c. 4, 365; c. 6, 71; c. 16, 47; c. 17, 15; c. 18, 17. — Voorts in *Der Minnen Loep* I, 1257; II, 1787; III, 703; IV, 1429, — in *Esopet* XIV, 7; XVII, 3; XXXI, 11; XXXV, 9; XXXVI, 11; LIII, 35, — in *Floris en Blancefloer* 1294. — in *Maerl. Alex.* II, 1079. — Bij alle welke voorbeelden moet worden in 't oog gehouden dat dit slechts geoorloofd is, wanneer de beide gelijkluidende woorden ongelijksoortig zijn en dus in beteekenis verschillen.

3. Insgelijks zou men het onzen dichter te onrechte als een bewijs van onachtzaamheid nageven, dat hij enkele malen vier achtereenvolgende regels met dezelfde rijmklanken heeft laten eindigen; t. w.:

v. 47— 50: sin — min — tbeghin — sin.
211— 214: zinnen — binnen — kinnen — zinnen.
287— 290: scaden — laden — onghestade — dade.
963— 966: gone — ontwonen — trone — lonen.
1007—1010: goet — gheuroet — gheuroet — goet.

Zulk een verschijnsel immers komt in 't Mnl. meermalen voor. In het derde boek van *Der Leken Spiegel* vond ik dergelijke voorbeelden c. 2, 129; c. 3, 325; c. 4, 179; 385; 449; c. 6, 87; c. 9, 81; c. 11, 41; c. 12, 195. Wat van dien aard in den *Reinaert* voorkomt, geeft JONCKBL. in de Inleiding bl. XXV en MARTIN bl. 435, waar dit verschijnsel R e i m h ä u f u n g genoemd wordt. Zie ook een voorbeeld in *Alex.* IX, 223 en in den *D. Doctr.* II, 1455; III, 657; *Walew.* 5971. — Hierbij wil ik echter opmerkzaam maken, dat althans sommige van die plaatsen alleszins den schijn hebben dat ze door de afschrijvers zijn geïnterpoleerd, zooals dit wel stellig het geval is in *Caerl en Eleg.* 93—95 en 1340—1342, waar echter slechts drie regels met hetzelfde rijm op elkander volgen, en dus slechts één moet worden geschrapt.

Aan deze zonde van vier regels met gelijk rijm op elkaar te laten volgen — indien het zonde mag genoemd worden — heeft zich wellicht niemand meer schuldig gemaakt dan de dichter van *Esopet*; zie diens Prologus 31 en voorts Fab. IV, 25; VIII, 9; IX, 11; XII, 17 en 25; XIV, 19; XVI, 3; XVIII, 5; XX, 29; XXIV, 1; XXXIX, 9; XL, 25; LII, 1, 21 en 29; LIII, 33. — Van eenigszins anderen aard is het gedicht *Van der Zielen ende van den Lichame* (uitg. van BLOMMAERT achter Theophilus) dat 344 verzen bevat en verdeeld is in vierregelige strophen, waarvan de eindklanken dezelfde zijn. Blijkbaar toch heeft die dichter gemeend op die wijze een kunstwerk te leveren.

4. Eindelijk verdient het nauwelijks als eene bijzonderheid van onzen dichter te worden opgegeven, dat hij — evenals zijne tijdgenooten — de gewoonte heeft in de sleepende rijmen de sluitletter N buiten rekening te laten en alzoo te schrijven:

v. 3: bediede — lieden.
5: auenturen — scrifture.
v. 139: hellen — bedwelle.
151: paradise — grisen.

Zie voorts 165, 169, 173, 191, 195, 329, 353, 385, 387, 437, 439, 443, 475, 515, 561, 563, 611, 667, 677, 691, 701, 711, 769, 785, 963, 965, 1017, 1043.

Hetzelfde toch vindt men — ofschoon op verre na niet zoo menigvuldig — in *Floris en Blancefloer* 605, 744, 1156, 1198, 1253; *Caerl ende Elegast* 108, 1106, 1160, 1312; *Esopet* VI, 9; XLIV, 11; LX, 25; LXI, 63 en nagenoeg in alle Middelnederlandsche dichtstukken.

Over deze en de vorige „Reimungenauigkeiten", die in grooten getale in den *Reinaert* voorkomen, moge nog verwezen worden naar MARTIN's *Grundzüge der mnl. Verskunst* § 6, geplaatst achter diens zeer verdienstelijke uitgaaf van dat gedicht (Paderborn 1874).

En hiermede meen ik onzen dichter genoegzaam gerechtvaardigd te hebben tegen het verwijt van KAUSLER, waar hij zegt dat dit gedicht ten opzichte van het Rijm hier en daar blijken draagt van minder zorgvuldige bearbeiding, daar hier toch slechts dezelfde vrijheden gevonden worden, die zich ook anderen en zelfs de besten veroorloofd hebben.

Wat het door onzen dichter behandelde onderwerp betreft, zoo ontbreekt het der Middelnederlandsche Letterkunde niet aan dergelijke dichtstukken, waarin, òf opzettelijk òf meer ingewikkeld, deels algemeene deels bijzondere voorschriften van Moraliteit gegeven zijn, en die meest alle reeds door hunne titels aanduiden dat zij tot dit gedeelte der didactische litteratuur behooren. Voorzooverre deze mij zijn bekend geworden, heb ik gemeend dat het niet onbelangrijk zijn zou de door anderen gegeven zedelessen met die van onzen Moralist te vergelijken. Laat ik die dichtstukken hier kortelijk opnoemen, de plaats waar zij gedrukt staan aanwijzen en voor zooveel noodig toelichten.

Onder allen komt hiertoe het meest in aanmerking het derde boek van DER LEKEN SPIEGHEL; doch, dewijl ik daarover meer uitvoerig wensch te spreken, mogen hier vooraf vermeld zijn:

1. DIE DIETSCHE DOCTRINALE

een in drie boeken verdeeld en gezamenlijk 6600 verzen bevattend leerdicht uit het midden der 14de eeuw, dat aan Jan Deckers wordt toegekend, uitgegeven door JONCKBLOET ('s Gravenhage 1842).

2. DIE NIWE DOCTRINAEL

of, zooals de dichter (v. 68) zegt dat zijn geschrift heeten mag,

SPIEGHEL DER SONDEN,

een gedicht van 2670 verzen, door Jan de Weert vervaardigd,

waarin men de verkeerde handelingen van Geestelijkheid, Adel en Gemeente met de sterkste trekken geteekend vindt, uitgegeven door Blommaert (Oudvlaemsche Gedichten III, 75—105) volgens het bekende Hulthemsche Hs. thans in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel N°. 15642. Doch het Leidsche Hs. is veel uitvoeriger, blijkens de bijvoegsels, die met de varianten door Bodel Nijenhuis daaruit opgegeven, medegedeeld zijn bl. 149—157.

3. ZEDELESSEN

een gedicht van 586 verzen, uit hetzelfde Hs. uitgegeven door Blommaert (Ibid. III, 113—119) die dat in de Voorrede bl. XII noemde: *Eene verzameling van goede spreuken en regels over den levenswandel en de zeden, in denzelfden trant als de* Dietsche Catoen, *doch in 't algemeen wat breeder uitgewrocht en niet onverdienstelijk behandeld.* De uitgever wist alzoo niet, dat dit geschrift geen oorspronkelijk werk is; en vele jaren heeft men algemeen in die onkunde verkeerd. Doch dat men hier slechts te doen heeft met eene Verzameling van aaneengeregen uittreksels van het achtste boek der eerste partie van den Spiegel Historiael is door De Vries en Verwijs in 1879 aangewezen bij de verschijning der tweede partie. Zie hunne Nalezing op de geheele uitgave bl. 522 e.v. Uit eene ingestelde vergelijking blijkt duidelijk dat de Verzamelaar zeer dikwijls de woorden van Maerlant eigendunkelijk veranderd heeft.

4. DIT SIJN SENEKA LEREN

is het opschrift van een gedicht van 780 verzen, uit het Hulthemsche Hs. N°. 192 uitgegeven door Blommaert (Ovl. Ged. I, 73—83) en wordt gezegd eene vertaling te zijn van een Latijnsch geschrift, getiteld *Excerpta quaedam e libris Senecae*, doch in dien vorm overgegoten dat een vader zijn zoon onderwijst en hem vertroosting aanbiedt onder de wederwaardigheden des levens. — Waarschijnlijk zou het niet onbelangrijk wezen, en de aan te wenden moeite wel beloonen, indien iemand bij eenen herdruk van dit gedicht de Latijnsche woorden dier *Excerpta* wilde opgeven en tevens de plaatsen aanwijzen in de geschriften van Seneca zelven.

5. VAN VELE EDELE PARABELEN ENDE WISER LEREN

is een gedicht van 546 verzen, in strophen van 6, 8 of meer regels verdeeld, die meest met eene zedeles eindigen, hetwelk door Serrure in 1858 uit het Hulthemsche Hs. werd uitgegeven (Vaderl. Mus. II, 176—195). Boven iedere strophe staat de naam van eenen schrijver; doch de meeste van die namen zijn òf ge-

heel onbekend, òf zoo verhaspeld dat zij bijna onkenbaar geworden zijn: en vermoedt men dan ook al daarin den naam van eenen bekenden Latijnschen of Griekschen schrijver te mogen zien, dan zal men zich toch meestal teleurgesteld vinden, indien men meende de betrekkelijke plaats in diens geschriften te zullen kunnen aanwijzen. Waarschijnlijk heeft hij, die deze strophen vervaardigde — of misschien slechts uit andere gedichten verzamelde — in het denkbeeld verkeerd dat de vermelding van autoriteiten meer gewicht of althans eenige deftigheid aan zijnen arbeid zou kunnen bijzetten. Doch het is ook licht mogelijk dat de bijvoeging van die namen het werk is van den afschrijver.

6. S. BERNAERDUS EPISTELE TOTE RAYMONDE

een gedicht van 290 verzen, uit het Comburger Hs. uitgegeven door KAUSLER (Denkm. III, 1—13). In dit gedicht wordt Raymont „die ruddere, heere van Ambrosis, dat casteel" voorgesteld als hebbende den heiligen Bernaerd geraadpleegd

Hoe een man sijn huus met (h)eeren
Regeren sal, ende oec berechten
Sijn wijf, zijn kindere ende sijn knechten;

waarop algemeene zedelessen tot antwoord gegeven worden. Het gedicht is niet oorspronkelijk Nederlandsch, maar eene door zekeren Meester Frans vervaardigde vertaling van eenen in proza geschreven brief *De cura et regimine rei familiaris*, welke echter niet aan den Heiligen Bernardus — over wien later zal gesproken worden — moet worden toegekend, maar aan Bernardus Sylvester, die in 't begin der twaalfde eeuw zich in Nederland een grooten naam verworven heeft door zijn onderwijs in de Wijsbegeerte en Godgeleerdheid. Zie het door KAUSLER p. 397 aangehaalde bericht van OUDIN, *Commentarius de scriptoribus ecclesiasticis*, col. 1005 sqq. — Aangaande den persoon, die de vertaling geleverd heeft, bestaan geenerlei berichten.

7. DIT ES DOCTRINAEL SAUAGE.

Zoo luidt het opschrift van een kort gedicht van 130 verzen, uit het Comburger Hs. door Kausler (Denkm. III, 177—181) uitgegeven, dat door BERNARDIN LE SAUVAGE waarschijnlijk vertaald is uit een of ander in Latijnsche hexameters geschreven *Doctrinale puerorum*, van welk soort van geschriften gezegd wordt in de dertiende eeuw eene groote menigte vervaardigd te zijn. Grootendeels bestaat het ook in 't Fransch en werd in 1842 uit een

Parijsch Hs. (7218) uitgegeven door Jubinal, *Nouveau Recueil de Contes, dits, fabliaux* etc. T. II, 150—161.

8. MELIBEUS

is de naam van een gedicht van ongeveer 4300 verzen, waarvan de vervaardiger zich ten doel gesteld heeft eenige zedekundige lessen te ontwikkelen naar aanleiding eener waarschijnlijk slechts verzonnen gebeurtenis. Hij laat namelijk zekeren Melibeus tegenover zijne vrouw Prudentia — die bij zijne afwezigheid door aanvallers zou zijn mishandeld geworden — betoogen dat het de plicht van den man is zich op zijne vijanden te wreken; hetgeen door de vrouw wordt afgeraden, die, onder verwijzing naar eenige bijbelsche vrouwen, beweert dat de vrouw de meest geschikte persoon is om goeden raad te geven. — In meer dan één opzicht verdient in dit gedicht de groote overeenkomst met Die Dietsche Doctrinale te worden opgemerkt: in beide werken toch worden de lessen in gelijken trant, in dezelfde taal en met aanhaling van dezelfde autoriteiten voorgedragen, ja zelfs vindt men soms iets dat beide deze dichters in weinig verschillende uitdrukkingen hebben ingekleed. — Het gedicht werd in 1869 uit een Oxfordsch Hs. door Snellaert uitgegeven in *Nederl. Gedichten uit de XIVe eeuw*, bl. 1—136.

9. DE SPIEGEL DER JONGERS

door Lambertus Goetman 1488

(herdrukt in 1860 door de Maetsch. der Vlaemsche Bibliophilen).

Aangaande dit geschrift schrijft Serrure, die het toezicht over den herdruk gehad heeft, het volgende in de Voorrede bl. IX: „*De Spiegel der Jongers schijnt hoofdzakelyk tot onderricht der jeugd bestemd te zijn geweest. Het is immers eene verzameling van zedelessen of voorschriften, waervan de meeste, het zy aen huis door de ouders, het zy op school door de meesters konden voorgehouden en geleerd worden, terwijl eenige voor persoonen van ryperen ouderdom geschreven zijn. Alles is verdeeld in* 124 *vierregelige strofen van gekruiste verzen, zoo dat het geheel* 496 *regels bedraegt.*" Als eene eigenaardigheid in dit dichtstuk had er op kunnen gewezen worden, dat van iedere strophe het rijm van den laatsten regel terugkeert in den eersten regel der volgende strophe; hetgeen de dichter evenwel niet volgehouden heeft in de behandeling van de X Geboden (v. 165—204).

De dichter erkent dat hij zijne lessen uit andere schrijvers ontleend heeft; hij zegt namelijk v. 9:

Een materie heb ick gheheuen
Voor ionghe kinderen sonderlinghe,
Ende wten latijn in duytsche bescreuen,
God gheue dat icse mach volbringhen.

en als zoodanigen noemt hij: David (v. 440), Seneca (v. 368), Chato (v. 293), Augustinus (v. 402); behalve welke in de Voorrede van den Antwerpschen druk bij Goijuaert Back (welke echter in dien van Henrick Eckert van Homberch en dien van Willem Vorsterman is weggelaten) ook nog als bronnen genoemd worden: Gregorius, Iheronimus, Salomon, Sinte Pauwels, Sinte Matheus, Aristotiles, Boecius en Eneas Silvius. Om dit echter voor waarheid te mogen aannemen, zou men de woorden van die schrijvers moeten zien bijgebracht.

Dat deze Moralist hier of daar met den onzen zou overeenstemmen, liet zich wel uit den titel van zijn geschrift vermoeden, waarom ik gemeend heb dit niet van mijn onderzoek te mogen uitsluiten, al is het ook van veel jongeren tijd dan de overige stukken die door mij vergeleken zijn.

Dit geldt evenzeer van een drietal Latijnsche gedichten, in den vorm van Brieven geschreven, waarin òf een vader aan zijn zoon òf een leermeester aan zijn leerling zedelessen geeft, welke hier en daar met die van onzen Moralist overeenstemmen. Het zijn:

10. ABAELARDUS.

Petri Abaelardi Versus elegiaci ad Astralabium filium, de moribus et vita pia et proba.

Dit geschrift van 268 verzen, dat ook tot opschrift heeft: *Doctrina Magistri Petri Abaelardi*, is uit een paar Engelsche Hss. het eerst uitgegeven in: *Reliquiae antiquae, editae Londini* 1841—1843, 2 voll. T. I, p. 15—21 en acht jaren later herdrukt door Victor Cousin in: Petri Abaelardi Opera, hactenus seorsim edita, nunc primum in unum collecta, 2 voll. Parisiis 1849—1859, 4°. T. I, p. 340 sqq. Zonder deze laatste uitgaaf te kennen, sprak ik over deze Epistola, aan wier echtheid wel mag getwijfeld worden, in de Voorrede van mijnen Erasmus bl. XXI.

11. TUNNICIUS.

Antonii Tunnicei (*sic*) Monasteriensis, Carmen elegiacum multiiugis optimisque sententiis apprime refertum de honesta vita et studii ordine praeclarisque scholasticorum moribus. [*Epistola* (274 *versuum*) *ad praeclarum optimaeque indolis adolescentulum litterarum imprimis studiosum Paulum Elers, Holczaciensem.*]

Dit boekje, dat PANZER niet schijnt gekend te hebben, is verschenen *sine indicio anni, loci vel typographi.* Een exemplaar — wellicht het eenige dat nog voorhanden is — werd mij ten gebruike verleend uit de Münstersche Bibliotheek. Daarin vond ik in margine schriftelijke aanteekeningen, meest van grammatischen of prosodischen aard, die mij toeschenen vervaardigd te zijn met het doel om aan eene *Editio repetita cum Notis* te worden toegevoegd.

12. BLOCCIUS.

PETRI BLOCCII Praecepta formandis puerorum moribus perutilia, [*Epistola* (518 *versuum*) *ad filium suum Jacobum Bloccium*], Leydae. Excudit Joannes Matthiae in fossa S. Pancratii habitans. Anno 1559.

Men zie wat ik over dit geschrift, waarvan nog slechts één enkel exemplaar bestaat, heb medegedeeld in de Voorrede van de door mij bezorgde uitgaaf van Glandorp's Disticha II, XVI.

In elk van dit twaalftal gedichten — en waarschijnlijk geldt dit nog van vele anderen — komen in grooter of kleiner aantal zedelessen voor, welke met die van onzen Moralist overeenstemmen of althans denzelfden geest ademen; doch verreweg de meeste overeenstemming vindt men in een gedeelte van

13. DER LEKEN SPIEGHEL.

Van dit velerlei onderwerpen omvattend dichtwerk, dat in vier boeken verdeeld is en door DE VRIES in 1844 e. v. j. met een voor de Mnl. studie nog steeds hoog te waardeeren Glossarium werd uitgegeven, is het voornamelijk het *derde boek*, dat hier moet besproken worden. Daarin toch komen lessen van levenswijsheid voor, niet slechts in bijna gelijkluidende taal, maar soms ook wel in dezelfde volgorde medegedeeld. Wel mogen wij uit die twee bijzonderheden nog niet besluiten dat de een het werk des anderen gekend heeft, doch stellig krijgen wij daaruit de zekerheid dat beide die dichters uit dezelfde bron geput hebben, welker aanwijzing dus zoowel voor het eene als voor het andere gedicht geldende is. En van dat derde boek komen hier vooral in aanmerking:

Capittel III, met het opschrift: *Hoe hem die mensche houden sal onder die liede, ende alrehande wijshede.*

en Capittel IIII, met het opschrift: *Van hovesscheden ende van andren goeden zeden.*

In het eerstgenoemde wordt *wijsheit* en in het andere *hovesscheit* ontwikkeld, zooals de dichter zelf opgeeft in den aanhef van c. 4:

Hier voren hebdi ghehoort
Van wijsheden menich woort;
Nu willic u van hovescheden
Segghen ende van sconen zeden.

En dit zijn juist ook de twee hoofdpunten — ofschoon niet in capittels verdeeld — die onze Moralist behandeld heeft volgens zijne eigene opgaaf v. 9:

Dese bouc spreect van houeschede
Ende bi wilen van vroedscap mede.

Doch ook buiten die twee genoemde capittels vindt men soms eene les van onzen Moralist, in andere gedeelten van dat derde boek, welks algemeenen inhoud de dichter aldus opgeeft:

Die derde boec gaet hier ane,
Die u sal doen te verstane
Scone zeden ende manieren,
Die dat volc sal hantieren;
Watmen minnen sal ende haten,
Watmen doen sal ende laten,
Hoemen ghenoech doen sal
Gode ende den mensch over al;
Want moraliteit salt meest wesen
Dat ghi in desen boec sult lesen,
Dat zielen ende live mede
Sal in bringhen salichede.

welke passage hier in haar geheel wordt opgegeven, omdat zij ongeveer zou kunnen gelden voor eene inhoudsopgave van Die Bouc van Seden. Hier toch zoowel als daar, vindt men zedelessen die op onderscheidene toestanden van het maatschappelijk leven toepasselijk zijn; doch zijn die dáár dikwijls tusschen langere of kortere geschiedverhalen ingelascht en als onder groote uitweidingen verscholen, hier zijn die lessen ieder op zich zelf staande en meestal in weinig regels afgerond, terwijl de dichter slechts enkele malen aan eene uitweiding heeft toegegeven; o. a. waar hij spreekt over de buigzaamheid van het kinderhart, over de onverzadelijkheid van den gierigaard, over de macht van het geld, over de kwade gevolgen der luiheid of het wederrechtelijk

gedrag van den machtige jegens den arme, enz. En heeft dan ook ieder van deze dichters zijne eigene manier van behandeling des onderwerps gevolgd, toch is de overeenstemming van denkbeelden en de gelijkheid van taal en uitdrukking zoo groot, dat beiden moeten gerekend worden uit dezelfde school te zijn voortgekomen en waarschijnlijk wel tijdgenooten zullen geweest zijn.

Bij zijn onderwijs richt onze Zedemeester het woord ôf tot den knaap die in de leerjaren is, ôf tot den jongeling die eene reis maakt, ôf tot den volwassen man, gehuwd of nog eene vrouw zoekende; kortom, tot elk lid der maatschappij, hetzij hij knecht is of meester, gast of gastheer. Aan ieder, wien hij meest met „vrient" of „goet man" of „jonc man", of, zoo de les voor jongeren bestemd is, ook wel met „cnape" of „lieve kint" op gemeenzamen toon toespreekt, geeft hij den welmeenenden raad, wat hij doen of laten moet om een onberispelijk leven te leiden en door zijne medemenschen voor verstandig en wellevend gehouden te worden: waarbij ook soms, ter nadere overtuiging een algemeen bekend spreekwoord door hem is te pas gebracht; van welken greep de meeste Moralisten, zoowel van vroegere als latere tijden, zich bediend hebben. Hij leert alzoo wat de Franschman *savoir vivre* noemt; waarom dit leerdicht zou kunnen genoemd worden Wellevendheidsleer of Wellevenskunst: welke laatste benaming reeds door Verdam in het Tijdschrift voor Nederl. Taal- en Letterkunde I, 67 gebezigd werd.

Alle deze zedelessen geeft onze dichter niet als voortbrengsels van eigen vinding, maar hij erkent ze van elders te hebben overgenomen; immers zegt hij in de Voorrede:

Ende wet wel, dat ic hier bediede
Es niet ghetrocken vut Walschen lieden,
Noch vter Walscher auenturen;
Soe es ghetrect vter Scrifture
Harentare, daer ict sochte
Ende het mi ghenoeghen mochte.

Trouwens dit is ook het geval met den dichter van Der Leken Spieghel, die toch op gelijke wijze verklaart:

Dat ic dese dinghen nemen can
Uut mi selven, en versta nieman;

Maer ic hebt ghesocht voorwaer
Uten boeken, hier ende daer,
Die de wise wilen screven
Op dit cranke menschelijc leven.

Het zijn dus, zooals onze Moralist zelf getuigt, geen *Walsche lieden* of *Walsche aventuren*, dat is Fransche gedichten of Fransche geschiedverhalen, waaruit hij geput heeft — wat anderen gedaan hebben en wellicht ook hij zelf in vroeger tijd — maar als zijne bron noemt hij de *Scrifture.* Door dit woord zal wel in de eerste plaats te verstaan zijn de Bijbel, zooals wij dien thans hebben, nevens de Apocriefe boeken en daaronder bij uitnemendheid het geschrift van Jesus Sirach; doch ook kan wel ieder ander boek daardoor bedoeld worden, waaruit hij dus zoo hier en daar een greep deed om het een en ander over te nemen, wat hem dienstig voor zijn onderwerp toescheen. Hierbij is echter op te merken dat onze dichter zijne Bijbelsche lessen waarschijnlijk niet alle uit den Bijbel zelven, maar vele daarvan voetstoots uit eene tweede hand heeft overgenomen, zoodat zijn werk wellicht meer Bijbelsch geworden is, dan hij zich zelven bewust was.

Buiten den Bijbel heeft onze Moralist nergens zijne bronnen genoemd en haalt geen enkele autoriteit aan tot bevestiging van de deugdelijkheid zijner leer; in welk opzicht hij dus zeer veel verschilt van de dichters van Der Leken Spieghel en Die Dietsche Doctrinale, die algedurig hunnen zegsman met name noemen. Alzoo wist men tot dusverre niet, welke andere geschriften onze Moralist gebruikt heeft bij het vervaardigen van zijn leerdicht [1]).

Toevallig is het mij mogen gelukken die tot dusverre onbekende bronnen te ontdekken in een drietal Latijnsche leerboeken uit de Middeleeuwen. Een daarvan heeft onze Moralist in het eerste gedeelte van zijn leerdicht nagenoeg op den voet gevolgd, waar hij, soms iets in zijn geheel, soms slechts gedeeltelijk, overneemt: terwijl eene doorloopende vergelijking van beide stukken aantoont dat hij ook wel eens alleen naar aanleiding van enkele

---

1) KAUSLER (Denkm. III, 337) verklaart: „*Die Quelle, die dieser Verfasser benützte, vermochte ich bis jetzt nicht aufzufinden. Denn dass derselbe, trotz der Versicherung, sein Buch sei da und dorther aus der „Scrifture" gezogen, doch wohl nicht auf die ursprünglichen Quellen seiner Sätze und Lebensregeln zurückgegriffen, sondern sich auf ein oder einige Werke zweiter Hand, worin sie sich in mehr fortlaufender Reihe zusammengestellt fanden, beschränkte, scheint aus seiner, im Übrigen wohlgelungenen, wenn auch hin und wieder (in dem Reime) etwas minder sorgfältigen Arbeit mehrfach hervorzugehen.*"

woorden van dezen zegsman een voorschrift gegeven heeft. Doch uit de beide andere leerboeken is slechts hier en daar een greep door hem gedaan.

Buiten dit drietal heeft hij waarschijnlijk ook nog andere dergelijke geschriften ter hand genomen, die ik echter niet met name kan aanwijzen, doch waarvan een gedeelte des inhouds gerekend mag worden te schuilen in eene omwerking van eenen lateren Latijnschen Gnomoloog. (Zie hier beneden bl. XXVIII.)

Voeg hier nu bij, dat onzen Moralist, bij het vervaardigen van zijn leerdicht, waarschijnlijk nog veel voor den geest zal gezweefd hebben van hetgeen hij in zijne jeugd geleerd had uit de destijds algemeen als schoolboekje gebruikte Disticha Catonis [1]). Dat toch dit boekje grooten invloed gehad heeft op de denkbeelden van sommige Mnl. dichters, waar zij aan het moraliseeren zijn, blijkt overtuigend, zoo men ook slechts enkele bladzijden opslaat van Die Dietsche Doctrinale en van het derde boek van Der Leken Spieghel, waar die schrijver ontelbare malen genoemd wordt.

Behalve de Disticha Catonis werden in vroeger eeuwen bij het onderwijs eene menigte Versus Leonini, Rhythmi vulgares en Proverbia Communia aan de leerlingen opgegeven om door hen te worden van buiten geleerd, waartoe zij door de rijmklanken bijzonder geschikt zijn. En daar nu deze, evenals die Disticha, meestal een praeceptum morale bevatten, mag men wel aannemen, dat zij menigen leerling op zijn volgend levenspad als een wachtwoord zullen zijn bijgebleven. Kwam nu iemand er dan later toe om als schrijver op te treden, dan zal het geen verwondering kunnen baren, indien zijn letterarbeid, zoo zich daarin althans de gelegenheid aanbood, hier en daar een spoor draagt van de indrukken

1) Bij IOANNES SARISBERIENSIS († 1180) L. VII. De nugis Curial. c. 9, p. 373 heeten deze Disticha: *Libellus, quo parvuli initiantur, ut virtutis instructio et usus teneris ebibitus annis facile nequeat aboleri.* — Dat zij dienst gedaan hebben bij het leeren van het Latijn, blijkt o. a. uit de aanteekeningen, waarmede ze door ROBERTUS DE EUROMODIO zijn uitgegeven onder den naam van Cato moralissimus cum elegantissimo commento. Colonie per Martinum de Werdena. Anno MCCCCCVI. — De vervaardiger der Middelnederlandsche vertaling (uitg. BEETS) zegt daarvan in den Proloog v. 23:

Allen die vroet willen wesen
Een boec es dattie clercken lesen,
Alsi eerst ter scolen gaen,
Die hem wijsheit doet verstaen
Vele meer dan eenich doet.

die hij in zijne jeugd bekomen had uit die middeleeuwsche poëzie. En wat dan nog betreft dat in zoodanig geschrift soms eene klaarblijkelijke overeenstemming met passages uit de klassieke schrijvers wordt aangetroffen, zoo behoeft men zulks nog niet als een gevolg van des schrijvers gemeenzaamheid met die bronnen te beschouwen, daar hem toch zeer licht het een en ander daaruit door eene tweede hand kan zijn bekend geworden.

De drie middeleeuwsche gedichten, waaruit het mij gebleken is dat onze Moralist geput heeft, welke ik onder verkorte namen heb aangehaald, zijn de volgende:

1. FACETUS.

(Geciteerd bij de door mij bijgeschrevene nummers der Disticha).

Met dezen enkelen naam wil ik het geschrift hebben aangeduid, waaruit onze Moralist meer dan uit eenig ander werk geput heeft. Waarschijnlijk behoorde het tot de leerboeken, waaruit hij in zijne jeugd de Latijnsche taal geleerd heeft; want dat het in de vroegste eeuwen toen men het Latijn weder begonnen was aan te leeren, daartoe is gebruikt geworden — eerst in geschrevene en later in gedrukte exemplaren — mag men gerust vermoeden uit de omstandigheid dat aan deze middeleeuwsche verzen door een onbekende zulke kinderachtige en veelal niets beduidende ophelderingen zijn toegevoegd als voor geen ander dan slechts voor eerstbeginnenden kunnen zijn bestemd geweest. Ook zou anders niet wel te verklaren zijn, waartoe dit geschrift in kort op elkaar volgende jaren zoo menigmalen is gedrukt geworden [1]).

Thans mag men dit boekje wel voor een merkwaardig gedenkstuk houden, waaruit zoo duidelijk blijkt hoe ellendig de hulpmiddelen geweest zijn, waarvan men zich, bij gebrek aan beter, bedienen moest bij het onderwijs in de Latijnsche taal. Hierbij komt nog, dat in dit leerboekje, voordat het gedrukt werd, jaren-

---

1) In het *Repertor. Bibliogr.* I, 2, p. 352 sqq. heeft HAIN dertien uitgaven vermeld N[is] 6883—6895; waarvan de zes jongste tevens de Duitsche vertaling van SEBASTIAN BRANT bevatten, die ook zijn opgegeven door GOEDEKE, *Grundrisz zur Geschichte der Deutschen Dichtung*, Bd. I, S. 388. Buitendien staat Facetus ook in de *Octo auctores Morales*, editi Lugduni 1488, 1496, 1507, 1540.

lang in handschrift gebruikt geweest zijnde, door herhaaldelijk overschrijven ontelbare fouten zijn ingeslopen.

De door mij gebezigde uitgaaf, die in mijn bezit is, zijnde een boekje van 30 ongenummerde bladzijden, in klein 4°, heeft tot titel:

LIBER FACETI docens mores hominū. Precipue iuuenum in supplementū illorum qui a moralissimo Catone erant omissi. iuuenibus perutilis.

(met dit daaronderstaande tetrastichon):

Moribus vt placeas morosi dogma Faceti
Perlege. et in cunctis inde facetus eris.
Huc iuuenis propera post disticha sacra Catonis.
Ne tibi rusticitas quantulacunque siet.

Voorts staat aan het hoofd van iedere bladzijde:

Ethica Faceti morosi.

En overeenkomstig daarmede luidt de Colophon, waarin de naam der plaats en des uitgevers genoemd wordt:

Explicit Ethica morosi Faceti cum notabili glosula Impressa Colonie apud Quentell,

terwijl het jaar der uitgaaf niet vermeld staat; waarvoor Hain N°. 6885 meent te kunnen opgeven: omstr. 1470.

Dit geschrift bevat 272 rijmende verzen, in 129 strophen afgedeeld, die voor 't grootste deel Disticha zijn en ieder op zich zelf staande eene zedeles bevatten in den trant van de zoo algemeen bekende Disticha Dion. Catonis, — doch niet in even zuiver Latijn gegoten — waartoe de schrijver door dezen zijnen arbeid een supplement heeft willen leveren, gelijk hij zelf verklaart in de eerste regels:

Cum nihil vtilius humane credo saluti
Quam rerum nouisse modos et moribus vti
Quod minus exequitur morosi dogma catonis
Supplebo pro posse meo monitu rationis.

Dat onze Moralist uit deze bron geput heeft, behoeft niet opzettelijk te worden aangetoond, dewijl zulks genoegzaam daaruit blijkt dat hij meestal zijne lessen in dezelfde orde geeft waarin ze in Facetus voorkomen.

Door wien en wanneer dit geschrift vervaardigd is, kan ik niet met zekerheid opgeven. De beoordeeling der uiteenloopende meeningen wil ik liefst aan bekwamer handen overlaten; ook zou zij hier, als niet volstrekt noodzakelijk, te veel ruimte moeten innemen,

evenals een behoorlijk onderzoek naar de gegrondheid der bewering van ZARNCKE dat er eene naamsverwisseling heeft plaats gehad tusschen de twee onderscheidene dichtstukken *Facetus* en *Moretus* [1]).

Doch ik mag niet onvermeld laten dat er onder den naam van Facetus meer dergelijke geschriften bestaan, die echter, zoo ver ik weet, nog niet door den druk zijn bekend gemaakt. Een daarvan heb ik leeren kennen uit een oud Hs. dat mij uit de Bibliotheek van het Gymnasium te Gotha welwillend ten gebruike is verleend geworden. Wat ik daaruit heb meegedeeld, is ter onderscheiding aangeduid door den naam van:

FACETUS GOTHANUS.

(Geciteerd bij de nummers der Disticha).

De kennis van het bestaan dezer verzen ben ik verschuldigd aan Habich, die eene uitvoerige inhoudsopgave van dit Hs. gegeven heeft, toen hij daaruit eenen verbeterden afdruk van den Phagifacetus leverde in het Schoolprogramma van 1860. Daarin zegt hij p. 15 — na over den vorigen Facetus gesproken te hebben — het volgende: „Facetus in codice nostro [cum versione Germanica et glossis fol. 256—262] prorsus alius est. Incipit:

Moribus et vita quisquis vult esse facetus
Intente videatque legat presencia letus,

et explicit:

Tempore felici multos numerabis amicos,
Tempora si fuerint nubila solus eris.

neque congruit cum *Faceto clericali juvene* in *Endlicher Catal.* p. 160, fol. 86—92 quanquam hic primum versum eundem habet."

Bij mijn onderzoek is mij gebleken, dat dit geschrift geen oorspronkelijk werk, maar eene Bloemlezing is van moraliseerende Disticha, die uit dichtstukken van anderen zijn samengebracht. Het zijn namelijk 67 Disticha, waarvan 47 genomen zijn uit de Anonymi Fabulae Aesopicae en 6 uit de Fabulae Aviani, terwijl

1) In 't kort had ZARNCKE deze meening reeds geopperd in het *Litt. Centralbl.* van 1854, S. 335, doch later heeft hij die uitvoerig ontwikkeld in: *Berichte der Kön. Sächs. Gesellsch. der Wissensch.* Philol.-Hist. Classe, 1863, S. 73—78.

de overigen — deels in andere, deels in Leoninische, versmaat — van elders ontleend zijn [1]).

FACETUS PARISIENSIS.
(Geciteerd bij de nummers der verzen).

Van gansch anderen aard is een in de Middeleeuwen vervaardigd Latijnsch carmen van ruim 500 verzen, dat ik, ter onderscheiding van de beide voorgaande stukken, gemeend heb Facetus Parisiensis te mogen noemen, dewijl het in een paar Parijsche Hss. is bewaard gebleven. Sedert 1866 is het (voorafgegaan door eene in Castalaansche taal overgebrachte en tot 1743 verzen uitgebreide omwerking) uitgegeven in het tijdschrift Romania door A. Morel-Fatio, die den titel Fasset d. i. *Facetus* vertolkt heeft door *Le livre de Courtoisie*. Het begin luidt aldus:

Moribus et vita quisquis vult esse facetus
Me legat et discat quod mea musa notat.
Clericus et laicus, senior, puer atque iuventus
Istic instruitur, miles et ipse pedes.

Blijkens deze inhoudsopgave moet dus dit gedicht eene onderwijzing bevatten voor allerlei toestanden des maatschappelijken levens; doch grootendeels (v. 131—384) bevat het, zooals de uitgever zegt: *l'énumération des artifices qu'emploiera le jeune homme pour se concilier les faveurs de la belle*, en is dus hoofdzakelijk eene Ars amatoria in den trant van Ovidius, waarvan de navolging hier en daar vrij duidelijk in 't oog valt. Het behoeft alzoo nauwelijks gezegd, dat dit gedicht met den eigenlijken Facetus niet veel meer dan den daaraan gegeven Franschen titel gemeen heeft. Intusschen komen daarin toch ettelijke disticha voor, die hier wel verdienden te worden opgegeven.

2. FLORETUS.

(Geciteerd bij de nummers der ongenummerde bladzijden).

De volledige titel van dit geschrift, waaruit onze Moralist klaar-

1) Het zou, mijns inziens althans, geen onverdienstelijk werk zijn, indien iemand deze kleine Bloemlezing door den druk wilde bekend maken. Hij zou dan de foutieve lezingen gemakkelijk kunnen verbeteren door vergelijking met de door mij opgenoemde bronnen, terwijl wederkeerig voor deze meer dan ééne betere lezing zou voor den dag komen. Wellicht dat ook de *Versio Germanica*, die tusschenin staat, niet van belang ontbloot is, doch dit heb ik niet kunnen beoordeelen, dewijl die versjes voor mijn verzwakt gezicht te fijn en te klein geschreven waren, evenals de toegevoegde Glosula, uit welker onbeduidendheid wel weder mag vermoed worden dat dit geschrift insgelijks voor schoolgebruik zal hebben dienst gedaan.

blijkelijk, ofschoon niet zooveel als uit den eerstelijk genoemden Facetus, geput heeft, luidt aldus:

FLORETUS SANCTI BERNARDI in se continens sacre theologie et canonum flores ad gaudia paradysi finaliter eos qui se in illis exercitaverint perducentes.

(*in fine*):

Divi Bernardi Floretus omnibus cuiusque conditionis et status ad dei laudem amoremque pervenire (diuino tramite) volentibus vtilis et necessarius Colonie impressus explicit feliciter. Anno dominice incarnationis Mccccccj.

De H. Bernardus, die tot aan zijn dood toe Abt geweest is van het door hem in 1115 gestichte *Monasterium Claraevallense in dioecesi Lingonensi et comitatu Campaniae apud Albam fluvium*, werd volgens SAXE *Onom. Lit.* II, 212 geboren in 1091 en stierf in 1153. Door hem is een groot aantal godsdienstige geschriften vervaardigd in onderscheidene, meestal rijmende, versmaten [1]).

Onder deze is zijn Floretus wel het meest bekend, waarin hij in rijmende hexameters de plichten van den Christen behandeld heeft, voornamelijk wel zooverre die tot het betrachten van godsdienstplechtigheden en kerkorde behooren, doch waaronder hier en daar ook dezulke vermeld worden die in het maatschappelijk leven door iedereen, van welken rang of stand hij wezen moge, behooren te worden in acht genomen.

Waarom hij dit werk Floretus genoemd heeft, vertelt hij in de eerste strophe, waaruit ik op bl. 53 een drietal verzen heb medegedeeld; en daarop gaat hij aldus voort:

Collegi flores non omnes sed meliores
Quos in virgultis domini vidi bene cultis
Qui non marcescunt servando dandoque crescunt.

Het blijkt alzoo dat dit geschrift eene bloemlezing is van de voornaamste kerkelijke verplichtingen, voor de geloovigen opgesteld. Mag men nu ook vertrouwen dat deze arbeid indertijd goede vruchten zal gedragen hebben, toch mag niet ontveinsd worden, dat het poëtisch talent van den schrijver thans wel niet licht groote ingenomenheid bij den lezer zal kunnen opwekken, al heeft ook LEYSER dit stuk een *carmen eleganter compositum* genoemd.

Dat overigens deze Abt een vroom man, een groot geleerde en een welsprekend prediker moet geweest zijn, getuigen de talrijke

1) Zie LEYSER, *Historia poet. et poemat. medii aevi*, p. 419—424. — Onlangs heeft HAURÉAU te Parijs een boek geschreven *Les poëmes Latins attribués à S. Bernard de Clairvaux*, waarin hij aantoont, dat alle onder zijn naam bekende gedichten verkeerdelijk aan hem worden toegeschreven.

lofspraken van tijdgenooten en nakomelingschap, waarvan het genoeg zij hier slechts deze te vermelden: „*Bernardus vir fuit melleae eloquentiae, admirandae doctrinae, piique et sani sensus scriptor; in quo ita summa religio et probitas cum summa eruditione et eloquentia coniuncta fuit, ut a nonnullis Apostolus XIII appellatus sit* [1]).

3. PHAGIFACETUS.

(Geciteerd bij de nummers der verzen).

Tot de zedelessen van onzen Moralist behooren ook eenige voorschriften hoe men zich aan tafel bij het gebruik van den maaltijd te gedragen hebbe; welk onderwerp reeds in vroeger eeuwen behandeld was. Immers vindt men desaangaande een en ander bij Jesus Sirach XXX, 12, e.v. nevens welke verzen in de Nederlandsche vertaling als inhoudsopgave op den rand geplaatst is het woord *Dischtucht*; en in de oudere Duitsche litteratuur vindt men meer dan één geschrift over de Tischzucht, waarin vooral aan kinderen de noodige voorschriften gegeven worden [2]).

Het hier te bespreken geschrift, geheel aan dat onderwerp gewijd, is een gedicht van 440 Latijnsche hexameters, waarvan de oudste uitgaaf, die bekend is, dezen titel draagt:

Libellus pulcherrimus metrice compositus tractans de facecia et moribus mense qui et fagifacetus appellatur.

(*s. l. a. et typ. — Op de laatste bl. staat*):

Explicit libellus qui Fagifacetus appellatur.

(en daaronder dit tetrastichon):

---

1) Thom. Pope Blount, *Censura celebriorum Authorum*, p. 373.

2) Zie Goedeke, *Grundriss d. Deutschen Dichtung* I, 480, 14 (2e Aufl.) — Tot dit onderwerp behoort ook: Joannis Sulpitii Verulani *de moribus puerorum in mensa precipue servandis Carmen Elegiacum*, waarvan het begin aldus luidt:

Quos decet in mensa mores servare docemus
Virtuti ut studeas litterulisque simul.
Que prius admoneo miti puer indole serva
Proque tuis oculis hec mea iussa tene.

Van dit zeldzame geschrift, dat slechts uit acht bladzijden kl. 4°. bestaat en geenerlei aanduiding van plaats, jaartal of drukker bevat, is een exemplaar aanwezig in de Kon. Bibliotheek te 's Hage, welker verdienstelijke Directeur Dr. Campbell, die zoo bekwame, thans helaas overleden, kenner van incunabelen, vermoedde dat het te Deventer door J. de Breda omstreeks 1505 is uitgegeven. — In de 122 verzen, waarin de Dischtucht behandeld wordt — het overige behoort niet tot dit onderwerp — heb ik echter niets gevonden, wat met onzen Moralist overeenstemt.

Noscere qui mensis decori sint lector honores
Si cupis aut mores, dogmata nostra legas.
Grecia legifere cereri sua thesmophoria
Indidit. at per nos thesmophagia patet.

In sommige handschriften wordt dit gedicht ook Thesmophagia genoemd, en met dien naam werd het bestempeld door SEBASTIAN BRANT toen hij in 1499 eene Duitsche vertaling in verzen te Basel uitgaf, welke herdrukt is door ZARNCKE in *Anhang z. Brants Narrenschiff*, p. 147—153. In onzen tijd is de Latijnsche tekst van Phagifacetus viermaal, telkens met eenige verbeteringen, in druk verschenen, t. w. door F. JACOB te Lübeck in 1838, e Cod. Lubecensi; door EICHSTÄDT te Jena in 1839, ex edit. Jacobi; door H. HABICH te Gotha in 1860, e Cod. Gothano; en eindelijk door HUGO LEMCKE, e Cod. Stetinensi, onder den titel van: *Reineri Phagifacetus sive de facetiis comedendi Libellus, addita versione Sebastiani Brantii.* Stetini 1880, 8°. (pp. 53), voorafgegaan van eene zeer verdienstelijke Inleiding.

Aangaande den naam des vervaardigers van dit gedicht kan wel geen twijfel bestaan, dewijl de eerste letters der 15 eerste verzen dit acrostichon geven: Reinerus me fecit; maar verder valt van dien man niet veel meer te zeggen dan dat hij, blijkens menigvuldige nabootsingen, een goed kenner geweest is van de meeste oude Latijnsche dichters, voornamelijk van Horatius, doch dat hij meermalen, evenals de meeste der middeleeuwsche dichters, te kort geschoten is in het betrachten van de regels der prosodie.

Uit deze drie — vooral uit de twee eersten — heeft BUCHLER onderscheidene Disticha, doch in betere verzen overgegoten, in zijne *Gnomologia* opgenomen; waaruit mag worden vermoed dat daarin buitendien nog zeer veel schuilt wat op gelijke wijze zal geschreven zijn naar aanleiding van hetgeen een paar eeuwen vroeger in minder goede verzen gezegd was door anderen, wier geschriften thans onbekend zijn. Het boekje draagt dezen titel:

> ΓΝΩΜΟΛΟΓΙΑ, *sev Sententiarum memorabilium, cum primis Germanicae, Gallicaeque linguae, brevis et aperta, Latino carmine, inspersis rhythmis festivissimis, facta descriptio, per* IOHANNEM BUCHLERUM A GLADBACH, *Iurisdictionis Wicradanae Praefectum.* — Editio quarta ab auctore recognita et locupletata. Coloniae, Anno M.DC.XXXXIX, 12°. (pp. 515.)
> (Geciteerd bij de nummers der bladzijden).

De voorafgeplaatste Epistola dedicatoria, waarmede waarschijnlijk de eerste uitgaaf zal verschenen zijn, is gedagteekend: *Ex Muni-*

cipio Wicradiensi. Anno per Christum restitutae salutis CIↃ.IↃCVI, doch toen was BUCHLER, die later tot de Magistratuur overging, nog Scholae Wicradanae Moderator — Wickrath is een Pruisisch dorp nabij Gladbach — zooals hij zich noemt op den titel van zijne in 1600 verschenen *Proverbialium Sententiarum Syntaxis*, gelijk ook op dien van zijnen herhaaldelijk herdrukten *Thesaurus proverbialium sententiarum uberrimus*, waarvan eene vierde uitgaaf het jaartal 1623 draagt. Tot dat tijdvak van 's mans leven moet dus de bewerking der Gnomologia gebracht worden, die wel schijnt te mogen beschouwd worden als vrucht van zijn Gymnasiaal onderwijs. Vermoedelijk had deze Rector de practische gewoonte die oude zoo smakelooze verzen uit de middeleeuwen aan zijne leerlingen op te geven om door hen in betere verzen te worden overgebracht. Uit hetgeen hem dan door de leerlingen werd ingeleverd zal hij het een en ander hebben uitgekozen om dit, hetzij onveranderd hetzij hier of daar verbeterd, in de Gnomologia op te nemen. Aldus, zou het te verklaren zijn, dat men in deze Gnomologia zoo telkens twee- en driemaal hetzelfde in andere woorden aantreft.

Wat eindelijk die overoude Rhythmi, Versus Leonini en Proverbia vulgaria betreft, die in vroeger eeuwen algemeen in zwang waren en dus ook onder de bronnen behooren waaruit onze Moralist geput heeft — deze zijn deels bij BUCHLER deels in andere paroemiologische geschriften vermeld, doch, nu juist drie eeuwen geleden, in vrij grooten getale tot één bundeltje bijeengebracht door MICHAEL NEANDER in zijne

> **Ethice vetus et sapiens veterum Latinorum sapientum,** *sive Praecepta veterum sapientum — de virtutibus, vitiis, et moribus admonitiones variae, – descripta et selecta ex observationibus, lectionibus et notationibus variis* MICHAELIS NEANDRI. Lipsiae 1590, 8°. (pp. 351),

waarvan de Tertia pars (p. 247—320) dezen bijzonderen titel heeft:

> **Versus veteres proverbiales Leonini,** *ubi fere sententia ac doctrina melior est versu, praecepta de pietate, et de vita, et moribus cuiusque, hinc inde multorum annorum observatione, atque notatione collecti atque descripti* [1]).

(Geciteerd bij de nummers der bladzijden).

---

1) Men lette op de woorden: *ubi fere sententia ac doctrina melior est versu*, waarmede de Verzamelaar heeft willen aanduiden dat het hem bewust was, dat in deze verzen somtijds de regels der Prosodie niet behoorlijk zijn inachtgenomen. — Eene opmerking die voor vele Latijnsche verzen geldt, welke in de Middeleeuwen vervaardigd zijn.

De bronnen, waaruit NEANDER dezen schat heeft opgezameld, behooren tot de oudste middeleeuwsche geschriften, die thans wel zeer zelden of nooit meer gelezen worden en wier barbaarsche namen zelfs weinig bekend zijn. De Verzamelaar heeft ze opgenoemd in zijne Voorrede, waaruit ik het meest merkwaardige heb meegedeeld in de Inleiding op mijnen Erasmus *over Nederlandsche Spreekwoorden*, bl. LXX e. v. Daarheen te verwijzen moge hier voldoende zijn [1]).

Het aanwijzen van de opgenoemde en nog eenige andere dergelijke geschriften, waaruit onze Moralist, hetzij onmiddellijk hetzij als uit eene tweede hand, zijne zedelessen ontleend heeft, behoorde tot de taak, die ik mij gesteld had bij de bewerking van dit Leerdicht. Ik deed dit echter geenszins met het doel om den vervaardiger alle oorspronkelijkheid te ontzeggen en zijn werk te doen voorkomen als eene loutere vertaling uit het Latijn. Aan hem toch moet de verdienste worden toegekend vele nuttige Lessen van levenswijsheid, die heinde en verre verspreid lagen, in éénen bundel te hebben bijeengebracht en op eene waardige wijze vertolkt, onder toevoeging van menige heilzame vermaning, die aan eigen vinding schijnt te moeten worden toegeschreven. Met welken arbeid hij geen andere bedoeling kan gehad hebben dan om zijne tijdgenooten tot brave burgers te vormen en der algemeene beschaving naar zijn vermogen bevorderlijk te zijn.

Of nu dit gedicht onder de destijds levenden veel of weinig opgang gemaakt heeft, kan niet worden aangewezen, omdat nergens in latere geschriften eenige vermelding daarvan gevonden wordt. Doch dat het voor ons, al hebben wij, ten gevolge van de meer algemeene beschaving, minder behoefte aan vele van de

1) Thans bestaat er eene veel grootere Verzameling van zoodanige Latijnsche verzen, vervaardigd door wijlen mijn onvergetelijken vriend Dr. JULIUS WEGELER in zijne *Philosophia Patrum, versibus praesertim Leoninis, rhythmis Germanicis adiectis, iuventuti studiosae tradita.* Editio tertia, Confluentibus 1874. Van dit zeer verdienstelijk geschrift verscheen reeds in 1877 eene *vierde* uitgaaf (zonder dat dit op den titel werd aangeduid) met humoristische prentjes opgeluisterd (?); waarop nog in 1879 gevolgd zijn *Nachträge, Ergänzungen, Zusätze und Register*, eindigende met het cijfer 3762. — Vroeger had wel FRANC. SWEERTIUS in zijne *Athenae Belgicae* p. 257 beloofd eene zoodanige Verzameling te zullen uitgeven onder den titel van *Proverbialia dicteria et sententiae versibus Leoninis per locos communes;* doch deze is waarschijnlijk nimmer in druk verschenen.

hier gegeven voorschriften, toch groote waarde bezit om de zuiverheid van taal, waarin alles onberispelijk is voorgesteld, dat mag niet worden betwijfeld. Wanneer toch de schatting van de meeste geschriften uit dien tijd grootendeels beheerscht wordt door de bevinding van het meerdere of mindere nut wat daaruit voor de studie der Middelnederlandsche Taal kan getrokken worden, dan kunnen de tallooze citaties in het *Middelnederlandsch Woordenboek* reeds ten bewijze strekken, dat dit geschrift in belangrijkheid geenszins tekortschiet, maar in verhouding van zijnen betrekkelijk geringen omvang, in dit opzicht gelijkstaat met de beste stukken uit dien tijd: immers worden ook hierin niet slechts zeldzaam voorkomende woorden aangetroffen, maar ook wel dezulke die elders nog niet ontdekt zijn. In waarheid mag alzoo van dit gedicht verklaard worden, dat het eene niet te versmaden bijdrage levert zoowel ter verrijking van den woordenschat der Mnl. Taal, als tot toelichting van duistere uitdrukkingen in andere gedichten van dien tijd.

De bekendmaking van dit gedicht, dat meer dan vier eeuwen in het stof der bibliotheek is verscholen geweest, zijn wij verschuldigd aan Dr. Eduard Kausler, den Würtembergschen Archiefraad te Stuttgart, die zich zeer verdienstelijk gemaakt heeft door de uitgaaf van talrijke meest vroeger onbekende Middelnederlandsche gedichten, die, evenals ons Leerdicht, zijn bewaard gebleven in

HET COMBURGER HANDSCHRIFT.

Dit vrij lijvige Hs. dat op 347 perkament-bladen in kl.-folio een veertigtal grootere en kleinere Mnl. dichtstukken bevat, wordt aldus genoemd, omdat het afkomstig is uit de Bibliotheek van het voormalige ridderstift Comburg a.d. rivier Kocher, na welks opheffing het in 1805 is overgebracht naar de Openbare Koninklijke Bibliotheek te Stuttgart, alwaar het thans onder het bibliotheeksmerk Ms. Poet. et Phil. F°. 22 bewaard wordt. Van dit Hs. dat door anderen reeds genoegzaam beschreven is, beslaat ons gedicht slechts een zeer klein gedeelte, loopende van f°. 102 *c*—110 *b* in twee kolommen, meest alle van 36 verzen, met eene nette en duidelijke hand geschreven, die tot het begin der 15de eeuw schijnt te moeten gebracht worden. Ongetwijfeld heeft er een ouder Hs. bestaan; want dat dit slechts een Afschrift is, dat kan genoegzaam worden bewezen.

Bij de lectuur van dit afschrift zal men zich wel niet ernstig boos maken dat de vervaardiger zich in de schrijfwijze der woorden zoo weinig is gelijk gebleven, zoodat meermalen hetzelfde woord op onderscheidene wijze geschreven wordt aangetroffen, als b.v. *seden* en *zeden*, *vroedscap* en *vroetscap*, enz., dewijl zulke onstandvastige orthographie in alle Mnl. geschriften gevonden wordt; die niet uitsluitend aan den afschrijver, maar evenzeer aan den auteur zelven moet geweten worden. Doch minder gereed zal men het den afschrijver kunnen vergeven dat hij somwijlen een regel heeft overgeslagen, zooals dat uit de onvolledigheid van den zin blijkt en zelfs door het ontbrekende rijm terstond in het oog valt. Dit heeft Kausler wel meestal, waar hij zulks had opgemerkt, door een blinden, d. i. met.... aangevulden regel aangeduid; doch het blijkt dat dit niet overal door hem is opgemerkt geworden.
Uit het Hs. kan niet bewezen worden dat daarin slechts fragmenten voor ons zijn bewaard gebleven en geenszins een volledig gedicht. En wilde men tot die onvolledigheid besluiten op grond dat de dichter zeer veel meer zedelessen hadde kunnen geven, voornamelijk dezulke die hier noode gemist worden, dan zou zoodanig beweren toch telkens kunnen herhaald worden, al werden die lessen in dubbelen getale geleverd: zoo rijk, of liever grenzeloos is dit onderwerp. Intusschen is de mogelijkheid evenmin te ontkennen als de werkelijkheid daaruit mag worden afgeleid; van alles toch, dus ook hier geldt het *A Posse ad Esse non valet consequentia.*

AUDENAERDSCH HANDSCHRIFT.

Een ander Hs. drage den naam naar de plaats waar het gevonden werd en zich ook thans nog bevindt. Doch dit bestaat thans niet meer in zijn geheel en bevat slechts 383 verzen, die zelfs niet een doorloopend gedeelte van ons gedicht uitmaken, maar onderscheidene stukken daarvan bevatten, zoodat hier eigenlijk geen sprake zijn kan van een Handschrift, maar slechts van onsamenhangende Fragmenten. Deze dan werden, een paar jaren na Kausler's uitgaaf, ontdekt op eenige bladen perkament, die als omslagen of schutbladen dienden van banden in de stadsarchieven van de Belgische stad Audenaerde. Nadat die bladen waren losgemaakt van de banden zijn deze verzen uit hun schuilhoek aan 't licht gebracht door Dr. D. J. Vander Meersch achter de uitgaaf van het op dezelfde plaats door hem gevonden *Boec van Catone*

en gedrukt voor rekening der Vlaemsche Bibliophilen (Gent 1846).

Het is wel jammer dat op die bladen juist andere passages voorkomen, en — met uitzondering van eene enkele — niet die waarin het Comburger Hs., zooals wij zagen, een regel mist, waardoor alsdan veel zou gewonnen zijn voor den tekst, die nu slechts door vergelijking op enkele plaatsen heeft kunnen verbeterd worden. Waarschijnlijk zouden uit dit Hs. nog wel hier en daar betere lezingen zijn aan den dag gekomen, ware het niet dat hij die dit afschrift vervaardigde zich veroorloofd had in sommige verzen zooveel veranderingen te maken, dat zijn werk bijna voor eene omwerking van den tekst moet gehouden worden. En zelfs is de afschrijver zoo verre gegaan, dat hij hier en daar eenige verzen heeft ingelascht, waarvan althans in het Comburger Hs. geen spoor gevonden wordt. Ook moet nog worden opgemerkt dat hier de lezer wel soms met „vrient" (41, 55, 127, 157) maar meestal (63, 181, 201, 215, 283, 285, 289, 340, 362) met „zoon" wordt toegesproken, terwijl dit in het Comb. Hs. geheel anders is (zie bl. XIX), waaruit blijkt, dat hij die deze omwerking vervaardigde, zich heeft voorgedaan als een vader die zijn zoon onderwijst.

De van het Comburger Hs. afwijkende lezingen zijn in deze Fragmenten zoo talrijk dat zij kwalijk onder den tekst zouden te plaatsen zijn geweest. Evenmin kon daar genoegzame ruimte gegeven worden aan de opneming van de ingelaschte verzen of het aanduiden van de uiteenloopende volgorde. Om die redenen is het mij raadzaam toegeschenen de Fragmenten van het Audenaerdsch Hs., zooals die door Vander Meersch bezorgd zijn, in hun geheel als Bijlage te laten overdrukken, te eerder daartoe aangespoord door de wetenschap dat van dit boekje slechts weinig exemplaren in den handel gebracht zijn en het alzoo zeer moeielijk is een exemplaar machtig te worden. In dien overdruk is gezorgd dat de ingelaschte verzen, met cursieve letters gedrukt, dadelijk zouden kunnen herkend worden.

Om duidelijk te doen zien, hoezeer de lezingen der beide Hss. uiteenloopen, moge het voldoende zijn een paar passages naast elkaar te plaatsen.

Comb. Hs. 721—724.	Auden. Fragm. 131—134.
In allen dinghen wes ghetrouwe	In allen dinghen wes ghetrowe
Dinen heere ende diere vrouwe.	Dien du dins, eist here, eist vrowe,
Ganc haestelike daer men di sent,	Ende ganc haestelike, dat es dijn ere,
Ende cortelike weder went.	Dar men di sent, ende weder kere

Comb. Hs. 793—798.

Ghi heeren, die de werelt berecken
Entie die lieden sult betrecken,
Wedewen, weesen moetu ontfarmen;

Ende doet alse wel recht den aermen,
Alse ghi wilt dat men hu dade;
Ne laet dor vrome, no dor scade.

Auden. Fragm. 181—186.

Sone, die de warelt recken
Ente lieden domen ende bestrecken,
Wedewen ende weesen moetsi ont-
[farmen,
Ende alse wel doen recht den aermen,
Also si wilden dat men hem dade:
Doen si anders, dats harre sielen scade.

Comb. Hs. 973—980.

Ledichede die es quaet,
So vromet selden, maer so scaet.
So hayet tauerne ende boelrie,
Soe volghet wiuen, so draghet vrie,
Soe doet quaet gheselscap iaghen
Enten man in dogheden traghen
Ende dulleke verdoen sijn goet.
Datmen mindert ende niet toe doet.

Auden. Fragm. 275—282.

Ledechede es sere quaet
Hem dier mede omme gaet:
Soe uolgt tauarnen ende ribaudrie;
Soe uolgt wiuen ende draghet vrie;
Soe doet quaet gheselscep iaghen loes,
Ende kert den man van duegden altoes;
Ende hem verteren doet sijn ghoet,
Wel dulleke dicken in onspoet.

HAAGSCH FRAGMENT.

Een ander fragment, — dat reeds in de eerste helft der vorige eeuw aan 't licht was gebracht door ANTONIUS MATTHAEUS in zijne *Veteris aevi Analecta seu Vetera Monumenta hactenus nondum visa*, T. 1, p. 65 sq. (ed. sec. Hagae Comitum 1738), zonder dat men wist tot welk gedicht het behoorde, — heeft een veel geringeren omvang dan het voorgaande fragment, en is mij ook gebleken van veel minder waarde te zijn dan het bij den eersten opslag zou kunnen schijnen. Het bevat 72 verzen, waarvan v. 1—22 en v. 43—64 spoedig konden herkend worden als behoorende tot *Die Bouc van Seden*; terwijl de rest — met uitzondering van het Raadsel, in de vier laatste regels vervat — wel schijnen moest eene hoog te waardeeren aanwinst voor dat genoemd dichtstuk te zullen zijn. Dat echter die verwachting volkomen wordt teleurgesteld, zal ik straks aantoonen, als ik eerst zal hebben meegedeeld vanwaar MATTHAEUS vermoedelijk in 't bezit van dit fragment gekomen is.

Wel heeft deze ijverige verzamelaar van oude stukken die herkomst niet opgegeven, doch het is zoo goed als zeker, dat dit fragment ontleend is uit een in de Kon. Bibl. te 's Hage aanwezig Handschrift (n°. 77 S. 4°.) inhoudende de Kroniek van

Beka. Daar toch vindt men deze verzen op een paar van de eerste bladzijden (f° 7 en 8), die gedeeltelijk niet beschreven waren, teboekgesteld, en wel door dezelfde hand die ook het vorenstaande (f° 3) historisch fragment geschreven heeft, waarover ik vroeger (bl. VII) gesproken heb. Door die omstandigheid is MATTHAEUS waarschijnlijk op de gedachte gekomen dat beide die fragmenten voor het werk van een en denzelfden dichter moeten gehouden worden, waarom hij boven het laatste deze woorden schreef: *Eiusdem sunt Auctoris Rhytmi qui sequuntur*. En daartoe zal hij wellicht te eerder gebracht zijn, indien — hetgeen door eene geleerde hand op de schutbladen van het Hs. staat aangeteekend — indien hij niet zelf het Hs. gehanteerd heeft, maar slechts een afschrift van de eerste bladen gehad heeft, hem door den vroegeren eigenaar WITSEN bezorgd [1]). Is dit zoo, dan laat het zich ook gemakkelijk verklaren hoe dit fragment, zoo onvolledig als het nu blijkt, en met een tal van afwijkende lezingen, door MATTHAEUS in de wereld heeft kunnen gezonden worden.

Na MATTHAEUS zijn deze verzen nu onlangs weder ter sprake gebracht door Dr. A. BEETS, die ze achter zijne uitgaaf van *De Disticha Catonis in het Middelnederlandsch* (Groning. 1885) met gebruikmaking van het Haagsche Hs. opnieuw heeft laten afdrukken, doch niet verder dan hem zulks voor de bewerking van zijnen Cato te pas kwam, en dus slechts gedeeltelijk.

Voor mijn doel scheen het mij raadzaam toe het fragment in zijn geheel medetedeelen zooals het in het Haagsche Handschrift gevonden wordt, waarvan het gebruik mij door de bekende welwillendheid van Dr. CAMPBELL is verleend geworden. Met dezen volledigen afdruk (als Bijlage hierachter geplaatst) heb ik namelijk bedoeld om duidelijk te doen zien dat die voor den dag gekomene verzen niet mogen beschouwd worden als eene aanwinst voor ons dichtstuk — waarin zij grootendeels, wat inhoud, taal en versificatie betreft, vrij goed zouden passen — maar dat zij een gedeelte uitmaken van eene Bloemlezing, die uit de werken van onderscheidene dichters te zamen gebracht is. Zoodanige Bloemlezingen bestaan er meer, waarvan de vervaardigers onbekend zijn, omdat zij, wellicht uit besef van de geringe verdienste van zoodanigen arbeid, hunne namen verzwegen hebben. Het is dus

1) Het is, zoo ik meen, de hand van VAN WIJN, die daar schreef: „Tis niet te denken, dat Matthaeus dit Handschrift zal voor zich gehad hebben, maar wellicht dat de Hr. Witsen [dezelfde die bij Matthaeus in Dedicatione T.I geprezen wordt] hem een afschrift van 't eerste blad dezer Chronijk, door Scriverius of een ander gemaakt, zal hebben ter hand gesteld."

wel bij uitzondering dat wij den naam kennen van hem, door wien deze Bloemlezing gemaakt werd; deze toch heeft gemeend in de door hem vervaardigde slotstrophe zijn naam aan de late nakomelingschap te mogen mededeelen. Daarbij vertrouwde hij misschien wel, dat men het voor zijn werk zou willen aanzien, wat hij van anderen had overgenomen, zoo hij slechts verzweeg uit welke gaarden hij zijne bloemen geplukt had. Tevens heeft hij, zoo 't schijnt, met doel om den lezer op 't dwaalspoor te brengen, boven sommige strophen de antieke autoriteiten van Seneca, Abbacuc, Homerus, Thobias en Catho geplaatst, welke zullen hebben moeten dienen om aan het geheel een glimp van deftigheid bij te zetten. — Deze namen zijn door MATTHAEUS niet vermeld, en waren wellicht op het door hem ontvangen afschrift weggelaten.

Vraagt men nu hoe een afschrift van deze Bloemlezing heeft kunnen aanlanden in een Hs. van de Kroniek van Beka, waarmede zij volstrekt niets gemeen heeft, dan moet ik, om die vraag te beantwoorden, het vroeger gezegde herhalen, dat in genoemd Hs. f° 7 gedeeltelijk en f° 8 geheel onbeschreven waren gebleven, waarschijnlijk met het doel om later te worden aangevuld met een of ander toevoegsel dat dienen zou tot verklaring van den tekst van Beka, — bestond er wellicht het plan om op de open geblevene vakken een paar teekeningen of platte gronden te plaatsen? Toen echter dat later aanvullen in de pen gebleven was, heeft iemand, om den misstand van die twee opene vakken wegtenemen, ze aangevuld met iets wat daar, mits met kleinere letter dan die van den tekst geschreven, juist zou kunnen staan. Men behoeft dan alzoo de reden niet te zoeken in gebrek aan papier; eerder zou ik willen zeggen, dat hij, die zich een afschrift van deze Bloemlezing wilde maken, ze liefst in een gereed liggend Hs., waar ze nog kon geplaatst worden, heeft willen overschrijven om alzoo, beter dan op een los blad, tegen vernieling te worden beveiligd.

Daar het mij met het overdrukken van deze Bloemlezing alleen te doen was om hetgeen daarin uit *Die Bouc van Seden* was overgenomen, heb ik het overige, waarvan geen zweem daar gevonden wordt, ook hier weder duidelijkheidshalve met cursieve letters laten drukken.

Aan de boven onderscheidene strophen geplaatste autoriteiten heb ik mij weinig laten gelegen liggen, omdat zij mij toeschenen even fictief te zijn als die waarmede de door SERRURE uitgegevene Parabelen (zie bl. XIII) zijn uitgedost.

DE UITGAAF VAN KAUSLER.

(*Denkmäler Altniederländischer Sprache und Litteratur*, Bd II, S. 561—599, en de daarop geschrevene *Anmerkungen*, Bd III, S. 337—345).

Al moge de rechtmatige dank aan Kausler niet kunnen onthouden worden, waarop hij aanspraak gekregen heeft door de verdienstelijke uitgaaf van dit vroeger onbekende Leerdicht, toch is deze van dien aard dat zij genoeg heeft overgelaten voor eenen volgenden bewerker, vooral indien deze de gelegenheid mocht hebben het Comburger Hs. zelf te onderzoeken. In die gelegenheid ben ik gesteld geworden door de steeds hulpvaardige hand van Dr. du Rieu, die dit kostbare Hs. voor mijn gebruik uit Stuttgart te leen gevraagd en bekomen heeft.

Uit de door mij ingestelde vergelijking van het Hs. is mij gebleken, dat de tekst hier en daar niet volkomen getrouw is teruggegeven in de uitgaaf, hetzij ten gevolge dat Kausler soms minder nauwlettend geweest is of wel verkeerd heeft gelezen. Voorts mocht ik tot de ontdekking komen, dat in de uitgaaf twee malen een regel was overgeslagen, waarvan wel één (v. 775) later in de „Anmerkungen" is opgegeven, doch de andere (v. 576) onopgemerkt is gebleven. Nu zou dit reeds bij eene nieuwe uitgaaf — waarin toch de overgeslagene regels behoorden opgenomen te worden — verwarring gegeven hebben in de nummers der verzen, doch die zou nog grooter worden door eene andere vergissing van Kausler welke hij bij de telling van v. 550—560 begaan heeft. Daarenboven zou ook nog een paar malen meer, waar het vers in het Hs. ontbreekt (v. 318, 820) dit door . . . . als een blinde regel hebben moeten aangeduid zijn. Doch dat die blinde regels door Kausler bij de telling niet zijn meegerekend, daarvan zou ik hem geen verwijt willen maken, omdat in zulke gevallen ieder zijne eigene meening mag volgen. Dewijl ze echter naar mijne meening wel hadden behooren meegeteld te worden, heb ik niet geaarzeld zulks te doen: en ben alzoo van af v. 275 met eene betere telling begonnen. Daarnevens heb ik het evenwel raadzaam geacht ook de oude telling der verzen op te geven, dewijl volgens deze bereids menig vers geciteerd is geworden, zoowel in het Mnl. Wdb. als elders.

Van de door Vander Meersch bekend gemaakte Fragmenten heeft Kausler wel verslag gegeven in zijne „Anmerkungen", doch daarvan niet zooveel voordeel getrokken als er voor de verbetering van den tekst ware te trekken geweest.

Van het Fragment door Matthaeus medegedeeld heeft Kausler geen kennis gedragen.

DOEL VAN DEZE UITGAAF.

Wie tot dusverre verstoken bleef van de gelegenheid kennis te kunnen maken met het merkwaardig geschrift *Die Bouc van Seden*, omdat het slechts voor weinigen toegankelijk was, als zijnde nagenoeg verscholen in een zeer uitvoerig en dus kostbaar boekwerk, dat buitendien thans uitverkocht is — die zou het waarschijnlijk reeds als eene welkome verschijning begroet hebben, indien hij het zich gemakkelijk zou kunnen aanschaffen, al ware het ook maar in eenen eenvoudigen overdruk van den bestaanden tekst. Daarbij echter heb ik gemeend mijne bemoeiing niet te mogen beperken, maar deze ook verder te moeten uitstrekken en de ondernomene uitgaaf zoo in te richten dat zij althans eenigszins zou kunnen voldoen aan den eisch die thans aan de studie der Middelnederlandsche geschriften gesteld wordt.

Ten eerste alzoo heb ik beproefd in hoeverre de tekst, door vergelijking met het Handschrift behoorde verbeterd te worden; hoe de daarin ontbrekende verzen zouden kunnen worden aangevuld, deels uit het Handschrift, doch meer nog door aannemelijke gissing — in welk opzicht het bewonderenswaardig vernuft van Prof. Verdam mij zeer te stade is gekomen —; en hoe eindelijk ook nog de lectuur gemakkelijker ware te maken door het aanbrengen van meer insnijdingen in den druk ter plaatse waar een nieuw voorschrift begint.

Ten andere heb ik getracht het onderwerp, dat behandeld wordt, toe te lichten, deels door vermelding der bronnen waaruit de dichter klaarblijkelijk geput heeft, deels door aanwijzing van- en vergelijking met andere, gelijktijdige en jongere geschriften, die daartoe schenen te kunnen bijdragen, wanneer dezelfde stof hetzij opzettelijk, hetzij slechts terloops door hen was behandeld.

Eindelijk heb ik gemeend aan dit werkje ook nog een Glossarium te moeten toevoegen, waarmede ik mij ten doel stelde om den geleerde de meest merkwaardige woorden en uitdrukkingen aan te wijzen, die in dit gedicht voorkomen, maar tevens nog iets meer te leveren wat tot opheldering van de gebezigde taal zou kunnen strekken ten gerieve van andere lezers, zooals ik mij die had voorgesteld.

In hoeverre de taak, die ik ondernam, behoorlijk door mij volbracht is, daarover blijf ik het billijk oordeel van elk deskundige met een gerust geweten afwachten. Wel wil ik eerlijk erkennen

dat dit werk door menigeen veel beter zou hebben kunnen verricht worden, dan het door mij gedaan is; doch wanneer zou men hebben kunnen verwachten dat zulks door een ander ondernomen werd? Voor 't oogenblik derhalve stelle de lezer zich tevreden met den arbeid van iemand, die — evenals HIERONYMUS (Comment. in Epist. ad Ephes. VII, p. 539) van zich zelven verklaart *Me ipsum tantum habui magistrum* en daaraan niet zonder leedwezen moet toevoegen *quosque in hoc quidem studiorum genere habeo* mutos magistros, *ii vixdum unius plutei complent dimidium* — met den arbeid alzoo van eenen autodidact, die, met geringe hulpmiddelen toegerust, deed wat hij doen kon om naar zijn vermogen de studie der Middelnederlandsche Litteratuur bevorderlijk te wezen.

Is daer ooc iet in misset,
Diet beteren can die maket bet.
Ic weets hem danc. Wie in sijn maken
Sijn best doet, enis niet te laken.
Mer wie alle dinc wil berichten,
Wie soude hem iet te wille dichten?

REINAERT II, 7785.

INHOUD VAN DE INLEIDING.

Bladz.

Plaats van waar dit dichtstuk te voorschijn kwam . . . . . VII.
Onbekendheid van den vervaardiger . . . . VII.
Waarde van dit Leerdicht voor de Geschiedenis der algemeene beschaving en de Taalkunde . . . . VIII.
Gewaande onnauwkeurigheden:
Onzuiver rijm (*Assonance*), rijk rijm (*Rime riche*), vierregelig rijm (*Reimhäufung*) . . . . IX.

Middelnederlandsche moraliseerende dichtstukken:
Die Dietsche Doctrinale, Die niwe Doctrinael of Spieghel der Sonden, Zedelessen, Seneka Leren, Parabelen ende wise Leren. XII.
Bernaerdus Epistele, Doctrinael Sauage, Melibeus, Spiegel der Jongers. . . . . XIV.
Latijnsche Epistolae morales:
Abaelardus, Tunnicius, Bloccius. . . . . XVI.
Overeenstemming van dit Leerdicht met Der Leken Spieghel. . XVII.
Inkleeding waarin hier de zedelessen worden voorgesteld. . . . XIX.

Bronnen waaruit onze dichter geput heeft:
De Bijbel, Disticha Catonis, Versus Leonini, Rhythmi, Proverbia. XIX.
LIBER FACETI . . . . XXII.
Facetus Gothanus . . . . XXIV.
Facetus Parisiensis. . . . . XXV.
FLORETUS STI BERNARDI . . . . XXV.
PHAGIFACETUS REINERI. . . . . XXVII.
Buchler's Gnomologia . . . . XXVIII.
Neanders Versus veteres proverbiales Leonini. . . . . . XXIX.

Het Comburger Handschrift . . . . XXXI.
Audenaerdsch Handschrift . . . . XXXII.
Haagsch fragment van Matthaeus . . . . XXXIV.
Uitgaaf van Kausler . . . . XXXVII.
Doel van deze uitgaaf . . . . XXXVIII.

DIE BOUC VAN SEDEN *).

Nv verstaet, al hier ter steden
Beghinne ic den Bouc van Seden;
Ende wet wel, dat ic hier bediede
Es niet ghetrocken vut Walschen lieden,
Noch vter Walscher auenturen;
Soe es ghetrect vter Scrifture
Harentare, daer ict sochte
Ende het mi ghenoeghen mochte.
Dese bouc spreect van houeschede
Ende bi wilen van vroedscap mede:
Ende omme dat dusghedane wort
Ter werelt seden al behort,
So dinct mi recht bi waerheden,
Dat men heet den Bouc van Zeden.
Nv weten bidden alle gader
Gode, onsen lieuen vader,
Dat hi alle onse dinghen
Ten goeden ende moete bringhen.
Al die vroedscap die men can,
Entie gheleesten mach die man,
Ende al dat wisen mach die wise,
Comt van Gode van paradise.

*) *In het* Comburger Handschrift, *voortaan hier door* Hs. *aangeduid, draagt dit gedicht geen opschrift. Door* Kausler, *verder door* Kl. *aangeduid, werd in zijne uitgaaf daarboven geplaatst:* De Bouc van Seden. — 11 Hs. dine ghedane. — 12 Kl. weerelt. — 22 Hs. vanden paradise. *Zoo ook* 151.

Die man, dien God die vroedscap sent,
Hi es alse een instrument,
Daer God, onse heere, mede werct,
Die die dinc te rechte merct.
Hier omme radic elken man
Dat hi die vroedscap, die hi can,
Den lieden vort wise ende leere:
Dus mach hi vrucht in onsen Heere
Maken, ende daer comen of
Conste, prijs, eere ende lof.
Ouer waer segghic hu datte,
Die vroedscap es ghelijc den scatte;
Die vroedscap heelt ende deluet scat,
Daer heuet niemen of te bat,
Noch en mach niemen comen
Noch te nutscap, noch te vromen;
Want si hebben sulken aert,
Toghet mense ende openbaert:
Scat gheuet vrome ende neeringhe;
Vroedscap, sin ende leeringhe.
Wat peinsen dan vele lieden
Die hare conste niemen bedieden?
Het schijnt dat het hem es leet
Dat yemene dan si hiet weet.
Wat helen sijt in haren sin?
Al wisen sijt vort, sine hebbens te min.
Van rechter vroetscap es tbegin
Dattu vrees Gode in dinen sin:
Die Gode mint ende hem ontsiet,
Hem en mach ghebreken niet.
Teersten so souc Gods rike
Dat gheduert eewelike,
So sal God, onse heere, di gheuen
Al datti nutte es in dit leuen.
Gheloof vastelike an Gode
Ende hout gherne sine gebode.

---

23 Hs. Dien man die. — 24 Hs. instumentt. — 47 Hs. si. — 49 Kl. recht.

Emmer eere die heleghe kerke,
Bisscoppen, papen ende clerke.
Dune moets oec niemen achtren
Noch met quaden worden lachtren.
Alstu in die kerke staps,
Wachti dattu ne ruuns no claps,
Maer les ende bit ghenaden
Gode van dinen mesdaden.
Eere moeder ende vader,
So es dijn lijf ghelangt al gader.
Ne doe dinen euenkerstin niet,
Dattu niet wilts datti ghesciet.
Van alte groter menderhede
Wachti: men wertre onwert mede.
Wes recht man, ende in rechtheit bliue
Toten hende van dinen liue:
Scrifture seit, dat dor noot
Hare kindere nemmer bidden broot.
Wes snel ende verstandel mede,
Wes traech te telne vort quaethede.
Alse men di mesdoet, wrec node,
Ne maer vergheuet dor Gode.
Ne wes den aermen niet fel,
Al gheuestu hem niet, andwort hem wel.
Diene gherne den lieden wel,
Al lonet een niet, een ander sel.
Alse di dienen ghehuerde cnapen,
Ne laet haer loen niet onder di slapen;
Want die wise Salemoen
Begrijpt die ghene die dit doen.
Ne mac gheene langhe riote
Van dire tale, no fabele grote:
Corte ende warachteghe tale
Sit in elken meinsche wale.
Dune moets oec niet lieghen
Noch dinen euenkerstin bedrieghen:

---

70 Hs. wilds. — 76 Kl. brot. — 82 Hs. gheuest du. — 84 Hs. sal. — 88 Kl. gheene.

Loghene es onwert ende sonde groot,
Want so slaet die ziele ter doot.
Oec en lache niet alleene,
Dat ment niet in quaetheit meene:
Bi vele lachene, ende tonstede,
Begrijpt men int herte domphede.
Wes in dinen zin ghestade,
Beede in sprekene ende in dade:
Die es in onghestadichede
Hi beiaghet quade name daermede.
Werc alle dine dinc bi rade,
Sone berouwet di niet dire dade,
Ende ofti daer af oec quaet ghesciet
Men darft di alleene witen niet.
Dune moets man no wijf die leuen
Beheeten dinc, dune wilt hem gheuen.
Oftu yemen met beheete verhoghes
Ende hem stappans gheuen moghes,
Sone laet niet langre biden,
Dune gheuest hem in dien tiden.
Die vele beheet, hine goude wel,
Hi hout metten lieden spel;
Gheloef sulken lieden twint,
Want si sijn loser dan die wint.
Al si dat sake dat wast dijn goet,
Dine atent ende dinen moet
Ne leechgre niet an te seere,
Dattu vergheets Gode, onsen heere;
Want men mach niet dienen te moede
Gode ende des duuels goede.
Dune moets oec niet doen pine
Om rike oft arem te sine;
Die tusschen den tween begheret goet
Te nuttene, die man es vroet.
Ghelt den heleghen dijn belof,
Eer God wrake sent daer of.

---

95 Kl. Loghe. — 100 Hs. Begrijp. — 106 Hs. dine. — 127 Hs. begheren. Kl. begheeren.

129—130 Haag. Fragm. 55—56.

Vrient, hout ieghen alle dinc vrede,
Sonder ieghen die quaethede:
Daer ieghen moetstu di verrechten
Ende alle weghe ieghen hare vechten;
Want du moets drie campe verwinnen,
Sultu hemelrike ghewinnen.
Drie viande vechten met crachte
Ieghen di bi daghe ende bi nachte.
Deen es die viant vter hellen,
Die pinet hoe hi di bedwelle
Ende hoe hi di met sinen strecken
Van goeden ghewerke moghe trecken.
Tander es dat broossche vleesch,
Dat alle weghe doet den heesch
Om wel heten ende om wel drincken
Ende niet en laet om die ziele dinken.
Die weerelt es die derde viant,
Die den mensche doet meneghen pant.
Machtu verwinnen desen drien,
Sone doruestu niet ontsien.
Peins om die bliscap van paradise
Ende om die helle daer wi af grisen,
Ende wattu sijs, ende wattu waers,
Ende waer du suls alstu henen vaers,
Ende om die doot die niet can sparen
Noch den riken noch den aermen.
Die dit alle wile dade,
Hi soude te min doen quade dade.
Ondec dinen wiue niet
Verholne dinc, die di es ghesciet,
Offer dijn lijf of eere an leghet:
Die man es onbehendich, dies pleghet.
Woekeraers dochter ende ammans,
Papen dochtren ende spelemans
Ende predecaers dochtren nem niet te wiue;
Want selden sietmen hem becliuen

133 Hs. verechten. — 135 Hs. iij. — 151 Hs. van den paradise, *evenals* 22. — 166 Kl. siet men.

159—162 Haag. Fragm. 51—54.

Tgoet, dat qualike es ghewonnen,
Ende dat si niet verdienen connen.
Oftu iemene sies vallen of gliden,
Ne lache niet, en wes niet blide:
Wattan, al valt die ghene die sneuet?
Een paert valt dat vier voete heuet.
Vele runen stille ende dicke
Ne can ic niet in houescheit micken,
Noch en was noit gemaect dor goet,
Ende niemen ne pleghets, die wel gevroet.
Dinen meester moetstu ontsien,
Sultu der leeringhen plien;
Ende wilture bi comen te eeren,
Du moets ghewillike leeren.
Want vroetscap es van sulker zede:
Sone wille den ghenen niet mede
Dien soe onghewillich ziet
Of die quader zeden pliet.
Laet di ghenoeghen, dattu heues,
Eist lettel, eist vele, daer du bi leues:
So wien so tsijn ghenoeghet wel,
Hi es rike, ende niemen el.
Ne stec in ander mans coren
Dine sickele niet, want du mochts toren
Ende lachtre daer af ghewaghen
Of bi auenturen corten dine daghe.
Oftu ghemoets eenen sot,
Ne hout met hem spel no spot.
Sotte sijn oec van tween manieren:
Deen es fel, dander goedertiere.
Die sot es ende goedertiere mede,
Saltu verdraghen in elke stede;
Die beede sot es ende fel,
Dien saltu scuwen, doestu wel.
Goede dachvaert doeti, wete God,
Die hem teliuereert van den sot.

---

169 Hs. yemene. — 170 Kl. en[de]. — 190 Hs. machts. — 195 Hs. van manieren. — 202 Kl. te liuereert.

185—188 Haag. Fragm. 47—50.

Vlie terninghe ende quade wijf,
Leet in tauernen niet dijn lijf;
Diere vele hem houden an,
Sietmen dicken arem man.
Hout di simpel in cuuschede
Ende decker gheene houerde mede.
Dit so segghic dor die ghone,
Die te heelne sijn ghewone
In cuusscheit hare fierheit van zinnen
Die si draghen int herte binnen:
(Tghelaet van buten doet ons kinnen
Die houerde van haren zinnen)
Nochtan seghsi dat sijt dor roem
Noch dor houerde niet en doen.
Sîne moghen Gode bedrieghen niet,
Diet in die herte binnen ziet.
Nochtan weetic wel datte,
Men mach onder eene matte
Draghen grote houerdichede
Ende onder purper (h)omoedichede.
Houerde leit in die cleedere niet,
Maer in die herte diere pliet.
Ghef dine aelmoesene stille,
Ghewillike, dor die Gods wille:
Of openbare, moghestuse bieden
In goeden exempelen anderen lieden.
Ghef dat dijn es, ende dien ment gheuet,
Moetstu wanen dats noot heuet.
Omoede, die es harde goet,
Alse mense niet gheveinst en doet;
Scuwe, alse doet die vroede,
Van alte grotre omoede;
Int gheuouch ende int ghemate
Draechse, dat es caritate.
Oftu Gode wilt wel anebeden,
So bidt hem in verholne steden,

206 Hs. Siedmen. Kl. Siet men. — 208 Hs. decke gherne. — 211 Hs. van binnen. — 214 Hs. onsen. — 220 Hs. Nen. — 223 Kl. cleedre. — 237 Hs. ane beden.
203—206 Haag. Fragm. 43—46.

Dat hi di van sonden quite;
Ne doe niet alse die ypocrite,
Die buten toghet dat hi wel leuet,
Ende binnen dies een twint niet heuet.
Dat sijn die valsche propheten,
Die ons Scrifturen scuwen heten,
Die de werelt al bedrieghen,
Ende bi haren abite ons lieghen.
Si slachten den beelden, die schijn
Van buten dat si guldin sijn,
Die nochtan coperijn sijn binnen:
Suldi dusghedane kinnen,
Dat sal sijn bi haren daden,
Die altoes henden in quaden.
Dese quade ypocrisien
Moete God vermalendien.
Eer du spreecx, besie dine wort,
Dat niet begripe die ghene diet hort;
Want verlopene tale doet
Dat die mensche heet quaet ghemoet.
Ende dicken wert den mensche leet
Dat hise seide so ghereet.
Ieghen dijn eerscap ende dijn prelaet,
Daer di onder te doene staet;
Ghemoetstuse of wiltuse spreken,
Du moets caproen ende hoet afsteken.
Oftu sprekes van iemene hiet,
So sie noch wise vp hem niet:
Het es eene dorperhede,
Men doetre meneghen scamen mede.
Alse een beter of vroeder man
Dan du best, di spreket an,
Swijch die wile datti spreket.
Het es onhouesch dat men breket
Ofte scuert iemens tale,
Vor hise heuet ghehendt wale.

---

244 Hs. scrifture. — 245 Kl. weerelt. — 247 Hs. beelde. — 250 Kl. dus ghedane. — 253 Hs. ypycrosien. — 264 Kl. af steken. — 266 Hs. wijs. Kl. wies. — 274 Kl. ghehent.

Oftu ieweren bodscap draghes,
Wacht datture niet af beiaghes
. . . .
Bi staden ende verstandelike.
Vele vermeten es harde quaet:
Vermet di niet van eenegher daet,
Die du niet met dire cracht
Vulleesten no vulbringhen macht.
Vrient, te meer verhef di niet,
Al si dat sake dat ghesciet
Di een gheluc of goet gheual:
Du moghes daer na verliesen al.
Dune moghes oec niet dor eenighe scaden
Alte groten rouwe laden;
Want dauenture es onghestade
Ende wandel sere in hare dade:
Sone gheuet haer goet, so leenet den lieden;
Bidi mach men hare niet verbieden
Te wedertreckene, of soes verian,
Dat soe gheleent heuet den man.
Ontdec dinen viant niet
Scade die di es ghesciet,
Of dinen commer, of dijn leet;
Want hi verblijt, als hijt weet.
Dinen viant, dien du toren
Of quaet doen wils, dreech niet te voren;
Want die ghene, die des pleghen,
Si bewarense daer ieghen.
Die sinen viant langhet sijn lijf,
An den welken es gheen blijf,
Hine soudene doden, haddijs stede,
Hi cort sijns selues lijf daermede.

---

275 *Van hier af begint de juistere telling der verzen.* — 277 *Het ontbrekende vers zou aldus kunnen worden aangevuld*:

Lachter, ende sprec cortelike

280 Kl. Vermeet die. — 284 Hs. Alsi. — 289 Hs. dauentuere. — 290 Hs. sere *ontbr.* — 291 Hs. So gheuet. — 293 Hs. veryan. — 305 Hs. Hi — 306 Hs. Ende cort.

Alse iemene spreect van anderen quaet,
Teersten merc oft hine haet,
(Vte viands mont gaet selden goet)
Of merc of hijt bi nide doet.
Die nideghe es harde fel:
Selden sprect hi van iemene wel;
Hi siet vp hem met fellen oghen,
Of hine mach niet ghedoghen
Te siene daer hi nijt vp heuet.
Hi es die met tormente leuet.
Hine rust nemmer in sinen sinnen
. . . .
Hi es rouwich, als hi siet
Dat eenen anderen goet ghesciet.
Vrient, stec nijt huut dinen sinne
Ende doere caritate inne.
So moghestu leuen met ghenaden,
Ende di van grotre sorghen ontladen.
Caritate nidet niemen,
Mesdoet men hare, soe vergheuet sniemen.
Soe es oemoedich ende goedertiere,
Ende ghedoghich in menegher maniere;
Soe es rauwich, alst mesualt den lieden,
Niet anders daent hare ghesciede.
Soe heuet vele ander dogheden an hare,
Die mi te lanc te telne ware.
Of dijn vrient eene ghifte heuet
Ende hise di te dancke gheuet,
Al es soe niet te dinen wille,
Groetere af scone, zwijch al stille:
Ne hebse onmare niet een twint,
Danc hem dat hise di heuet ghesint:

---

308 Hs. merct. — 312 Hs. yemene. — 318 *Dat hier een vers ontbreekt, is door Kausler niet opgemerkt, althans niet aangeduid. Het zou aldus kunnen worden aangevuld:*

Hine can hem niet ghesaten binnen,

d. i. *hij kan niet* bedaren, zich kalmeeren. *Zie Mnl. Wdb. op* gesaten. — 324 Kl. die.

Hets recht, die cleene ghiften vliet,
Dat hi die grote hebbe niet.
Men sal ghegheuen paert niet zien
In den mont, no tusschen die dien.
Dune moets oec niet om cleene saken
Van dinen vrient dinen viant maken.
Ghetrouwe vrient helpt ter noet,
Hine vliet dor vreese, noch dor doet.
Die vrient es van auenture,
Alse langhe alsti wel gaet ter cure,
So volghet hi di; ne ware hi vliet,
Alse di mesuallet of messciet.
Als iemen spreket ieghen di,
In sijn ansichte so sie,
Ende merc vaste in dien stonden
Die wort, die gaen vut sinen monde.
Onderwint di van gheere daet,
Die te di waert niet ne gaet;
Want du mochts varinghe maken,
Dat al vpti soude becraken.
Boden, die te di ghesint comen,
Eist te scaden of te vromen,
Laet hem segghen haren wille,
Vploep di niet, maer zwijch al stille.
Men seghet int ghemeene diet:
Bode en mach men ontsegghen niet.
Vrient, ne loep niet harentare,
Om te horne quade niemare.
Slach loghene talre stonde
Ende quade niemare van monde.
Tusschen tween dinghen, die sijn quaet,
Kies dat mindste, dats mijn raet;
Men seghet int ghemeene soet:
Hets beter quaet dan argher doen.
Die huwen sal, of in ordine gaen,
Of ouer zee die cruce ontfaen,

351 Hs. die. — 359 Hs. ghesent. — 360 Hs. ofte. — 364 Hs. men *ontbr.* — 370 Hs. dats. — 372 Hs. ordinen.

345—350. *Deze zes verzen staan in een oud Brusselsch Hs. van de Kon. Bibliotheek. Zie Bijlage* C. — 355—358 Haag. Fragm. 57—60.

Eer hijt begripe, bepense hem wel.
Ne wese niemene te fel:
Sulc man doet dinc in haesticheden,
Dat hem berouwet, alst es leden.
  Vrient, oftu dochtren hubaer heues,
Ic rade dattuse te manne gheues,
Of dattuse ieweren pijns te doene
Met nonnen in religioene.
Die ripe pere valt also verde
In die linghine als vp die scone erde.
  Vrient, hout dijns heerscaps vrede.
Begrijpse niet van haren zeden
Vp auenture of si vergramen
Ende di quaet daer naer af quame:
Want si sijn some quaet ende fel,
Si doen den laten selden wel.
So wee den wiue entien manne,
Die leuen onder sulke tyranne:
Si nemen hem al dat si moghen,
Eist met crachte, eist met loghen.
Si moeten hem sijn onderdaen
Ende te haren dienste staen,
Ende sijn ghereet alse ment ghebiet;
Anders en hebsi een twint niet,
Noch ander loen noch ander goet,
Dan dat die keytijf dienen moet.
Dus heuet hi sinen dienst verloren
Ende bliuet keytijf als te voren.
Dat gaderen mach die arme man,
Dat heuet al die rike dan.
Wanen comt hem scat of weelde mede,
Dan vander aermer lieder lede?
Al dat si winnen ende ontsparen,
Dat moet al die rike taren.
  Die spaert die roede, hi aet sijn kint:
Vrient, ne spare niet een twint,

---

383 Hs. werde. — 391 Hs. entie. — 406 Kl. van der. — 407 Hs. Aldat.
377—378 Haag. Fragm. 61—62.

Dune scelds dijn kint, als het mesdoet,
Of slaet, of bluwet: het es hem goet.
Lieue kint, oftu gaes te leerne,
So vrach dicken ende lere gherne;
Wes vernemel ende ghedinc,
Ende leere vort gheleerde dinc:
Dus moghestu alle slotele ghewinnen
Vander vroedscap in dinen zinnen.
Alst euel wast, so soude ment weeren
Int beghin, eer het mach deeren;
Want en wert ment niet bi tide
Ende het verhoudert bi langhe bide,
Teuel mach den mensche doden
Of bringhen in sulken noden,
Dat men hem met groter pine
Ne mach ghehelpen gans tsine.
Hier omme soude men int beghin saen
Quade ghewoenten wederstaen,
Entie kindre in die ionchede
Ontwennen hare quade zede.
Want het leert ons die scrifture:
Ghewoente dat es smans nature;
Eist in neerenste, eist in scerne,
Dat men wint, dat hout men gherne.
Ouer waer segghic, wete God,
Tkint ghelijct den nieuwen pot.
Nieuwe pot onthout langhe
Die roke, die hi heuet ontfanghen:
Ghiet mer eerst olye inne,
Hi blijfter langhe vet af binnen;
Men machene nemmer so ghescouden,
Hine sal der vetheit hiet behouden;
Ghiet mer eerst in zeec of yeke,
Hine salre langhe qualike af rieken;
Ghiet mer in claereit of wijn,
Hi sal van goeder roken sijn.

---

414 Hs. leerne. — 419 Kl. soude ment. — 421 Hs. werc. — 426 Hs. Ne *ontbr.* — 436 Hs. Tlant. — 445 Hs. claerhoit.

Also eist tkint in sire ioghet:
Ghelijc machment wennen ter doghet
Entie ghelike quade seden leeren,
Die hem langhe daerna deeren;
Men maghet bugen harentare,
Alse offet ghelawet ware.
  Vrouwen eere na dine machte,
Ne sprec van hem no quaet no lachter;
Dune moetse niet met quaetheit domen,
Want wi sijn alle van vrouwen comen.
  Goet man, oftu moghes verstaen
Dat di dijn wijf es onderdaen,
Doe hare vor die liede (h)eere,
Hebse wert ende minse zeere.
  Oftu cnapen onder di heues,
Dien du dranc ende spise gheues,
Houdse onder di bedwonghen;
Ende ofsi sijn van quader tonghen,
Sone laet hem niet verstaen
Verholne dinc, die du heues ghedaen.
  Wes binden huus houesch ende rechte,
Dat van di gheene quade knechte
Buter doren segghen moghen
Dan al goet ende dinc die doghen:
Doestuut niet, si sullen di domen
Buter dore, daer si comen.
  Heefstu stiefmoeder of vader,
Wes onderdanich hem al gader,
Ende pine bi nachte ende bi daghe
Hoe du hare hulde moghes beiaghen.
  Eere dijn stiefkint ende ghef hem prijs,
So moghestu in diere wijs
Der moeder hulde hebben daer of,
Ende vander werelt prijs ende lof.
  Oftu sies twee broederen vechten,
Dune moets no weder verrechten,

448 Kl. mach ment. — 455 Hs. doemen. — 459 Kl. voer. — 464 Kl. of si. — 471 Hs. doemen. — 473 Hs. moeder of stiefvader. — 477 Hs. stief kint. — 480 Kl. van der weerelt.

453—456 Haag. Fragm. 63—66. — 457—460 Haag. Fragm. 67—70.

Noch den eenen noch den anderen
Ne moetstu met vechten in hulpen standen.
Castise ende sceldse beede,
Dus houdstu harer beeder vrede.
Waerscepe selden die vriende dine,
Dat dijn goet niet zeere dwine;
Sulc es vrient, die wile dattu hem geueş,
Hine rouct niet dijns als du niet heues.
In wat ghelaghe so du valles,
Wacht dattu te vele niet ne calles,
Ende dattu dijn ghelach wel gelds,
Ende dattu ieghen niemen scelds.
In sceldene dinct mi behendichede
Dat men een deelkijn smeeke mede.
Wachti, vrient, van achtersprake,
Dattu niemene dor wrake
Noch dor nijt ne spreecx lachter,
Daer scande hem mach comen achter.
Ne laet di niet te scerne driuen
No van manne, no van wiue,
Daer duus di moghes bewachten,
Want hets scande ende lachter.
Nauonds salmen louen den dach,
Alse men nemmer scouwen mach.
Vrient, dune moets oec niemen
Lachtren, no prisen te sniemen:
Hets lachtre dattu scande gheues,
Dien du te voren gheprijst heues.
Ne ghef oec niet in gheere wijs
Van dinen doene di seluen prijs:
Prijs ne dinct mi niet goet
In sgheens mont, diese selue doet;
Laet di andere liede prisen
Van dinen doene; dus doen die wise.

---

493 Kl. ghelts. — 497 Hs. achter sprake. — 505 Kl. sal men. — 510 Hs heuet. — 513 Hs. Prisen. — 514 Kl. sgeens. — 514 Hs. diene.

487—490 ***Met deze strophe beginnen de Fragmenten van het*** **Audenaerdsche Hs. 1—4.**

Vrient, verhef di niet te zeere,
Al heuestu van onsen Heere
Meer gracien dan een ander doet,
Eist conste, eist ionste, eist ander goet.
Dune moets gramscepe niet vpheuen,
Die langhe te voren es vergheuen.
Die weldaet, die men heuet ghedaen,
Pleghet men te verghetene saen;
Viandscepe ende quade dade
Die vergheetmen harde spade.
Ne ghanc ter maerct niet vp hopen
Dattu vp anders borse sult copen;
Want wi sien met onsen oghen,
Dies pleghen, si sijn dicken bedroghen.
Dune moetsti niet vorder strecken
Dan dine cleedre moghen recken:
Naer dien dattu neeringhe heues,
So bedaerf di dattu leues.
Van niemens goede dan van dijn
Ne wes milde, so waert mach sijn:
Dune moets vut ander mans siden
Ne gheene breede riemen sniden.
Wachti, vrient, van quader zede
Ende van quaden gheselscepe mede:
Van quaden ghesellen comt al quaet,
Quade namen ende quade daet.
Vrient, oftu wilt huwen wel,
Nem dijn ghenoet ende niemen el;
Nem die es van goeden zeden,
So leedestu dijn lijf met vreden.
Men seghet, dat sijn viere saken
Die den mensche ouerdich maken:
Vorbaer gheslachte ende wetenthede,
Rijcheit van goede ende scoenhede,

---

524 Kl. Pleghet men. — 526 Kl. vergheet men. — 540 Hs. gheselschepe. — 544 Kl. dien. — 549 Kl. Voerbaer.

517—520 Auden. Fragm. 5—8. — 521—526 Auden. Fragm. 9—14. — 527—530 Auden. Fragm. 15—18. — 531—534 Auden. Fragm. 19—22. — 535—538 Auden. Fragm. 23—26. — 543—546 Auden. Fragm. 29—32. — 547—554 Auden. Fragm. 33—40.

Die hem hier omme ouerdich doen,
Si hebber iewet redene toe;
Maer hi es dom die hem verheuet,
Die gheen van desen vieren heuet.
Cranc gheen ambacht met quader cure
Ende verwerre niet dine ghebure:
Een quaet ghebuer es zeere tontsiene,
Ende zware dinc elcx daghes te siene;
Diene heuet, leuet met sorghen,
Ende elcx daghes heefti quade morghen.
Alse vremde gaste tote di tiden,
Ontfancse wel ende macse blide;
Winne an hem redelike vrome,
Ende doe so dat si weder comen.
Ende of dijn vrient comt onuersien,
Hore, wattu dan sals plien:
Ghef blidelike dattu heues,
Al eist so dattu hem niet ne gheues
Also vele alst dijn wille ware;
Toech blide ansichte openbare,
Want negheene wersceep doghet
Daer men gheen blide anscijn toghet.
Dat es dbeste, dat es dmeeste,
Dat vulmaect al die feeste.
Vrient, oftu goet borghen sult,
So ghelt gherne dine scult.
Het es eene houeschede
Wel te gheldene ende vrome mede.
Die wel ghelt heden, comt hi morghen,
Men sal hem vele te houder borghen.
Vrient, nv willic di bedieden,
Wat wel sit an die lieden,
Hoe si moghen, eist man of wijf,
Met houescheden leden tlijf:

---

552 Hs. yewet. — 556 Hs. verwerret. — 566 Hs. wat du dan salt.
576 ***Deze regel is door*** **Kausler** ***overgeslagen, en later niet opgegeven.***
561—564 Auden. Fragm. 41—44. — 565—574 Auden. Fragm. 45—49. — 581—588 Auden. Fragm. 55—62.

Eer du in die dore sult gaen,
Die du vints besloten staen,
Saltu hoesten ofte spreken,
Niet metter druust die dore vpsteken.
  Ionc man, die coms in vremder steden,
Sit vp die suuer erde neder.
Of men di ter tafle biedt
Den ap, ne wedersegghe niet;
Ontfankene ende drinc lettelike
Ende gheuen weder houeschelike.
  Bestu oec arem man of neder,
Ne biet dijns drancs gheblijf niet weder,
Daer grote liede ter tafle sijn;
Ghiet vut of drinc al vut den wijn,
Ende coele den nap ende settene weder
Al ghecoelt ter tafle neder.
  Vrient, hout suuerlijc ende cuus
Dine hallame binnen huus.
Dwach zuuerlijc in die morghinstont
Handen, oghen ende mont;
Ne dwach niet hogher dan hi dwaet,
Die met di te dwane staet.
Ne droech oec niet dine oghen beede
Met hemde, sleppe of met cleede.
Dune sult met scolaken wriuen no droghen
Vule tande ende zeere oghen.
  Oftu te werscepe waers ghebeden,
Niet ne kies te sittene stede,
Vor dat hi die stede gheuet,
Die wert, die di ghebeden heuet,
Ende hi di dus spreket an:
„Vrient, nv sit bi desen man."
Ende oftu sits ongheheeten mede,
Ganc sitten in die vterste stede,

---

590 Kl. eerde. — 591 Hs. biet. — 592 Hs. De ap, *met een krom streepje boven de* e. — 597 Hs. tafele. — 598 Hs. drinct. — 600 Hs. ghecoete. Kl. ghecoe[l]te — 605 Kl. dwaech. — 617 Hs. neder.

589—594 Auden. Fragm. 63—68. — 595—600 Auden. Fragm. 69—74. — 611—616 Auden. Fragm. 75—80. — 617—624 Auden. Fragm. 81—88.

Dat dinen wert, die di bat,
Alse hijt siet, vernoye dat
Ende segghe: „Vrient, hier sitti niet,
Gaet bet vp sitten, ic ghebiet."
Dan saldi grote eere ghescien
Vor die lieden, die dat sien.
Ende of die spise niet te tijt
Ghereet si, so zwijch ende ontbijt.
Help oec ghereden die capoene
Of andere spise, daers es te doene.
Hetestu met vrouwen, so diene hare,
Ende vander spisen harentare
Snijt suuerlike die morseele
Ende lechse vor hare tharen deele.
Wes oec gheliker wijs ghereet
Te dienne hem die metti eet;
Entie wile dat hi drinct,
Sone et selue niet een twint.
Als du etes, in ghere wise
Ne moetstu lachtren dine spise.
Ne blaes oec niet in dijn eten,
Laet coelen, eer du beghints met eten.
Hef vp metten handen dine
Ter middewaert den cop met wine:
Ne heffene metten borde niet.
Ende eer du selue drincs, so biedt
Der vrouwen, of die es gheseten
Te dire scotele metti eten.
Men pleghet nochtan te menigher stede
Te drinkene ente settene mede.
Oftu oec eenich quadekijn
Vlieten sies in dinen wijn,
Hets houescher dattuut vteghies
Dan duut met dinen monde vutblies.

---

630 Kl. van der. — 634 Hs. etet. — 640 Hs. begints eten. — 642 Hs. metten wine. — 644 Hs. drinc. — 647 Hs. nochten. — 651 Hs. vte ghies — vut blies.
625—628 Auden. Fragm. 89—92. — 629—632 Auden. Fragm. 93—96. — 633—636 Auden. Fragm. 97—100. — 637—640 Auden. Fragm. 101—104. — 641—648 Auden. Fragm. 105—112. — 649—652 Auden. Fragm. 113—116.

Alstu etes, ne crauwe niet
No hooft, no hant, daert iemen ziet.
Eere houeschede makic di cont:
Die wile dat spise es in dinen mont,
So drinc, no suup, want inden coppen
. . . .
Ne lene met hellenboghe niet
Vptie tafle, daer ment ziet.
Sit rechte ende diene dinen gheselle,
Dat hi doghet van di telle.
Ieghen heerscap moetstu vpstaen
Ende blidelike ieghen hem gaen,
Ende sit neuen hem niet, dat besie,
En ware of ment hiete di.
Oftu sits bi betren lieden,
Hore, wat ic di bediede:
Ghesatelike moetstu di houden,
Niet teen knie ouer tander vouden.
Nv merc vort, wat ic di telle:
Alstu gaes bi dinen gheselle,
Ganc neuen hem, ende of hi wille
Voren gaen, ghedoech ende swijch stille.
Vort willic dattu mi verstaes:
Oftu met vorbaren mensche gaes,
Bachten hem ganc tallen tiden,
Hine hiete di gaen neuen sire zide.
Met wien dattu dachvaert wends
Ende dien du niet en kens,

---

656 Kl. spijse. — 657 Kl. in den. — 659 Hs. hellen boghe. Kl. hellenboghen. — 663 Hs. vp staen. — 666 Hs. die. — 674 Hs. swijc.

658 *De ontbrekende regel zou aldus kunnen worden aangevuld*:

Ne machstu niet dijn eten soppen.

In het Auden. Fragm. (122) *ontbreekt hier wel geen regel, doch de daar aanwezige is van eene gansch andere redactie en kan dus niet gebruikt worden ter aanvulling.*

653—654 Auden. Fragm. 117—118. — 655—658 Auden. Fragm. 119—122. — 659—662 Auden Fragm. 123—126. — 663—666 Auden. Fragm. 255—258. — 667—670 Auden. Fragm. 259—262. — 671—674 Auden. Fragm. 263—266. — 675—678 Auden. Fragm. 267—270.

Vrach, waer hi wille ende wanen hi comt
Ende hoemen sinen name noemt.
Al si lanc of cort die dach,
Ganc nemmeer, dan hi gaen mach
Dien du te ghesellé te voren,
Eer du porres, hads vercoren;
Ende dat hi wille, dat wille mede,
So moghestu houden sinen vrede.
Ende daer du heues gherust neder,
Alstu vpstaes, so sie weder
Dattu vphefs bi gheualle
Eeneghe dinc, die di es ontfallen.
Soekestu in weghe verden,
Hen voeghet niet, gaestu di derden:
Alse dat ioc drie ossen draghen,
Selden trecsi wel den waghen.
Bestu man die omme coep vaert,
Of clerc die vaert te Parijs waert,
Sone vare niet bi nachte,
Dat men dijn goet niet roue bi crachte.
Stant tiliken vp ende vant beiaghen
Herberghe bi sconen daghe.
Ende gheuallet dattu gaes slapen
Bi dinen ghesellé of betren cnapen,
Vrach hem eerst, lude of stille,
An welcke zide hi ligghen wille.
Oftu coeps spise of ander dinghen,
Du moetse houeschelike dinghen;
Handelse niet onhouescheleke,
Dat men gheen quaet daer af ne spreke.
Danc dinen wert der houescheden,
Of hi di sauons eeneghe dede.
Wacht achter weghe daer du gaes,
Dattu hont no steecs no slaes:
Hout in allen dinghen mede
Na dire macht der lieder vrede.

---

690 Hs. vp staes. — 691 Hs. vp hefs. — 692 Kl. Eneghe — di di. — 705 Kl. welche. — 709 Hs. onhouescheIike. — 710 Kl. Dat men.

Cnape, oftu dinen heere diens,
Diene hem so dattu verdiens
Sine gracie ende sine houde,
So dat hi di gherne onthoude.
In allen dinghen wes ghetrouwe
Dinen heere ende diere vrouwe.
Ganc haestelike daer men di sent,
Ende cortelike weder went.
Wes snel te doene alle dinc,
Datmen di seghet, dat ghedinc.
Diene houeschelike dinen heere,
Ende pine di vele te meere
Dattu in dienste prijs beiaghes;
Ende alstu dijn gherechte draghes,
Drach in die luchtre hant tgerechte,
Entie saeuse in dandre, ende ganc rechte.
Set vorden vorbaersten eerst deten
Die ter taflen es gheseten.
Den wijn moetstu neder scincken
In den nap, daer men vut sal drincken.
Als du kniels, dan saltu houden
Deen been vp, ende dander vouden;
Maer vor Gode, eist heere, eist cnape,
Eist coninc, eist bisscop, clerc of pape,
So moetmen met beeden beenen cnielen
Dor die salichede vander zielen.
Alse dijn vrouwe of dijn heere
Es vp di verbolghen zeere,
Antwoert hem een twint niet weder,
Vor die gramscap es ghesonken neder.
Noch hore vort, wat ic di leere:
Bestu cnape, vrouwe of heere,
Ganc achtreweghe niet alleene:
Ghetordene wech ganc ende ghemeene:

726 Hs. ghedinct. 726 Kl. Dat men. — 732 Hs. Ende. — 733 Hs. vorden vorden vorbaersten. — 740 Hs. co, *met een krom streepje boven de* o. — 741 Kl. moet men. — 742 Kl. van der. — 749 Kl. achtre weghe.

717—720 Auden. Fragm. 127—130. — 721—726 Auden. Fragm. 131—136. — 727—736 Auden. Fragm. 137—146. — 737—742 Auden. Fragm. 151—156. — 743—746 Auden. Fragm. 157—161.

Laet houden wech dor nieuwen niet
Vp auentuere of di messciet.
Groet die lieden gherne in weghen,
Eist vrient of vremde, die di comt ieghen.
Den houden bestu sculdich te eerne,
Niet te bespottene met scerne.
Die houde es lustich ende vroet,
Volch sinen rade, want hi es goet.
Ende scuwe dat hi di heet vlien;
Alse hout hont bast, salmen wtsien.
Dune salt niet vergeten
Den oudren enten betren,
Dan du best, te makene stede
Bi di te sittene; dats wetenthede.
Horstu, vrient, of gheuallet sake
Dattu wilt vrienden werscap maken,
Sdaghes te voren laet hem weten,
Dat si smarghins metti eten.
Ende of cnapen met hem tiden,
Ghef hem ghenouch ende macse blide,
Dat si der feesten niet spreken lachter,
Ne maer dat sise prisen achter.
Die tote di comen, ontfancse wale,
Ende antwoert hem met scoenre tale,
Want scone tale sone cost niet;
Gherne wert hi wert, diere pliet.
Vrient, hets vele beter bliuen
Binnen huus met hu boden ende met wiuen,
Dan du harentare gaes,
Daer du qualike dijn goet verdwaes:
Du mochtese alle blide maken daer mede
Dattu verdoes in vremder stede.

---

752 Kl. auenture. — 759 Hs. vliet. — 760 Kl. sal men. — 762 Hs. ouden. — 764 Hs. Bidi. — 765 Hs. saken. — 769 Hs. knapen. — 778 Kl. lieden, *doch het* Hs. *heeft vrij duidelijk* boden.

775 *Deze regel was door* Kausler *overgeslagen, doch werd later* (Denkm. III, 342) *door hem opgegeven.*

773—776 Auden. Fragm. 163—166. — 777—782 Auden. Fragm. 167—172.

Vrient, swijch ende sprec te tijt,
Ende wachti van hem die di nijt:
Die nijt es argher stille, te waren,
Dan die men dreghet openbare.
Oec ontdec no manne no wiue
Dattu wilt dat verholen bliue;
Want mi dincket dom die man,
Die selue helen niet en can,
Dat hijt anderen man beuele
Dat hi sijn verholen hele.
Ghi heeren, die de werelt berecken
Entie die lieden sult betrecken,
Wedewen, weesen moetu ontfarmen,
Ende doet alse wel recht den aermen,
Alse ghi wilt dat men hu dade;
Ne laet dor vrome, no dor scade,
No dor neue, no dor nichte,
Noch dor bede, noch dor gichte.
Ghifte die verdullet den man
Dat hi recht doen no roect, no can;
Miede die verdoemt die ziele:
Al ware dat sake dat gheuiele
Dat arem man hadde rechte saken,
Miede sout al onrecht maken.
Vrient, oftu hout heerscapie
Bouen dinen ghenoot, of balgie,
Na dire macht berechtene wel,
Doe hem eere, ne wes niet fel.
Al dincti dattu heues macht,
Ne doe daer omme niemen cracht
Noch ouerdaet: of gheuiele sake
Dat men di noch daer af stake,
Dat niemen mochte van di claghen
Of eenich wanconst vpti draghen.

---

786 Hs. men *ontbr.* — 789 Kl. duncket. — 809 Hs. berechtse. — 811 Hs. cracht.

783—786 Auden. Fragm. 173—176. — 787—792 Auden. Fragm. 177—180. — 793—800 Auden. Fragm. 181—194. — 801—806 Auden. Fragm. 195—200. — 807—810 Auden. Fragm. 201—204. — 811—820 Auden. Fragm. 205—214.

Heerscaps hulde es niet gestade,
Ende dicken endet so in quade.
Hets beter clemmen ende weder vallen
. . . .
Dinen vrient prijs openbare
Vor die lieden harentare,
Ende stillekine scelt sine dulhede
Ende lachtert sine quade zede.
Men kent den vrient niet, vor menne proeuet
Ende alse men sijns behoeuet:
Die inden noot vrient bekinnen
Si draghen warachteghe minne.
Vrient, alse men ieghen di mesdoet,
Al verwast di dijn moet,
Ne wrec di niet stappans ter steden,
Vor die gramscap es al leden:
Men doet dat, als de moet es heet,
Dat den man daer na wert leet.
Die niet en heuet es onwaert:
Pine di, vrient, eist in coepuaert,
Eist met ambachte, te ghenerne
Ghenendeleke, ende winne gherne,
Al werdet di te suere tgoet;
Want die niet ne zueret, niet ne zoet.
Vrient, te tijt doe dine tere,
Ende spare te tijt, so heuestu eere;
Ende hout dien penninc menich waerf
Dat menne vint als het bedarf.
Want die penninc, hi es heere:
Hi coept, hi wint, hi heuet eere.
Hi coept mans hals, dats iammer groet,
Hi doet den viant slaen te doet,
Hi versoentene daer na weder;
Hi huwet hoghe, hi huwet neder,

---

823 Hs. dine. — 827 Kl. in den. — 827 Hs. bekinne. — 828 Kl. Sie. — 829 Kl. die. — 837 Hs. tieghen erne.

820 *Over den ontbrekenden regel zie de* Aanteekening. *Zoo ook over* 837.

821—824 Auden. Fragm. 215—218. — 825—828 Auden. Fragm. 219—222. — 829—834 Auden. Fragm. 223—228.

Hi trect te maghe sulken man
Die hem niet gaet ten tienden an;
Hi slaet, hi vlaet, hi conquereert
Al dat des menschen herte beghert.
Onwert die ghene talre stont,
Die twee tonghen draghen inden mont:
Si prisen vor di dine daden,
Ende bachten, mochten si di verraden,
Sine soudens niewet laten.
Si sijn die ghene die draghen dwater
In deene hant, ende in dander tfier:
Gheloef hem niet daer no hier.
Ic prise meer die hedelhede
Van herten ende van goeder zede,
Dan hedelhede van gheslachten
Die der doghet lettel achten.
Du waers mi lieuer eens lodders sone,
Indien du waers der doghet gewone,
Ende wel gheseedt ende wel ghemoet,
Behendich, houesch ende vroet,
Dan du waers eens grauen kint
Enter doghet en hads een twint.
Vrient, of di een arem man
Of onghedeghen spreket an,
Al staet hi niet wel ghecleet vor di,
Ne hebbe niet onwert sine wort bidi:
Machode dat hi bet ghevroet
Dan sulc die bonte cappe an doet.
An smans wort machmen bekinnen
Die vroetscap die hi draghet binnen:
Vroetscap leghet niet int cleet,
Maer in die herte diese weet.
Vrient, ontsie niet aermoede:
Die niet en heuet, van sinen goede
Machmen calengieren niet.
Wat dinghe eist dat hi ontsiet!

---

860 Hs. Sij sijn. — 868 Hs. in dien.

Want hine darf hem niet wachten,
Dat dief hem stelen sal bi nachte.
Indien hem ghenoughet dat hi heuet,
Hi es die sonder sorghe leuet.
Die niet en heuet, mach gaen boude
Vorden scakere inden woude,
Ende singhen, hoesten ende niesen:
Hine draghet niet dat hi mach verliesen.
Wes verduldich ende blide
Met dattu heues, in allen tide;
Ende oft so gheuallet sake
Dat die lieden met di maken
Ghile ende spel, so ghile oec mede
Ende neemt al in verduldichede.
Vergrame di niet daer omme een twint;
Die ghedoghet, hi verwint.
Die keytijf is, hem tornet meer
Bespotten, dan sijn grote seer.
Vrient, dronckenscap scuwe begene,
Want so es vul ende onrene.
Oueraet ende ouerdranc
Maect der lieder quale lanc.
An droncken man ende ionghe kinden
Machmen waerheit ondervinden.
Eere es beter danne gout:
Ic rade den man dat hire hem an hout.
Ende oftu goeden name heues
So bestu dul oftuse begheues,
Ende duse verlies bi dinen sonden,
Die de aerme zielen wonden.
Heuestu ontfanghen goeden name,
So behoudse sonder blame,
Ende beware dijn goet met dire macht;
Want hine doet niet minder cracht

---

888 Kl. nachten. — 889 Hs. In dien. — 892 Kl. in den. — 899 Kl. ende *ontbr.* — 897 Hs. saken. — 899 Kl. Ghile spel. — 901 Hs. 1 twint. — 906 Hs. onneeren. — 908 Hs. den lieden. — 910 Kl. Mach men. — 916 Hs. vonden.
895—904 Auden. Fragm. 229—238.

No minder doghet, die beuredet
Dat hi wel beiaghet heuet,
Dan hi dede, eist wijf, eist man,
Vptie wile dat hijt wan.
Men vallet lichte in sonden neder,
Maer hets pijnlijc vpstaen weder.
Vrient, du moets die sonden sorghen,
Ende leuen, alse te steruen morghen,
Ende altoes wel doen, dies es noet;
Want niet es zekerre dan die doet,
Ende oec en es onsekerre twint
Dan die wile die soe brinct.
So du hogher best of vroeder,
So men di hout ouer goeder,
So meer messit in di quaethede,
Lachtre ende dorperhede.
Meer messit in bisscop ondaet,
Die lachterlijc es ende quaet,
Dan het in eenen pape dade
Die in diere ghelike mesdade.
Ende meer in papen, dan in clerken,
Sulwi die dinc te rechte merken.
Ende meer mesdoet een wijs man,
Dan die der wijsheit lettel can.
Wes den lieden al ghesprake,
Ende volghe gherne rechte sake.
Scuwe quaetheit, mesdoe node
Purelike dor Gode.
Menich ontsiet quaet tsine
Dat menne daer omme soude doen pine.
Een ander dade quaet, en ware
Dat hi ontsiet quade niemare.
Die goede ontsiet te doene quaet
Dor die doghet daer hi in staet.
Al wistuut dat God soude vergheuen,
Ende ghene lieden wisten die leuen,

---

935 Hs. die. — 942 Kl. di dinc.
943—944 Auden. Fragm. 239—240. — 945—948 Auden. Fragm. 241—244. — 951—954 Auden. Fragm. 245—248.

Du souds vlien quaetheit tallen stonden
Dor die vuulheit vanden sonden.
So wie so laet te doene quaet,
Die Heere, daer hijt dore laet
Ende duer den welken hi doet wel,
Hi saelt hem lonen ende niemen el.
Hier omme dinct mi dul die gone,
Die hem der quaetheit niet ontwonen;
Sine dadent dor Gode van den trone,
Die alle weldaet wel mach lonen.
  Ionc man, scuwe ledichede;
Soe beulect alle goede sede,
Soe doet ontfanghen domme minne
Den meneghen in sinen zinne,
Die hi ne volghede noch en sochte,
Ware hi besich ende hi wrochte.
Ledichede die es quaet,
So vromet selden, maer so scaet.
So hayet tauerne ende boelrie,
Soe volghet wiuen, so draghet vrie,
Soe doet quaet gheselscap iaghen
Enten man in dogheden traghen
Ende dulleke verdoen sijn goet.
Datmen mindert ende niet toe doet,
Al ware die man van scatte rike,
Hi mocht verdwasen cortelike,
So dat hi stelen of bidden moet,
Alse hi heuet verdwaest sijn goet.
  Milde hant ende node doen pine
Es vray teekin arem te sine;
Die vele pijnt ende vele spaert
Hets teekin dat hi vele gaert.
  Doe dat di raden vroede lieden,
Ende laet te doene dat si verbieden,

---

964 Kl. nit. — 968 Hs. beulet. — Kl. beule[c]t.

957—962 Auden. Fragm. 249—254. — 967—970 Auden. Fragm. 271—274. — 973—979 Auden. Fragm. 275—282. — 985—988 Auden. Fragm. 285—288. — 989—994 Auden. Fragm. 289—294.

Ende wandele met hem in elc lant,
Ende wat si di wisen, dat verstant.
Ende wachti oec, so doestu wel,
Ieghen den ghenen die es fel.
Minne den ghenen in dinen moet
Die goedertiere es ende vroet.
Die fel es ende oec vroet mede,
Dien ontsie in elke stede.
Van den ende, hoe soet quame,
Soude die dinc ontfanghen name:
Hens niemen salich vor sijn enden,
So menichsins mach tgheluc wenden;
Want twiel vander auenture
Es onghestade ende onghedure.
Die hoghe es, hi mach vallen neder,
Die neder valt, mach clemmen weder.
Ghemate es tallen spele goet.
Die ghemate es, hi gheuroet.
Negheen mensche, die gheuroet,
Nes alte milde ouer sijn goet.
Onghemate scadet zeere,
Ende milde tsine dats grote eere.
Die ghene es milde, die so ghebijt,
Dat hi gheuet ende hout te tijt
Ende gheuet dat te gheuene es.
Die vrecke man en doet niet des:
Hi houdet dat hi gheuen soude;
Al dat hi pinet dats om houden;
Sine ghiereghe herte mach niet versaden,
Al haddi also vele scats gheladen,
Alse inde Scelde ende inden Rijn
Menich dropel waters sijn.
Die ghierighe mensche es ghelijc
Den ghenen die es ydropijc,

---

992 Hs. wat *ontbr.* — 999 Hs. Van ende. — 1024 Hs. ypocrijt.

995—998 Auden. Fragm. 295—298. — 1007—1012 Auden. Fragm. 299—304. — 1013—1019 Auden. Fragm. 305—311. — 1023—1033 Auden. Fragm. 313—323.

Dats die ghene die dwater laet,
Die bi drinckene niet versaet:
So hi meer drinct, so hi meer mach,
Hen vergaet hem nacht no dach,
Hi es oec ghelijc der zee,
Die veruullet nemmermee.
Hi peinst altoes om sinen scat,
Ende cume dat hi etet sat,
Om dat sijn scat daer of mochte minderen
Sinen wiue ende sinen kinderen.
Of heuet hi dies niet een twint
Ende hi steruet sonder kint,
So heuet hi sinen scat ghebroet
Eenen andren, dien ghebuert sijn goet,
Diet mach lichte al verdwasen,
Ende bi gheualle niet en lase
Een pater noster ouer die ziele,
Al wiste hi dat so int pec viele.
Die auenture helpt den coenen
Dicken, daer hijs heuet te doene.
Coenheit, dats vordeel groot
In steden, daer mens heuet noot.
Dul coene tsine, dats domphede,
Menich man es doot daer mede.
Ic prise coenheit anden man
Die wijs es ende hem wachten can.
Drie manieren van lieden sijn
Die keytijf ende onsalich sijn:
Dats een wel onsalich man,
Die niet wille leeren ende niet en can;
Die ander, die onsalich heet,
Dats die vele vroetscepen weet,
Diere negheene hem mach comen
Noch te nutscap noch te vromen;

1032 Hs. eten. — 1035 Hs. nie. — 1040 Hs. lasen. — 1049 Kl. an den. — 1056 Kl. vroetscapen.

1040—1042 Auden. Fragm. 332—335. — 1043—1050 Auden. Fragm. 341—349. — 1051—1064 Auden. Fragm. 350—363. — 1051—1064 Haag. Fragm. 1—14.

Die derde onsaleghe es de gone
Die anderen lieden es ghewone
Recht te leerne ende goet,
Ende dies selue niet en doet.
Wachti, vrient, so bestu wijs,
Dattu gheen van desen drien en sijs.
  Bedecthede es harde goet
In allen dinghen, daer mense spoet.
Wes bedect in dinen dinghen.
Dune moets oec niet vort bringhen,
No dire quade daet beromen
No van quaetheit niemen domen.
  Die selue pleghet te doene quaet,
Hi waent dat alsulke daet
Pleghet een ander man te doene
Dan hi selue es ghewoene.
  Die vele biddet es onwaert
Ende onghemint in sinen aert:
Ic rade den ghenen, dies staet tomberne,
Dat hi nemmer en bidde gherne.
Menich es die gherne name,
Durste hi nemen van groter scame.
Menich scaemt hem ende biddet node,
Die wel name, diet hem bode.
. . . .
Hine soude eens anders niewet sijn.
Want vrihede die es groot,
Soe es beter dan gout root.
Want die es sijns selues man,
Die sijn goet ende hem beureden can,
Ende wel ghenoeghet dat hi heuet
Ende bi anders goede niet en leuet;

1069 Hs. dine. — 1076 Hs. onghemindert. Kl. ghemindert.

1065—1070 Auden. Fragm. 364—369. — 1075—1082 Auden. Fragm. 372—379. — 1075—1076 Haag. Fragm. 21—22. — 1079—1082 Haag. Fragm. 15—18. — 1083—1086 Auden. Fragm. 380—383.

1083 *De ontbrekende regel kan uit het* Auden. Fragm. (380) *aldus worden aangevuld:*

Die so leeft dat hi leuen mach opt sijn.

Hi es vri ende weeldich mede,
Hi leet een lijf van salichede.
  Gheuen es een eerlijc wort
Ende wel comen ende wel gehort.
  Dune moets oec nemen niet
Alle dinc die men di biet;
Want het mi niet nutte dochte
Al te nemene dat men mochte.
  Het es tijt oec te nemene
Ende tijt weder te gheuene:
Alle dinghen hebben tijt.
Ghef, dattu gheues, sonder edwijt.
  Some wile moetmen nemen
Dor vriendscap hoeffenen ende temen:
Die niet dar nemen, datmen hem biet,
Hine dar wedergheuen niet.
  Ghef willike, ne maect niet lanc,
So heuestu vele te meerren danc.
Ghef dat goet, ende ghef bequame,
Sone heefsture af negheene blame.
  Die rechtelike gheuet ende wel,
Hi gheuet te dancke ende niet el;
Want die om wedergheuen hopen
Si sijn die hare ghiften vercopen;
Die gheuet om wederhebben also goet,
Hi es die coep of wissel doet;
Die gheuet om weder te hebbene haue,
Het scijnt oft hi op wouker gaue.

1091 Kl. vrij. — 1095 Hs. niemen. — 1115 Hs. gheuen. — 1118 Hs. op *ontbr*.

1095—1096 Haag. Fragm. 19—20.

BIJLAGEN.

A.

FRAGMENTEN

VAN DEN

BOUC VAN SEDEN

uit een Audenaerdsch Handschrift

MEDEGEDEELD DOOR

Dr. D. J. VAN DER MEERSCH.

Comb. Hs.

Dat dijn ghoet te sere dwine iet,
No groete borgtucht, no doe niet:
Sulc es dijn vrient als du iet gheefs,
Die niet roect dijns, als du niet heefs. 487—490

No ne verhefti noch niet te sere,
Al heefstu gratie van onsen here,
Meer dan een ander doet,
Eist conste, eist ionste, of ander ghoet. 517—520

Gramscep ne opheffe oec niet,
Die langhe te voren es ghesciet:
Want weldaet die men heeft ghedaen,
Die pleghemen te verghetene saen.
Dies wachti: oec viantscep ende quade dade
Die vergheet men harde spade. 521—526

Ende neganc niet ter marct, op hopen
Om dattu op anders [borse] sals copen:

Comb. Hs.

Wi sient dicken metten oeghen,
Dies pleghen dat si sijn bedroghen. 527—530

Dune moesti niet voerder strecken
Dan dine cleder moghen recken:
Nadien dattu neringhe heefs
So bedaerf ti dattu leefs. 531—534

Ende van niemens goede dan van den dijn
So ne wes milde, of het mach sijn:
Dune moets niet vte anders mans siden
Eneghen breden rieme sniden. 535—538

Nv pens noch na desen raet mijn,
Hic wane di sere ghoet sal sijn:
Eist sake dattu huwen wils wel,
Nem dinen ghenoet ende niemen el;
Ende nem een wijf van ghoeden seden,
So saltu leeden dijn lijf met vreden. 543—546

Men secgt dat het sijn viere saken,
Die den menssce houerdech maken:
Voerbaer ghesclachte ende wetenthede,
Rijchede van ghoede ende sconede.
Die hier ombe hem houerdech maect,
Bi rechter redenen hiere toeghenaect,
Want hi es domp die hem verheft
Ende niet van desen vieren beseft. 547—554

Vrient, alse vremde gaste tote di comen,
Winne an hem redenleke vromen,
So dat si en ander tijt te di
Weder dan comen; ende bedi,
Verstant wattu dan sals plien:
Of tijn vrient di comt onversien,
Ghef blideleke dattu heefs;
Al eist so dattu niet ne gheefs
Alse vele alse dijn wille ware,
Toech hem blide aensichte openbare.

---

24 wes Hs. wel. — 39 verheft Hs. verheeft. — 48 gheefs Hs. heefs.
27 *De cursief gedrukte verzen staan niet in het Comburger Hs.*

Comb. Hs.

Neghene waerscepe ne doech niet,
Daer men ghene blide ansichte ne siet:
Dat eist dbeste, dat eist dmeeste,
Dat vulmaect al de feeste. 561—574

Vrient, nv willic di bedieden,
Wat wel sit an de lieden,
Hoe elc moet, eist man, eist wijf,
Met hoefsceden leden sijn lijf:
Er du in yemens dore sals gaen,
Die du vins besloten, saen
Daer saltu hoesten ofte spreken,
Niet met hurtte de dore opsteken. 581—588

Zone, als du coms in vremder stede,
Sit neder op die aerde mede;
Ende of men di ter taflen bied tervaert
Den nap, nemne dan al onuervaert,
Ende drinc dan wel lichteleke,
Ende gheffene weder hoefsceleke.
Bestu aerem man, dan ofte neder,
Ne biet dijns drancs gheblif niet weder,
Daer groete liede ter taflen sijn,
Maer ghiet alvt of drinc den wijn;
Ende cole den nap, ende settene neder
Al ghecoelt ter taflen weder. 589—600

Oftu te werscepen werds ghebeden,
Niet ne kies te sittene steden,
Vor dat hi di stede gheeft
De waert, die di ghebeden heeft,
Ende hi di dus dan spreket an:
„Vrient, sit hier bi desen man.
Ende sidtstu ongheheten mede,
Ganc sitten in de vterste stede,
So dat dine waert, die di bat,
Alse hijt siet, vernoie dat:
„Vrient, hier ne sittijs niet,
Gaet sitten bet op, hic ghebiet.

---

60 *Voor* besloten, saen *zal toch wel moeten gelezen worden* besloten staen.
83 d i n e Hs. dinen.

Comb. Hs.

Dan sal di daer groet ere ghescien
Vor die liede diet sullen sien. 611—624

Ende of die spise niet es ghereet,
Ghelaet ti blideleke, ghodeweet,
Ende help ghereden die capoene,
Of ander dinc, daer eist te doene. 625—628
Eets tu met vrowen, so diene hare,
Ende van der spise, haer en tare,
So snijt minleke die morcele
Ende lechse voer hare te dele. 629—632
Wes in elkerwijs, dat radic ti,
Ghereet hem te dienne ende niet di.
Ende al de wile dat hi drinct yet
So ne drinct en twint selue niet. 633—636
Ende alse du eets, in neghere wise
So ne lachtre niet dine spise;
Ne blaes oec niet op dijn eten, 637—639
Het ware onnere, mocht ment weten.
Ende hef op metter hant dine
Ter middewart den cop met wine,
Ende heffene bi den boerde niet;
Ende er du drincs selue, so biet
Der vrowen, of die es gheseten
Te diere scotele metti eeten.
Men plegt in mengher stede, weder
Den cop nochtanne te settene neder. 641—648
Of tu oec enech quadekijn
Vloten sies in dinen wijn,
Hets houesscher dattut sturtes vt
Dan dut metten monde blies vt. 649—652

Als du ets so ne crauwe niet
No hoeft, no hant, dart yemen siet.
Ene hoefscede makic di cont;
Die wile dat spise es in dinen mont,
So ne drinc, none spuwe, dat es ere, 653—657
Daetstut oec het ware onnere:
Ne lene met ellenboghe oec niet
Op te tafle daert yemen siet.

---

95 Hs. die minleke morcele. — 99 hi Hs. soe.

Comb. Hs.

Sit rechte, ende diene dinen ghesellle,
So dat hi duegt van di ertelle. 659—662

Vrient, alse du dinen here diens,
Dien hem so, dattu verdiens
Sine gracie ende sine hulde,
Dat hi di ontfa, bi dier sculde. 717—720

In allen dinghen wes ghetrowe
Dien du dins, eist here, eist vrowe,
Ende ganc haestelike, dat es dijn ere,
Dar men di sent, ende weder kere.
Wes scnel te doene alle dinc;
Dat men di sech, dat wel ghedinc. 721—726
Ende diene houesscheleke vor dinen here;
Ende pijndi harde vele, te mere
Dat hem dijn dinst dan wel behaghe.
Als du draegs gherechten, alle daghe,
Drach in de slinke hant tgherechte,
Ente sause in dandre, ende ganc rechte,
Set vor den vorbaersten tersten teten,
Die ter tafle daer es gheseten.
Den wijn moetstu neder scinken
In den nap, dar men vt sal drinken; 727—736
Ende den buuc kere nederwaert
Van den lagle, al onveruaert,
Ende dbier, dat scinc van hoeghen;
Dus moetstu doen, wiltmis ghelouen.
Ende als du kniels, dan saltu houden
Teen been op, ende tander vouden:

---

133 In een Hs. van de Middelnederl. Disticha Catonis vond Dr. Beets (Proefschrift bl. 52) deze aldus sterk bedorven verzen:

Gaet haestelick daer men versaemt,
En snellike soe weder went.
Weest ree te doen alle dinck,
En wes men dyn doer dat gedenct
Dattu met pine bejage heves, Amen.

147—149 *Van deze verzen, waarvan geen spoor in 't Comb. Hs. te vinden is, zegt* Kausler (Denkm. III, 342) *terecht:* „Solche Verse können doch nur aus der Feder eines Abschreibers stammen." — *Tot verklaring van het woord* laghe = groote flesch, *citeert* V. d. M. Kiliaan 336 laeghel *in 't Lat.* lagena. *Volgens* Oudem. *komt* laghele *in den Bijbel van* 1477 *voor, bij* Josua IX : 13, *waar deze in latere vertalingen* ledere wijnsacken *heeten.*

Comb. Hs.

Maer vor Ghode, eist here, eist cnape,
Eist coninc, bisscop, clerc of pape,
Hi moet met beden beenen cnielen,
Vor de salechede van siere sielen. 737—742

Vrient, als dijn vrowe of dijn here
Sijn verbolghen op ti zere,
En twint antworde weder niet, 743—745
Om gheen vernoi dat ti ghesciet,
Voer es di gramscep leden bleuen, 746
Dan saelti werden ere ghegheuen.
*) . . . . , ...
Die toti comen ontfancse wale,
Ende antwort hem met scoenre tale;
Want scone tale ne cost niet,
Waer wart hi garne diere pliet. 773—776

Hets vele beter bin huus bliuen,
Met huwen (lieden) ende met wiuen,
Dan dattu haer en taere gaes
Dar du dulleke tijn verdwaes:
Du moegse maken blide dor mede,
Met dattu souts verdoen in vremder stede. 777—782

Hoer ende swijgh ende sprec ter tijt,
Ende wachti van hem die di nijt:
Want stille nijt es argher ouerware
Dan die men draght al openbare. 783—786

Oec hi es sekerleke dul die man
Die hem seluen decken niet ne can,
Ende sinen wiue beueelt dan mede
Sine groete behoelnehede. 789—792

Sone, die de warelt recken

---

*) „In het Hs. ontbreekt de tweede kolom r° en de eerste v°, wezende het blad CCLV ten halve weggesneden." V. d. M.

168 lieden *is in het Hs. uitgelaten, en door* V. d. M. *aangevuld naar de uitgave van* Kausler.

177—180 *Deze spreuk heeft in 't Comb. Hs. zes regels, waarvan de twee eersten hier zijn weggelaten; vandaar dat* V. d. M. *voor* Want (d. i. *zoodat, en daarom*), *wat in het Hs. staat, geschreven heeft* Oec, *waarmede de eerste der weggelaten regels begint.*

181—200 *Deze passage, die in 't Comb. Hs. slechts* 14 *regels bevat, is tot* 20 *regels uitgedijd. Dit is door* V. d. M. *niet aangewezen.*

Comb. Hs.

Ente lieden domen ende bestrecken,
Wedewen ende weesen moetsi ontfarmen,
Ende alse wel doen recht den aermen,
Also si wilden dat men hem dade: 793—797
Doen si anders, dats harre sielen scade,
No dor vrome ne moetent sijt laten,
No dor miede, bi caritaten:
Laten sijt oec, hem saels berowen
Noch hier na, bi ghoeder trowen;
No dor bede, no dor ghichte,
No dor neue, no dor nichte, 799—800
So ne moghen si gaen te wanke,
Willen si Ghode dienen te danke;
Want ghichte soe verblent den man
Dat hi recht doen, no recht ne can.
Ende miede zo verdrinct de siele,
Alwaer dat sake dat gheviele
Dat aerem man hadde rechte saken,
Miede sout al onrecht maken. 801—806

Sone, oftu houts herscappie,
Bouen dinen ghenoet, of baelgie,
Na dine macht berechtene wel;
Verhefti niet ende wes niet fel. 807—810
Al dincti dattu heues macht,
Ne doe daer ombe niemen cracht,
No ouerdaet, no valsce sake,
Of men di daer naer afstake
Dat niemen mochte van di claghen,
Jof wanconste emmer upti draghen:
Herscaps hulde noit es ghestade
Ende dicken oec endet in quade:
Hets beter clemmen ende weder vallen 811—819
Dan al te hoeghe . . . .

Zone, dine vrient prijs openbare,
Voer de lieden, hare en tare,
Ende lachtren stillekine sine quade sede,

---

196 *Het is duidelijk dat hier moest staan:* no roect, no can.

206 *Het blad van het Hs. is hier geschonden. De laatste woorden van* 206—228 *en de eerste van* 229—254 *zijn door* V. d. M. *aangevuld met hulp van* Kausler's *uitgave.*

214 *Deze regel ontbreekt bij* Kausler *geheel.*

Comb. Hs.

Ende sceldene van sine dulhede.
Men kent den vrient vor menne proeft,
In groeter noeden als mens behouft:
Die in de noet vrient bekinne,
Die sijn altoes van ware minne. 821—828
Vrient, als men ieghen di mesdoet,
Al verwast ti dinen moet,
Ne wrec di niet stappans ter steden,
Vor es di gramscap al leden:
Men doet dicken als de moet es heet
Dat het den man dar na wert leet. 829—834
Wes gheduldech ende blide,
Van dattu heefs in allen tide,
Oft ghevallet in engher saken,
Dat de liede metti maken
Ghile ende spel, so ghile mede,
Ende neemt in verduldechede;
Want die ghedoecht, hi verwint,
Dar ombe ne gramdi niet en twint:
Maer die keytijf es, hem torent meer
Bespotten, dan sijn groete seer. 895—904
Ende meer mesdoet een wijse man
Dan die der wijsheit niet ne can. 943—944

Wes den lieden wel ghesprake,
Ende volghe gherne rechte sake;
Scuwe quaetheit, mesdoe noede,
. . . . ijns an Ghode. 945—948
Een ander doet quaet, dit es ware,
Ende hi ontsiet quade niemare,
De goede ontsiet te doene quaet,
Dor die deucht dar hi in staet; 951—954
Du sals quaet scuwen in allen stonden,
Dor die vuulheden van den sonden.
So wie so laet te doene quaet,
Die heere, daer hijt dor laet,

---

238 „Op dezen regel volgen by Kausler nog 38 regelen, die in dit Hs. op deze plaets zyn weggelaten. De twee volgende regels 239—40 behooren tot de laetste ontbrekende spreuk." V. d. M.

244 „De eerste woorden zyn uitgesleten. By Kausler: 948 *purelike dor Gode*. Daer volgen dan twee regelen, in dit Hs. weggelaten." V. d. M.

248 „Bij Kausler volgen twee regels, (955, 956) ook in dit Hs. niet voorkomende." V. d. M.

Comb. Hs.

Ende dor den welken hi doet wel,
Hi salt hem lonen ende niemen el. 957—962
*) . . . .

Jeghen herscep moetstu op staen,
Ende blideleke der ieghen gaen;
Neuen hem ne sitte niet, maer der bi,
Het ne ware of ment danne hiete di. 663—666
Sitstu bi betren lieden danne du,
So onthout wat hic di segge nu:
Ghesateleke moetstu di houden,
Niet teen knie ouer tander vouden. 667—670
Nv maerc noch wat hic di telle:
Oftu ghaes met tinen gheselle,
Ganc neuen hem, ende of hi wille,
So ganc vor hem ende swich al stille. 671—674
Noch willic dattu mi verstaes:
Als du met vorbaren mensse gaes,
Bachten hem ganc in allen tiden,
Hine hitu gaen neuen siere siden. 675—678

Ende scuwe alle ledecheden,
Want si beuellen goede seden;
Ledechet doet ontfanghen dulle minnen
Den meenschen in dommen sinnen. 967—970
Ledechede es sere quaet
Hem dier mede omme gaet:
Soe uolgt tauarnen ende ribaudrie;
Soe uolgt wiuen ende draghet vrie;
Soe doet quaet gheselscep iaghen loes,
Ende kert den man van duegden altoes;
Ende hem verteren doet sijn ghoet,
Wel dulleke dicken in onspoet. 973—979

Zone, noch so moetti na mi hoeren,
Wildi leuen sonder toeren.

---

*) *Het hier ontbrekende, waarover* V. d. M. *het stilzwijgen bewaard heeft, kan niet meer dan* 4 *regels beslaan*; *want na de volgende* 16 *verzen* (255—270), *die in het Comb. Hs.* 300 *verzen vroeger staan* (663—678), *vervolgt dit Hs. met* 271 *verder 't Comb. Hs. in* 967.

272 goede Hs. ghode. — 277 soe Hs. so. — 278 soe Hs. so. — 282 wel Hs. vel. — 284 wildi Hs. wilde.

Comb. Hs.

Sone, milde te sine altoes in scine
Es en vray tekin vrecke te sine.
Die vele pint ende vele spart,
Hets tekin dat hi vele begaert. 985—988
Sone, doe datti raden vroede lieden,
Ende laet te done dat si verbieden;
Ende ganc met hem, ende verstant,
Hoe si di wisen, dat doe te hant.
Ende wachti oec, so doestu wel,
Jeghen den ghenen die es fel. 989—994

Minne den ghenen in dinen moet,
Die ghoedertiere es ende vroet.
Die fel es ende wret oec mede,
Dien ontsie in elker stede. 995—998

Die ghemate es, die es vroet;
Want mate es tallen spele ghoet.
Neghene lieden die ghevroeden
Sijn alte milde van haren ghoeden:
Want onghemate scadet sere,
Ende milde te sine, dats groet ere. 1006—1012
De ghene es milde die ghebijt
Dat hi heeft ende hout te tijt,
Ende gheue dar te gheuene es;
Want den vrecken (sic) ne dinct niet des;
Hi hout dat hi gheuen soude,
Haer en tare, aldaer men woude;
Want de ghireghe can versaden niet, 1013—1019
Om gheen gheluc dat hem ghesciet.
De ghireghe man, hi es ghelijc
Den ghenen die es verdropijt,
Dat es de ghene diet water laet,
Die bi drinkene niet versaet;
So hi meer drinct, so hi mer mach:
Dorst ne vergaet hem nacht no dach, 1023—1028
Want hi es ghelijc altoes der ze,
Die ne versaet es hember nie;

---

295 moet Hs. moer. — 302 ghoeden Hs. ghoden.
308 *Met welk doel* V. d. M. *hier* (sic) *geplaatst heeft, is mij niet duidelijk.*
310 woude Hs. woende. — 312 *Door desen enkelen regel wordt de gedachte samengevat, die in het Comb. Hs. in drie regels* (1020—1022) *is uitgesponnen.*

Comb. Hs.

Hi penst altoes, daer hi es,
Om sinen scat, dies sijs ghewes;
Dat sijn scat yet mendren mach, 1029—1033
Dats sijn ghepens, nacht ende dach;
Ende alse al die scat gegadert es,
Dan comt de doet, dies sijs ghewes,
Die niemene spart, graue no coninc,
Die al verkert dan dese dinc.

Gheburt die ionc es ende onvroet,
Ende diet vertert harde dulleke
Al sonder noet, in elke weke,
Ende niet ne lase, ingheualle,
In engher maniere almet alle,
Enen pater noster ouer de ziele
Al wisti dat soe in pecke viele. 1040—1042
Waer toe gadert yemen dan dgoet,
Dat en ander qualeke verdoet?
Maer kerdijt weder, bi spapen rade,
So mocht sijn siele hebben ghenade.

Maerct wel noch, sone, ende verstaet
Na dese dinc, dat es mijn raet:
Auenture helpt daers es te done
Wel dicken dar de man es coene:
Coenede es en vordeel groet,
In steden dar mens heuet noet;
Maer om coene te sine dats domphede;
Want menech es bleuen doet der mede:
Hic prise de conede van den man,
Die stout es ende hem wachten can. 1048—1050

---

324 dats Hs. dat. — 325 al die Hs. aldi. *Van deze uitweiding over den dood is in 't Comb. Hs. geen spoor te vinden. Dit heeft* V. d. M. *niet aangeduid.* — 326 sijs Hs. sijt.

329 „Hier is een rymregel achtergelaten, luidende mogelyks in dezen zin:
Dat hi te dele heeft vele goet." V. d. M.

Het Comb. Hs. geeft op deze plaats eene andere lezing. Terecht schrijft Kausler (Denkm. III. 344): „Der bei V. d. M. fehlende Vers ist aber *vor* und nicht *nach* 329 ausgefallen. Es beginnt mit diesem letzteren kein neuer Abschnitt, sondern er steht genau in Zusammenhang mit 328. Es ist die ungefähr so lautende Reimseile ausgefallen:
Ende eenen andren dan sijn goet."

335 viele Hs. wiele. — 340 verstaet Hs. verstaer.

Comb. Hs.

Drie manieren van lieden sijn
Die caitijf ende onsalech sijn:
Dat es een onsalec man,
Die niet leeren wille ende niet ne can. 1051—1054
Die ander onsaelghe, ghodeweet,
Dats die vele vroescepen weet,
Daer neghene af mach comen
Niemen te nutscepen, no te vromen. 1055—1058
De derde onsaelghe, dies sijt ghewes,
Dats die ander lieden ghewone es
Recht te doene ende groet goet,
Ende dies hem seluen niet ne doet:
Wachti, sone, oft mach ghescien,
Dattu ghen werdts van desen drien. 1059—1064

Want bedecthede es harde ghoet
In allen dinghen daer mense doet,
Nv si bedect van dinen dinghen:
Want dune moets niet vortbringhen
Dine quade daet, no daer af beromen,
No van quaetheden yemene doemen. 1065—1070

Ende werke na mine wort
Die hier na nv volghen voert:
Dats die vele bidt hi es onwaert,
Ende onghemint in allen aert:
Hic radem dies omberen mach,
Dat hi niet bidde op eneghen dach:
Want menech es die gaerne name,
Dorsti wel dor de scame;
Ente meenghe scamt hem ende bid node,
No garne name, diet hem bode.
Die so leeft dat hi leuen mach opt sijn,
Die ne soude ens anders niewet sijn:
Want vrihede die es groet
Wel vele beter dan gout roet. 1075—1086

---

354 ghodeweet Hs. ghodewert. — 373 aert Hs. raet. — 380 „Deze regel is by Kausler open gelaten." V. d. M.

381—383 „De laetste woorden van deze drie regels zyn in dit Hs. uitgesleten en hier naer het Comb. Hs. aangevuld. V. d. M.

B.

FRAGMENTEN

VAN DEN

BOUC VAN SEDEN

uit een Haagsch Handschrift

van de Koninklijke Bibliotheek (N°. 77. S. 4°.)

VROEGER GEDEELTELIJK MEDEGEDEELD

DOOR

ANTONIUS MATTHAEUS

in: *Veteris aevi Analecta T. I, p.* 65 *sq.*

Edit. Sec. Hagae Comitum 1738. 4°.

Comb. Hs.

F°. 7. Drie maniere van luden siin,
Die katiif ende onsalich siin.
Die niet wil leren ende niet en kan
Dats mettien een onsalich man.
Die ander, die onsalich heit,
Dats die veel vroetscap weit,
Dair hem ghene af mach comen
Noch te nutscap noch te vromen.
Die derde onsalich es diegone,
Die ander luden es ghewone
Recht te leren ende goet,
Ende dies zelue niet en doet.
Wacht di, vrient, dat raed ic di,
Dattu ghene van desen en si. 1051—1064

1—4 *De vier eerste regels zijn aangehaald in de aanteekeningen van* Van Hasselt *op* Kiliaan *bl.* 438 *tot verklaring van het woord* onsaeligh; *doch slechts onder verwijzing naar* Matthaeus.

Comb. Hs.

Menich is die gherne name,
Durste hi nemen van groter scame:
Menich scaemt hem ende bid node,
Diet wel name diet hem bode. 1079—1082
Du en moetst ooc nemen niet
Alle dinc die men di biet. 1095—1096
Die veel bid, es onwaert
Ende onghemint in sinen aert. 1075—1076

F°. 8. *Trecht spreect, dair ic op roere,*
Dat die zede vander hoere
Veel arghr (*sic*) *is bekent*
Dan enich veniint serpent.

Seneca.

So wie dat es van zinne vroet,
Ic zegge, dat hi zetten moet
Elcken dach in dier ghebare,
Als oft siin leste dach ware.

---

19 Matthaeus teekent hierbij aan: „Vetus proverbium est: Οὔτε πάντα, οὔτε πάντοτε, οὔτε παρὰ πάντων. L. 6. § 3, ff. de off. Procons. (D. I. 16) waar Ulpianus zegt, dat de keizers Severus en Antoninus daarmede, in een sierlijk geschreven brief, de bestuurders der wingewesten hebben aanbevolen bescheiden te wezen in het aannemen der hun aangeboden geschenken.

23—26 Deze vier regels staan ook in de Bloemlezing genaamd ***Van vele edele Parabelen ende wiser leren***, uit het Hs. CXLVIII door Serrure uitgegeven in Vaderl. Mus. II, 176—195, alwaar zij met nog vier regels onder den naam van Juvelales aldus luiden v. 489 e. v.:

't Recht seit daer ic op roere,
Dat de costume van der hoere
Vele aerchere es bekent
Dan enech ghevenenijnt serpent.

De cursief gedrukte verzen staan niet in het Comburger Hs.

27—30 Deze verzen zijn overgenomen uit den Sp. Hist. I. VIII, 32, v. 25—31 waar zij aldus luiden:

Wie so es van zinne vroet,
Ic segge u, dat hi sitten moet
Alden dach indiere ghebare,
Alse of dat sijn leste ware.

Maerlant verklaart deze gedachte ontleend te hebben uit Seneca. Wellicht heeft hij dus bedoeld de woorden die gevonden worden in Epist. 12, § 8: ***Itaque sic ordinandus est dies omnis, tamquam cogat agmen et consummet atque expleat vitam.*** Anders zou men licht denken aan Horatius Epist. I, 4, 13:

Omnem crede diem tibi diluxisse supremum,

of aan de woorden van Beda Proverb. Liber p. 295. ***Omnis dies velut ultimus tractandus***, of aan die van Janus Anysius Sent. v. 79:

Sic vive, tamquam omnis supremus sit dies.

Comb. Hs.

ABBACUC.

Die sinen knecht maect sinen here,
Hem comter dick af onnere:
Die in die hant hout, dat hi leecht
Onder voet, is zeer ontweecht.

HOMERUS.

En zech van nyemens quaetheit quaet,
Oftu bist in alsulcker daet:
Hi is dul, die blameert anders smet,
Kent hi an hem die zelve let.

THOBIAS.

Die meer verteert dan hi vermoghe,
Hets recht dat hi armoede doghe:
Die meer verteert dan hem betaemt,
Hets recht dat hi hem dairna scaemt.

CATHO.

Vlie taerninge ende quade wiif,
Leed in tauerne niet diin liif;
Diere hem vele hout an,
Hi sterfter om een arm man. 203—206

---

33 Bijna gelijkluidend staat in de Middelnederlandsche Disticha Catonis (Beets, Proefschr. bl. 40):

Hys sot, die in sijn hant heeft goet
Ende leyt dat onder zijnen voet

dat als vertaling moet zijn van Dist. II, 26:

Rem, tibi quam nosces aptam, dimittere noli.

35 De twee eerste regels luiden bij Matthaeus aldus:

En sech van niemants gecheit iet,
Of du bist ein alsulcken diet.

De twee laatste regels geven de gedachte terug van Cato Dist. I, 30.

Turpe est doctori, cum culpa redarguit ipsum.

39—42 Gedeeltelijk komt deze strophe overeen met de straks genoemde Parabelen ende wise leren v. 513:

Trecht seit:
Sonder rijcheit teringhen groet
Eischt ermoede vore de doot:
Die meer verteert dan hi vermach
Doot hem selven sonder slach.

43 In een Hs. van de Middelnederlandsche Disticha Catonis vond Dr. Beets bl. 52 deze twee regels aldus verminkt:

Scouwet toorn en quade wive
Ende toe verne by dine live.

Comb. Hs.

CATHO.

Laet di ghenoeghen dattu heues,
Ist luttel of veel dair du bi leues;
Zo wie dat tsine ghenoecht wel,
Hi es rike ende niement el. 185—188

CATHO.

Ondec dinen wive niet
Verholen dinc, die di es ghesciet,
Offer diin liif of ere an leghet;
Want die man es dom dies pleghet. 159—162

Doch den heilighen hoir belof
Eer god &c. 129—130

CATHO.

Onderwint di niet van gheenre daet,
Die tot diwaert niet en gaet:
Want du moochst varinge maken,
Dat al op di zoude becraken. 355—358
Zulc man doet dinc in haestichede,
Dat hem berout alst is gheleden. 377—378

Goede vrouwen eer na diinre macht
Ende sprec van hen gheen quaet; dat wacht:
Du en moochse niet mit quaetheit domen,
Want wi siin alle van vrowen comen. 453—456

Goed man, oftu moochs verstaen,
Datti diin wiif is onderdaen,
Doch hair voir die lieden ere,
Hebse waerd ende minse zere. 457—460

Die meister is van siinre tonghen
Ende sinen zin heeft wel bedwonghen,

---

54 Voor *dom* staat bij Matthaeus *dein*, hetgeen toch wel een schrijffout zal zijn.

55 Bij deze anderhalve regels schrijft Dr. Beets bl. 85: *Het mocht mij niet gelukken in Bouc van Seden, Belg. Mus.* 1 *en* 6, *Vad. Mus.* 2, *noch Lksp. III iets overeenkomstigs te vinden.* Het is dus aan des schrijvers oog ontglipt, dat hier bedoeld worden de regels van het Comb. Hs. 129—130:

Ghelt den heleghen dijn belof
Eer God wrake sent daer of.

Die mach wel spreken ende wesen coen,
Zo wair ende dair hiis heeft te doen.

Vrese mit ontrouwen,
Ende zelden te scouwen,
Ende nemmermeer gebruken,
Dat siin smerten
Die der minnen herten
Doen rouwen beluken.

Dat altoos roert ende niet en leeft,
Ende milde es ende niet en gheeft,
Ende vroom es zonder manlike daet,
Wat es dat, gheselle, nv raet.

Dit bispel, dat gi hoort hier,
Dicht een Eerhalt, hiet Jan Visier,
Hen allen diet horen te bate,
Ende zeecht, dat na rechte state
Kerstenheit is sere gheureest
Bi desen iii zaken alre meest:
Jonge kinder ombedwonghen,
Ende trecht vter wit ghespronghen,
Ende brachters zachter dan si zouden,
Doet al kerstenheit in quaetheit houden.

75—80 Het is wel bijna onnoodig te zeggen, dat het verschil van versmaat in deze strophe bewijst, dat zij uit eene gansch andere Verzameling van spreuken is overgenomen.

81—84 De oplossing van dit raadsel moet wellicht in *de tong* gezocht worden.

Van deze vrij onbeduidende Rhapsodie — welker vervaardiger het noodig geacht heeft hier te vermelden, dat hij een *Eerhalt* d. i. een *Heraut* was — zijn slechts 72 regels door Matthaeus medegedeeld; t. w. aldaar ontbreken 43—46; 55—56; 75—80; 85—94.

Ook worden daar de namen niet genoemd van de schrijvers, die hier, boven sommige strophen, geplaatst zijn.

De afwijkende orthographie heb ik niet noodig geacht hier te vermelden.

C.

FRAGMENT

voorkomende in een oud Brusselsch Hs. van de Kon. Biblioth.

(*Biblioth. Hulth. VI*, 192).

Ghetrouwe vrient hulp ter noet
Hine vliet doer vrese no doer doet.
Die vrient es vander avontueren,
Alsoe langhe alst u gaet ter cuere
Soe volghet hi u, maer hi vliet
Alst u mesvalt ofte mesciet.

Het Hs. waarin deze zes verzen voorkomen, bevat eene Bloemlezing van onderscheidene passages, deels uit bekende deels uit nog niet herkende dichtstukken verzameld, waartusschen een groot honderdtal Rijmspreuken geplaatst zijn, waarvan het gebleken is dat zij vertaald zijn uit Freidanks Bescheidenheit.

Deze Bloemlezing, die in 1842 door Willems in het Belg. Mus. VI, 184—212 werd uitgegeven, is, zoo verre zij Freidank betreft, in 1885 door mij bewerkt en uitgegeven onder den titel van: Middelnederlandsche Rijmspreuken II. (overgedrukt uit de Handelingen en Meded. van de Maatschappij der Nederl. Letterk. 1885—1886.)

De hier opgegeven verzen staan in het Comburger Hs. 345—350 en leveren slechts een zeer onbeduidend verschil van lezing.

AANTEEKENINGEN.

In het Comb. Hs. heeft dit gedicht geen opschrift. Naar aanleiding van den tweeden regel heeft Kausler *in zijne uitgaaf daarboven geplaatst* De Bouc van Seden, *waarvoor ik liever schreef* Die Bouc van Seden, *om in overeenstemming te zijn met andere titels, zooals:* Die Rose, Die Dietsche Doctrinael, Die Lucidarius, Die Dietse Catoen. *En zoo vindt men bij* Maerlant *telkens in zijnen Alexander:* Die derde bouc gaet hier uut. Aldus beghint die vijfte bouc, *gelijk ook in den Spiegel Historiael op ontelbare plaatsen* die bouc *staat.*

1 *Op gelijke wijze heeft* Diederic van Assenede *de aandacht zijner lezers ingeroepen, waar hij de geschiedenis gaat vertellen van Floris ende Blancefloer:*

Nu hoort na mi! ic sal beghinnen
Ene aventure tellen van minnen.

Ook begint de Reis van Sinte Brandane aldus:

Nu verneemt hoe over lanc
Een heere was in Yerlant.

3 *Dat de eerste regels, die den aard eener Voorrede hebben, veel overeenkomen met de Voorrede van het derde boek van* Der Leken Spieghel, *is in de Inleiding aangewezen.*

9 *Eene verklaring van den titel, zooals hier gevonden wordt, hebben ook andere dichters in den aanvang hunner werken laten voorafgaan. De Voorrede vóór den Prologus van het eerste boek van* Lksp. *luidt aldus* v. 21:

Ende want dat leke is die zake Daer omme ic dit boecskijn make,
So sal dit boecskijn sijn wel Genaemt den Leken Spieghel.

Zie ook Die Dietsche Doctrinale 1, 40 *en* Die Rose 31. — *Vroeger*

werd het voorbeeld gegeven door Sanctus Bernardus, *waar hij zegt, waarom hij zijn geschrift genoemd heeft* Floretus:

Hic liber, extractus de pluribus, est vocitatus
Recte Floretus, quia flos est inde receptus
Et breviter textus fragrat virtute repletus.

15 Nv weten bidden allegader Gode, *d. i.* laten wij nu gezamenlijk God bidden (*Zie het Glossarium op* weten). *Eene dergelijke vrome ontboezeming vindt men ook elders; zie b.v.* Lksp. 3e. B. Prologus 63. Dietsche Doctr. 1, 52. Spieghel der Sonden (Ovl. Ged. III. 75) Theophilus 1847.

19 Jesus Sirach I, 1: Omnis sapientia a Domino Deo est.

22 *Het Hs. heeft hier, zooals ook v.* 151 vanden paradise; *doch bij dit woord pleegt in 't Mnl. het bep. lidw. te worden weggelaten; zoo b.v.* Seghel. v. Jherus. 5244:

Dit heet u God van Paradijs.

Zoo ook Limb. I, 435 *en* Leven o. H. 3094, *in welk gedicht meermalen voorkomt* Jhesus van paradijs; *zie* v. 3100, 3276, 4740, 4814. — *Van* paradise *geldt dus hetzelfde als van* ertrike *en* hemelrike; *welke woorden oudtijds eenigszins als eigennamen beschouwd werden.*

23 *Wellicht is in deze woorden eene zinspeling te zien op de taak die God aan de bouwmeesters van den Tabernakel heeft opgedragen. Zie* Exodus XXXI, 3—6. XXXV, 30—35.

27 *Eene opwekking om zijne wetenschap aan anderen mede te deelen, vindt men bij* Maerlant, Sp. Hist. I, VIII, 36, 215:

Dattu wets dat salstu leren Gherne hem, dies andi keren.

Insgelijks in 't begin van Heimel. der Heimel. *en in* Zedelessen 221. (Overgen. uit Sp. Hist. I, VIII, 56, 55—58):

Na oec de ghenen die di ghenaken Dat si aen di leren goede saken;
Want als een enen anderen leert, Hi wijst hem selven ende eert.

Vergelijk ook den later ontdekten Novus Avianus (*ed. Em. Grosse, Königsb. in Pr.* 1868, 4º.) I, 7, 1:

Plurima scire iuvat, si, qui scit, dicere curat:
Scire suum vilet, qui sapit atque silet,

welken schrijver waarschijnlijk voor den geest zweefden de woorden van Persius I, 27:

Scire tuum nihil est, nisi te scire hoc sciat alter.

35 Jesus Sir. XX, 32: Sapientia absconsa et thesaurus invisus: quae utilitas in utrisque?

Facetus Gothanus Dist. 52:

In mundo duo sunt, que nil abscondita prosunt:
Fossus humo census, clausus sub pectore sensus.

met een paar veranderingen in den tweeden regel opgegeven bij Buchler 148:

In mundo duo sunt, quae nil abscondita prosunt:
Fossus agro census, latitans sub pectore sensus.

die ook nog de volgende omwerking geeft:

Nummus agro, tacito doctrina recondita corde,
Nil prosunt, latebris sint nisi mota prius.

Lksp. III, 4, 387:

Twee dinghe men in ertrike vint Die verborghen en doghen twint,
Die men beghert te menegher stat: Deen es wijsheit, dander scat.

Diet. Doctr. II, 971:

Wet dat men twee dinghe vint Die verborghen en doghen twint,
Ende diere nieman en heeft te bat: Deen es conste, ende dander scat.

Diet. Doctr. II, 2939:

Twee dinghen men in ertrike vint, Die verborghen en doghen twint,
Dat sijn wijsheit ende scat; Want en heues niemen te bat.

Horatius Carm. II, 2, 1 en Sat. I, 1, 41 *spreekt slechts van een verborgen* schat, *doch in de oudste Duitsche dichtstukken wordt, in navolging van* Jesus Sirach, *ook van verborgen* wijsheid *gesproken; zoo leest men*: Krone 11:

Verborgen schatz und wistuom Diu sint ze nutze cleine frum.

en in Freidanks Besch. 147, 9, 10:

Begraben schatz, verborgen sin, Deist verlust âne gewin,

welke verzen in de Mnl. Rijmspr. I, 38 *aldus worden teruggegeven:*

Begraven schat, verborgen min, Daer of en haet nyemant gewin,

alwaar ik nu voor min *liever* sin *zou willen lezen.*

48 Lksp. III, 14, 262 *wordt van* Clergie *gezegd dat zij* „der zonnen slacht",

Die haer licht sprayt op al dat leeft,
Ende lichts nochtan niet te min en heeft.

Vgl. *ook* III, 14, 173, *en den* Rhythmus vulgaris:

Discere si quaeris, doceas; sic ipse doceris,
Et studio tali tibi proderis atque sodali.

49 Psalm. CX, 10: Initium sapientiae timor Domini.
Prov. Salom. I, 7: Timor Domini, principium sapientiae.
Jesus Sir. I, 16: Initium sapientiae timor Domini.

Lksp. III, achter d. Prologhe bl. 14, 23:

David, die prophete, ooc seit: Gods vrese is beghin der wijsheit.
Hi seit waer, Gods vrese es Beghin der wijsheit, sijt ghewes.

Diet. Doctr. II, 3635:

Die wise Salomon dit woert seit: Gods vrese es beghin der wijsheit.

Diet. Doctr. III, 615:

Salomon, die wise man, seit: Gods vrese es beghin alder wijsheit.

51 Jesus Sirach XXXII, 28: Qui credit Deo, attendit mandatis; et qui confidit in illo, non minorabitur.

53 Facetus 2:

Primum regna dei queres et in omnibus horis
Et sic omne bonum tibi plenius adiicietur.

Evang. Matth. VI, 33: Quaerite ergo primum regnum Dei, et iustitiam eius; et haec omnia adiicientur vobis.

Lksp. III, achter den Prologhe bl. 13, v. 13:

Salomon seit dus properlike: Alre eerst soect Gods rike,
Ende alle dinghen sullen u toe Worden gheworpen alsoe...
Want sijn rike ewelijc staet.

57 Facetus 3:

Solum crede deum; quem credis semper adora,
Et quicquid facias, quod ad ipsum spectat, honora.

Deuteron. VI, 17: Custodi praecepta Domini Dei tui, ac testimonia et ceremonias quas praecepit tibi.

Tunnic. Carmen elegiac. de honesta vita 35:

Inprimis cupido summum reverere Tonantem,
Molliaque illius iussa tenere stude.

59 Facetus 4:

Ecclesiam clerumque dei decorare labora
Et laudes utriusque tuo pro posse decora.

Buchler 254:

Templa, sacerdotes merito venereris honore:
Accedat per te maius utrisque decus.

vel: Fac venerere pius templum, templique ministros:
His decet ut cumules, quod meruere, decus.

Jesus Sirach VII, 31: In tota anima tua time Dominum, et sacerdotes illius sanctifica. VII, 33: Honora Deum ex tota anima tua, et honorifica sacerdotes.

Lksp. III, 4, 23:

Ghi sult u altoos daer toe keeren, Dat ghi papen ende clerken sult eren
Ende algader also voort Datter kerken toe behoort.

61 Exod. XX, 16: Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium.

63 Facetus 6:

Quam cito templa subis, recolas cur sis homo natus:
Aut lege, aut canta, vel christo funde precatus.

Buchler 254:

Addecet inprimis simul ac sacra templa subisti,
(Ni formet mores concio sacra tuos)
Ut contenta legas sacris oracula libris,
Vel celebres precibus carminibusque Deum.

Buchler 320:

Cur sis natus homo, casto fac corde volutes,
Ingressus precibus tecta sacrata piis;
Vel cane, vel preculas imo de pectore funde,
Vel lege divinos, ut moveare, libros.

67 Facetus 9:

Semper utrique tuo parere memento parenti:
Sic eris in vita longevus honore fruenti.

Exodus XX, 12: Honora patrem et matrem tuam, ut sis longaevus super terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi.

Jes. Sir. III, 7: Qui honorat patrem suum, vita vivet longiore.

Buchler 238:

Nestoris annosi vives feliciter annos,
Auctores vitae si reverenter amas.

Lksp. III, 4, 113:

Wilt vader ende moeder eren: So moghedi gaen ende keren
Langhe op dit aertrike, Ende dan hebben hemelrike.

Diet. Doctr. II, 1585:

Oec soe es dat Gods beuelen, Dat wi vader ende moeder selen
Eren met herten fijn, Soe selen wi lancliuech sijn.

Tunnic. Carm. elegiac. de honesta vita 49:

Inde pater materque simul tibi sunt peramandi,
Nestoris ut vivas tempora longa senis.

69 Facetus 10: Non facias aliis, tibi quod fieri minime vis.

Floretus 9: Non facias aliis, que non tibi effici velis.

Tobias IV, 16: Quod ab alio oderis fieri tibi, vide ne tu aliquando alteri facias.

Alex. Severus ap. Ael. Lamprid. in vita c. 51:

Quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris.

Buchler 123: Si tibi quod factum nolis, neque feceris ulli.

Carmin. Proverbial. Loci Communes 287:

Quod sibi quis nolit fieri, non inferat ulli:
Quin aliis faciat, ceu cupit ipse sibi.

Jac. Benevent. C, 2:

Quod tibi tu non vis, illud ne feceris ulli;
Sed facias aliis, quod cupis ipse tibi.

Abaelard. ad Astralab. de Moribus 113:

Quae tibi tu non vis fieri, ne feceris ulli;
Quae fieri tibi vis, haec quoque fac aliis.

Bloccius Praecepta de Moribus 260:

Quod tibi non fieri vis, ne alicui facito.

Lucidarius 1848:

Doetstu dijn evenkersten yet Dan du wilts datti gesciet,
Dat sal God an di wreken, Daer di 't herte onttwe sal breken.

71 Facetus 11:

Sis humilis mediante modo; nimium fugiatur:
Qui nimis est humilis, hic stultus adesse putatur.

Hetzelfde voorschrift geeft Lksp. III, 4, 141:

Sijt ootmoedich in die mate... Alte ootmoedich is zotheit.

Diet. Doctr. II, 607:

Oec en seldi, als wi lesen, Alsoe oetmoedech niet wesen,
Dat v grote oetmoedecheit Ghekeert werde inder sotheit.

73 Facetus 13:

Sis iustus: qui iusticie finaliter heret,
Ipsius semen nunquam panem sibi queret.

Buchler 154:

Virginis Astraeae si sis bonus usque satelles,
Non tua vicatim stirps alimenta petet.

vel: Nulla tuos, nec te rerum cruciabit egestas,
Rectum iustitiae si gradiaris iter.

75 Psalm. XXVI, 25: Non vidi iustum derelictum, nec semen eius quaerens panem.

Lksp. III, 4, 145:

Dient der gerechtichede, Daer blijfdi behouden mede,
Ende u oor, spreect David albloot, En sal niet bidden broot.

Lksp. III, 16, 157:

David doet ons bekint, Dathi des gherechts mans kint
Noit en sach soeken broot.

77 Facetus 15:

Sis celer ad quemvis sermonem percipiendum;
Sis piger ad quevis tu verba relata loquendum.

Lksp. III, 4, 149:

Sijt haestich te verstane Dinc diemen u spreket ane,
Mar te sprekene en sijt niet snel, Voren dat ghi u bepeinst wel.

79 Facetus 16:

Ad veniam curras, ad vindictam pigriteris;
Ad pacem properes, ad iurgia ne gradieris.

Buchler 328:

Sis celer ad veniam, tardus sis sumere poenas,
Pax tibi sit cordi, bella ciere cave.

vel: Iurgia devitans pacis tenearis amore,
Sis veniae largus, vindicis arma fuge.

Lksp. III, 4, 157:

Maer hebt ter wrake traghe den voet Van dinghen diemen u misdoet.

81 Facetus 17:

Omni tu tribue pro christi laude petenti:
Si tibi res desit, da verba benigna querenti.

Buchler 245:

Nomine sub Christi promptus largire petenti:
Si nummi desunt, ne bona verba neges.

vel: Dextera pauperibus tua sit propensa iuvandis:
Verbis, argento deficiente, iuva.

Poema quod dicitur Salutaris (ap. Leyser, p. 2058 sqq.) v. 77:

Da cito, da gratis, da munera congrua cuique:
Dum dare non poteris munera, verba dabis.

de laatste regel in navolging van Ovidius A. A. II, 166:

Cum dare non possem munera, verba dabam.

83 Facetus 19:

Obsequium prestare tuum sis cuique paratus:
Retribuet quia pro meritis aliquis tibi gratus.

Buchler 230:

Obsequium praestare tuum sis cuique paratus:
Invenies grates qui feret inde tibi.

De onvolkomene rijmklank wel — sal, *zoo als in het Hs. gelezen wordt, laat zich op tweeërlei wijze verhelpen, door òf het eerste in* al, *òf het tweede in* sel *te veranderen; waarvan het laatste de voorkeur verdient. En zoo vindt men in* Reinaert II, 1375:

Ghi behoeft u te wachten wel. Grimbaert sprac: Heer, ic sel.

85 Facetus 20:

Si tibi servierit aliquis, sua premia tecum
Ne retinere diu cures, si diligis equum.

Buchler 294:

Non decet ut merita servus fraudetur ab ulla
Mercede, iniunctum qui bene fecit opus.

vel: Mercedem prompte servo numerare fideli
Iam pridem dominos Biblia sacra monent.

Lksp. III, 1, 61:

Die rike man en sal ooc niet Tote des anders daghes, wats ghesciet, Des arbeiders loon houden, Opdat hine eyscht onvergouden.

87 *Het bedoelde voorschrift staat niet in een van* Salomo's *geschriften, zoo als onze Moralist opgeeft — waarom* Kausler (Denkm. III, 339) *hem* „nicht ganz bibelfest" *noemt — maar het staat elders in het O.T. bij herhaling. Zie* Leviticus XIX, 13: Non morabitur opus mercenarii tui apud te usque mane. Deuteron. XXIV, 14: Non negabis mercedem indigentis et pauperis fratris tui: — sed eadem die reddes ei pretium laboris sui ante solis occasum. Tobias IV, 15: Quicunque tibi aliquid operatus fuerit, statim ei mercedem restitue; et merces mercenarii tui apud te omnino non remaneat.

89 Facetus 22: Sermo brevis verusque tuo procedat ab ore.
Lksp. III, 4, 163:

Met corten redenen ende met waren Suldi alle u redene baren.

Die Rose 2181:

Want die worde vernoyen min Alsmen cortelike seit dien sin:
Want vernoylec es lange tale.

93 Cato Brev. Sent. 44: Nil mentiri debes.

95 Facetus 22: Os mendax animam male vitae privat honore.
Buchler 331:

Sermo tuo falsus nunquam procedat ab ore:
Os mendax animam cogit adire necem.

vel: Pro veris non vera loqui turpissima res est,
Interimitque animam quae super usque manet.

Lib. Sapient. I, 11: Os autem, quod mentitur, occidit animam.
Beda Prov. Lib. 296: Os, quod mentitur, animam iugulare refertur.
Lksp. III, 3, 1017:

Ghi en selt niet lieghen Noch oec niemene bedrieghen.
Dscrifture zeeght al bloet: Loghene slaet die ziele doet.

Lksp. III, 4, 165:

Want die loghene, sonder waen, Beide ziele ende ere verslaen.

Lksp. III, 15, 113:

Die heilighe scrifture seit albloot Dat loghenen die ziele slaen te doot.

N i w e D o c t r i n. 1696:

Der loghene es vele (l. verre) die meeste sonde.

B l o c c i u s Praecepta de Moribus 421:

Impia ne vano mendacia profer ab ore,
Nam perimunt animam, mollis ephebe, tuam.

97 F a c e t u s 24:

Ne rideas (l. ride) solus, quia risus solius oris
Pravus, vel stultus reputatur in omnibus horis.

B u c h l e r 279:

Saepius et solus sua risibus ora resolvens
Vel bonus est nequam, vel rationis inops.

vel: Qui sese solo recreat crebroque cachinno,
Vel nil mentis habet, vel mala corde fovet.

99 F a c e t u s 23:

Risus ab ore tuo pius et rarus videatur:
Per crebros risus levitas in corde notatur.

B u c h l e r 278:

Risus sit rarus, nec sit prolixior aequo:
Immodicus sophia pectus inane notat.

vel: Risibus esto modus; quodsi modus optimus absit,
Pectoris argumenta insipientis erunt.

in welken laatsten regel voor argumenta — *dat dan wel zou moeten gelezen worden als* argmenta — *beter zou geschreven zijn* indicio.

F l o r e t u s 89:

Non sis ad risum pronus, nisi sit tibi visum
Quod bene conveniat et tunc tibi fiat honeste;
Hunc homo deridet, qui multum vel cito ridet.

waar het rijm vordert te lezen: et honeste tunc tibi fiat.

101 A b a e l a r d. ad Astralab. de Moribus 211:

In verbis pavidus semper laetare fuisse,
In factis audax sis, aliquando licet.

waar ik voor sis *zou willen lezen* sic, *om dit met de twee laatste woorden te verbinden.*

105 J e s u s S i r a c h XXXII, 24: Fili, sine consilio nihil facias, et post factum non poenitebit.

B u c h l e r 60:

Consultatio lenta et cum melioribus esto:
Praeceps consilium poenituisse facit.

vel: Sit mora consiliis, nam, si moderamine tractes,
Prosunt; at nimium praecipitata nocent.

109 Eccles. V, 8: Si quid vovisti, ne moreris reddere; displicet enim Deo infidelis et stulta promissio: sed quodcunque voveris, redde — multoque melius est non vovere, quam post votum promissa non reddere.

Floretus 24: Nunquam promittas, nisi promissum dare credas.

Fac. Rat. I, 532: Solvere qui nolit, melius non vota voveret.

Buchler 269:

Festinus nimium cave des promissa cuïquam,
Pollicitisque semel, dum potes, adde fidem.

Bloccius Praecepta de Moribus 87:

Ne supra vires aliquid promiseris unquam:
Promittit fatuus plurima, non sapiens.

111 Cato Dist. I, 25:

Quod praestare potes, ne bis promiseris ulli:
Ne sis ventosus, dum vis bonus ipse videri.

Jac. Benevent. c. 20:

Cum spondes aliquid, manus ilico verba sequatur:
Auget enim meritum, qui cito solvit idem.

115 Horatius Epist. II, 2, 10: Multa fidem promissa levant.

123 Evang. Matth. VI, 24: Nemo potest duobus dominis servire — non potestis Deo servire et mammonae. *Zoo ook* Luc. XVI, 13.

Buchler 214:

Haec duo non animum possunt intrare sub unum,
Vanus amor mundi, verus amorque Dei.

Diet. Doctr. III, 1277:

Men mach niet dienen, dat wet wale, Gode ende der werelt tenen male.

Diet. Doctr. III, 1863:

Die ewangelie doet ghewach, Datmen tween heren niet en mach
Te hulden dienen ghelike.

Lksp. III, 3, 713:

Want God ende aerdsche dinge Houden node sameninghe:
Niement en mach na Cristus leren, Te pointe dienen twee heren.

125 Facetus 32:

Ne cupias fieri dives vel inops; utriusque
Affectes medium; sic tutus habeberis usque.

Floretus 79:

Sis largus parcus, non vastator nec avarus:
Stat medio virtus, extrema tenet loca virus.

127 Buchanan. Epigr. I, 27:

Vere etenim sapiens est is, qui certum adhibere
Novit avaritiae luxuriaeque modum.

129 Facetus 29:

Si tibi contigerit aliquid promittere sanctis,
Solve libens, ne te feriat vindicta tonantis.

131 Liber de Moribus 34: Pacem cum hominibus habebis, bellum cum vitiis.

Epist. ad Roman. XII, 18: Si fieri potest, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes....

Floretus 68:

Esto pacificus et pacis semper amicus:
Cum cunctis pacem teneris (*sic*) habere tenacem.

137 Facetus 25:

Nocte dieque tuis tria sunt adherentia costis:
Immundus mundus, curiosa caro, ferus hostis.

Floretus 28:

Triplex est hostis hominis: demon, caro, mundus;
Non faveas istis, ut sis a crimine mundus.
Demon agit tumidum, mundus cupidum, caro fedum;
Ut non tenteris caveas; nec decipieris.

Buchler 214:

Sunt tria, quae quavis hominem comitantur in hora,
Quaeque bonis omni sunt fugienda modo:
Gaudia pellacis multos frustrantia mundi,
Deliciosa caro, multisciusque Satan.

Spieg. Hist. II, VII, 8, 125:

Want haren vrienden es so fel Die werelt, tfleesch ende die duvel.

Wapene Rogier 210:

Maer drie vianden zijn te zware Elken, waer hi belent:
Dat vleesch, dat hem cleeft so nare, Die weerelt, die haer toghet vorbare,
Ende telsche serpent. Wie es er ter weerelt, hare of dare,
Die dese drie heeft so onmare, Hine werter bi verblent?

Melibeus 2833:

Deen es die werelt, dander tfleesch, Terde die duvel, ende sijn heesch.
Dit sijn drie viande wel dan Die anevechten elken man.

In het door Blommaert *uitgegeven gedicht* Van der Zielen en v. d. Lichame *zegt het* Lichaem v. 121:

Met mi haddic twee ghesellen, De werelt enten fiant fellen;
Die pinden hen hoe si ons bedwellen Mochten, entaer neder vellen.

151 Facetus 27:

Celum, mors, orcus, et quicquid denique possint
Ante tue mentis, quocunque meas, oculos sint.

Buchler 191:

Quisquis es aeternae cupidus veraeque salutis,
Quattuor haec perpende: beatae gaudia vitae,
Inferni poenas, mortem cum iudicis ira.

153 Facetus 28:

Quid sis, quid fueris, quid eris, semper memor eris:
Sic minus atque minus peccatis subiicieris.

waar ik voor memor eris *zou willen schrijven* mediteris *of liever* memoreris, *vermits het v. dep.* memorari *in het middeleeuwsch Latijn gevonden wordt, volgens* Du Cange, *in de beteekenis van* meminisse.

Lksp. III, 4, 167:

Peins altoes in therte dijn Wattu waers ende du souds zijn
So saltu in allen stonden Di te bet hoeden van sonden.

Rinclus 109:

Om drie dinge, mensche, ic die (l. di) vrage:
Wanen quaemstu van iersten dage? Waer bestu? ende waer selstu henen?

155 *De rijmwoorden bewijzen, dat hier een fout is. Om die te verhelpen zou men achter* aermen *kunnen plaatsen* twaren; *doch een niets beduidend stopwoord in een vers aantebrengen, verdient weinig aanbeveling. Ook is het woord* can *hier vreemd. Ik vermoed dat moet gelezen worden:*

Ende om die doet, die pliet ontfaermen
Noch den riken noch den aermen.

159 Facetus 34:

Quicquid agas non pande tua (l. tue) secreta marite,
Unde tibi nasci possint discrimina vite.

Buchler 364:

Ne tua committas sociae secreta iugali,
Vivere si laetos vis sine lite dies.
Immo tegas tacito quidvis in pectore clausum,
Postea quod vitae possit obesse tuae.

Jac. Benevent. c. 42:

Non bene secretum mulier tenet; immo revelat.

Lksp. III, 4, 181:

Dinc die u te heelne staet, Die u an u ere gaet,
En ontdect uwen wive niet: U mochter of comen groot verdriet.

Lksp. III, 4, 277:

Daer om en si niement te ghereet Te segghen den wive al dathi weet.
Hele haer dat te heelne si: Dats wijsheit, ghelovets mi.

Die Rose 13729:

Soe wie dat sine heimelicheit Sinen wive algader seit,
Hi maecse vrouwe van sinen live. Niemenne en soude sinen wive
Al seggen sinen nausten raet Noch stucken die te heelne staet.

Brant Narrensch. 51, 1:

Der ist eyn narr, der heymlicheyt Synr frowen, oder yemans seyt.

163 Facetus 31:

Usurarorum, predonum, presbyterorum,
Castigatorum, mymorum, canonicorum
Natam vel viduam ne ducas: his quia dantur
Res male quesite, que iustius annihilantur.

Het verband tusschen de eerste en de laatste regels wordt in het hier bijgevoegde glossema *aldus verduidelijkt:* nam omnes isti non possunt assignare dotem suis filiabus, nisi de rebus male acquisitis, de quibus tertius non gaudebit heres. — *Voor het eerste woord zal men* usurariorum *moeten schrijven, doch dit vijfsylbig uitspreken.*

Buchler 181:

Uxorem ducas viduam, prolemve danistae,
Praedonis, monachi, presbyterive cave:
Quippe quibus dantur per fas corrasa nefasque,
Consuevere brevi quae superesse, bona.

Niwe Doctrinael achter v. 1829:

Men placht der papen kinder te scuwen,
Ende niement en wouder gherne an huwen.

welke woorden een bijvoegsel zijn uit het Leidsche Hs. Zie Blomm. Ovl. Ged. III, bl. 154*a*.

Lksp. III, 4, 175:

Weduwen ofte dochtren van wisseleren, Meyeren, papen ofte dobbeleren,
Van canoniken, ofte van persemieren, Van taelmanne, ofte ostelieren,
Scuwet te wive, dats mijn raet, Want onrecht goet gherne te gaet.

167 Plautus Poen. IV, 2, 22: Male partum, male disperit.
Poeta ap. Ciceron. Phil. II, 27, 65: Male parta, male dilabuntur.
Reinardus Vulpes 123:

Quae male quaeruntur, male perduntur ....

Prov. Comm. 598: Qualic ghewonnen, qualic verloren.

Quod male lucratur, male perditur et nihilatur.

Versus leon.: Res male transibit male parta, citoque peribit.
Janus Anysius Senteut. 382:

Ut comparantur opes, ita expendi solent.

169 Facetus 33:

Si videris aliquem casurum sive cadentem,
Non ride, sed ei te prebe compatientem.

Buchler 44:

Alterius casus, risûs tibi nullius unquam,
Communis potius caussa doloris erit.

171 Phagifacetus 166:

Quid mirum, si res cecidit, que non pede fidit?
Quadrupes in plano quandoque cadit pede sano:
Non mirere bipes, si labitur ergo tibi pes.

Bebel 241: Equus aliquando quatuor pedum in plano cadit, *waar andere parallelle plaatsen door mij zijn opgegeven* bl. 67 *en* 338, *waarbij nog zou te voegen zijn:*

Agricola Sprw. 681 (Ausl.): Es schnabelt wol ein pferd, hat vier fuesse. Ich geschweig denn ein mensch das nur zween fuesse hat.

Door Beda, Excerpt. Patr. (Migne) 94, 543 *wordt het struikelen van den mensch genomen in de beteekenis van* zich verspreken: Dum cadit equus, *zegt hij*, sub quo sunt quatuor pedes, quanto magis homo, qui una lingua loquitur, potest cadere neque suam reiterare sententiam, dum cecidit! *En zoo ook* Fecunda Ratis I, 200:

Quadrupes occumbit — quid, si tu labere verbis?

173 Facetus 38:

Mutis et tacitis uti nolito susurris,
Nam raro fundatur in his fidei bona turris.

Phagifacetus 305:

Si tamen es mense socius, potes esse loquendi,
Sed modice, licitumque tibi tecumque sedenti
Verborum conferre vices; ast nulla susurris
Esse loquenda scias: igitur quodcunque loquaris,
Propatulum fuerit.

177 Cato Brev. Sent. 11: Magistrum metue.
Tunnic. Carm. elegiac. de honesta vita 59:

Hinc praeceptores digne venerare benignos,
Laudibus hos summis afficiasque velim.

180 Facetus Parisiensis 89:

Scire quidem frustra contendit quisque quod horret:
Quod natura negat, discere nemo potest.

185 Cicero Parad. VI, 3, 51: Contentum rebus suis esse, maximae sunt certissimaeque divitiae.

Floretus 22: Cum contentus eris, dives tunc efficieris.

Beda Prov. 288: Dives dicendus, cui parvus sufficit usus.

Vetus prov.: Cui satis est quod habet, satis illum constat habere.

Spieg. Hist. I, VIII, 36, 13:

Hi es gheboren in rike ghevouch, Die hem selven es ghenouch.

Lksp. III, 3, 285:

Ende wien dat sine dunct groot, Hi is rike, al waer hi bloot;
Want dien ghenoecht dathi heeft, Hi is die rijcste die leeft.

L k s p. III, 5, 104:

Want nieman rike en es die leeft, Dan dien dunct dat hi gnoech heeft.

D i e t. D o c t. II, 3001:

Want dien ghenoecht dat hi heeft, Dats der rijcster een die leeft.

D i e R o s e 4777:

Oec sone maect den man niet rike Have, no scat, no dierre ghelike;
Maer dien genouget dat hi hevet, Hi es die rijcste die levet.

D i e R o s e 4823:

Goet en maect den man niet rike, No scat, no have des gelike;
Mare, wient genoget dat hi hevet, Hi es rike vor al dat levet.

189 D e u t e r o n o m. XXIII, 25: Si intraveris in segetem amici tui, franges spicas, et manu conteres: falce autem non metes.
F a c e t u s 90:

Alterius noli in messem mittere falcem,
Inque thorum caveas alienum ponere calcem.

waar men óf nolito *zal moeten lezen, óf* tu *achter* messem *invoegen.*

193 P r o v. C o m m. 473:

Cum fatuis, cari pueri, nolite iocari.

T u n n i c. Monost. 663:

Cum stolidis risu durum verbisque iocari.

195 *In de* Doctrinael Sauage v. 75—82 *wordt van* vier *soorten van menschen gesproken die van verschillenden aard zijn, doch elk twee hoedanigheden in zich vereenigen; t. w. zij zijn: óf* vroed en fel; *óf* fel en zot; *óf* goedertieren en zot; *óf* goedertieren en vroed:

Men sal den vroeden fellen man Ontsien, om dat hi deeren can;
Den fellen zot sal men haten, Ende sine wandelinghe laten;
Den goedertieren zot verdraghen Ende in spele sijns ghewaghen;
Men sal den goedertieren vroeden Minnen ende sire eere hoeden.

201 G o e d e d a c h v a e r t d o e t i, *d. i. hij komt goed van de reis, hij ondervindt een groot geluk, hij kan van geluk spreken. Zie* Mnl. Wdb. *op* dachvaert.
P r o v. C o m m. 213:

Die van een quade wive scheyt, doet een grote dachvaert.

Linque malam Gretam, facis altam sicque dietam.

B u c h l e r 192:

Vincla meretricis si quis disrumpat, eatque
Liber, revera grande peregit iter.

vel: Dicere se potis est iter absolvisse molestum,
Femineo quisquis liber it absque iugo.

Melibeus 1748:

Men spreect daer een ghemeyne waert, Dat hi doet een goede dachvaert, Die hem des sots telivereert.

Nat. Bloeme III, 1451:

Hi macht voer goede dachvaert tellen, Die hem maect quite van den fellen.

203 *Tegen de hier gezamenlijk genoemde ondeugden wordt afzonderlijk gewaarschuwd door* Cato Brev. Sent. 22: Vino tempera. — 25 Meretricem fuge. — 37 Aleam fuge.

Facetus 101:

Hec fugias: fastum, talos, lupamque, tabernam,
Si decus et vitam tibi queris habere supernam.

Buchler 194:

Thaida qui fovet, ac cui luditur alea pernox,
Paupertate dies finiet ille suos.

Buchler 174:

Cui lusus mulierque placet mercabilis aere,
Dedecoris tandem labe notatus abit.

Veter. Versus leonini (Neander 277):

Dives eram dudum; me fecerunt tria nudum:
Alea, vina, Venus; tribus his sum factus egenus.

Liber De contemptu mundi:

Alea, Bacchus, amor mulierum reddit egenum:
Nunquam, qui sequitur haec tria, dives erit.

Lksp. III, 25, 107:

— Die haren tijt gaerne Versliten in tavaerne
Ofte ooc mit dobbelspele, Daer archs of coomt vele.

Tunnic. Carm. Eleg. de honesta vita 175:

Turpis et ebrietas vigili tibi mente cavenda:
Corporis haec vires ingeniique rapit.

191: Alea delectet, cave, te, nam lusor avarus
Est fur, vel dives sive laboris amans.

Bloccius, *Praecepta formand. pueror. morib. perut. 21:

Ebrietas fugienda tibi, namque ebria corda
Sunt manifesta magis rasilibus foribus.

27: A scorto reici praestat quam admittier, est nam
Pernicies iuvenum, perniciesque senum.

65: Alea, quae reddit mendicos atque rapaces,
Vitetur pueris gorgoneo angue magis.

Jacobus Beneventanus c. 7:

Qui sequitur Bacchum, taxillos et meretrices,
Infamis semper, semper egenus erit.

207 Hout di simpel in cuushede *d. i.* praal niet met uwe kuischheid, maak daarmede geen uiterlijk vertoon; Ende decker gheene houerde mede *d. i.* laat het vertoon daarvan nimmer de dekmantel zijn van een trotsch hart. *Voor* gherne, *dat het Hs. heeft, moest alzoo noodwendig* gheene *geschreven worden. — De aanleiding tot dit voorschrift gaf wellicht:*
Floretus 68: Cuiusque status quis sit, debet fore castus, *waar voor* cuiusque *zal moeten gelezen worden* cuiuscunque.

213 Lksp. III, 3, 17:

Want taensichte toont gherne dat Datter binnen is int vat.

218 *Den dichter kunnen voor den geest gezweefd hebben de woorden, die herhaaldelijk voorkomen b.v. bij* Jeremias XI, 20: Tu autem, Domine, qui iudicas iuste et probas renes et corda. XVII, 10; XX, 12., *of wel die uit* 1 Samuel XVI, 7: Homo autem videt ea, quae parent, Dominus autem intuetur cor. *Vgl. ook* Jesus Sirach XXXIII, 28. Epist. ad Hebr. IV, 13.
Diet. Doctr. III, 301:

Die alle herten binnen kint Ende dien verborgen nes twint.

III, 1883:

Hem en es verborgen twint, Want hi alle herten kint.

Niwe Doctrin. 2351:

Dat can God van binnen scouwen,
Al en toecht men 't niet van buten, Want men mach voor Gode niet sluten.

222 *Voor de duidelijkheid is hier* (h)omoedichede *gedrukt, even als* 459 (h)eere.

223 Buchler 282:

Non toga talaris Monachum capitisve corona,
Sed pietas constans integritasque, facit.

225 Facetus 104:

Des tacite, que das pro christi nomine; si vis
Exemplum dandi, spectando potes dare. cuivis.

Evang. Matth. VI, 3: Te autem faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua — ut sit eleemosyna tua in abscondito.

229 Floretus 61:

Hic, cui das munus, sit vel videatur egenus:
Res, quam das, propria tibi sit, Christus tibi causa.

Diet. Doct. II, 2855:

Ende ouer vreemt goet, wats ghesciet, En salmen melde wesen niet;
Maer ouer ons selfs goet selen wi Melde sijn met herten vri.

Heimelijkh. der Heimel. 79:

Ghef, heere, goet na dine macht, Ende emmer metter maten bewacht, Ende ghef dijn goet al sulken man, Daer het wel besteet es an.

233 Facetus 12:

Noli privatus nimis aut affabilis esse:
Qui nimis est privatus, eum vitare necesse est.

waàr het laatste woordje est, *dat het rijm verbreekt, moet worden weggelaten.*

Buchler 137:

Esto demissus; cave sis demissior aequo,
Ne sis ridiculus dum minor esse studes.

vel: Pectore sis humili, modus attamen optimus adsit;
Est hominis stulti se extenuare nimis.

Lksp. III, 4, 141:

Sijt oetmoedich in die mate: Daer of coomt u grote bate; Want Aristoteles seit: Alte oetmoedich is zotheit.

Diet. Doctr. II, 607:

Oec en seldi, als wi lesen, Alsoe oetmoedech niet wesen, Dat v grote oetmoedecheit Ghekeert werde inder sotheit.

236 Draechse. *Grammaticaal zou het juister zijn te schrijven* Drachse, *zoo als in* 731; *doch ook* draechse *is niet onmogelijk; waarom hier behouden is wat in het Hs. staat.*

237 Facetus 102:

Si bene vis orare deum, thalamum tibi claude,
Ast illi, qui cuncta videt, tacita prece plaude.

Evang. Matth. VI, 5: Et cum oratis, non eritis sicut hypocritae, qui amant in synagogis et in angulis platearum stantes orare, ut videantur ab hominibus. — Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum, et clauso ostio, ora patrem tuum in abscondito.

Lksp. III, bl. 22:

Als ghij wilt met innicheden Uwen sceppere aenbeden, Soe doet den raet ter selver tijt, Op dat ghij mueght, dat ghij sijt Alleene, daer ment niet en zie.

240 Jes. Sir. I, 37: Ne fueris hypocrita in conspectu hominum.

Cicero de Off. I, 13, 41: Totius autem iniustitiae nulla capitalior est quam eorum, qui, quum maxime fallunt, id agunt, ut viri boni esse videantur.

Lauterbachius, Eleg. 7:

Dum malus est, speciem probitatis hypocrita fingit.

244 Jeremias XXIII, 16: Nolite audire verba prophetarum, qui prophetant vobis, et decipiunt vos.

Evang. Matth. VII, 15: Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces.

Voorts behooren nog tot de plaatsen in den Bijbel, waar tegen de valsche profeten wordt gewaarschuwd: Deuteron. XIII, 3; Jerem. XXVII, 9; Coloss. II, 8; 1 Joh. IV, 1.

245 Juvenalis XIV, 109:

Fallit enim vitium specie virtutis et umbra,
Cum sit triste habitu vultuque et veste severum,
Nec dubie, tamquam frugi laudetur....

247 beelden, die schijn. *De enkelvoudige vorm van het ww. zal hier wel voor het meerv.* (scinen) *moeten gelden, evenals* Aiol. 803: Twee kinder die ter maeltijt dien *d.i.* dienen; *op welke plaats* (Tijdschr. v. Nederl. T. en Lk. II, bl. 241) *meer voorbeelden van dit verschijnsel door* Verdam *zijn opgegeven; waarbij nog zou te voegen zijn:*

Carl. e. Eleg. 1022:

Die coninc es te mi so gram, Om dat ic hem eens nam
Van sinen scatte sulke scaerden, Dat cume ghedroech twe paerden.

Zie ook Jonckbl. Aant. op Walewein 4853. — *Overigens zou met eene geringe verandering ook kunnen geschreven worden:*

Si slachten den beelden, die schinen
Van buten dat si sijn guldine.

255 Jesus Sirach IV, 34: Noli citatus esse in lingua tua.

Liber de Morib. 105: Quicquid dicturus es, antequam aliis, tibi dicito.

Buchler 167:

Ante, locuturus quidnam sis, mente voluta,
Praecurrat mentem ne tua lingua tuam.

Floretus 75:

Noli laxare linguam, quoniam revocare
Non poteris verbum, quod dicis forsan acerbum.

Facetus Parisiensis 127:

Inter maiores caveat ne multa loquatur:
Mente diu teneat, quod putet ipse loqui.

Prov. vulg.: Qui bene vult fari, bene debet praemeditari.

Palingen. IV, 781:

.... Sive rogas aliquem, seu forte roganti
Responsurus eris, prius ipsam consule mentem,
Quam vox exiliat: quae, postquam est edita, retro
Haud remeare potest.

Lksp. III, 3, 29:

Alse ghi van desen ofte dien Spreken wilt, so suldi sien
Wie dat daer omtrent staet Dien u redene ane gaet;
Want een woort is zaen ontvloghen, Daer men langhe om moet doghen:
Te sprekene hoort grote hoede.

257 verlopene tale, d. i. onbedachtzaam gesproken woorden. Dr. Beets (Proefschr. 113) *wil gelezen hebben* verlopende, *onder verwijzing naar* Reinaert II, 1755.

261 Facetus 109:

Pilea vel quicquid geris in capitis regione,
Si magno loquerisque deo servis, cito pone.

Uit de woorden van onzen Moralist Ieghen dijn eerscap ende prelaet *mag worden vermoed, dat hij hier gelezen heeft:* magno... dei servis (*dat. plur.*). — *Zoo is dat niet opgevat door*

Buchler 204:

Tegmine sit nudum, quoties affare precando
Coelicolas, homines conspicuosque, caput.

vel: Sive precere Deum, seu homines afferis honestos,
Possideat vertex pilea nulla tuus.

Lksp. III, 4, 101:

Ghi sult ooc uwen caproen Jeghen den betren of doen.

Bloccius, Praecepta formand. pueror. morib. perut. 371:

Si senior te compellarit municipesve,
Nudus sit vertex, pone genuque tuum.

265 Facetus 105:

Rem, de qua loqueris, digito monstrare caveto,
Nec, dum fit sermo de ovibus, ad ovile videto.

voor welken laatsten regel Buchler 171, *met behoud van den eersten, dezen pentameter geeft:*

Nec ad ovile vide, dum de ove verba facis.

269 Facetus 99:

Si par vel maior fuerit tibi forte locutus,
Donec finierit sua verba, sile quasi mutus.

Buchler 318:

Vis sapiens dici totius tempore vitae,
Inter - cuiusquam - rumpere verba cave.

Lksp. III, 3, 79:

Alse ghi eens menschen redene hoort, So en spreect daer in niet een woort
Voor dat hi al heeft gheseit; Dat is grote hovescheit.

Sebaldus Heiden Paedonomia Scholastica § 321:

Rogatus ab aliquo, tum demum respondeat, cum finem dicendi fecerit interrogator; non interrumpet sermonem.

Bloccius Praec. formandis puer. morib. perut. 117:

Colloquium alterius noli interrumpere verbis
Intempestivis ridiculisque iocis.

275 Facetus 117:

Nuncia si tuleris coram magnate, fer eque
Jussa, loquens tacite, breviter, docte, lepideque.

279 Cato Dist. III, 14:

Quod potes, id tempta, operis ne pondere pressus
Succumbat labor et frustra temptata relinquas.

Poema quod Salutaris dicitur 69:

Non assume iugum, quod vis tua ferre recusat:
Pondere sub modico tutius ire potes.

Veter. versus leonini (Neander 284):

Hoc attentabis, fieri quod posse putabis.

Buchler 159:

Viribus aggrediare tuis maiora caveto,
Ne sit omittendum, quod prius orsus, opus.

vel: Non humeris patiaris onus, quod ferre recusent,
Imponi, ne sub pondere deficias.

Jan. Anysius Sent. 585: Cave aggredi, quae perficere vires negant.
Mich. Verinus 282 (overgenomen in Oweni Dist. Eth. II, 26):

Quae fieri nequeunt, prorsus tentare recuses:
Ingenii debes pondus habere tui.

Lksp. III, 3, 489:

Ic rade u dat ghi niet en bestaet Dinc die boven u macht gaet;
Want hets scande den man Dat hi niet volbringhen en can
Dinc die hi begonnen heeft, In wat state dathi leeft.

Husemann 10:

Dat is ein Narre de sick nimpt wes an,
Dat he doch nicht vullenbringen kan.

283 Facetus 113:

Non extollaris, si sors tibi prospera cedat,
Nam deus ingrato cito tollit munera que dat.

Buchler 137:

Turgida ne demens extollat pectora fastus,
Sors ubi terrenas accumulavit opes:
Praecipitem faciet ventosa superbia lapsum;
Nam premit instabiles lubrica Diva rotas.

Lksp. III, 3, 299:

Daer omme en sal hem nieman Te zere verheffen van
Enen ghelucke dathi heeft, Want davonture dicke sneeft.

287 Facetus 115:

Nec tristare velis (l. Ne tr. nimis), si sors adversa tibi sit:
Nam deus hos tentat, quos diligit, et cito visit.

Anth. Lat. (Meyer) 938, 2:

Non laeta extollant animum, non tristia frangant.

Lksp. III, 3, 1229:

Ist dat u scade gheschiet, Daer omme en droevet niet.

Cato Dist. IV, 35:

Ereptis opibus noli moerere dolendo.

289 *Eene zeer uitvoerige beschrijving van de wisselvalligheid der Fortuin vindt men in Floris en Bl.* 3169—3196.

291 Jacobus Beneventanus c. 53:

Prestat, non tribuit, vitam Deus omnibus: ergo
Credita cum repetit, nemo dolere velit.

295 Facetus 114:

Quicquid agas, hosti nunquam tua damna loquaris,
Neque tua cuiquam de paupertate queraris.

Vetus praeceptum:

Infortunium tuum celato, ne voluptate afficias inimicos.

Δυστυχῶν κρύπτε, ἵνα μὴ τοὺς ἐχθροὺς εὐφρανῇς.

Mnl. Rijmspreuken II, 116:

Wat men valschen vrienden claghet Dat bleve beter onghesaghet.

Spieg. d. Jong. 305:

En wilt niet claghen v verdriet, Dan trouwe vrienden, diet met v draghen;
Ghi mocht den sulcken claghen v ghesciet, Diet gaerne soude horen ghe-[waghen.

299 Facetus 89:

Nil super hoste tuo tua lingua minando loquatur:
Hostem namque suum munit quicunque minatur.

Publ. Syrus 127: De inimico ne loquaris male, sed cogites, *welke woorden* Erasmus *aldus verklaart:* „Si cogitas nocere inimico, cave loquaris male, cavebit enim ille."

303—306 *De zin van deze verzen laat zich aldus omschrijven:* „Iemand, die een vijand in 't leven laat, bij wien geen twijfel (gheen blijf) bestaat, d. i. van wien niet anders te wachten is, dan dat hij hem zou dooden, indien hij in de gelegenheid was, verkort daarmede (d. i. door dat sparen) zijn eigen leven". *Een* Duitsch Distichon *zegt*:

Wer seins Feinds Leben hat wöllen frommen,
Ist offt umb sein selbst Leben kommen.

hetgeen kortweg in 't Latijn wordt teruggegeven door

Albert. Stadensis, Troilus II, 421:

Nam sibi, qui parcit hostibus, hostis erit.

A e s o p u s L a t i n u s III, 14:

Unde perire queas, hostem munire caveto:
Qui dat, quo pereat, quem iuvat, hoste perit.

G a l t e r. Alex. II, 474;

Ipse sibi est hostis, vitam qui prorogat hosti.

welk vers door M a e r l a n t Alex. II, 955 *aldus wordt vertaald:*

Die sijns viants leven spaert, Hi heeft sijn selves lijf onwaert.

307 V e t u s d i s t i c h o n:

Si quis te reprobat, discernere te decet, utrum
Hostis an invidus an ambitiosus adest.

309 Fragm. v. d. M a l e g ij s 366:

Hets een out bispel: Viants mont seit selden wel.

P r o v. C o m m. 766:

Viants mont sprect selden goet.
Os hostis raro loquitur bona non sibi caro.

B e b e l 76: Hostis hosti raro bene loquitur.

Bij de aldaar door mij opgegeven plaatsen zouden nog kunnen gevoegd worden:

F r e i d a n k 62, 2:

Mînes vîendes munt Lobet mich ze keiner stunt.

S p r u c h d. des XV Jhrh. *opgegeven door* Zingerle in: Zeitschr. f. deutsche Philol. IX, 87, n. 30:

Os hostis nunquam penitus mihi cara loquatur.
Meins veintes munt Redt mir gutz zu chainer stunt.

H u s e m a n n 27:

Mercke, mynes Vyendes mundt Lavet my tho nener stundt;
Wen he schon my wat laues gifft, Dat kumpt doch vth synem herten nicht.

311 H o r a t. Epist. I, 2, 57:

Invidus alterius macrescit rebus opimis.

F l o r e t u s 20 sq.:

Invidus est tristis, aliorum cum bona cernit,
Gaudet de damnis, bona non noceant sibi quamvis —
Languet, marcescit homo invidus atque senescit,
Corpore marcescit, cernens quod res mea crescit.

waar men in den derden regel leze: Languet et arescit.

R i n c l u s 1287:

Nidecheit brouwet ende drinct Druefheit, alse si hare bedinct
Dat enen anderen goet geschiet.

321 Floretus 51:

Criminibus lotis de mente tuaque remotis
Insere virtutum semen, quae sunt tibi scutum.

325 I Epist. ad Corinth. XIII, 4—7: Charitas patiens est, benigna est: charitas non aemulatur, non agit perperam, non inflatur, — non est ambitiosa, non quaerit quae sua sunt, non irritatur, non cogitat malum; — non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati; — omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet.

333 Cato Dist. I, 20:

Exiguum munus cum dat tibi pauper amicus,
Accipito placide, et plene laudare memento.

Facetus 118:

Si tibi quis dederit gratis bona, sumito grate,
Et data cum dante laudentur plenius a te.

Bloccius, Praecepta formand. pueror. morib. perut. 323:

Offertur si quid lautum minus, atque palato
Insuave, haud dicas: Me haud cibus ille iuvat.

Buchler 218:

Nullius exiguum munus spernatur amici.
vel: Munera parva sui nemo contemnat amici.

Lksp. III, 3, 315:

Alse u u mate vrient Van eenre cleinre ghiften dient,
Die ontfaet danckelike, Hoe groot ghi sijt of hoe rike.
Vermochte hijt bat, lichte Hi gave u beter ghichte.

Diet. Doctr. Opdragt 15 (bl. 321):

So wanneer iou v mate vrient Van eere cleenre ghiften dient,
So ontfaet die dankelike: Hi gave v bet, ware hi rike.

339 Buchler 173:

Quale – lucrum quisquis fastidit – cunque pusillum,
Hic nunquam largas accumulabit opes.
vel: Immensos nullus nummûm congessit acervos,
Quisquis neglexit lucra minuta prius.

Janus Anysius Sent. 589:

Amittes maxima, minima si contempseris.

Horat. Epist. I, 10, 41: Serviet aeternum, qui parvo nesciet uti.

341 Prov. Comm. 480:

Men en sal den ghegeuen peerden niet nauwe in den mont sien.
Si tibi do mannos, numeres ne dentibus annos.

Erasmus Adag. IV, 5, 24:

Equi dentes inspicere donati (non oportet).

waar in mijnen Erasmus 113—116 *een veertigtal plaatsen zijn opgegeven, thans nog te vermeerderen met:* Fecunda Ratis I, 128:

Gratis equo oblato non debes pandere buccas.

Ibid. I, 845: Gratis equo oblato ne contempleris in ore,
Ut numeres dentes, matris quibus ubera suxit.

343 Facetus 126:

Pro modico tibi non est offendendus amicus:
Nullus amicicie rem perdit ni sit iniquus.

Lksp. III, 17, 101:

Want die zinen vrient begheeft Om een luttel dathi heeft
Ghedaen jeghen sijn gherief, En heeft den vrient niet herde lief.

Diet. Doctr. II, 2437:

Ende wilten (uwen vrient) niet laten Om een clein dinc, noch haten.

345 Reinaert II, 4555:

Een trouwe vrient sel lijf ende goet Vor sinen vrient setten, alst noot doet.

347 Zedelessen 248 (overgen. uit Sp. Hist. I, VIII, 60, 48):

Maer die armoede sal du (l. di) wel
Doen verstaen die wijsheit das Wie dijn ghetrouwe vrient was;
Die van di sceiden hi es onghetelt, Hi en volghet di niet dan om ghelt.

Distichon vetus Latinum:

Non est personae, sed prosperitatis amicus,
Quem fortuna tenet dulcis, amara fugat.

351 Facetus 94:

Si tibi quis loquitur, vultum tu cerne loquentis
Et sua verba tue secretis insere mentis.

Lksp. III, 3, 13:

Opten sprekere sal hi zien, Hi sal vele te bet van dien
Beide woort ende sin verstaen, Die uten sprekere dan gaen.

355 Facetus 125:

Non intromittas te de qua re nihil ad te
Pertinet, ne stultum vel nequam quisque probet te.

waar het in pertinet *geschonden metrum aldus te verhelpen is:*

Pertineat, stultum ne quis nequamve probet te.

Plaut. Stich. II, I, 48: Tua quod nihil refert, ne Cures.

Buchler 318:

Ne te sollicitent aliena negotia quicquam,
Illis iudicium noli adhibere tuum.

Lksp. III, 4, 383:

En onderwint u niet, dats mijn raet, Dier dinghe dier u niet en bestaet; Want die hem alles onderwint, Wordter dicke bi ghescint.

III, 4, 523:

Daer bi en onderwinde hem nieman Van dinghen die hem niene gaen an.

Diet. Doctr. II, 804:

Om dinc die ghi niet seker en wet,
Of die v niet ane en gaet, Soe en strijdt niet, dats mijn raet;
Want hi es sot, die hem stort Om dinc die hem niet toe en hoert.

III, 1117:

Die meeste wijsheit die men vint, Dats dat hem . i . man nien onderwint
Parlaments die hem nien bestaet, Ende des hem twint ane en gaet.

Segh. v. Jher. 7332:

Die hem onderwindet dinghes,
Dat hem niet een twint bestaet, Hets recht, dat hi scade ontfaet.

Spieg. d. Jong. 373:

Laet alle dinck also ghijt vint, Ghi wort ghemint, sijt des wel vroet:
So wie hem alle dinck onderwint, Int eynde doet hem selden goet.

359 Facetus 123:

A quocunque viro missus quicunque tibi sit,
Docte sustineas quodcunque malum tibi dicit.

364 Bode en mach ontsegghen niet. *Deze woorden, die een algemeen spreekwoord* (ghemeene diet) *moeten bevatten, zijn in dit verband onverstaanbaar, tenzij er* men *worde ingevoegd, dat in 't Hs. ontbreekt; en dan zal de beteekenis deze zijn:* „Men mag niet weigeren een bode aan te hooren, hetzij hij iets goeds of iets kwaads te zeggen heeft, bedaard en met verstand moet men hem laten uitspreken (*docte sustineas*) en dus niet afsnauwen of onvriendelijk behandelen", *welke beteekenis aan* ontsegghen *mag worden toegekend.*

365 Cato Dist. I, 12:

Rumores fuge, ne incipias novus auctor haberi.

Facetus 122:

Rumores fugias; tu (l. cave) nuncius esse sinistri,
Nec sine re cupias tu nomen habere magistri.

Buchler 229:

Festinus nimium cave nuntius esse sinistrae
Ingrataeque rei: grata repente refer;
Et sine re titulum nunquam sectere magistri:
Sedulus in studiis esto, magister eris.

Lksp. III, 3, 93:

Alse ghi nuwe maren hoort, Die en moghedi niet zegghen voort...
So ist scande dat ghijt voirt bracht: Men mach wanen dat ghijt dacht.

369 Cicero de Off. III, 1, 3: Sic ab hominibus doctis accepimus, Ex malis eligere minima oportere.

Novus Avianus III, 8, 21:

Si cui dampnorum superest fortuna duorum,
Vitet deterius, sustineat levius.

Vetus proverbium: E duobus malis minus eligendum.

Buchler 178:

Si duo concurrunt mala, nec spes ulla cavendi,
Elige quod minus est: effuge grande magis.

371 *Het woord* soet *is onverstaanbaar en past zelfs niet in 't rijm. Men zou kunnen schrijven:*

Men seghet int ghemeene doen:
d. i. in 't dagelijksch leven,
Hets beter quaet dan argher doen.

d. i. eene kwade behandeling is beter dan eene die nog slechter is. Doch alzoo zou men het getal van met het z.g. rijke rijm eindigende regels, die hier toch reeds te veel voorkomen, met een nieuw voorbeeld vermeerderen, wat buiten hoogen nood moet vermeden worden. Beter zou het daarom wellicht zijn, voor soet *te schrijven* sermoen *d. i. wat* 363 *genoemd wordt* ghemeen diet. — *Minder verandering zou* soen *vorderen; welk woord voorkomt in Fragm.* I, v, 2 *van* Barlaäm *en* Josaphat, *in de beteekenis van* stem, geluid, *waar* De Vries (in De Jager's Taalk. Mag. IV, 51) *het woord* soen *houdt voor eene verbastering van het Latijnsche* sonus. *Neemt men dit aan, dan zou* int ghemeene soen *beteekenen:* in 't algemeen geroep, in de uitspraak van het volk. *Een tweede voorbeeld van dit woord zou alsdan aanwezig zijn, waarnaar* De Vries *vergeefs gezocht had. — Eindelijk kan ook, om de stellig foutieve lezing van het Hs. te verbeteren, in bedenking genomen worden aldus te schrijven:*

Men seghet int ghémeene doen:
Hets beter quaet dan argher loen.

d. i. beter weinig loon, dan geheel geen; beter iets, dan niets.

373 Publ. Syrus 132: Deliberandum est saepe, statuendum est semel, *welke woorden* Erasmus *aldus verklaart*: „De quo non potes nisi semel statuere, velut de matrimonio, de sacerdotio, de hoc diu deliberandum est, priusquam aggrediaris."

Bebel Prov. Germ. 94: Nulli consulendum est (ut volunt seniores nostri): ducere uxorem, transmarinam facere peregrinationem et sequi militiam; quoniam eorum eventus dubius est et incertus.

Harrebomée Spwb. I, 135*a*: Drie dingen moet men niet aan- of afraden, zei de wijsgeer: naar het beloofde land te trekken, een huwelijk aan te gaan en oorlog te beginnen.
Wie die wijsgeer is, wordt niet opgegeven.

376 Floretus 62:

Consilio tracta maturo propria facta:
Nam cito peccabis, quando nimis accelerabis.

Het woord niemene *is hier als nominatief te beschouwen, zoodat de zin is:* „laat niemand (in een der drie opgenoemde toestanden) te fel, d.i. te driftig, te haastig zijn". *Welke beteekenis aan* fel *mag worden toegekend, waarom het niet noodig is daarvoor te lezen* snel, *waartoe* Kausler *wel overhelde.*

379 Facetus 127:

Filia si tibi sit, cum vernat nubilis etas,
Claustri sive viri properes huic iungere metas.

Abaelard. ad Astralab. f. de Moribus 223:

Ne sis natarum sic coecus amore tuarum,
Ut non corrumpi posse rearis eas:
Quam cito fas sit, eas festina tradere nuptum;
Vilescit mulier suspicione cito.

381 *Het is moeielijk te beslissen of hier* pijns d.i. moeite doet, *dan wel* peins d.i. bij u zelven overlegt, *de ware lezing is. Voor de eerste opvatting pleit het* properes *van* Facetus *en het* festina *van* Abaelardus.

383 Proverbia Comm. 92:

Als die pere rijp es, valt si vanden boom.

Dum sunt matura pira sunt breviter ruitura.

Jovian. Pontanus: Ni matura legas, postmodo poma cadunt.
Cats, Spiegel v. d. O. en N. T., D. I, 438 B:

Siet! als de peere bloost, dan placht se licht te vallen,
En als de vrijster rijpt, soo wil se veeltijds mallen.
Dus, wilt gij van verdriet en schande zijn bevrijt,
Vent, vent dit weeke fruyt, en dat te rechter tijt.

385 Buchler 296:

Si quem nactus herum es, famulare fideliter, eius
De fama loquitor semper honorifice.

393 *In* Der Leken Spiegel III, 4, 533 e. v. *vindt men eene dergelijke afschuwelijke schildering van een* „mechtech man":

Die rike ende onwettech es, Vrec, fel, ghierech ende stuur...
Want hijt al te quiste maect, Op dat hi can, dat hem ghenaect.
Des arms mans hof, pert ende ploech, Es algader sijn ghevoech;
Ende can hijt niet ghewinnen Met scalcheiden oft met minnen,
Soe dreight hi den armen man Ende heves sinen wille dan.

399 Facetus Gothanus 26 (Fabulae Aesop. XXVII, 17):

Se misere servire sciat, qui servit iniquo:
Parcere subiectis nescit iniquus homo.

403 Terent. Phorm. I, 1, 7:

Quam inique comparatum est! hi, qui minus habent,
Ut semper aliquid addant divitioribus.

Anthol. Lat. (Meyer) 938, 27:

Semper pauperies quaestum praedivitis auget.

Poeta Nescio Quis:

Interdum locuples a paupere multa petivit.

Jesus Sirach XIII, 23: Pascua divitum sunt pauperes.
Fecunda Ratis 836:

Pascua maiorum sunt semper et esca minores.

Ibid. 58:

Inplet et extendit locupletum curta supellex.

Diet. Doctr. II, 663:

Alse die rike man siet Dat die mate heuet iet
Dat scone es ofte goet, Soe peinst hi in sinen moet:
Wat sal den ghenen dat? Het ware dijn gheuoech bat!

409 Prov. Sal. XIII, 24: Qui parcit virgae, odit filium suum.
Jes. Sir. XXX, 1: Qui diligit filium suum, assiduat illi flagellum.
Facetus 44:

Si tibi sit natus, peccantem corrige natum,
Neve suum gratis dicare fovere reatum.

Lksp. III, 4, 285:

So wanneer u kint misdoet, So castijttet mitter spoet,
So dat ghi in gheenre tijt Occusoen sire quaetheit en sijt.

Op de aangehaalde plaats uit de Spreuken *wordt gedoeld in* Lksp. III, 10, 39:

Die wise Salomon seeght dit waert: Hi haet sijn kint die de roede spaert.

Muretus Instit. puerilis (edit. Ruhnk.) p. 808:

Peccantem puerum quisquis non corrigit, odit.

Buchler 45:

Si tibi sit natus, virgae ne parce, sub annis
Pubertatis adhuc, dum mala vita sua est;
Quem si permittis vetitis affectibus uti,
Falleris et poenas experiere graves.

vel: Filiolum genitor, virga quem negligit, odit.

in welken regel ik liever zou lezen: virgam qui negligit, odit.

T u n n i c. Carm. elegiac. de honesta vita 219:

Diligit ipse pater natum, quem corripit, aequus;
Quem non castigat sedulus, odit eum.

F e c u n d a R a t i s I, 438:

Qui parcit virgae, sua pignora protinus odit.

B l o c c i u s Praecepta formand. pueror. morib. perut. 239:

Qui puerum flagris sontem castigat amaris,
Diligit hunc, animae et gaudia multa parat.

412 J e s u s S i r a c h VII, 25: Filii tibi sunt? erudi illos, et curva illos a pueritia illorum. Ibid. XXX, 12: Curva cervicem eius (sc. filii tui) in iuventute, et tunde latera eius dum infans est. *Deze laatste woorden luiden in de Vertaling aldus:* „Blouwet hem den rugge, dewijl dat het (sc. kind) noch kleyn is." *Voor* b l o u w e n *of* b l u w e n *(dat onze Moralist hier bezigt), zou men nu zeggen:* ranselen, afrossen. *Zie* Mnl. Wdb. *op* blouwen. — *De beide woorden* s l a e t *en* b l u w e t *moeten hier als imperatief genomen worden.*

413 F a c e t u s 39:

Disce puer sitiens, quem dat sapientia fontem,
Clausum quinque seris, tenet hunc celsum prope montem.
Doctorem reverere tuum; sapientia primam
Sic tibi dat clavem; linguam quam dicis opimam
Quere, recordare, retine, lege sepe relecta:
Sic omnes claves tibi dat sapientia recta.

waaronder deze verklaring staat: Quinque assignantur esse claves sapientie. Prima est: honorare doctorem suum cum timore et amore. Secunda: discere loqui et assignare differentiam inter dictionem et dictionem, aliquando ratione orthographie, aliquando ratione accentus. Tertia est: frequenter querere ea quae ignorantur. Quarta est: memorie commendare ea que quis scivit. Quinta est: indefesse relegere et frequentare in usum continuum et convertere ea quae quis scivit. Et ille quinque claves finguntur a poetis fuisse in pede equi pegasi, qui erat perseo militi, dum ipse equus percussit pede suo montem Heliconem; ex qua percussione ortus est fons musarum, de quibus fonte et monte non cessant loqui poete.

Die sleutels, waarmede de weg naar de wijsheid heet geopend te worden, zijn afzonderlijk behandeld in een Latijnsch gedicht, dat in handschrift gevonden wordt in de bibliotheek te Weenen (zie Endlicher's Catalogus p. 161) *waarvan het einde aldus luidt:*

Clavis prima datur, si lectio continuatur,
Mente ligans funda quicquid legis ecce secunda,
Tertia que sequitur stimulando frequenter aditur,
Pandit quarta fores doctori semper honores,
Quinta caducarum despectio diviciarum.
Hec claves quinque dicuntur phylosophye.

Wellicht is dit hetzelfde wat onder het opschrift Quinque claves

Sapientiae *gevonden wordt in twee perkamenten Codices, wier gansche inhoud is opgegeven door* Hettema *in:* De Jager's Taalk. Magazijn D. II, bl. 227 en 229. — *Laatstelijk is aan het licht gebracht een zesregelig carmen van* Egbert v. Lüttich *in:* Fecunda Ratis II, 410—415, *alwaar de verdienstelijke uitgever* Ernst Voigt *mededeelt dat de oudste vermelding van de Sleutels der Wijsheid — doch slechts ten getale van vier — gevonden wordt in de Excerpta van* Beda (Migne 94, 541). *Ook wordt aldaar verwezen naar eene Latijnsche Grammatica uit de XIIIe eeuw, die onlangs* (Paris 1886) *uitgegeven is door* Fierville. — *Nog zij hier vermeld, dat* Buchler 283 *ook slechts van vier sleutels spreekt, waar hij zegt:*

Such, gedenck, behalt, lesz jederzeit,
So gibt ihre Schlüssel dir die Weiszheit.

Quaere, recorderis, retine, librosque revolve,
Indugredi Sophiae si penetrale voles.

vel: Ut tibi dia suas tribuat Sapientia claves,
Quaere, stude, retine, moxque petita feres.

Een ander weder gewaagt slechts van een drietal:

Discere, quaerere, saepe revolvere sit tibi cura:
Haec tria sunt via, qua sapientia fit valitura.

415 ghedinc. *Of dit een bvnw. is met de beteekenis van* nadenkend, gedachtig, *dan wel een imperat. van het ww.* ghedinken, *zooals v.* 726, *is nog niet beslist. Zie* Mnl. Wdb. *op* gedenc.

419 Ovidius Rem. Am. 91 sq.:

Principiis obsta: sero medicina paratur,
Cum mala per longas convaluere moras...
Vidi ego, quod primo fuerat sanabile, vulnus
Dilatum longae damna tulisse morae.

423 *De zin der volgende verzen is:* „De kwaal kan den mensch dooden of hem in zulken nood brengen, dat men hem met groote moeite er niet toe brengen kan gezond te zijn (ganstsine)". *De negatie* ne *kan dus in v.* 426 *niet gemist worden en is ook reeds voorgeslagen in* Mnl. Wdb. *op* gans 1, *a.*

432 *Bij de vermelding van dit spreekwoord wordt dezelfde autoriteit aangehaald in*
Diet. Doctr. II, 263:

Want langhe gewoente, seit scrifture, Can maken ene ander nature.

doch in den Bijbel kan zoodanige plaats niet worden aangewezen. Waarschijnlijk dus dat men hier door die Scrifture *niet te denken hebbe aan de H.S., zooals elders in dit gedicht, maar aan de woorden van een of ander schrijver der Oudheid; en daarvoor zou wel in aanmerking komen:*

Cicero Tusc. Qu. II, 17, 40: Consuetudinis magna vis est.

Cicero de Finib. V, 25, 74: Voluptarii ... dicunt, consuetudine quasi alteram quamdam naturam effici.

Augustin. de Musica VI, 14, 28: Consuetudo quasi secunda natura dicitur.

434 dat men wint. *Uit het betoog der voorgaande verzen blijkt, dat* winnen *hier niet beteekent* adipisci, *noch* lucrari *of* mereri, *zooals v.* 563, *maar hetzelfde is als* wennen, *d.i.* zich aanwennen. *En dan is het hier gezegde in overeenstemming met de uitspraak van anderen; zoo zegt*:

Catull. LXXVII, 13: Difficile est longum subito deponere amorem.

Cicero ad Q. fr. I, 2. 1: Difficile est mutare animum et, si quid est penitus insitum moribus, id subito evellere.

Seneca Troad. 634: Dediscit animus sero, quod didicit diu.

Beda Proverb. Liber p. 288: Difficile corrigitur nequitia, quam concipit quis in pueritia.

Versus Vet. proverb. leonini (Neander 303):

Quod puer assuescit, leviter dimittere nescit.

Buchler 61:

Se quibus assuescit primo sub flore iuventae
Pusio, vix unquam deserit illa senex.

Palingen. Zodiac. Vitae X, 80:

Illa diu durant, animisque tenaciter haerent,
Quaecunque a primis nascentes hausimus annis.

Zedelessen 179 (overgenomen uit Spieg. Hist. I, VIII, 49, 9):

Elken dunct sine costume best, Daer hi langhe in es ghevest.

Mnl. Rijmspr. I, 88:

Die zede den man qualijcke laet, Die hi inder joeghet gheleert haet.

437 Horat. Epist. I, 2, 69: Quo semel est imbuta recens, servabit odorem Testa diu.

Versus Veter. proverb. leonini (Neander 306):

Quod nova testa capit, inveterata sapit.

Nescio Quis:

Quod prius imbuerint vasa diu sapiunt.

Buchler 273:

Liquoris primi referent nova vasa saporem,
Ex his donec erit testa vel una super.

vel: Vascula principio quocunque replentur odore,
Hunc post hinc prorsus lotio nulla feret.

Rinclus 1083:

Den potte alte noede ontsinct Den gore, daer hi ierst af drinct;
Ghelike en es mensche, die leeft,
Die indbegin om quaet doen dinct, En werde hem met pinen ontminct
Alse diemen sceedt daer hi an cleeft.

Freidank 108, 15:

Den niuwen vazzen niemen mac Benemen wol ir êrsten smac:
Den site ein man unsanfte lât, Des er von jugent gewonet hât.

Brant Narrensch. 6, 15:

Was man jn nüwe häfen schitt Den selben gsmack verlont sie nit.

447 Tunnic. Carmen elegiac. de honesta vita 21:

Est puer a tenero generosis moribus aevo
Artibus et claris instituendus iners.
Urna velut priscum, prius est quo tincta, saporem
Amittit nunquam, sed tenet usque, nova.

448 Seneca de Ira II, 18, 2: Facile est enim teneros adhuc animos componere; difficulter reciduntur vitia, quae nobiscum creverunt.

Seneca Consol. ad Helviam XVIII, 8: Altius praecepta descendunt, quae teneris imprimuntur aetatibus.

453 Facetus 40:

Femineo nunquam de sexu prava loquare,
Sed, quamcunque vides, pro posse tuo venerare.

Buchler 210:

Femina nulla tibi verbis temnatur iniquis,
Illam sed meritis laudibus usque feras.

Die Rose 2061:

Eert altoes vrouwen ende joncfrouwen,
Ende pijnt te dienne hem met trouwen.

Het onzuivere rijm machte — lachter *kan wel verholpen worden door de lezing van het* Haagsche Fragm. 63 (bij Matth. 57): na diinre macht — dat wacht; *doch het is de vraag of alzoo de ware lezing zal hersteld zijn.*

455 Facetus 42:

Rusticus est vere, qui turpia de muliere
Dicit; nam vere sumus omnes de muliere.

Buchler 210:

De grege femineo quisquis non fatur honeste,
Ille mihi rursus non sat honestus erit.

Buchler 279:

Omnis honestatis laudisque videtur egenus,
Qui vult femineum vituperare genus.

vel: Qui muliebre genus merito defraudet honore,
Plus satis in sese rusticitatis habet.

vel: Rusticus est, mulier cui fastiditur honesta,
Amittitque sui nominis omne decus.

Hildegaersb. 73, 78:

Die arch van goeden vrouwen seide,
Hy waer wel waert, datmen hem dade
Lachter ende onwaerdicheide.

457 Facetus 41:

Si tibi sit coniunx semper parere parata,
Excolat hanc, veneretur, amet tua gratia grata.

459 *Voor de duidelijkheid is hier* (h)eere *gedrukt; evenals* 222 (h)omoedichede.

Lksp. III, 4, 429:

Vrouwen ende joncfrouwen, Al gaensi buten trouwen
Oft al sijnsi wandelbere, Nochtan soe doet hen altoes ere,
Daer ghi moght, lude ende stille, Omder goeder vrouwen wille.
Want der goeder vrouwen, wats ghesciet, En machmen te vele eren [doen niet.

461 Facetus 45:

Si tibi sit servus, hunc sub pede semper habeto,
Ne nimis elatus moveat tibi damna caveto.

Buchler 295:

Si tibi forte suam servus condixit opellam,
Effice praeceptis subsit ut ille tuis:
Cui si plus satis indulges, mox efferet hic se,
Atque tibi damni caussa frequenter erit.

Lksp. III, 4, 289:

Als ghi hebt goede knechte Die u dienen wel te rechte,
Die en verheft niet te zaen Want haer goede dienst waer ghedaen.

473 Facetus 47:

Si qua noverca tibi fuerit vel vitricus, esto
Gratus, ut allicias ipsos cum corde modesto.

De verplaatsing van stief *was reeds door* Kausler *aanbevolen, om het op elk van de ouders toepasselijk te maken. — Ook had het in beide woorden kunnen herhaald worden, zooals in:*

Lksp. III, 4, 297:

Hebdi stiefmoeder ofte stiefvader, Die so suldi beide gader
Smeken in allen zinnen Ende met duechden hem verwinnen.

477 Facetus 48:

Si tibi privignus sit, tu sibi confer honorem;
Sic populi laudem matrisque mereris amorem.

Lksp. III, 4, 301:

Hebdi ooc een stiefkint,
Doet hem goetlijc: ets wel ghedaen. Des seldi groeten lof ontfaen.

481 Facetus 49:

Si videas fratres inter se bella gerentes,
Neutri confer opem, sed eorum corrige mentes.

Buchler 123:

Si fratres videas verbis certare minisve,
Armatave inter se coiisse manu,
Adfer opem neutri, dirimas sed proelia voce,
Et sis fraternae suasor amicitiae.

Lksp. III, 4, 305:

Alse twist ofte strijt es gheheven Tusschen broedere oft gheneven,
Soe en sijds met harre enghcen; Maer valt in dat ghemeen,
Ende scheldse om dat sijt deden, Ende, oft ghi moeght, zetse te vreden.

483 *Uit de onvoldoende rijmwoorden* anderen *en* standen *blijkt, dat deze regels niet in orde zijn; doch hoe die moeten verbeterd worden, weet ik niet te zeggen.*

487 Cato Brev. Sent. 18: Conviva raro. *Waar in het Comm. gezegd wordt:* Quoniam bursam evacuat et paupertatem inducit.

Facetus 50:

Raro conviva, ne consumptis cito rebus
In brevibus fias mendicus inopsque diebus.

Diet. Doctr. II, 151:

Ende al eest vore die werscap Goede minne ende vrienscap,
Nochtan en sal men die niet Dicke hanteren, wats ghesciet...
Oec mindert daer met goet Daer af te menegher stonde.

Jacobus Beneventanus c. 34:

Raro donato; celebra convivia raro:
Ex his paupertas sepe venire solet.

Met deze strophe begint het Fragment van het Audenaerdsch Handschrift, 1—4, *welks afschrijver het woord* waerscepen *heeft opgevat in de beteekenis van* borgtucht doen, *die door* Kiliaen 779 *daaraan wordt toegekend, evenals aan het Mhd.* werschafft (Brant Narrensch. 48, 26). *Wel zou zoodanige opvatting aannemelijk zijn, op grond dat het onthalen van vrienden ter maaltijd pas later, v.* 765 *e. v. opzettelijk besproken wordt. Doch dat ook hier aan* maaltijd houden — *en niet aan* borgstellen — *moet gedacht worden, blijkt uit* Facetus, *bij wien dit voorschrift juist in deze volgorde gevonden wordt. — Intusschen is tegen het* borgblijven *wel gewaarschuwd in*

Facetus 100:

Raro fideiussor vel nunquam creditor esto:
Multis huius enim geritur res fine molesto.

489 Facetus Gothanus 23 (Fabul. Aesop. XXVII, 11):

Nullus amor durat, nisi fructus servat amorem:
Quilibet est tanti, munera quanta facit.

491 Cato Br. Sent. 51: Pauca in convivio loquere.
Cato Dist. III, 19: Inter convivas fac sis sermone modestus. *waar in het bijgevoegde Commentum uit* Cato Novus *wordt aangehaald*

Dum convivaris, caveas ne multa loquaris.
Distat ab urbanis vir garrulitatis inanis.

Bloccius Praecepta formand. pueror. moribus perut. 343:

In mensa loquitor, si te rogaverit alter:
Multa loqui puero turpe viroque bono.

Lksp. III, 3, 929:

Ter taflen, daer ghi vremde sijt, So sprect luttel talre tijt.

Spieg. d. Jong. 353:

Over tafel en brenct niet voort Langhe prologhe, het ware v schande.

495 *De zin is:* „Wanneer men iemand berispt of hem iets verwijt, dan schijnt het mij verstandig toe, dat men er een enkel vriendelijk woord aan toevoegt." *En zoo staat in een van de Proverbia onder de Sententiae van*
Publ. Syrus 30: Obiurgationi semper blanditiae aliquid admisce.
Abaelard. ad Astralab. f. de Moribus 259:

Quo plus proficiat, tna sit correptio blanda:
Aspera perversos non capit, immo movet.

497 Facetus 81:

Obliquo nullum debes corrodere dente
Et livoris acu nunquam tu punge latente.

Levitic. XIX, 13: Non facies calumniam proximo tuo.
Lksp. III, 471:

Scuut altoes achtersprake; Want dat es die quaetste wrake
Entie scandelecste, waerlike, Diemen doet op ertrike.

505 Reinaert II, 4853:

Men sel den dach te seer niet Loven noch laken, eer men siet
Dat hi ten avont is ghecomen.

Reinardus Vulpes (Mone) II, 596:

Vespere laudari debet amoena dies.

Albert. Stadensis Troilus II, 120:

Laudamus tandem sole cadente diem.

Gaufridus in Poetria c. 30:

A casu describe diem, non solis ab ortu.

Abaelard. ad Astralab. f. de Moribus 37:

Occasum sapiens, stultus considerat ortum:
Finis quoque rei cantica laudis habet.

Erasmus Adag. I, VII, 5: Nescis quid serus vesper vehat; *bij welke woorden nog vele andere plaatsen zijn opgegeven in mijnen* Erasmus bl. 255—259.

506 Als men nemmer scouwen mach, *d.i.* „als men hem niet meer zien kan", *als de dag voorbij is, en de avond is ingetreden.*

507 Cato Dist. IV, 25:

Laudaris quodcunque palam, quodcunque probaris,
Hoc vide, ne rursum levitatis crimine damnes.

511 Facetus 82:

Si quem praecellas super probitatis honore,
Ne iactes, quia laus proprio sordescit in ore.

Prov. Salom. XXVII, 2: Laudet te alienus, et non os tuum; extraneus, et non labia tua.

Facetus Gothanus 61 (Avianus XIV, 17):

Nolo velis rerum quicquam laudare tuarum,
Ni sint alterius ore probata prius.

Facetus Parisiensis 13:

Alterius laudes moderate dicere laudo,
Sed proprias nemo, si sapit, ipse refert.

Mich. Verin. 114 (opgen. onder Oweni Dist. Eth. p. 115. n. 83):

De te alii narrent; proprio sordescit in ore
Gloria: si taceas, plus tibi laudis erit.

Idem 281 (opgenomen onder Oweni Dist. Eth. p. 118. n. 25):

Omnibus invisa est stolidae iactantia mentis;
Dum de te loqueris, gloria nulla tua est.

Buchler 161:

Sordescit propriis laus quaelibet edita labris:
Sola, peregrino quae venit ore, placet.

vel: Sis virtute licet multis praestantior unus,
Non tamen illius te meminisse decet.

vel: Si bene quid facias, ne te laudaveris ipse:
Os te fac verum praedicet alterius.

Lksp. III, 3, 253:

Is u ere of doghet gheschiet, Dat en suldi voort segghen niet;
Want lof in eyghenen mont Wart onsuver talre stont.

Diet. Doctr. II, 2425:

Die hem seluen prijst dats een sot, Want tfolc maecter met sijn spot.
Lof ende prijs in eyghenen mont Wort onstinert (?) talre stont.

waar men onsuuer *zal moeten lezen evenals in* Lksp. t. a. pl.

515 Seneca de Benef. II, 11, 2: Qui dedit beneficium, taceat; narret, qui accepit.

Zedelessen 159 (overgenomen uit Sp. Hist. I, VIII, 46, 31): Die waeldoen, swighen saen; Laet hem segghen, die hevet ontfaen.

517 Facetus 113:

Non extollaris, si sors tibi prospera cedat.

Jesus Sirach XI, 4: In vestitu ne glorieris, nec in die honoris tui extollaris.

Facetus Gothanus 62 (Avianus XV, 15):

Si quadam virtute nites, ne despice quemquam.

Facetus Parisiensis 17:

Ut placeat cunctis, nullum decet esse superbum:
Qui sic inflatur, deserit omne bonum.

Bloccius Praecepta formand. pueror. moribus perut. 255:

Doctus ubi evasti, ne cristas tollito in altum,
Sed te submittas hoc magis atque magis.

Parab. e. Leren (Vaderl. Mus. II, 179) 91:

Eest dat u lof ende ere ghesciet, Dan suldi ane u trecken niet,
Noch met worden noch met wille; Danct Gode ende swijch stille,
Ghevet hem te male den lof, Ende verhoeverdet u niet daer of.

Van der Ziel e. v. d. Lich. (Blomm. Theoph. enz. 41) 213:

In die Scrifture es ghescreven: Dien meest gratien es ghegheven,
Es meest ghebonden in dit leven, Hem te houden sonder sneven.

Waarschijnlijk wordt hier gedoeld op

Luc. XII, 48: Omni autem cui multum datum est, multum quaeretur ab eo.

520 Eist conste, eist ionste, eist ander goet. *Dit is een vers met middelrijm — ook wel* slagrijm *genoemd, d. i. waarin woorden binnen den regel rijmen — evenals v.* 853:

Hi slaet, hi vlaet, hi conquereert.

Zoodanige verzen vindt men niet zeer veel in de Mnl. gedichten. Ziehier een in Maerlants Alex. VIII, 984:

Wat sal di tgoet, dat emmer doet Becommert wesen dinen moet?

en Heiml. d. Heiml. 779:

Wel ghehaerd en wel ghebaerd Ende wel ghescepen neder waert.

Menigvuldiger vindt men ze bij de Middeleeuwsche Latijnsche dichters; zooals:

Vita brevis, velut umbra levis, sic annihilatur,
Sic vadit, subitoque cadit, dum stare putatur.

en: Ludens taxillis, bene respice quid sit in illis:
Spes tua, res tua, sors tua, mors tua pendet in illis.

Zie ook den Rhythmus opgegeven bij v. 811:

521 Cato Dist. II, 15:

Litis praeteritae noli maledicta referre:
Post inimicitias iram meminisse malorum est.

waar het Commentum deze Versus leonini *opgeeft:*

Quisque sit oblitus litis iam factus amicus:
Nam memor irarum malus est homo praeteritarum.

Facetus 85:

Nec moveas iram post tempora longa latentem.

Buchler 150:

Non refricanda vetus, modo sit bene sana, cicatrix,
Et super antiqua lite tacere bonum est.

Lksp. III, 3, 1143:

Alse veete of discoort versoent es, En sal niement vermanen des
In arghe, in gheenre wisen, Want die veete mochte weder risen.

523 Die weldaet, die men heuet ghedaen, *d. i.* die een ander aan ons gedaan heeft. *Het is daarom niet noodig te lezen:* die ons is ghedaen *of* die men heuet ontfaen, *ofschoon daardoor de zin wel duidelijker zijn zou. — Met de opmerking van onzen Moralist stemt overeen:*

Anthol. Lat. (Meyer) 938, 32:

Labitur ex animo benefactum, iniuria durat.

Publil. Syrus Prov. (inter Sent.) 84:

Re vera memoria beneficiorum fragilis est, iniuriarum tenax.

Diet. Doctr. II, 2300:

Goet doens es ierst vergheten Ende args doens men nien verghet.

527 *Onder de* Breves Sent. Catonis *stond weleer (waar nu iets anders gelezen wordt)* Foro te para. *En hoe men die woorden opvatte, blijkt uit de interlineaire verklaring in* Cato Moralissim.:

Impedit omne forum defectus denariorum.

welk vers ook gevonden wordt in de Prov. Comm. 729 *en door* Tunnicius Monost. c. German. interpret. 1078, *aldus is omgewerkt:*

Sunder gelt is quaet to marckede gaen.
Re sine difficile est mercatum vadere pisces.

Het voorschrift ontleende onze Moralist waarschijnlijk uit
Facetus 87:

In proprie speres, fora dum petis, era crumene:
Fallitur ad fora spes, dum burse sunt aliene.

Buchler 191:

Si vis mercari, propriae confide crumenae;
Aeris quantum in ea, tanta futura fides.
Institor egrediens, loculis confisus alius,
Mercibus absque domum saepe redire solet.

Lksp. III, 3, 231:

Die op anders belof tiet Ter merct om te copene yet,
Moet dicke keren onghecocht: Dits dicke ter waerheit ghebrocht.

531 Facetus 91:

Ultra quam vestis non extendas tua crura,
Nec nimis expendas, si vivere vis sine cura.

Buchler 198:

Frigora ne laedant, ultra tua stragula nunquam
Crura manusve velis exseruisse tuas.
Si sumptus censum, reditusque impendia vincant
Laetitiam luctus vitaque claudet inops.

Mnl. Dist. Catonis IV, 33:

Hijs sot die vorder hem wille strecken
Dan sine cleedre hem moghen recken.

voor welk denkbeeld in de Latijnsche Disticha *geen plaats te vinden is.*

535 Facetus 57:

In propriis rebus laus est si largus haberis;
Dedecus, alterius res large dando, mereris.

Seneca de Clementia I, 20, 3: Non est magni animi, qui de alieno liberalis est, sed ille, qui, quod alteri donat, sibi detrahit.
Diet. Doctr. II, 2855:

Ende ouer vreemt goet, wats ghesciet, En salmen melde wesen niet,
Maer ouer ons selfs goet selen wi Melde sijn met herten vri.

537 Prov. Comm. 776:

Wt vremder huyt snijtmen breede riemen.

Scindo corrigias ex pelle tua mihi latas.

Erasmus Adag. II, 2, 88: De alieno ludis corio. Circumfertur apud nostratium vulgus non absimile huic proverbium: Ex alieno tergore lata secari lora. *Bij welk adagium in mijn werk over* Erasmus p. 75 e. v. *een groot* 40*tal parallelle plaatsen is opgegeven, waarin meest van* leer, *doch in sommige ook van* huid *of* rug *gesproken wordt, en dit laatste is, wat hier* side *genoemd wordt, zoodat niet aan* zijde (soie) *te denken is. — Wat*

door onzen Moralist verboden wordt, is in de Fecunda Ratis I, 271 *voorgeschreven; daar toch staat:*

Corrigias excide alieno in tergore largas.

539 Prov. Salom. IV, 14: Ne delecteris in semitis impiorum; nec tibi placeat malorum via.

Floretus 99:

Qui bene vult agere, viliaque (l. qui vilia) facta cavere,
Pravorum fugere debet consortia vere:
Si sanctos sequeris, sanctus sic efficieris,
Sed perverteris, si perversos comiteris.

Buchler 302:

Te quibus adiungas, etiam atque etiam circumspice, turpi
Crimina ne damno sint aliena tibi.

vel: Nemo malis iunxit se impune sodalibus unquam.
Turpe sodalitium maximi origo mali.

vel: Surgit origo mali de turpi saepe sodali.

543 Facetus 61:

Duc tibi comparem (l. comparium) morum sponsamque venustam,
Si cum pace velis vitam deducere iustam.

Ovid. Heroid. IX, 32:

Si qua voles apte nubere, nube pari.

Jesus Sirach XIII, 20: Omnis caro ad similem sibi coniungatur et omnis homo simili sui sociabitur.

Buchler 181:

Ducere tranquillum si vis sine litibus aevum,
(Ni coelebs tibi sit vita probata magis)
Consortem tibi iunge tori, generisque probati
Moribus excultam, divitiisque parem.

„ 364: Duc non dissimilem sponsam virtute venustam,
Si cum pace velis vitam traducere iustam.

Lksp. III, 4, 327:

Wildi trecken te huwelike, Soe nemt en wijf u ghelike.

Diet. Doctr. II, 1855:

Als den man lust dat hi huwet, Ende wettelec een wijf truwet,
Soe sal hi — hebben ene maghet —
Die gheseed es ende behoedt, Ende onder die goede op gheuoedt.

547 Facetus 58:

Luxus opum, proles generosa, scientia, forma
Bis duo sunt, quibus extollit se quis sine norma.

Vetus distichon:

Quattuor extollunt hominem faciuntque superbum:
Forma, genus, probitas, magnus acervus opum.

Buchler 225:

Quattuor haec animos fastu mortalibus implent:
Nobilitas generis, magnus acervus opum,
Denique multarum perfecta scientia rerum,
Formaque, quae grato membra colore notet.

Lksp. III. 4, 331:

In vier dinghen, alsmen zeeght, Hem die mensche te heffene pleeght:
In gheboerte ende in rijcheit, In wive (?) ende oec in scoenheit.
Maer wijsheit en ghebiedt niet In desen te verheffene iet.

Spieg. d. Jong. 205:

En wilt niet draghen hoghen moet
Op schoonheyt, rijcheit of stercheyt mede,
Si zijn ghereyst, sijt des wel vroet,
Die hier besaten borch ende stede.

551 *De onvoldoende rijmwoorden* doen *en* toe — *waarin men toch geen geoorloofde assonance zien mag — bewijzen dat hier iets hapert; doch hoe dit kan hersteld worden, weet ik niet op te geven. En de lezing van het* Auden. Fragm. (37—38) *wijkt zoo verre af, dat daaruit geen heil kan geput worden.*

552—557 (bij Kausler 550—560). *In het nummeren dezer verzen had de uitgever zich vergist, waarover hij in zijne Aanteekeningen* (Denkm. III, 341) *zegt:* „Durch ein Versehen ist in unsrem Abdrucke 560 statt 555 u. s. f. gezählt worden, so dass am Schlusse fünf Verse weiter herauskommen, als wirklich vorhanden sind." *Het spreekt van zelf, dat deze foutieve telling moest verbeterd worden.*

553 Facetus 59:

Si nihil ex istis te cognoscis decorare
Non te magnifices ne pro stulto teneare.

556 Facetus 46:

Usque tuis facias vicinis tu quod ameris:
Sic tibi mane bono, dum queris habere, frueris.

Cognatus (inter Erasmi Adagia ed. Grynaeo p. 1272):

Vulgare proverbium est apud Juris interpretes:
Cui bonus non est, aut malus est vicinus, infelix contingit mane.

met nog een achttal parallelle plaatsen door mij aangehaald op Bebel's Prov. Germanica p. 227, *waarbij nog te voegen is:*

Jac. Benevent. c. 12:

Dilige vicinos ut sis dilectus ab ipsis:
Vicino melius nil credo fore bono.

Lksp. III, 4, 293:

Hout in allen uren Te vriende uwe gheburen;
Want willen sire hem toe keren, Si moghen u eren ende onteren.

Diet. Doctr. II, 917:

Ende scuwet altoes ghebueren quaet. Die fransoijs seeght, dat verstaet:
Chius ki a mal vosyn A souent mal matyn.
Dats: wies ghebueren sijn quaet, Heeft dicke quade dagheraet.

verwerre niet dine gebure d.i. „breng uwe buren niet in beroering, zet ze niet tegen elkaar op"; *in welke beteekenis dit gezegd wordt van de* „quade tonghe" *in* Diet. Doctr. II, 726:

Si verwerret oude en jonghe,
Man ende wijf, kind ende vader, Ende daertoe die ghemeinte algader.

Doch wijl men bij zulk opstoken zelf buiten schot blijft, is voor deze plaats zeer aannemelijk de door Kausler *voorgeslagen lezing* vererre *d.i.* maak niet dat uwe buren op u vertoornd worden. *Zoo verklaart* Kiliaan 706 vererren *door*: iratum reddere.

561 Facetus 83:

Hospitibus letum debes ostendere vultum,
Vultus enim dandi multum duplicat tibi cultum.

voor welken laatsten regel wel zal te lezen zijn:

Vultus enim letus dandi duplicat tibi cultum.

565 Carmen de Paulino et Polla p. 393:

Jocundus vultus magis invitantis amici,
Quam cibus appositus, nos recreare solet;
Multiplici sit mensa licet dape splendida, vultu
Deficiente bono gratia tota perit.

Ant. Husemann 49:

Komet dy ein fromet Gast, Giff eme frolicken wat du hast,
Gebuth eme dynen willigen moet, Is he from, he nimpt dat vor goet.

568 Facetus Gothanus 7 (Fabulae Aesopiae XII, 3):

In tenui mensa satis est immensa voluntas:
Nobilitat viles mens generosa dapes.

Lksp. III, 4, 459:

Waert dat u vrient over u quame Alst u niet en ware ghename,
Nochtan toent hem goet ghelaet Ende doet hem ere na sinen staet,
Na dien dat ghi vermoghet dat.

570 Facetus 18:

Si dare vis placide, dando tua munera ride;
Si des plorando, perdis tua munera dando.

Jes. Sirach XXXV, 11: In omni dato hilarem fac vultum tuum.

II Epist. ad Corinth. IX, 7: Hilarem enim datorem diligit Deus. Vgl. Schulze, die Bibl. Sprichw. n. 270.

Distichon vetus ex Codice sec. XIV (Mone Anz. 1835, S. 363):

Da facie laeta, cum laetitia faciei
Ni dederis, perdis rem meritumque rei.

Reinardus Vulpes (Mone) III, 1553:

Largum laeta decet facies, et lingna suavis,
Ne rear iratum dona dedisse mihi.

Fecunda Ratis I, 423:

Diligit omnipotens hilarem Deus ipse datorem,

Mich. Verinus 206 (opgenom. onder Oweni Dist. p. 112, n. 47):

Munera des laetus; corrumpunt taedia donum:
In quo censendum est quid, nisi dantis amor?

Buchler 216:

Quod datur invite munus, sibi nomen habere
Muneris indignum, quod mereatur, erit.

Brant Narrensch. 96, 11:

Dann wer mit eren schencken well Der lach, vnd syg eyn guot gesell....
Dan Gott sicht ouch des gab nit an Der nit mit freüden schencken kan.

575 Facetus 88:

Est tibi summus honor cito solvere; solve libenter,
Si mihi credis, emes, vendes, vivesque decenter.

Floretus 77:

Debita solve cito, ne damnum detur amico.
Si cito non solvis, te sponte crimine volvis.
Solvere si tardas, fieri tibi grata retardas.

Buchler 286:

Hospes ut apposito potuque ciboque replesti
Viscera, quam solvas, non decet ire prius.

579 Vetus proverbium:

Creditor huic praestat, qui solvere debita curat.

589 Facetus 64:

In quamcunque tibi non notam veneris edem,
Munda superficies terre donet tibi sedem.

Het onzuivere rijm steden–neder *vervalt, indien de lezing van het* Auden. Hs. stede–mede *wordt aangenomen.*

591 Facetus 68:

Si quis dignetur offerre ciphum tibi, lete
Accipias, modice bibas, reddasque facete.

Buchler 260:

Te si quando scyphi quisquam dignetur honore,
Accipe, sed modice, quod latet, inde bibe.
Mox reddatur ovans (?) primo tibi contigit unde,
Addantur grates, crureque fiat honos.

592 Den ap. *Deze lezing wordt in 't* Mnl. Wdb. I, 434 *gehandhaafd onder verwijzing naar* De Vries' *aanteek. op* Hoofts

Warenar bl. 90, *waar aangewezen wordt dat de weglating der* n *in den aanvang van meer andere woorden heeft plaats gehad. Ook staat volgens dat Wdb., in den Delftschen Bijbel van* 1477 *bij* Jeremias XXV, 15: Neem den ap wijns, *waar de latere vertalingen* beker *geven. — Doch ik zou mij liever willen vereenigen met het vermoeden van* Kausler (Denkm. III, 341), *dat de* n *toevallig hier schijnt te zijn uitgevallen; vooral ook omdat het Hs. in v.* 599 *vrij duidelijk* nap *geeft.*

595 Facetus 69:

Pauper et indignus si sis, effundito totum
Et vacuum tu redde ciphum prius undique lotum.

Lksp. III, 4, 321:

Alse enen groeten here gheniedt Dat hi u sineu nap biedt,
Soe drinct hoefschelec ende ghiet dat Daer in blijft in een ander vat,
Ende spuelt den nap al onghelet Eer ghine weder vore hem zet.

601 Facetus 120:

Sit tua munda domus, et in ipsa quicquid habetur;
Dens, manus, os, oculus, nares tibi mane laventur.

Buchler 87:

Fac sint, quas habitas, semper sine sordibus, aedes;
Os, oculi, dentes, mane laventur aqua.

605 Ne dwach niet hogher dan. *De bedoeling van dit voorschrift kan niet wel anders zijn, dan:* „Neem geen hoogeren rang in bij het handen wasschen, dring u daarbij niet naar voren." *Doch wellicht dat voor* hogher *moet gelezen worden* langher; *waardoor zou bedoeld worden:* „Maak, dat gij met het poetsen even spoedig gereed zijt als uw makker." *Gedeeltelijk zou men dan hier terugvinden wat voorgeschreven is in*

Phagifacetus 60:

Non sit opus longo multumque morante lavacro.

607 Facetus 56:

Qua tergeris non veste manus siccato madentes,
Nec mappa tergas dentes oculosque fluentes.

waar voor tergeris *moet gelezen worden*: tegeris.

Buchler 204:

Immundos nitidae ne mucos illine vesti,
Nec sicca impuras hac madidasve manus:
Neve oculi fluxum mensae superaddita mappa
Sistat, nec dentes tergeat illa tuos.

611 Facetus 95:

Si te forte domus aliena vocavit ad escas,
Donec preceperit mense loca nulla capescas.

waar het metrum *vordert te lezen*: precepit *of* precipitur.

Euangel. Lucae XIV, 8: Cum invitatus fueris ad nuptias, non discumbas in primo loco, ne forte honoratior te sit invitatus ab illo, — et veniens is qui te et illum vocavit, dicat tibi: „Da huic locum'' et tunc incipias cum rubore novissimum locum tenere.

617 *Het onzuivere rijm* neder—stede *is in 't* Auden. Hs. *even als vroeger* (v. 589) *verbeterd door* mede—stede. — Ongheheeten *zal hier wel moeten beteekenen*: „zonder dat de voor iederen gast bestemde zitplaats is aangewezen''; *immers zou de beteekenis van* ongenoodigd *volkomen in strijd zijn met* cum vocatus fueris *in:*

Euangel. Lucae XIV, 10: Sed cum vocatus fueris, vade, recumbe in novissimo loco: ut, cum venerit qui te invitavit, dicat tibi: „Amice, ascende superius.'' Tunc erit tibi gloria coram simul discumbentibus.

Buchler 133:

Si tibi vis contingat honos, loca prima sedendi
Sponte tua nunquam sume, coactus adi.

Rhythmus vulgaris:

Tu capias imas sedes, aliis dato primas,
Sic citius prima donabere ductus ab ima.

Spieg. d. Jong. 333:

Als ghi te gaste sijt ghebeden,
Daer goet gheselschap is versaemt,
En wilt niet kiesen die hoochste stede,
Ghi mocht daer worden in beschaemt.
Die weert mocht segghen ongheblaemt:
„Staet op, ghi moecht v van hier saten,
Hier moet een sitten diet bat betaemt!''
Dan moet ghi die stede met scande laten.

621 Prov. Salom. XXV, 7: Melius est enim ut dicatur tibi: „Ascende huc'', quam ut humilieris.

625 Facetus 97:

Si videas opus esse, cibos succurre parando:
Si necesse foret, mense famulabere stando.

waar wellicht beter zou gelezen worden:

Sique necesse foret mense, famulare secando.

Zóó althans luidt het voorschrift dat gegeven wordt door
Phagifacetus 92:

Post Cererem quecunque volunt allata secari,
Obsequium prestabis idem.

uit welke woorden men ziet wat hier met ghereden *bedoeld wordt* t. w. *gereed maken om gebruikt te kunnen worden; dus:* ontleden, voorsnijden.

7

635 Facetus 98:

Si maior tecum comedens potaverit, esce
Non appone manus, sed ei mantile tenesce.

Indien onze dichter het gansche voorschrift van Facetus *heeft willen vertolken, dan zal dat* diennen *hier de beteekenis moeten hebben van* „behulpzaam zijn in het gebruik zijner servet". *En dat voorschrift geeft ook*
Phagifacetus 258:

. . . . Sed quid? cum pocula sumpta
Libat herus, perstabis edens sicut prius? Absit.
Summis namque tibi digitis mantile levandum
Inque sinum domini iuncta ratione trahendum.

636 *Het onzuivere rijm* drinct–twint *is licht te dulden. Zie v.* 931 *even als* ghinct–dinc *in C. en El.* 956.

637 Facetus 121:

Noli culpare dapes, quas sumere speras,
Si quis preponat coram te, nil sibi queras.

Buchler 135:

Hospitis adiunctus mensae dum fercula sumis,
Nil tibi displiceat, sit modo velle bonum.

639 Facetus 111:

In potum sufflare tuum nolito cibumque,
Ne sputo maculare tuo videaris utrumque.

Phagifacetus 148:

Sunt, qui Volcano nondum dimissa sequente (coquente?)
Fercula degeneri perturbant turpiter ore
Aeoleosque cient, Satyri miracula, folles,
Indomiti perferre moram, que fercula parvo
Temperet articulo. Sed tu, quocunque locorum
Veneris, infamem fuge consuetudinis usum.

641 Facetus 72:

Sicque (l. Sique) ciphum capias, utraque manu capias tu,
Et per utrumque latus, non per ripam, teneas tu.

Hetzelfde voorschrift geeft Sebaldus Heyden *in zijne* Paedonomia Scholastica (Norimb. 1546) § 424 sq., *doch daar geldt het niet den mede aanzittenden jongeling, maar den* puer ministrans convivantibus. *Het voorschrift luidt daar aldus:* Alicui porrecturus poculum, ipsum medium, aut paulo inferius, trium digitorum extremis articulis teneat. — Non summas poculi oras, quae labiis admoveri solent, digitis attrectare, aut tota manu, more laniorum esitia (insicia?) intestinis infarcientium, complecti, nimis rusticum est.

645 die es gheseten te dire scotele. *Zulk een heet* consoutellio *in* Phagifacetus v. 64, *of ook wel* disci pateraeque sodalis *ibid.* v. 304. — *Men lette op het gebruik van die tijden. Zie de door* Jonckbloet *aangehaalde schrijvers op* Walewein 1152. *Vgl. nog* Niwe Doctrin. 1323.

647 Men pleghet nochtan. *Op welke in sommige plaatsen heerschende gewoonte de Moralist hier gedoeld heeft, is niet duidelijk; ook het* Auden. Hs. *geeft geen opheldering, ofschoon dat betere rijmwoorden heeft.*

649 Phagifacetus 154:

Idem, si casu positos iniuria potus
Attigit, inque ciphos aliquid, quod pocula turbet,
Venerit, ut iaciant, ventis utuntur eisdem.
Hoc tu vel calamo vel mundi fragmine panis
Eicis.

651 dattuut *d. i.* dat du't, *evenals in den volgenden regel* dan duut *d. i.* dan du't. *Bij dit laatste is* dat *weggelaten achter* dan, *evenals* 779 *en* 871. *Dit gebruik wordt uitvoerig besproken door* Franck, *Aant. op* Maerl. Alexander bl. 404.

653 Facetus 110:

Dum comedis, manus incedat mense tua soli;
Aut caput, aut aliud membrum tibi scalpere noli.

Phagifacetus 126:

Sed neque sulcandis manus est prestanda capillis
Nec intromittenda sinum, quam colluit ante
Hac ratione Thetis, ne sordida deroget escis.

655 Facetus 52:

Dum cibus extat in ore tuo potare caveto:
In vasis offare decet non ore repleto.

Phagifacetus 345:

Nulla tamen, nisi cum vacuo pausaverit ore,
Pocula prebebis, sed enim tibi prebita sumes.
Nec tamen invades, donec quod adhuc teris ore,
Traicias ventri.

Lksp. III, 4, 311:

En drinct oec niet die stont Dat ghi broet hebt inden mont.
In den nap oec, des bedinct, Daer een ander met u uut drinct,
En sopt niet; want sijds ghewes Dat dat onhoefscheit es.

657 So drinc, no suup. *De lezing van dit laatste woord is wel eenigszins vreemd, tenzij men* supen *opvatte in de betee-*

kenis van slurpen. *Nog vreemder is de lezing van het* Auden. Fragm. spuwe. *Waarschijnlijk moet gelezen worden* no sop, *even als in de aangehaalde plaats van* Lksp. *die overeenstemt met* Buchler 261:

Atque cibus mansus cyathum labatur in ipsum,
Et potus fiat pinguis ut offa, cave.

659 Facetus 71:

Mensa tibi cubitum nunquam sustentet edenti,
Sed recte sedeas; tecum servito sedenti.

Buchler 188:

Mensa tibi cubitum nunquam sustentet edenti:
Appositos recto corpore sume cibos.
De quibus ut tribuas aliis, qui forte verentur
Sumere sponte, domi sis memor usque tuae.

663 Facetus 63:

Magnati vultu debes assurgere leto,
Nec couiunctus ei, nisi iusserit ipse, sedeto.

667 Facetus 62:

Si tibi contigerit te cum meliore sedere,
Versus eum nolito genu sub crure tenere.

671 Facetus 65:

Cum pare instanti, si vis, potes ire licenter;
Quod te precedat tamen hunc permitte libenter.

Voor instanti, *dat niet te verstaan is, moet wellicht gelezen worden:* tu lustrans. *Voor* hinc *is in den tweeden regel te schrijven* huic. — *Ook zou de eerste regel aldus kunnen geschreven worden:*

Cum pare lustranti, si vis, licet ire lubenter.

675 Facetus 66:

Si tibi contingat ut cum meliore vageris,
Post pergas, donec latus eius adire iuberis.

679 Facetus 74:

Cum quocunque tibi prope vel procul accidat ire,
Nomen et esse suum, quo, quis sit, et unde, require.

683 Facetus 75:

Cum quocunque placet peregre tibi ducere gressus,
Si potes, hos teneas, quos es pro posse professus.

687 Facetus 76:

Cum tibi sit pare vel pergas meliore peregre,
Quod velit ipse, velis; tibi sic capiet nihil egre.

waar zal moeten gelezen worden: Si tibi cum pare.

Cicero p. Plancio 2, 5: Vetus est lex illa iustae veraeque amicitiae ut amici semper idem velint.

Sallust. Catil. 20: Idem velle atque idem nolle, ea demum firma amicitia est.

Lksp. II, 79:

Wes den enen doncket goet Dat prijst die ander in sinen moet:
Wes deen den anderen niet en gan Dair en wil die ander oick niet an.
Si en hebben nymmermeer geschil: Wes deen begheert dander wil.

Facetus Parisiensis 427:

Diligit et spernit socius bonus omne quod alter:
Unum velle duos jungit et unus amor.

693 Facetus 67:

Si peregre pergas, nunquam te iunge duobus:
Disparibus currus nunquam trahitur bene bobus.

698 clerc die vaert te Parijs waert, *d. i. wanneer gij als student naar Parijs reist* Ter scolen om clergie leren, *zooals in* Lksp. III, 10, 65 *gezegd wordt, d. i. om tot geestelijke te worden opgeleid.*

699 Facetus 77:

Si peregre pergas, semper de nocte quiescas:
Surgas mane: sed hospitium de luce capescas.

703 Facetus 73:

Cum pare si debes vel cum meliore iacere,
In qua parte thori velit ipse quiescere quere.

Buchler 92:

Sede torove, minor si sis, usurus iisdem
Cum quoquam, loca ei prima tenenda dabis.

707 Facetus 80:

Si qua velis emere, taxabis emenda modeste,
Nec magis aut minus iures (?) instabis honeste.

711 Facetus 84:

Nocte dieque mane cubiturus vespere laudes,
Hospitibusque tuis, dum discedis, dato laudes.

De eerste regel, die deerlijk verhaspeld is, wordt in de Glosula *aldus verklaard:* Tu debes ad minus ter in die reddere laudes deo; sc. quando surgis a somno, quando surgis a mensa et quando vadis ad lectum. *Wellicht dat er dus moet gelezen worden:*

Mane dieque deum cubiturus vespere laudes.

713 Facetus 85:

Irritare canem noli dormire volentem.

Onze Moralist gaf zijn voorschrift naar aanleiding der drie eerste woorden, welke hij in eigenlijken zin opvatte. Facetus *intusschen had in overdrachtelijken zin gesproken: „Wil geen slapende honden wakker maken, d. i. wil geen oude vijandschap weder ter sprake brengen, geen oude koeien uit de sloot halen"; immers hij liet er op volgen:* Nec moveas iram post tempora longa latentem.

715 Floretus 68:

Esto pacificus et pacis semper amicus:
Cum cunctis pacem teneris (?) habere tenacem.

Wellicht te lezen: tentabis.

717 Buchler 296:

Si servire velis, humilis sis atque fidelis,
Providus et comptus, patiens et ad omnia promptus.

vel: Si quem nactus herum es, famulare fideliter, eius
De fama loquitor semper honorifice.
Hoc quod habet serves, nulli sua facta reveles,
Demissoque illi corde placere stude.

723 Bloccius Praec. formand. pueror. morib. perut. 373:

Si curanda negocia sint, ne haereto platea
In vicove, aut haec praecipitanter agas.

725 Jes. Sir. XXX, 27: In omnibus operibus tuis esto velox.

737 Facetus 7:

Quando deo servis, utrumque genu sibi flecte,
At homini solum, reliquum teneas tibi recte.

Buchler 294:

Si famulare Deo, poplitem curvabis utrumque,
Sin homini, flexo sat facis alterutro.

vel: Cultus ubique genu Superis praestatur utroque,
Terricolis uno summus habetur honos.

Lksp. III, 4, 85:

Gode, uwen sceppre, dien Suldi dienen op beide u knien,
Ende den mensche mar op een.

743 Facetus 116:

In te si domina dominusve tuus moveatur,
Dum cadit ira, nihil in eo tua lingua loquatur.

L k s p. III, 4, 425:

Alse ghi iemene siet ghestoert, Soe en andwerd hem niet een woert,
Maer beid, alse die vroede pleghen, Tot dattie gramscap es gheleghen.

T u n n i c. Carm. eleg. de honesta vita 217:

Cum domino fueris reprehensus sive magistro,
Irasci noli, sed pia verba refer.

749 *Reeds* P y t h a g o r a s *gaf dit voorschrift. Tot zijne Symbola behoort:* Ἐκτὸς λεωφόρου μὴ βαδίζειν. *Zie* E r a s m. Adag. I, I, 1: Extra publicam viam ne deflectas.

751 l a e t h o u d e n w e c h n i e t *d. i. verlaat den* ouden, *den u bekenden weg niet voor eenen nieuwen;* v p a u e n t u e r e o f d i m e s s c i e t, *d. i. op risico dat u kwaad overkomt. Zoo zegt* A l a n u s Parab. c. I, 13 (ap. Leyser. 1065):

Saepe viatorem nova, non vetus, orbita fallit.

753 Saluta libenter *behoort onder de voorschriften, die als* B r e v e s S e n t e n t i a e *aan het hoofd van de* Disticha Catonis *staan.*

D i e R o s e 2046:

Ende alse gi gaet achter straten,
So hebt van seden, wien gi ontmoedt, Dat gine emmer irstwaerf groedt.

L k s p. III, 4, 97:

Als ghy yemene ontmoet, Siet dat ghine teerst groet,
Al ware hi minder dan ghi zijt; Dats u eerlijc talre tijt.

755 L k s p. III, 4, 117:

Ghi die jonc sijt van daghen, Sult den ouden verdraghen,
Eren, wiken ende maken stede: Dat sal van rechte sijn u zede:
Want wilen so was hi Sterc ende lustich alse ghi.

J e s u s S i r a c h VIII, 11: Non te praetereat narratio seniorum, ipsi enim didicerunt a patribus suis.

760 F e c u n d a R a t i s I, 511:

Vera solet canis interdum gannire senilis.

E r a s m u s Ad. I, 3, 8: Prospectandum vetulo latrante cane. *waarbij ruim* 30 *parallelle plaatsen zijn opgegeven* bl. 118—121, *o.a.*
P r o v. C o m m. 16:

Als die oude hont bast, so salmen wtsien.

Latrans annosus foris aspice, quaeso, molosus.

waar de drie nominativi in ablativi zullen moeten veranderd worden; evenals in de omwerking van
T u n n i c. Monost. 29:

Suy wail to, als der olde hunt blecket.

Prospice rite tibi, veteri latrante molosso.

Minnen Loep I, 1711:

Als ghi den ouden hont hoert bassen, Soe hoert ende siet tot allen gassen.

761 Levitic. XIX, 32: Coram cano capite consurge, et honora personam senis.

Juvenalis XIII, 54:

Credebant hoc grande nefas et morte piandum,
Si iuvenis vetulo non assurrexerat.

Cato Brev. Sent. 10: Maiori cede. *Waar het* Commentum *de verklaring geeft:* In etate et scientia locum da.

Lksp. III, 4, 107:

Laet den betren voren gaen, Voren staen, sitten, drincken ende dwaen.

770 Jesus Sirach XXXI, 28: Splendidum in panibus benedicent labia multorum, et testimonium veritatis illius fidele; nequissimo in pane murmurabit civitas, et testimonium nequitiae illius verum est.

775 Want scone tale sone cost niet. So = soe *d. i. zij, Vgl.* 818 *en* 974. — *Het denkbeeld dat een vriendelijk woord geen geld kost, vindt men ook in* Lksp. III, 12, 87; *waar den heeren* ghestade ende hoefsche tale *wordt aanbevolen:*

Nochtan soe en costet twint.

777 Publ. Syrus Sent. falso receptae 102:

Domi manere virum fortunatum decet,

hetgeen eene vertaling is van de door Diogen. VII, 35 *opgegevene paroemia* Οἴκοι μένειν δεῖ τὸν καλῶς εὐδαίμονα, *welke leefregel reeds aanbevolen was door* Hesiod. O. et D, 365:

Οἴκοι βέλτερον εἶναι, ἐπεὶ βλαβερὸν τὸ θύρηφιν.

Vergelijk Erasm. Adag. III, 1, 13 *en* III, 9, 44.

781 *De zin is deze:* „Met het geld, dat gij buitenshuis (in vremder stede) verteert, zoudt gij alle uwe huisgenooten kunnen verblijden, op lekkernij tracteeren."

785 Cicero in Verrem Act. II, L. V, 71, 182: Tacitae magis et occultae inimicitiae timendae sunt, quam indictae atque apertae.

Beda Proverb. Liber p. 301: Tecta odia peiora sunt quam apta. (l. aperta).

Ambrosius de Officiis III, 16: Inimicus vitari potest; amicus non potest, si insidiari velit.

Diet. Doctr. II, 2055:

Verborghen haet es vele quader Dan die openbaer es algader.

Diet. Doctr. III, 583:

Want verborghen nijt es noch alsoe swaer Als nijt die men draeght [openbaer.

787 Seneca Hipp. 876:

Alium silere quod voles, primus sile.

Publ. Syrus Prov. (inter Sent.) 75: Quod tacitum esse vis, nemini dixeris, quia non poteris ab alio exigere silentium, si tibi ipse non praestas.

Liber de Moribus 16: Quod tacitum velis esse, nemini dixeris. Si tibi ipsi non imperasti, quomodo ab aliis silentium speras?

Muretus Instit. puerilis p. 809:

Quod reticere voles alios, prior ipse taceto.

Diet. Doctr. II, 1135:

Een wijs man seit, dat verstaet, Dat wi onsen heymeliken raet
In onsen herten sluten selen, Ende nieman anders beuelen.
Oft ghi v seluen niet bedwinghen En cont te heelne v dinghen,
Hoe seldi daer toe dan Ghedwinghen enen anderen man?

Husemann Spruchsammlung 44:

Beholstu nicht heimlicheit by dy, De du heffst geredet yegen my,
Wat begerstu dan tho schwygen van my, Dat du nicht kanst verschwy-
[gen by dy?

Seb. Heyden, Paedonomia Scholastica § 379: Quicquid tacitum velit, id nemini credat. Ridiculum enim est, ab aliis silentii fidem expectare, quam ipse tibi non praestes.

793 Liber Sapientiae I, 1: Diligite iustitiam, qui iudicatis terram.

Caesaris Oratio ap. Sallust. Catil. 51: Omnis homines, qui de rebus dubiis consultant, ab odio, amicitia, ira atque misericordia vacuos esse decet. Haud facile animus verum providet ubi illa officiunt, neque quisquam omnium lubidini simul et usui paruit.

Welke woorden vertaald zijn door Seb. Brant, *medegedeeld door* Zarncke, Anhang z. Narrensch. p. 172*a*.

Buchler 151:

Vos quibus in populos summa est permissa potestas,
Et ius ab alta sede plebi dicitis,
Iustitiae memores, recti de tramite mentem
Neque lacrymae, nec ulla flectant munera.

795 *Een liefderijk gedrag jegens weduwen, weezen en armen wordt, ofschoon niet in dezelfde volgorde, den rechters aanbevolen door* Jesus Sirach IV, 8 *e. v.*: Declina pauperi sine tristitia aurem tuam.... In iudicando esto pupillis misericors ut pater, et pro viro matri illorum.

796 Euang. Matth. VII, 12: Omnia ergo quaecunque vultis ut faciant vobis homines, et vos facite illis.

Euang. Lucae VI, 31: Et prout vultis, ut faciant vobis homines, et vos facite illis similiter.

Buchler 123:

Hoc praestes aliis, tibi quod praestarier ipse
Expetis; et nulli non adamatus eris.

Lksp. III, 3, 1221:

Wat ghi laet of wat ghi doet, Altoos peinst in uwen moet,
Dat ghi een andren, vroech ende spade Doet, als ghi wout datmen u dade.

Diet. Doctr. II, 2435:

Doet uwen vrient vroech ende spade Alsoe ghi woudt dat hi v dade.

798 Deuteron. XVI, 19: Non accipies personam, nec munera; quia munera excaecant oculos sapientum et mutant verba iustorum.

Jesus Sirach XX, 31: Xenia et dona excaecant oculos iudicum, et quasi mutus in ore avertit correptiones eorum.

Versus leoninus (Neander 287):

Judicis est recti nec munere nec prece flecti.

Floretus 56:

Turbant saepe metus, odium, dilectio, munus
Iudicium rectum; cur est utrumque (l. utcunque) cavendum.

Galter. Alex. I, 104:

Si lis inciderit te iudice, dirige libram
Iudicii, nec flectat amor, nec munera palpent,
Nec moveat stabilem personae acceptio mentem;
Muneris arguitur suscepti censor iniquus:
Munus enim a norma recti distorquet acumen
Iudicis, et tectam involvit caligine mentem.

Zie ook de vertaling dezer verzen in Maerlants Alex. I, 565—584.

Bebel 110:

Pinguia dona, odium, favor et timor exitio sunt
Iudiciis, per quae iudex corrumpitur omnis.

Diet. Doctr. II, 505:

Want die ghiften altoes gheert Es selden gherecht, oft weert;
Want ghiften den man keren Wt alre doeght ende eren.

804 Buchler 152:

Caussa inopis, quoties coram tractatur iniquo
Iudice, quin cadat haec, est dubitare nefas.

807 Seneca de Clem. I, 18, 1: Servis imperare moderate, laus est; et in mancipio cogitandum est, non quantum illud impune pati possit, sed quantum tibi permittat aequi bonique natura, quae parcere etiam captivis et pretio paratis iubet.

Facetus Gothanus 11 (Fab. Aesopiae XVIII, 23):

Tu qui summa potes, ne despice parva potentem:
Nam prodesse potest, si quis obesse nequit.

811 Floretus 57:

Quanto plus poteris in cunctis te modereris.
Quanto maior eris moderatior esse teneris.

Buchler 262:

Qui tibi subiectos tractes, quibus insuper obsis,
Aspice: vita brevis, sors cito praesto mala est.

Rhythmus vulgaris (apud eundem):

Vir videas, quidnam iubeas, dum magnus haberis;
Respicias, quem despicias, dum laedere quaeris;
Provideas, ne forte cadas, dum stare videris:
Dat varias fortuna vias; mox ire iuberis.

Novus Avianus I, 16, 19:

Ne quis membrorum confisus mole suorum
Parvos despiciat; plurima posse sciat.

817 Prov. Comm. 388:

Heeren hulde en es gheen erue.
Gratia multorum non constans est dominorum.

Tunnicius Monost. 575:

Heren hulde ys nyne erue.
Gratia non multos heroum permanet annos.

Galter. Alex. IX, 8:

— — Amicitias regum non esse perennes.

welke woorden Maerlant Alex. IX, 20 *teruggeeft door:*

Conincs hulde en es gheen erve.

820 Kausler *schrijft:* „Nach 819 ist ein Vers übersprungen, von dem aber bei V. d. M. auch nur die Anfangsworte Dan al te hoeghe übrig geblieben sind. Beinahe möchte ich aber vermuthen, es sei in 819 der Anfang und der Schluss von zwei Zeilen zusammengefallen." *Overeenkomstig dit vermoeden, dat zeer waarschijnlijk is, zouden de beide regels aldus kunnen worden geredigeerd:*

Hets beter clemmen niet met allen
Dan al te hoghe ende nedervallen.

welke gedachte ook gevonden wordt in Maerlants Alex. IX, 760:

Ooc es beter sonder waen Niet clemmen, danne vallen van hoghen.

Publil. Syrus 162:

Ex celsis multo facilius casus nocet,

welke woorden Erasmus *aldus verklaart:* Ex alto cadentibus periculosior est ruina. Ita periculosius deicimur ex alta fortuna.

821 Publil. Syrus, Proverbia inter Sententias mixta 103:
Secreto admone amicos, palam lauda.

Ausonius in VII Sapientum sententiis (Solon Athen. 4):
Clam coarguas propinquum, propalam laudaveris.

Facetus Parisiensis 429:

Cum socius peccat, sapienter corrigat alter,
Et cum delinquit, quod moneatur, amet.

Zedelessen 133 (overgenomen uit Sp. Hist. I, VIII, 41, 41):
Dinen vrient soutu heimelike wisen, Ende niet (l. int) openbaer prisen.

Diet. Doctr. II, 2035:
Als ghi den vrient wilt corrigeren, Ende sijn ghebrec hem blameren,
Dat seldi doen soetelike, Tusschen v tween hemelike.

825 Ennius (ap. Ciceron. de Amic. 17, 61):
Amicus certus in re incerta cernitur.

Plautus Epid. I, 2, 10:
Is est amicus, qui in re dubia re iuvat, ubi re est opus.

Prov. Comm. 429:
In armoeden leertmen vrienden kennen.
In paupertate, quis amicus, noscitur a te.

Bebel 249:
In adversis et paupertate cognoscitur amicus.

waar een zwerm parallelle plaatsen door mij is opgegeven.

Spieg. d. Jong. 245:
Op uwen vrient en sijt niet te vri, Men kent ghenen vrient dan inder noot,
Staet hi v dan met herten bi, So ist v vrient, ick segt v bloot.

831 Cato Dist. I, 37:
Servorum ob culpam cum te dolor urget ad iram,
Ipse tibi moderare, tuis ut parcere possis.

Cicero Tusc. IV, 36, 78. (Irati) rogandi orandique sunt, ut, si quam habent ulciscendi vim, differant in tempus aliud, dum defervescat ira, *waar de kalme handeling vermeld wordt van* Archytas, qui, quum villico factus esset iratior, Quo te modo, inquit, accepissem, nisi iratus essem? *ook vermeld bij* Valer. Max. IV, 1, Extr. I. *en* Plutarch. de pueror. educat. c. 23.

In een Augsburger Hs. te München (sec. XIII) *vond* Mone (Anz. 1838, S. 506 n. 130) *dit vers:*

Vindictam differ, donec pertranseat hora,

dat klaarblijkelijk genomen is uit Galteri Alex. I, 180, *waar voor* hora *beter staat* ira. *En dit heeft ook* Neander 269:
Cesset vindicta, donec pertranseat ira.

833 Buchler 150:

Res loquitur diras cum quis fervescit ob iras.

835 Ovid. Fast. I, 218: Pauper ubique iacet.
Palingen. Zodiac. vitae II, 305:

Quam raro egregios pauper sortitur honores!

Veteres Versus Proverb. leonini:

Nulli carus eris, si copia deficit aeris.
Pauper ubique iacet, dum sua bursa tacet.
Si tibi deficit aes, miser es, praepinguia non es.

837 *De lezing van het* Hs. tieghen erne *is geheel onverstaanbaar. Zeer vernuftig heeft* Verdam (Tijdschr. v. Ndl. T. en Lk. Jg. VI, bl. 67) te ghenerne *bedacht, d. i.* uw brood te verdienen (generen); *zoodat de les, die de Moralist geeft, hierop neerkomt:* „Doe uw best, om, hetzij als gij handel drijft, hetzij als gij een bedrijf uitoefent, flink en onverschrokken voor uwen kost te werken, al moet gij er ook vele moeiten en gevaren voor doorstaan." *Hoe volkomen juist deze verbetering is, die alleszins verdiende in den tekst te worden opgenomen, blijkt uit onderscheidene plaatsen van* Lksp. III, 2, 85; III, 3, 326; III, 10, 75, *waar den ouders wordt geraden hunne kinders zóó op te voeden*

Dat si hare ambocht leren
Also dat si hem gheneren Ende winnen selve datsi verteren.

Ook nog wordt dit ww. generen *gebezigd in de bijna gelijkluidende plaats van* Die Rose 9075:

Mijn raet so es spade ende vroe, Dat hem elc knape sette daertoe,
Dat hi emmer een ambocht lere, Heeft hijs te doene, dat hire toe kere,
Ende hem ende sine vriendinne mede Generen moege telker steede
Alse si van node sijn verladen.

840 *Dit spreekwoord, waarvan de beteekenis is:* „Wat men niet bezuurd heeft, *d. i. waar voor men geen moeite gedaan heeft,* daar smaakt men ook het zoete niet van", *vindt men aldus bij* Maerlant Alex. I, 1323:

Die niet besuert, niet besoet,

als vertaling van de Latijnsche verzen van Galter. Alex. I, 505:

Blanditiis indignus erit, mollique potiri
Fortuna, qui dura pati vel amara recusat.

Insgelijks wordt het Nederl. spreekwoord gevonden in Limborch II, 616 *en in* Die Rose 2612:

Want niet en suet niet en suert.

Zie verder nog andere plaatsen, die opgegeven zijn in mijnen Erasmus bl. 353—356, *waar nog zouden kunnen bijgevoegd worden:* Carmin. Proverb. Loci communes 204:

Dulcia non meminit (l. meruit) qui non gustavit amara.

Alb. Stadensis Troilus III, 123 (*deels overgen. van* Galterus):

Blanditiis indignus erit mollique potiri
Fortuna, si quis nescit amara pati.

Janus Anysius Sent. 604:

Ut perfruare dulci, amari aliquid feras.

845 Ecclesiastes X, 19: Pecuniae obediunt omnia.
Publ. Syrus 458: Pecunia una regimen est rerum omnium.
Over de macht van den Penning hebben vele dichters uitgeweid, op het voorbeeld van Horatius Epist. I, 6, 36:

Scilicet uxorem cum dote, fidemque et amicos,
Et genus, et formam, regina Pecunia donat.

Zie ook Sat. II, 3, 94 *en* Propert. III, 11, 49. — *In de* Carmina Burana *p.* 43 *staat een gedicht van* 38 *regels, in Leoninische verzen:*

In terra Nummus rex est hoc tempore summus.
Nummum mirantur reges, proceres venerantur. *enz.*

geheel overgenomen door Bezzenb. *in zijne Aant. op* Freidank p. 438. *Bijna evenlang wordt over den Denarius uitgeweid in het Carmen* de Paulino et Polla (ed. Édél. du Méril), p. 378 sqq.

Denarius bonus est socius; quicquid petis illi (l. inde),
Dat tibi; denario cuncta patrare potes, *enz.*

Zie voorts Palingenius Zodiac. Vitae II, 322—331 *en het Duitsche gedicht* Renner 13838—67. — *Overigens wordt veel van 't geen de* Penning *vermag, ook aan de* Miltheit *toegekend door den schrijver van* der Lekenspiegel III, c. 23, *gelijk ook in* Maerlants Alexander I, 659 *e.v., welke versen met eenige uitbreiding vertaald zijn uit* Galteri Alexandreis I, 155 *e.v.*

849 Fecunda Ratis 999:

Spes nummi solet iratum placare ministrum,
Nobiliumque thoros ascendere trudit inertes.

855 Avianus Fab. XXIX, 23:

Qui bene colloquitur coram, sed postea prave,
Hic erit invisus, bina quod ora gerat.

Facetus Gothanus 2 (Fabul. Aesop. III, 3):

Omne genus pestis superat mens dissona verbis.

Buchler 299:

Nil homine invenit natura nocentius illo,
Qui, secus ac sentit, disserit ore suo.

Lksp. III, 13, 10:

Die met twee tonghen spreken
Ende den here volghen al sire daet, Weder si goet si ofte quaet,
Ende hoers selfs bate mere Minnen dan hoers heren ere.

E r a s m u s *noemt* bilingues, *die in de Oudheid genoemd worden* duplices viri (Adag. III, 1, 12) *en elders* (Adag. I, 8, 30) *zegt hij dat ze gelijk zijn aan hen die de gewoonte hebben* ex eodem ore calidum et frigidum efflare. *Beide die adagia heb ik toegelicht in mijn werk* Erasmus over Nederl. Sprw. bl. 102—105.

860 E r a s m u s Adag. IV, 4, 74: Altera manu fert aquam, altera ignem, *insgelijks door mij toegelicht* l. c. bl. 12 *e. v.*

862 B u c h l e r 33:

Ne praebe placidas horum sermonibus aures,
In quorum latitat gutture lingua duplex.

Niet onaardig is, wat A l b e r t. S t a d e n s i s *zegt in zijnen* Troilus VI, 109:

Si quis in ore duas aliquo fert tempore linguas,
Altera praecidi forcipe debet ei.

863 V e t e r. V e r s u s P r o v. leonini (Neander 291):

Nobilitas morum plus prodest quam genitorum.

B u c h l e r 225:

Non pater et mater dant nobilitatis honorem;
Moribus et vita nobilitatur homo.

867 V e t e r. V e r s u s P r o v e r b. leonini (Neander 283):

Filius ancillae moratus plus valet ille,
Quam regis natus, qui non est morigeratus.

Carmen de P a u l i n o e t P o l l a 410:

Non attendatur carnis sed mentis origo!
Ex animo potius nobilitatur homo.
Natus, ab arce poli veniens, dum sis sine mente,
Jam tua nobilitas est reputata nihil.
Econtra, si natus homo de faece lutoque,
Praeditus ingenio, nobilitate nitet.
Non genus ingenium, generis sed nobilitatem
Ingenium superat; sic generosus homo.

Denzelfden geest ademen ook de verzen in R i n c l u s 927:

Nemmer en werde mi verweten Mijn vader, ic laet elken weten;
Beter waric een goet herde Dan quaet van hoger aert gespleten.

Zie ook hoe Aristoteles zijnen jeugdigen leerling vermaant in M a e r l a n t s Alex. I, 543—564.

873 V e t e r. V e r s u s P r o v e r b. leonini (Neander 293):

Non sit neglecta servi sententia recta.

L k s p. III, 3, 1185:

Cracht noch wijsheit van Enen onghedeghenen man
En suldi versmaden niet; Want men daghelike siet
Die cleine sulc van zinnen, Datsi die grote dicke verwinnen.

877 Caecilius Statius Fragm. 266, (ap. Cicer. Tusc. III, 23, 55):

Saepe est etiam sub palliolo sordido sapientia.

Plautus Captivi 1, 2, 62:

Ut saepe summa ingenia in occulto latent!

881 Veter. Versus Proverb. leonini (Neander 287):

In vestimentis non est sapientia mentis.

Buchler 332:

Esto memor, dilecte puer, tegumenta superba
Virtuti nullum conciliare decus.

884 Seneca Ep. 59, 18: Quod non dedit Fortuna, non eripit. Versus proverbiales:

Qui nil pauper habet, nihil est quod perdere possit.
Qui nihil aeris habet, nihil aeris perdidit unquam.

891 Juvenalis X, 22: Cantabit vacuus coram latrone viator. *welke woorden* Maerlant Sp. Hist. I, VIII, 77, 43 *aldus vertaalt:*

Die niet en heuet mach openbare Singen vorden mordenare.

Seneca Epist. 14, 9: Nudum latro transmittit; etiam in obsessa via pauperi pax est.

Liber de contemptu mundi:

Hunc timor exagitat, quem gaza superflua ditat,
Sed nihil hic dubitat, qui cuncta superflua vitat:
Vivit securus: paupertas est sibi murus.

Die Rose 5081:

Want sekerleker mach een ribaut,
Waer hi wilt, gaen ende keren Allene vor die mordeneren,
Ende vore hem dansen ende singen
Sonder sorge teneger stont, Dan die gene die dragen bont.

Wapene Martijn I, 774:

Aermoede prijstmen menichfout, Men seghet: Soe es seker ende bout
Vor rovers sonder hoede.

902 Die ghedoghet, hi verwint. *Het is een algemeen bekende spreuk:* Vincit qui patitur, *waarvan ik den eersten zegsman nog niet heb kunnen ontdekken. Wel wordt als zoodanig* Cato *genoemd in de* Diet. Doctr. III, 1107:

Men hoert Catoene ghewaghen Wiltu verwinnen, lere verdraghen,

doch in diens Disticha *vindt men die woorden niet; alleen dit wat eenigszins, maar niet genoegzaam daarvoor past* I, 38:

Quem superare potes, interdum vince ferendo:
Maxima enim morum est semper patientia virtus.

Uit later tijd wordt van eenen Anonymus *dit distichon opgegeven door*
Buchler 242:

Nobile vincendi genus est patientia: vincit
Qui patitur; si vis vincere, disce pati.

903 Veter. Versus Prov. leonini (Neander 279):

Est misero peius derisio quam dolor eius.

Buchler 279:

Rideri saevae medio sub pondere sortis
Non minus afflictos quam dolor ipse gravat.

Lksp. III, 3, 957:

Met hem die in armoede leeft Ende ongheval ende ranspoet heeft
En seldi spot maken no sceren; Want dat soude hen meer deren
Ende quetsen in horen moet Dan al hoer ranspoet.

907 Jesus Sirach XXXVII, 32: Noli avidus esse in omui epulatione, et non te effundas super omnem escam: in multis enim escis erit infirmitas, et aviditas appropinquabit usque ad choleram.
Liber de contemptu mundi:

Scitur in omne latus nocivus cibus immoderatus:
Et nimius potus Veneris solet edere motus.

waar voor nocivus *zal moeten staan* nocuus, *en wellicht* Fertur *voor* Scitur.

Fabri de Werdea 519:

Qui bibit et comedit plus quam sibi congruit, idem
Se gravat et corpus debilitare solet.

Lksp. III, 24, 19:

Want over aet ende over dranc Maect den lichame ziec ende cranc.

Diet. Doctr. III, 1041:

Spise te uele ghenomen Doet dicke wile siecheit comen.

Diet. Doctr. III, 1067:

Maer ouertollech ate ende dranc Maect sin ende lichame cranc,
Ende bedeerft die ziele mede; Dits van rechte hare zede.

Spieg. d. Jong. 469:

So wie hier zijn lichaem quelt Met spijse of dranck bouen maten,
Die doot die volcht hem met ghewelt, Gheen medecijn en mach hem [baten.

909 Facetus 36:

Si secretarum seriem vis noscere rerum,
Ebrius, insipiens, pueri dicunt tibi verum.

Buchler 288:

Si secreta voles serie cognoscere vera,
Potores, pueros, stultiloquosque roga.

vel: Ebrius et fatuus (pueri iungantur iisdem)
Indicio produnt abdita saepe suo.

Buchler 289:

Nec pueris committe, nec insipientibus, omnes
Et celes bibulos, quod tacitum esse voles.
Quippe quod hi possint, veterum ut monumenta fatentur,
Usus et ipse docet, nil reticere diu.

Lksp. III, 4, 281:

Drie manieren sijn van lieden Die de waerheit gherne bedieden:
Die zot, die dronkene ende dat kint, Want dese en veinsen hem twint.

Spieg. d. Jong. 137:

Droncken lieden ende ionghe kinder Maken dicwils openbaer
Verholen dinghen, daer groten hinder Den menighen is gheuolghet naer.

Janus Anys. Sent. 602:

Hi vera dicunt: ebrii, fatui, pueri.

Erasmus Adag. I, 7, 17: *In vino veritas.* Durat et hodie vulgo proverbium: Non audiri verum, nisi a tribus hominum generibus, pueris, ebriis et insanis. *Welk adagium ik met eenige parallelle plaatsen toegelicht heb in mijnen* Erasmus bl. 183—185.

911 Prov. Salomonis XXII, 1: Melius est nomen bonum, quam divitiae multae; super argentum et aurum, gratia bona.
Public. Syr. 62: Bona opinio hominum tutior pecunia est.
„ 83: Bene audire alterum patrimonium est.
„ 217: Honestus rumor alterum est patrimonium.
Veter. Versus Prov. leonini (Neander 274):

Dulcius est aere pretiosum nomen habere.

Vetus dictum: Honesta fama praeterit pecuniam.
Diet. Doctr. III, 1235:

Goet name es beter menechfout Dan siluer, stene of gout.

Tunnicius Monost. 435:

Eer geit bouen al golt vnd edel steyn.
Fulvum praestat honor gemmas et Caesaris aurum.

912 Floretus 92:

Vir bone, semper ama quod sit tibi splendida fama:
Nomen habere bonum fertur domini fore donum:
Quis habens vitam non debet spernere famam.

Het metrum *vordert in den laatsten regel te lezen:* Quisquis.

914 Fabri de Werdea 151:

Crudelis dicar, propriam si negligo famam:
Nil melius fama creditur esse bona.

917 Jesus Sirach XLI, 15: Curam habe de bono nomine.
Cato Brev. Sent. 42: Existimationem retine.

A b a e l a r d u s ad Astralab. f. de Moribus 79:

Detrimenta tuae caveas super omnia famae,
Ut multis possis et tibi proficere.

B l o c c i u s Praecepta formand. pueror. morib. perut. 13:

De fama sit cura bona tibi magna, fragranti
Unguento haec praestat divitiisque Midae.

S p i e g. d. J o n g. 77:

Tot gheenen tijden, wat v gheschiet, En wilt v eere niet ouer gheuen.

920 P u b l i l. S y r u s 168:

Fortunam citius reperias, quam retineas.

waarbij E r a s m u s *aanteekent:* Difficillimum est retinere fortunam, ne mutetur; et maior virtus est tueri parta, quam parare. *Welke laatste woorden ontleend zijn aan* Ovid. A. A. II, 13:

Non minor est virtus, quam quaerere, parta tueri.

C l a u d i a n. de laud. Stil. II, 326: Plus est servasse repertum
Quam quaesisse novum.

F a c e t u s Parisiensis 424:

Quaerere res brevis est, sed retinere labor.

D i e R o s e 7782: Want hens gene meerre doegt,
Dan dat die liede behouden connen Die dinge die si hebben gewonnen.
Willen sire bliscap af ontfaen; Want die virtut es soe gedaen,
Dat mere es, sijt seker des, Te hoedene dat gewonnen es,
Dan es dat winnen no dat bejagen.

925 *Wellicht dacht de schrijver aan de woorden van* J e r e-m i a s L, 32: Et cadet superbus et corruet, et non erit qui suscitet eum.

927 F a c e t u s Gothanus 57:

Disce vacans studio, quasi nunquam sis moriturus.
Vive vacans vicio, quasi vita cras cariturus.

V e t u s d i s t i c h o n:

Vive carens vitio, tamquam sis cras moriturus,
Intendens studio quasi vita non cariturus.

B e b e l 243: Laborandum est, et rebus necessariis studendum citra pravitatem, ut vivendum sit perpetuo: vivendum autem, tamquam cras moriaris. *Alwaar meer plaatsen door mij zijn vermeld* bl. 341.

B u c h l e r 352:

Tamquam perpetuo victurus, adito laborem,
Et vitam, veluti cras moriturus, age.

A g r i c o l a Sprichw. 98 (*Ausl.*):

Du solt mit erbeyt nach gute streben, Gleich als woltestu hie ewig leben;
Vnd doch stehen ynn steten sorgen, Als soltest du sterben heut vnd [morgen.

Diet. Doctr. I, 130:

Men sal leuen ende daer omme sorghen, Als of men steruen soude morghen,
Ende oec leren ernstelike Als te leuene euwelike.

930 Cicero de Senect. 20, 74: Moriendum certe est, et id incertum, an eo ipso die.

Pseudo-Augustin. de Spiritu et anima c. 31: Nihil enim morte certius, et nihil hora mortis incertius.

Floretus 29:

Scis quod obibis, homo, nescis ubi, quomodo, quando.

Fabri de Werdea 629:

Mors est certa tamen, nil est incertius ipsa
Hora mortis, et hanc noscere nemo potest.

Buchler 207 sq.:

Morte nihil certum mage, nil incertius hora.

vel: Mors certa est, incerta dies, hora agnita nulli.

vel: Mors te certa manet, sed, qua ventura sit hora,
Incertum, vel quae sit tibi eunda via.

931 *Het onzuivere rijm* twint – brinct *kan licht geduld worden, evenals vroeger v.* 635 drinct – twint.

933 Liber Sapientiae VI, 7 sq.: Exiguo conceditur misericordia: potentes autem potenter tormenta patientur. Fortioribus fortior instat cruciatio.

Auctor ad Herennium IV, 47, 60: Si quis in excelso loco et in magnis ac locupletibus copiis collocatus fortunae muneribus et naturae commodis omnibus abundabit; si virtutis et artium, quae virtutis magistrae sunt, egebit; quo magis ceteris rebus erit copiosus et illustris et exspectatus, eo vehementius derisus et contemptus ex omni conventu bonorum eiicietur.

Caesar ap. Sallust. Catil. c. 51, § 13: In maxima fortuna minima licentia est.

Juvenalis VIII, 140:

Omne animi vitium tanto conspectius in se
Crimen habet, quanto maior, qui peccat, habetur.

welke woorden Maerlant *voor den geest zweefden, toen hij schreef* Sp. Hist. I, VIII, 77, 37:

Alle mesdaet, so meerre persone Daer an slaet, so meer onscone.

Vollediger en meer woordelijk schreef daarvoor
Brant Narrensch. 21, 25:

Eyn yedes laster das geschieht So vil schynbarer man das sieht,
So vil als der wurt höher geacht Der sollichs laster hat volbracht.

937 Beda Prov. liber p. 301: Tanto peiora sunt vitia, quanto magis virtutum specie celantur.

Diet. Doctr. II, 3341:

Ende die clerke, die niet en wercken Na dat si int dscrijfture merken,
Mesdoen meer, des sijt vroet, Dan die leeke mensche doet.

Minnen Loep I, 3129:

Want soe een mensche beter sij, Soe hem bet betaemt daer bij
Dat hi reckelic sij ende edel. Doet hi loesheit als een snedel,
So is hi so veel meer gheschant Als hi hogher is becant.

Boec v. d. Wraken I, 889:

Want God, voer waer ghesproken, Laet gheen dinc onghewroken,
Ende so hogher es die man Soet God starker wreken can.

Niwe Doctrin. 1050:

Ende moniken of papen doen hier an (nl. adulterium)
Dobbel sonde, als sijt hantieren... Hieromme eest meer van hen mesdaen
Dan van andren leeken lieden; Want si souden 't ons verbieden
Ende goede exempel gheven.

945 Die Rose 2043:

Sijt hovesch mede, dat radic wale, Ende hebt altoes gereet u tale
Beide ten riken ende ten gematen.

Spieg. d. Jong. 297:

Ghi en sult niemant sijn te goet Reden te gheuen van datmen v vraecht;
Sijt milt van woorden ende geeft antwoort soet, So hebdi prijs ende danck
[beiaecht.

949 Buchler 249:

Oderunt peccare mali formidine poenae.

Waarschijnlijk is dit vers reeds in vroeger eeuw gemaakt.

953 Horat. Epist. I, 16, 52:

Oderunt peccare boni virtutis amore.

955 *Dezelfde gedachte vindt men bij den nog steeds onbekenden zegsman in de* Mnl. Rijmspr. II, 9:

Lisemuschs seit al oppenbaer: Al waert dat sonde geen sonde en waer,
Ende God geen sonde en wrake, Ende niemant quaet van sonden en sprake,
Nochtan soude men scuwen sonde, Want si comt ute soe quaden gronde.

welke woorden gedeeltelijk vertaald zijn uit Freidanks Bescheidenheit 40, 5—8.

956 ghene lieden die leuen, *d. i.* niemand ter wereld, geen levend schepsel. *Eene dergelijke omschrijving bevatten de op bl.* 114 *aangehaalde woorden uit* Floretus: Quisquis habens vitam.

965 Sine dadent, *d. i.* tenzij zij het doen, *of* als zij het niet doen. *Doch waarschijnlijk zijn de twee laatste regels geïnterpoleerd, zooals wel meer gebleken is bij vier gelijkelijk rijmende regels.*

967 Ovidius ex Pont. I, 5, 5:

Cernis, ut ignavum corrumpant otia corpus.

Cato Dist. III, 5:

Segnitiem fugito, quae vitae ignavia fertur;
Nam cum animus languet, consumit inertia corpus.

Floretus 15:

Otia devita, si vis bona sit tibi vita;
Otia qui sequitur, sine crimine vix reperitur.

Lksp. III, 3, 167:

Ghine sult u niet ledich maken, Maer onledich in goeden zaken
Suldi wesen vrooch ende spade, So werci bi Cathoens rade;
Want ledicheit, sijts ghewes, Van alre quaetheit voetsel es.

Facetus Parisiensis 23:

Ocia nullus amet nisi sint coniuncta labori;
Nam nimia requie mortificatur homo.

Tunnicius Carm. eleg. de honesta vita 199:

Otia fac spernas, summum qui poscis honorem,
Sed modicus gratus sit labor usque tibi.

968 *Voor* beulet, *zoo als het Hs. heeft, wil* Kausler, *door inschuiving der* c, *gelezen hebben* beulect, *dat volkomen voldoet, ofschoon men ook wel, door inschuiving eener* u, *zou kunnen lezen* beuulet, *zooals* 958 *gesproken wordt van* die vuulheit vanden sonden. — *Het Auden. Hs. heeft* beuellen *d. i.* belemmeren, tegenwerken. *Zie Mnl. Wdb.* I, 1184, 3).

973 Jesus Sirach XXXIII, 29: Multam enim malitiam docuit otiositas.

Columella R. R. XI, 1, 26: Verum est M. Catonis oraculum: Nihil agendo homines male agere discunt.

Buchler 235:

Otia materiam vitiis causasque ministrant,
Et multis grandi saepe fuere malo.

Fabri de Werdea 893:

Otia, crede, solent vitiis conducere multis:
Hinc operi semper deditus esse velis.

Maerlant Alex. VI, 53:

Want neghene dinc en doet So verkeren des menschen moet
Ende begheren onsuverhede, Alse dronkenscap ende ledechede.

980 Facetus 92:

Qui plus expendit quam rerum summa rependit,
Non ammiretur, si paupertate gravetur.

Floretus 93:

Qui nimis expendit, alienum postea prendit.

B u c h l e r 103 sq.:

Quaerere, lucrarive nihil, consumere multum,
Vicatim faciunt post rogitare cibum.

vel: Si, cui sunt nulli reditus, expendere large
Res velit usque suas, illico pauper erit.

Zie ook de beide strophen onder den naam van T h o b i a s *en* T r e c h t *boven medegedeeld op bl.* 48.

983 C i c e r o de Off. II, 15, 54: Cum egere coeperint, alienis bonis manus inferre coguntur.

C a t o Distich. III, 21:

Qui sua consumunt, cum deest, aliena sequuntur.

F l o r e t u s 79:

Qui sua consumit, eget et post undique sumit.

F e c u n d a R a t i s I, 57:

Qui frustra sua consumunt, aliena catillant.

985—988 *De zin van deze verzen is:* „Eene kwistige hand en onwillig arbeiden (n o d e d o e n p i n e) is een voorteeken van naderende armoede; maar vlijtige arbeid (d i e v e l e p ij n t) en doorgaande spaarzaamheid is een voorteeken van toekomstigen rijkdom (d a t h i v e l e g a e r t). *Vermoedelijk vertaalde onze dichter de oude door* B u c h l e r 239 *opgegeven* Versus leonini, *ofschoon die in omgekeerde volgorde staan:*

Parca manus, labor assiduus, designat habere;
Larga manus, labor insolitus, desistit habere,

welke door B u c h l e r l. c. *in deze Disticha zijn overgebracht:*

Ingentes modico parcus componit acervos
Tempore, continui mole laboris, opum.
Prodigus, et quisquis consumit multa, lucratur
Pauca, nihilve, brevi decoquit hoc quod habet.

In het Auden. Fragm. *heeft de afschrijver v.* 285—288 *een geheel anderen zin geleverd.*

989 T o b i a s IV, 19: Consilium semper a sapiente perquire.
F l o r e t u s 62: Consule maiores, prudentes et seniores.
F a c e t u s Parisiensis 129:

Ad loca prudentum tendat vestigia sepe
Et notet attente que recitantur ibi.

W a l e w e i n 6965: Eens vroetmans raet es dicke goet.
F a b r i d e W e r d e a 489:

Rebus in ignotis debemus consulere illos,
Qui res noverunt cognitione mera.

„ 569: Omnibus in factis auctores consule certos,
Est quia multa salus, multa ubi consilia.

992 *De lezing van het* Comb. Hs. Ende si di wisen *is onverstaanbaar, tenzij men schrijve* Ende sie die wisen *d. i.* let op de verstandigen (die vroede lieden) en volg hun voorbeeld. *Liever heb ik het woordje* wat *ingelascht, dat mij meer beviel dan* hoe, *zooals in 't* Auden. Fragm. *staat.*

997 Die fel es ende oec vroet mede, Dien ontsie. *Indien deze lezing niet bedorven is, dan zal* vroet *hier in eene ongunstige beteekenis moeten genomen worden, zoodat de zin is:* Wacht u voor dengenen die boos is en tevens slim om u kwaad te doen. *Doch liever zou ik uit het* Auden. Fragm. *de lezing* wret *d. i.* wreed, *willen aannemen, zonder afgeschrikt te worden door de gedachte aan* tautologie. — *Of zou men hier wellicht moeten lezen* vrec, *als eene tegenstelling van het voorafgaande* goedertiere?

999 Diet. Doctr. I, 911:

Men seit dat, ende dat es waer,
Dat alle lof, voer waer geseit, Inden ende altoes leit.

Edele Parabelen ende leren (Vaderl. Mus. II, 177) 33:

Men sal van gheenre daet beroemen Vore dende dbeghen mach doemen.

Colm 20, 1:

Ich spriche ez nâch den wîsen, Man sol kein dinc niht prîsen.
Biz man besiht wie ez ein ende welle geben.

Fabri de Werdea 15:

Ens aliquod mundi nunquam laudabis ab ortu,
Sed finis nomen laudis habere solet.

„ 327: Quodlibet ens mundi sapiens a fine vocabit;
Res a principio nemo vocare velit.

„ 919: Quodlibet ens a fine suo debet vocitari,
Rem quia principium notificare nequit.

1001 Jesus Sirach XI, 30: Ante mortem ne laudes hominem quemquam.

Ovidius Metam. III, 135:

. . . . Scilicet ultima semper
Exspectanda dies homini, dicique beatus
Ante obitum nemo supremaque funera debet.

Juvenalis X, 273:

Festino ad nostros, et regem transeo Ponti,
Et Croesum, quem vox iusti facunda Solonis
Respicere ad longae iussit spatia ultima vitae.

Erasmus Adag. I, 3, 37: Finem vitae specta. Quin hodieque passim omnibus est in ore: Ab exitu rem spectandam esse. *Zie mijnen* Erasmus bl. 140 *e. v.*

1003 *De onbestendigheid der Fortuin werd bij de klassieke schrijvers op tweeërlei wijze voorgesteld, t. w. òf door een wente-*

lenden bol, waarop men moet balanceeren, òf door een draaiend rad, waarop de menschen beurtelings opgeheven en neergeworpen worden. Zie Jacobs Animadv. in Callistr. p. 701. *Van beide voorstellingen zijn sporen in de geschriften der Middeleeuwen, doch wel het meest die van het draaiende rad; zooals hier. — Uitvoerig wordt daarover uitgeweid in* Flor. en Blanc. 3168—3196 *en in die* Rose v. 3977, *waar het van de* wilder Aventure *heet:*

Die dicke werc menich wonder; Si werp tfolc boven ende onder,
Si maecse blide ende mat; Want dAvonture keert een rat,
Ende die gone, diere set boven, Mach wel davonture loven,
Op dat hire bleve emmermeer; Maer si brinct te saen den keer,
Diene werp van boven neder Ende den ondersten verheft weder.

Zie verder Wackernagel, das Glücksrad und die Kugel des Glüks. (Haupt, Zeitschr. f. d. Alterth. VI, 134 *e. v.*)

1005 Maerlant Alex. VIII, 1031:

En mercstu niet int herte dine
Hoemen daventure bescrivet Met enen rade, daer soe drivet
Dien enen up, dien anderen neder?

1007 Floretus 75:

Optima res modus est, nam semper ad omnia prodest.

Lksp. III, 3, 505: Mate is goet tallen spele.

Diet. Doctr. II, 3056. *en* III, 1656: Mate es goet tallen spele.

„ III, 1071: En es gheene meerre bate Dan middelheit ende mate.

Ferguut 4531: Van alle spelen is goet die mate.

Prov. Comm. 469: Mate is goet tot allen dinghen.

Fertur: in omne quod est mensuram ponere prodest.

waarvoor in de Carmina Burana p. 169 *gelezen wordt:* Semper ad omne *cet; doch* fertur *is zooveel als* dicitur *met de beteekenis van* proverbium est.

Bebel 292: Mensura omnium rerum optima.

alwaar een aantal gelijkluidende plaatsen door mij zijn opgegeven bl. 83 *en* 379, *evenals vroeger in mijnen* Erasmus bl. 92—95.

1009 August. Sceepk. (Ovl. Ged. III, 108) 218:

Wie hem met gheven maect soe bloet
Dat beide sijn hande ydel bliven, Men mach hem wel vor ghec bescriven.

1013 Buchler 103:

Si tua des opportune, teneasque, frueris,
Dum frueris vita, conditione pari.

Mnl. Rijmspr. I, 16:

Soe wye can houden ende gheven Te recht mach hi mit eren leven.

August. Sceepk. 226: Wie met eren wilt voert gaen,
Hi moet houden ende gheven, Sal hi redeliken leven.

1016 Floretus 79:

Prodigus est dando nimium, cupidus retinendo:
Largus dans danda, parcus retinens retinenda.

Mnl. Rijmspr. I, 24:

Een vreckman niet en vonde Goet, ende hijt wegh gheven konde.

1019 Ecclesiastes V, 9: Avarus non implebitur pecunia.
Horatius Ep. I, 2, 56: Semper avarus eget.
Seneca Consol. ad Helv. X, 11: Cupiditati nihil est satis.
Seneca Epist. 94, 43: Avarus animus nullo satiatur lucro.
Juvenalis XIV, 139:

Crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crevit.

Publil. Syr. 627;

Tam deest avaro quod habet, quam quod non habet.

1020 *Deze woorden herinneren aan hetgeen over eenen rijken schipbreukeling gezegd wordt door* Juvenalis XIV, 298:

— Cuius votis modo non suffecerat aurum,
Quod Tagus et rutila volvit Pactolus arena.

1024 *Terecht heeft reeds* Kausler (Denkm. III, 344) *opgemerkt dat* ypocrijt, *wat het* Comb. Hs. *heeft, foutief is, en dat* verdropijt, *zooals in het* Auden. Fragm. *staat, wel iets beter, maar toch niet volkomen richtig is. Hij sloeg daarom voor — en ik heb niet getwijfeld dit als de eenig juiste lezing over te nemen — te schrijven* ydropyc, *hetgeen niet slechts door het rijm geëischt wordt, maar ook overeenkomt met de bedoeling des dichters. Immers was de vergelijking van den gierigaard, die, hoe meer hij bezit, zooveel te meer naar rijkdom haakt, met den waterzuchtige* (hydropicus), *die, hoe meer hij drinkt, zooveel te meer door dorst gekweld wordt, een zeer geliefkoosd denkbeeld bij de dichters der Middeleeuwen. Hun was daarin voorgegaan door* Ovidius; *doch vroeger reeds door* Horatius Carm. II, 2, 13:

Crescit indulgens sibi dirus hydrops,
Nec sitim pellit, nisi causa morbi
Fugerit venis et aquosus albo
Corpore languor.

Ovidius Fast. I, 211 sq.:

Creverunt et opes et opum furiosa cupido,
Et, quum possideant plurima, plura volunt...
Sic, quibus intumuit suffusa venter ab unda,
Quo plus sunt potae, plus sitiuntur aquae.

1025 Cassiodorus de charitate Dei c. 5: Hydropici more, qui plus bibendo plus sitit, pecuniae cupiditas ex multiplicatione grandescit.

Auctor libri q. d. Pamphilus in Epilogo:

Dum bibit hydropicus, magis et sitit et cupit undam,
Sic magis exardet semper avaritia.

Jacobus Beneventanus c. 11:

Hydropico similis nunquam satiatur avarus.

Auctor libri qui incipit Astrolabi:

Hydropico similis nemo nisi dives avarus.

Auctor libri de Moribus medicorum c. 21:

Hydropico similis omnis avarus adest.

De laatstgenoemde plaatsen vond ik aldus opgegeven bij Hieremias Compend. Moral. notabil. p. 95[a], *doch de regel uit* „Astrolabi" (*waardoor hij anders den brief van* Petr. Abaelardus ad Astralabium filium *aanduidt*) *is niet in mijn Apographum aanwezig.*

Lksp. I, 28, 39:

Also en mach, verstaet wel dat,
Die vrecke man rike Niet comen in hemelrike
Ende also die twater laedt, Drinckens niet en wort versaet
Ende so die des waters vol si So sijn dorst meer wast daer bi
Also is die ghiereghe.

Lksp. III, 4, 397:

Soe meer wast die rijcheit, Soe meer wast die ghierecheit:
Dats alse die dwater laedt, Drancs niene werdt versaedt;
Want soe hi swaters meer in heeft, Soe die dorst meer an hem cleeft.

1028 Hen vergaet hem *d. i.* „Het (de kwaal) gaat niet over, verlaat hem niet." *De afschrijver van het* Auden. Hs. *schijnt dit niet verstaan te hebben en gaf daarvoor ter verduidelijking:* Dorst ne vergaet hem. — *Met minder verandering had kunnen geschreven worden:* Hine versaet hem.

1029 Freidank 41, 18:

Die giregen und die rîchen Sol man dem mere gelîchen:
Swie vil zem mere wazzers gê, Ez hete doch gerne wazzers mê.
Diu wazzersuht und daz mer Hânt für durst keine wer.

Versus proverb. leoninus:

Orco sive mari mens aequiparatur avari.

1030 Ecclesiastes I, 7: Omnia flumina intrant in mare, et mare non redundat.

1032 *Van den gierigaard wordt in 't* Comb. Hs. *gezegd:*

Ende cume dat hi eten sat.

Daarvoor oppert Dr. Beets (Proefschr. bl. 113) *te lezen:*

Ende cume laet hi eten sat,

dat zou dan zijn: hij gunt anderen, zijnen huisgenooten nauwelijks voldoende spijs. *Mij kwam het beter voor te schrijven:*

Ende cume dat hi e t e t sat,

d. i. dat hij zich zelven het noodige onthoudt, en zich denkelijk te meer verheugt hoe meer hij van zijn maal heeft uitgespaard. *En zoo wordt de gierigaard geteekend door*

Palingenius Zodiacus Vitae II, 92:

(Avarus) Si forte epulis accumbit, iniquae
Morsus avaritiae stimulat, vix ulla palato
Esca placet, properatque ingratas linquere mensas:
Abstrahit inde illum exigui spes dira lucelli.

Lksp. III, 21, 21:

Donsalichste dinc die leeft, Dats hi die ghenoech heeft
Ende niet en toont dathi daer ave Sinen lichame ghenoech gave,
Maer jammerlijc dat verspaert Teens anders behoef, diet vertaert.

Minnen Loep III, 110:

Het sijn rechte ghieren van aerde,
Goet te gaderen tallen tijden Ende hongher groot daer om te lijden.

1037 Jesus Sirach XIV, 4: Qui acervat ex animo suo iniuste, aliis congregat, et in bonis illius alius luxuriabitur.

Horatius Carm. II, 3, 19:

.... Exstructis in altum Divitiis potietur haeres.

Lksp. III, 23, 215:

Die ghene ooc dien ghi laten selt U lant, u huse, u renten, u geldt,
Sullen blidelic daer mede leven Ende luttel voor uwe ziele gheven.

Facetus Parisiensis 501:

Cui sua non prosunt, aliis conservat habenda,
Heres post mortem perdet amore suo.

1043 Ennius Annal. VII, 59 (ap. Macrob. Saturn. VI, 1, 62):

Fortibus est fortuna viris data.

Terent. Phorm. I, 4, 26: Forteis fortuna adiuvat.
Cicero Tusc. II, 4, 11: Fortes fortuna adiuvat, ut est in vetere proverbio.
Vergil. Aen. X, 284: Audentes Fortuna iuvat.
Ovid. A. A. I, 608: Audentem Forsque Venusque iuvant.
Livius VIII, 29, 5: Eventus docuit fortes fortunam iuvare.
Fabri de Werdea 362:

Quemlibet audentem fallax Fortuna iuvabit,
Quamvis instabili volvitur ipsa rota.

„ 485: Audentes Fortuna iuvat, ridetque timentes;
Hinc age, quicquid agas, absque timore, precor.

Reinaert II, 4286 :

Den coenen helpt die aventure.

De eerste zegsman van deze later zoo algemeene spreuk zou Simonides *geweest zijn, de Grieksche lierdichter van Ceos, indien men althans de aanduiding volgt van*

Claudianus Epist. IV, 9:

Fors iuvat audentes, Cei sententia vatis.

doch de Grieksche woorden zijn niet meer voorhanden; onder de fragmenten van Simonides *in de* Poetae Lyrici Graeci van Th. Bergk *wordt dus bij gemis van het Grieksch, p.* 804, *n.* 227 *alleen het vers van* Claudianus *opgegeven.*

1051 Carmin. Proverb. Loci Communes 19:

Infelix, qui multa sapit, nescitque docere:
Infelix, qui pauca sapit, spernitque doceri:
Infelix, cuius prodest sapientia nulli.

Voor den laatsten regel vindt men elders:

Infelix, qui, recta docens, operatur inique.

Buchler 85:

Turpe quidem bona scire, rudes nec posse docere;
Turpius at multo est discere nolle rudem.

1059 Cato Dist. I, 30:

Quae culpare soles, ea tu ne feceris ipse:
Turpe est doctori, cum culpa redarguit ipsum.

Lksp. III, 15, 230:

Hets den lerare leellijc zere,
Dathi selve niet en hanteert Doghet, die hi enen andren leert,
Alse Cathoen, die wise man, In sinen boec wel spreken can.

Die Rose 4940:

Ende die meestre van divinen mede,
Die predeken gaen van stede te stede, Om ere te hebbene ende rijchede,
Ende om vordeel van den heren, So gaen si den volke leren
Ende seggen wel goede predecaden, Die hem selven cleine staen te staeden.

1065 Kausler (Denkm. III, 345) *wenschte hier te lezen* bedaechthede *en* bedaecht; *wellicht omdat hij in* bedecthede *en* bedect *slechts de beteekenis zag van* verborgenheid *en* geheimzinnig. *Doch deze verandering is volstrekt onnoodig, dewijl die woorden evenzeer* bedachtzaamheid *en* omzichtig *beteekenen. Zie* Mnl. Wdb. I, 620.

1066 In allen dinghen, daer mense spoet. *De beteekenis der laatste woorden is:* „indien men ze wil doen slagen of gelukken." *De lezing van het* Auden. Fragm. daer mense

d o e t *zou niet meer dan een stoplap geven, en wordt door* K a u s l e r *terecht* „zu bedeutungslos" *genoemd; terwijl hij meent dat natuurlijker zou zijn te schrijven:* g h e e f t s o e s p o e t.

1068 B u c h l e r 250:

Res mala peccatum, duplo iactantia maius
Efficit hoc; potius poenituisse decet.

R h y t h m u s V u l g a r i s:

Dupliciter peccat qui se de crimine iactat.

P a r a b e l e n e. w i s e l e r e n (Vaderl. Mus. II, 195) 534:

Augustijn seit:
Die hem beroemt als hi doet quaet, Valt in dobbel mesdaet.

L k s p. III, 4, 437:

Ghi en selt in ghenen stonden Beroemen u van uwen sonden.

H u s e m a n n Spruchsamml. 12:

Dat ys vorwar een vnwysz man, De syne schande nicht verschwygen kan.

A l b e r t. S t a d e n s i s Troilus II, 212:

Dedecus est propria prodere saepe probra.

waar voor saepe *te lezen is* voce.

1071 L i b e r d e M o r i b u s 35: Hoc habet omnis adfectus, ut in quod ipse insanit, in idem etiam ceteros putet furere.

V e t e r. V e r s u s P r o v e r b. l e o n i n i (Neander 266):

Autumat hoc in me quod novit perfidus in se.

G a l t e r. Alex. II, 236:

Qui notat innocuum sceleris, qui proditionis
Arguit insontem, merito non creditur insons.

welke woorden aldus vertaald worden door
M a e r l a n t Alex. II, 569:

Want wie so gherne quaetheit doet, Hi waent dat nieman en si goet.

1075 D i e t s c e C a t o e n 299:

Lieve sone, oec wachti dies, Dattu biddens niet en plies;
Ic segdi, hoet int lant nu steet: Die vele biddet hi es leet.

Dewijl voor deze verzen geen meer voldoende plaats in de Latijnsche Disticha *kan worden aangewezen, vermoedt* B e e t s (Proefschr. bl. 70) *niet ten onrechte dat zij eene door den Vertaler gemaakte uitbreiding zijn van* Dist. III, 21:

Qui sua consumunt, cum deest, aliena sequuntur.

1076 O n g h e m i n t i n s i n e n a e r t *d. i.* de bedelaar is in zijn land niet bemind, niet gezien, veracht. *Aan de lezing* o n g h e m i n t, *die in 't* Auden. Hs. 373 *staat en in het* Fragm. bij

Matthaeus 22 *bevestigd wordt, aarzelt* Kausler — *mijns bedunkens, zeer ten onrechte — de voorkeur te geven boven de door hem gemaakte verandering* ghemindert.

1083 Lksp. III, 20, 41:

In een boec hebbic ghelesen: Hine sal niet eens anders wesen,
Die sijn selfs wel wesen mach.

Waarschijnlijk wordt hier bedoeld de Latijnsche pentameter, welks vervaardiger mij echter onbekend is:

Alterius non fit (*aliis* sit), qui suus esse potest.

Men vindt die woorden gebezigd in Facetus Gothanus D. 16 (Fab. Aesop. XXI[b] 21); *voorts ook in den* Troilus *van* Albertus Stadensis V, 932; *later nog bij* Owenus Epigr. ad Henricum principem I, 13, *en in het straks aan te halen distichon van* Buchler.

1085 Veter. Vers. Proverb. leonini (Neander 293):

Non bene pro toto (*aliis* fulvo) libertas venditur auro.

Buchler 164:

Optima libertas nulli vendatur ob aurum,
Nec sit is alterius, qui suus esse potest.

1092 Valer. Max. IV, 4, 1: Omnia nimirum habet, qui nihil concupiscit.

Seneca Ep. XIV, 17: Is maxime divitiis fruitur, qui minime divitiis indiget.

1093 Ovidius Amor. I, 8, 62:

Crede mihi, res est ingeniosa, dare.

Vetus distichon:

Est dare res sancta, res nobilis et veneranda,
Res nimis ingenua, nec ab hoc minus ingeniosa.

Aliud distichon vetus:

Est dare laetitiae vox, verbum nobile, verbum
Mellifluum, dantis gloria, dantis honor.

Die Rose 7754: Geven maect den gevre goet man:
Geven prijst den gevre sere Ende den nemere doet onnere.

1095 Poeta Nescio Quis:

Nonnunquam fuge, quod dabitur: susceptio doni
Arbitrii vendit liberioris opes.
Venditur arbitrium, dum vivitur ex alieno
Sumptu: pane tuo vescere, liber eris.

Publil. Syrus 48: Beneficium accipere libertatem est vendere.

1097 Buchler 215:

Ecquis amore suo possit complectier illum,
Munera qui gaudet prendere, nulla dare.

Buchler 217:

Vel tu redde vices, vel desine cuncta rogare:
Dedecus est semper sumere nilque dare.

vel: Quisquis habere studes, iterum dare dona libenter
Te decet, aut nunquam verus amicus eris.

1099 Diet. Doctr. II, 2323:

En es altoes niet tijt Van ghevene, des seker sijt,
Noch van nemene daertoe mede.

Diet. Doctr. III, 1193:

Altoes nemen ende gheuen niet Es grote scande, waer mens pliet.

1101 Cicero ad Att. VIII, 3, 6: Est necesse servire tempori et non amittere tempus, cum sit datum.
Plin. H. N. XVIII, 6, 44: Suo quaeque tempore facienda.
Seneca Medea 175: Tempori aptari decet.

1103 Diet. Doctr. II, 207:

Nemen ende weder gheven Doet vriende tsamen vaste cleven.

Prov. Comm. 366:

Gheuen ende wedergheuen helt die vrientschap te samen.
Alternando boni nos munere sumus amici.

Tunnicius Monost. 525:

Geven unde wedder geven helt die vruntschap.
Servat amicitiam gratum cum foedere munus.

Bebel 486: Muneribus et remuneratione consolidatur amicitia.

1105 Vet. Versus Proverb. leonini (Neander 312):

Spernens omne datum non se facit esse ligatum.

Prov. Comm. 305:

Die niet nemen en wil en darf niet gheuen.
Nolens accipere, nil solet ille dare.

Tunnicius Monost. 458:

Die nicht entfenckt, die darff nicht wydder gheven.
Qui nihil accepit, non restituisse coactus.

Buchler 164:

Sorte sua quicunque fruens aliena recusat,
Non erit ullius subditus ille iugo.

1107 Ghef willike, ne maect niet lanc, *d. i.* maak het niet lang, geef spoedig, praat er verder niet over. *Zoo*
Rein. 2933: Wat holpt, dat ict u maecte lanc?
Lanc. II, 22577: Wat hulpet dat ict lanc makede?
Walewein 1140: Wat holpe dat ic langhe tale maecte?

Auson. Epigr. 82:

Gratia, quae tarda est, ingrata est; gratia namque
Quum fieri properat, gratia grata magis.

Publ. Syr. 235:

Inopi beneficium bis dat, qui dat celeriter.

Vet. Vers. proverb. leonini (Neand. 306):

Qui cito dat, bis dat, qui ter dat munera, nil dat.

waar natuurlijk tardat *moet gelezen worden.*

Buchler 218:

Munera sinceri sunt pectoris argumentum,
Si cito, si prompta dantur et illa manu.

Rhythmus vulgaris:

Dandi tolle moras, dando cito munus honoras.

Vetus distichon:

Denigrat meritum dantis mora, sed data raptim
Munera plus laudis plusque favoris habent.

1109 Lksp. III, 23, 8:

Dat elc man, wie hi si,
Altoos met maten gheven sal Ende ooc te tide groot ende smal,
Also den persoon betame: So is sine miltheit zonder blame.

Diet. Doctr. II, 2317:

Soe wie sijn ghifte gheuen sal, Sal tijt ende stede wachten oueral,
Ende wiet oec sien sal ende horen, Ende versien oec wel te voren
Dat den persoene betaemt, Soe es sijn gheuen ongheblaemt.

1111 Die rechtelike gheuet, hi gheuet te dancke, *d. i.* „Wie zoo geeft als het behoort, zoodat het werkelijk een geschenk is, die geeft zijne gift om niet (*gratis*), zonder dat hij eenige vergelding wacht."

Cato Dist. IV, 8:

Quod donare potes, gratis concede roganti.

Abaelard. ad Astralab. f. de Moribus 143:

Si non subvenias donec te exoret amicus,
Quae dare te credis, vendere crede magis.

1113 die om wedergheuen hopen, *d. i.* „die hopen dat een ander, de door hem begiftigde, iets zal teruggeven". *Naar den zin is dus* wedergheuen *hetzelfde als wat* 1115 wederhebben *genoemd wordt. En zoo wordt dit ww. ook gebruikt in*

Prov. Comm. 534:

Men en sal niet gheuen om weder gheuen.

Dans ut reddatur sibi, iuste decipiatur.

Tunnic. Monost. 763:

Men sal nicht geven vmme wedder geven.

Dona quis exhibeat, rursus ut munera captet?

Mich. Verinus Dist. de Moribus 118 (*overgenomen in* Oweni Dist. p. 115 n. 84:

Ille Deo similis, qui dat bene munera laetus;
Qui repetit, fructus foenoris officio est.

Klaarblijkelijk schreef Verinus *alzoo naar aanleiding van de woorden van* Seneca de Benef. III, 15, 4: Qui dat beneficia, deos imitatur; qui repetit, foeneratores.

1115 *Dezen en den volgenden regel wil* Dr. Beets (Proefschr. bl. 113) *aldus gewijzigd hebben:*

Die ghevet om weder te hebbene goet,
Hijs alse die coep oft wissel doet.

welke verplaatsing van also *tot aanduiding der vergelijking mij toeschijnt onnoodig te zijn; immers wordt dat woordje ook niet gebezigd bij dezelfde vergelijking in* 1114. *Mijns bedunkens heeft* also goet *de beteekenis van:* evenveel goed, een wederkeerig geschenk van gelijke waarde.

Beda Proverb. liber p. 298:

Qui tibi dat multum, de te quoque quaerit id ipsum.

Publil. Syrus 60:

Beneficium saepe dare, docere est reddere.

1117 *Bij de tegenwoordige lezing zou in dit vers dezelfde gedachte uitgedrukt zijn als in* 1115 *en toch aan de gelijkgestelde personen tweeërlei hoedanigheid worden toegekend. Dit kan onze Moralist niet bedoeld hebben. Mijns bedunkens onderscheidt hij in de laatste strophe* (1111—1118) *de personen, die aan anderen een geschenk geven, in twee soorten; t. w. het zijn òf dezulken die geven zonder oogmerk iets te willen terug ontvangen,* die te dancke gheuen: *òf dezulken die hopen dat de begiftigde iets zal teruggeven,* die hare ghiften vercopen. *En deze laatsten zijn van tweeërlei aard; t. w. zij bedoelen òf een geschenk van gelijke waarde terug te krijgen, en dat zijn zij* die coep of wissel doen: *òf iets van grooter waarde, en dat zijn zij* die op wouker gheuen. *Doch alsdan moet in* 1117 weder *in* meerre *veranderd worden.*

GLOSSARIUM.

Woorden die in ( ) geplaatst zijn, behooren tot de Auden. Fragm.
" " " [ ] " " " " " Haagsche Fragm.

A.

Abijt 246: b i h a r e n a b i t e, d. i. in hunne houding als of ze profeten zijn. A b ij t of h a b ij t (Fr. *habit*) beteekent in 't algemeen *een kleed*, doch in 't bijzonder een *kloosterkleed*, en overdrachtelijk het *uitwendig voorkomen*. MLoep I, 295:

Ten leste quam die vrouwe schoen Mit rijcken abijt toegemaect.

Beatr. 28:

Si plach te wesen langhen tijt Int cloester, daer si droech abijt.

Lev. v. Jezus. c. 49: Hudt u vor de ualsche profeten, die comen tu in abite van simpelheiden, mar binnen synt gripende wolue. (uit Matth. VII, 15.)

Achten 866 met den 2den nv. *zich om iets bekreunen, zich gelegen laten liggen*, vooral in ontkennenden zin, met *niet, luttel, clene*. Mnl. Wdb. I, 12. Theoph. 356:

Ende hoe luttel men nu achte sijns.

Rein. II, 4386:

Die luttel schinen mijns te achten.

Achter 772 bijwoord van tijd, *achterna, naderhand*. Hildegb. 91, 140, welke dichter daarvoor menigmaal gebruikt a c h t e r d i e n, waarvan *dien* de 3de nv. is van het onz. *dat*. Zie Mnl. Wdb. I, 18. Men zou anders licht vermoeden, dat daarbij het w. *tijt* verzwegen was, of wel *dach*, zoo als dat voorkomt in Limb. II, 148: *achter desen dach*.

Achteren 61, *achteruitzetten, benadeelen*. Theoph. 19:

Hine sal mi dit niet lachteren Noch minen name daer bi niet achteren.

Achtersprake 497 *achterklap, laster*. Franc. 4175; Mnl. Dist. Caton. I, 12:

Niemaren ende achtre spraken, Die de liede te scande maken,
Saltu scuwen ende laten.

Elders vindt men daarvoor a c h t e r t a l e. Zie Theoph. 33. Amand II, 5189:

Ne spreect van niemende gheen achtertale.

Achterwech 749. *Een achteraf gelegen en weinig begane weg.* Hiertegenover staat de algemeen betreden (g h e t o r d e n e) weg.

Aengaen 852, *in betrekking staan, tot de familie behooren.* Vad. Mus. I, 59, 40:

Die haer van maechscape gingen an.

Zie Mnl. Wdb. I, 95, 5, a.

Aert 1076: i n s i n e n a e r t, d. i. *in zijn land, in zijne landstreek.* Nat. Bl. II, 602:

Dat een kemel levet C jaer Eist dat hi in sinen aert blivet.

d. i. *in zijn geboorteland.* Walew. 10861. MLoep III, 1008. Mnl. Wdb. I, 104.

Aet 907. Zie o u e r a e t.

Afsteken (den hoet) 264, *zijn hoofddeksel afnemen, afzetten,* als bewijs van beleefdheid of eerbied. Mnl. Wdb. I, 275. Dander Martijn 46:

Doch willics mi ghenenden Ende wille afsteken minen caproen.

In dezelfde beteekenis staat elders *afstriken,* Lksp. III, 23, 180 en *afdoen* Lksp. III, 4, 101. — Ook heeft a f s t e k e n de beteekenis van *verstooten, verjagen*; zoo 814 o f g h e u i e l e s a k e d a t m e n d i n o c h d a e r a f s t a k e, d. i. al ware het ook, dat men u niet verjoeg of afzette.

(**Alle daghe** 140.) Hier een stoplap voor het rijm; doch kan beteekenen *altijd.*

Alle gader 15, *alle te zamen,* Lev. o. H. 3061:

Dit doechde hi om ons algader Onser alre euwelike vader.

Flor. en Bl. 1054:

Hi groete sire moeder ende sinen vader Ende daer na dandre alle gader.

Van gelijke beteekenis is a l t e m a l e. Walew. 7672, 9264.

Alle weghe 134, 144, *overal, bij elke gelegenheid.* 998: i n e l k e s t e d e.

Alle wile 157 *te allen tijde, aanhoudend.* 855: t a l r e s t o n t.

(**Al met alle** 333) met eene ontkenning, *volstrekt niet, in 't geheel niet.* Rijmb. 31653:

Maer sine mochten al met allen Den muur met hem niet doen vallen.

Also goet 1115, *even veel.*

Alsulc — dan 1072, *zulk, zoodanig, als.* — A l is eene versterking van s u l c, Mnl. Wdb. I, 368. — Opmerking verdient dat d a n hier gebruikt wordt voor *als, even als,* daar wel vergelijkender wijze gesproken wordt, doch zonder voorafgaanden comparatieven vorm. Rein. II, 7608:

Ende u alsulken raet gheven, Als is betaemlic uwer eren.

Ambacht 555. Dit woord had oudtijds niet slechts de tegenwoordige beteekenis van *nering, broodwinning,* 837. maar ook die van *ambt.* Zoo b.v. Lev. v. Jezus c. 2 (van Zacharias, die) sijns ambachts soude pleghen in den temple. Lksp. III, 11, 65:

Tullius sprect oec dit woert: Tot rechters ambachte behoert
Dat hi dat recht altoes voert steke.

welke woorden, eenigszins veranderd, ook voorkomen in D. Doctr. III, 715. Door beide dichters wordt denkelijk bedoeld de plaats uit de Off. II, 14, 51: *Judicis est, semper in causis verum sequi.*

Amman 163. Eig. hij die een ambt in dienst van zijn heer bekleedt, *dienaar, ambtenaar*; doch bepaaldelijk gezegd van den landsheerlijken amb-

tenaar, wien de uitoefening der rechtsmacht was toevertrouwd. HUYDEC. op Stoke III, 323. Mnl. Wdb. I, 399. Dat zoodanige ambtenaren zich menigmaal schuldig maakten aan afpersing om de inkomsten van hunne heeren en alzoo ook de hunne te vergrooten, blijkt uit D. Doctr. III, 707.

Ander 1084: E e n s a n d e r s s ij n. Eig. eenen ander toebehooren. Vd. *afhankelijk zijn van een ander.* — 1090: b i a n d e r s g o e d e l e u e n, *door een ander onderhouden worden*, uit eens anders ruif eten. — Hiertegenover staat 1087: s ij n s s e l u e s m a n s ij n, *zijn eigen meester wezen*, wat 1091 en in Lksp. III, 3, 121 gezegd wordt *een vri man sijn.* Op gelijke wijze zegt men in 't Latijn: *alterius esse* en *sui iuris esse.*

Anscijn 572, *aangezicht, gelaat*, als uitdrukking van het inwendig gevoel: e e n b l i d e a n s c ij n t o g h e n, *een vroolijk gezicht zetten.* Mnl. Wdb. op *aenscijn* I, 137, b.

Ansicht 352, 570. Van gelijke beteekenis als het voorgaande. Ferguut 3991. Stat.-Vert. van het boek Daniël I, 4: Jongelingen, schoon van aensicht.

Ap 592, *nap, beker.* Zie de Aant. bl. 95.

Arem 126, 206, 595, 805, 873, 986, *arm.* Mnl. Dist. Caton. I, 21, IV, 35. Ook a e r m 916, en a e r m o e d e 883, en e r m Vaderl. Mus. IV, 232, 39.

Argher 785, *erger, slechter.* Comparatief van den — en veel meer voorkomende dan de — positief *arch.* Mnl. Rijmspr. I, 79:

Men sal goet ende arch verstaen, Dat goede doen ende tarchste laen.

Hildegb. Gloss.

Aten 409, *haten*, waarvan de *h* is weggelaten. Zoo vindt men dit ww. ook in S. Bern. epist. (Denkm. III, 6), 131:

Cledere moy buten maten, Dat es dat dine ghebuere aten.

Ibid. 171:

Die instrumente der gokelaren Aetd God ende sijn hemelsche scaren.

Meer voorbeelden van woorden, waarin de *h* is weggevallen, zie onder letter H. Zoo ook a d d e Walew. 828, 975, 1178, a d d i c 2715, a d d i 3684.

Atent 120. Verkorte vorm voor *atente.* Mnl. Wdb. *attente* I, 483, *lust, verlangen, zin.* S i n e a t t e n t e l e g g e n of s e t t e n, *zijne zinnen op iets zetten, zijne aandacht vestigen.*

Auenture 5. Eig. *gebeurtenis, voorval*; Vd. *de beschrijving eener gebeurtenis.* Walew. 11031: d a v e n t u r e s e g h e t, *de historie vermeldt.* Dus zijn W a l s c h e a u e n t u r e n, *Fransche geschiedverhalen, romans*; in ieder geval geschriften in proza, als staande tegenover Fransche l i e d e n, d. i. *gedichten.* — Ook beteekent a u e n t u r e 1043 wat wij noemen de *fortuin, het lot* (Lat. *fatum, fortuna*) Mnl. Wdb. I, 493, 2. Vd. de onzekerheid of eene zaak goed of kwaad zal uitvallen. Dus beteekent v p a u e n t u r e of, 387, 752, zooveel als *misschien dat, voor het onzekere geval dat*; waarvoor wij thans zeggen *op risico.* — B i a u e n t u r e n 192 *wellicht, soms*, Mnl. Wdb. I, 1233, Franc. 5332, 5463, even als b i g h e u a l l e 1040.

B.

Bachten 677, 858, *achter, achter den rug.* Rijmb. 33934:

Twi sidi vor mine ogen smeker Ende bachten valsch alse verrader?

Ovl. Lied. en Ged. 487, 261:

Dat wi sijn vrienden vor den oghen, Ende alzo wel vrienden bachten rueghe.

Vd. Mnl. Dist. Caton. II, 27: beede voren ende bachten, *zoowel vooruit*

als achteruit. Lat. *utrumque spectare. et quod imminet et quod sequitur*. Walew. 9017, CLIGNETT, Bijdr. 374, Mnl. Wdb. I, 510.

Balgie 808, *macht, heerschappij, bestuur*. Mnl. Wdb. op *baelgie*, I, 514, 4, Lanc. III, 12849:

Walewein, hebdi in uwe baelgie Enege vriendinne, enege amie,
Dier ghi getrouwet eneger dinge?

V. D. MEERSCH (202) verstond dit woord niet: hij voegde te zamen d i n e n g h e n o e t, of b a e l g i e en vermoedde in dit laatste de beteekenis te zien van *onderhoorige*; doch hij had moeten samenvoegen h e e r s a a p i e o f b a e l g i e.

Bassen 760, *blaffen*, van honden. Caerl e. Eleg. 788, Prov. Comm. 746, Esopet XXVII, 11 en aldaar CLIGNETT bl. 157. Ook nog bij CATS, Sin-Spreucken D. I, bl. 557:

Als oude honden bassen, Men dient er op te passen.

In de op bl. 103 door mij aangehaalde spreuk uit de Prov. Comm. 16 heeft HOFFMANN de verkeerde lezing *blaft* gegeven in plaats van *bast*, zooals in de uitgaaf van Delf, die de beste is, gevonden wordt.

Bat (impf. van *bidden*) 619, *uitnoodigen*. Zie b i d d e n en g h e b e d e n.

Bat 36 en b e t 622, 877, *beter*. Beide vormen van gelijke beteekenis. Theoph. 279:

Ic mane u bi uwer wet, Dat ghi u bepenset bet,
Bepeinst u bat op dese sake.

D a e r h e n e t n i e m e n o f t e b a t, *daarvan is niemand er beter aan toe, heeft niemand voordeel*. Zie Mnl. Wdb. I, 1133.

Bedaerf (3de pers. teg. t. van *bedarven*) 534: s o b e d a e r f d i, *zoo is het noodig voor u, zoo betaamt het u*. Fl. en Bl. 2091, Mnl. Wdb., I, 633. — Ook onpers. a l s h e t b e d a r f 844, *als het noodig is*, Mnl. Wdb. I, 632, CLIGNETT, Bijdr., bl. 333.

Bedect (als deelw. van het ww. *hem bedecken*) 1067, *omzichtig*.

Bedectheit 1065, *omzichtigheid*. Mnl. Wdb., I, 620.

Bedieden 3, 44, 581, 668, *verklaren, uitleggen*. Mnl. Dist. Caton., I, 1. Lksp. II, 41, 9:

Mar ic wille u, leeken lieden, Den Pater Noster eerst bedieden.

Mnl. Wdb. I, 643, CLIGNETT, Bijdr., bl. 8. Hildegb. Gloss.

Bedwellen 140. Eig. *iemand van zijne bezinning berooven*. Figuurlijk *iemand misleiden, verleiden*. Ook elders, waar van den Duivel gesproken wordt, is dit ww. gebezigd; zie Walew. 3955:

Vrient, ne laet jou niet bedwellen Den groten duvel uter helle.

Hildegb. 109, 16:

Hij donct mi sotter dan een kint, Laet hi den bosen hem bedwellen.

en de op bl. 62 aangehaalde verzen uit Van der Zielen e. v. d. Lichame.

Beede 102, 199, 485, 607, 741, *beide*. HUYDEC. op Stoke I, 65. B e e d e gevolgd door e n d e neemt de kracht aan van *zoowel, als*. Mnl. Wdb. I, 765. Vooral heeft dit plaats, als twee woorden volgen, die van eene tegenovergestelde beteekenis zijn.

Begene 905, (als versterkend toevoegsel) *vooral, in het bijzonder*. Mnl. Wdb. I, 607, 2. Franc. 4954:

Dat vroomt andren lieden clene Ende mi selven niet beghene.

Dit woord, dat vroeger niet verstaan werd, is uitvoerig besproken door JONCKBL. Aant. op Walew. II, 295 e. v.

Begheuen 914, *opgeven, nalaten, laten varen.* Mnl. Wdb. I, 699, 2, b.

Begripen 88, 256, 386, *laken, afkeuren, berispen* (Lat. *reprehendere*), Mnl. Wdb. I, 716, Theoph. 42, Sp. Hist. I, VIII, 36, 129 (Zedelessen 63):

Begrijpt di iemene van dine mesdaet, Hine doet di daer an geen quaet.

Een gedicht uit de XIVe eeuw, door BLOMM. uitgegeven in de D. War. I, 134, heeft tot opschrift: „Van dat niemen en can ghedoen, hi en es begrepen", d. i. Niemand kan iets doen of hij wordt daarom berispt, ieder ander maakt daarop zijne aanmerkingen. En zoo ook onbegrepen *niet berispt* bij Goedthals Spreekw. bl. 121: *Die* onbegrepen *wilt blijven, moet wesen* enz. Zie voorts nog mijne Aanteek. op het Sprwb. van HARREBOMÉE, aldaar opgenomen in D. III, bl. CXLI.

Begripen 375, *aanvatten, ter hand nemen.* Overdrachtelijk *ondernemen.* Mnl. Wdb. I, 717, 2, b, Claghe 47 (Gelre Wapenb. 58):

Hi begreep een bedevaert Over tmeer ten heiligen grave.

Begripen 100: begrijpt men int herte domphede. De beteekenis dezer woorden is niet helder. In het Mnl. Wdb. I, 718, 3 worden zij, ofschoon met een vraagteeken, aldus omschreven: „door veel en ongepast lachen wordt men stomp van geest". Begripen wordt alzoo genomen in de bet. van *aannemen, in zich opnemen*, en beantwoordt aan het Latijnsche *mente concipere*, door Ovidius gebezigd, waar hij Met. II, 640 van eene waarzegster zegt: *vaticinos concepit mente furores.*

Beheet 111, *belofte, toezegging.* Zoo heet in Lucid. 1787 *tsoete lant van Behete* het land der belofte, waarheen Mozes zijn volk geleidde.

Beheeten 110, 115, *beloven, toezeggen.* Mnl. Dist. Caton. I, 13:

Dat men di beheeten heeft.... Ne saltu niet beheeten vort.

Ibid. I, 25, IV, 37, Flor. e. Bl. 652 (van Paris):

Ende hoe hem Iuno behiet rijcheit vele.... Venus behiet hem dat scoonste wijf.

Mnl. Wdb, I, 739, 3.

Behendich 870, *schrander, handig, bij de hand* (in goeden zin). Limb. XI, 986:

Die jonfrouwe, die utermaten Behendich was ende vroet.

Mnl. Wdb. I, 735.

Behendicheit 495, *schranderheid, slimheid* (in goeden zin). Esopet LVI, 19:

Dus siet men dat behendichede Beter es dan sterchede.

Mnl. Wdb. I, 736, CLIGNETT, Bijdr. bl. 311. — In ongunstigen zin van *list* staat dit woord o. a. in Flor. en Bl. 2355. Mnl. Rijmspr. II, 36.

(Beholenheit = Behoolneheit) 180. Dit woord staat niet in 't Mnl. Wdb. Het verband, waarin het voorkomt, wijst op de beteekenis van verholenheit, *geheim, geheimhouding*, dat in Lksp. I, 5, 17, II, 2, 42 en Hildegb. 138, 153 voorkomt. — Wel heeft het Mnl. Wdb. I, 731 behelen *verbergen, geheim houden.*

Beide. Zie bide.

Beiaghen. Eig. iets najagen, trachten te bereiken. Vd. *verwerven* 922, — iets *goeds* voor zich winnen, als hulde 476, prijs 729. Hildegb. 241, 84, Walew. 6833. — iets *kwaads* zich zelven berokkenen, als quade name 104. (lachter 277). — herberghe beiaghen 701, *een nachtverblijf opzoeken.* Mnl. Wdb. I, 770.

Bekinnen 827, *iemand leeren kennen*. Mnl. Wdb. I, 778, Hildegb. 56, 272:

Ic rade des elck hem daertoe reyde, Dat hi bekenne sinen vrient.

Becliuen (met den dat. van den persoon) 166, *iemand bijblijven, bestendig iemands deel zijn*. Mnl. Wdb. I, 799, *a*. Hildegb. 13, 12:

Doe seyde ic: Commer sal becliven Menighen mensche behalven u.

Zie Gloss. ook dat op Lksp.

Becraken 358, *op iemand neerkomen, iemand treffen*. Mnl. Wdb. I, 817: „Met het onderw. *scade, ongeval*, of eene andere ongunstige zaak, en eene bepaling met *op* (vp), ter aanduiding van den persoon, dien het ongeluk treft." Walew. 7914:

Want allene up hem becraecte Tongeval.

Ik denk hierbij aan de weeklacht van Parmeno in den Eunuchus II, 3, 89: *At enim istaec in me cudetur faba*, door Erasmus opgegeven in zijne Adagia I. 1. 84. — Elders ook craken over enen, b.v. Lksp. III, 4, 521:

Alse quaellec gaen die zaken, Datsi over den nedersten craken,

d. i. dat zij op het hoofd van den zwakkere nederkomen.

Belof 129, *belofte, de zaak die men beloofd heeft*. Rijmb. 6264 waar, voor ghelden, ook houden en vuldoen gebezigd wordt. Mnl. Wdb. I, 859.

[Beluken 80], *insluiten*, vd. in zich opnemen.

hem **Bepensen** 375, *bij zich selven overdenken, bepeinzen, overleggen*.

Bequame 1109, *geschikt, passend, welgevallig*. Clignett, Bijdr. bl. 200. Hildegb. Gloss.

Berechten 809, *richten, straffen*. Mnl. Wdb. I, 923.

Berechter. Zie *brachter.

Berecken 793, *besturen* (vooral van land gesproken). Mnl. Wdb. I, 933, 2. Sp. Hist. II, 45, 15:

Hi coes te sinen geselle Valente Sinen brueder, dat hi Oriente
Berecke.

Beromen (met 2den nv.) 1069, *zich op iets beroemen*. Mnl. Wdb. op *beroemen*.

(Beseffen 40) *ondervinden, ervaren*. Mnl. Wdb. I, 1016, 2. Sp. Hist. III, 55, 53:

Hijs meer verdoemt, die hem verheft, Alse hi die ghiften Gods beseft.

In het Comb. HS. 554, wordt voor *beseft* gebezigd *heuet*; waarom aan dat ww. de algemeene beteekenis van *besitten* mag worden toegekend.

Besien 665, *overwegen, overdenken*. 255: besie dine wort „overweeg eerst wat gij zeggen wilt, voordat gij begint te spreken." Mnl. Wdb. I, 1043, 9.

Bespotten 904, de spot dien iemand ondervindt; dus hier *bespot worden*.

du **Best** 763, 933, (914, 1063: bestu), *gij zijt*, 2de pers. van ic bem. Ovl. Ged. I, 54, 209:

Sech, sprac hi, wie bestu dan?
Ic bem die de heidine Faymoen Heeten, ochte Saytiroen.

Bet, zie bat.

Beter 667, 762, die betre, *de meerdere, die hooger in rang staat*. Lksp. III, 4, 107. Zie de Aant. op bl. 104. — Zoo ook 597: grote liede.

Betrecken 794, *regeeren, in bedwang houden*. Mnl. Wdb. I, 1164, 4.

Bet vp 622, *hooger op*. Gaet bet vp sitten, *neem eene hoogere plaats aan den disch*. Mnl. Wdb. I, 1138. Alex. VII, 1216:

Nilus hevet al om bevaen, Die bat up ooc Ganges heet.

(**Beuellen** 272), *belemmeren, tegenwerken*. Mnl. Wdb. I, 1184, 3, Brab. Yeest. VI, 107:

Die nijt bevelt hier in dit leven Name,

d. i. werkt de reputatie tegen.

Beureden 921, 1088, *beveiligen, bewaren*. Mnl. Wdb. I, 1193, 4. Walew. 3645, Lksp. III, 1, 142:

Datsi u beware ende bevrede Aen ziele ende aen lijf.

hem **Bewachten** (met 2den nv. van het object) 503, *zich ergens voor wachten, hoeden*. Mnl. Wdb. I, 1199, Amand II, 4382:

Gode dienen tallen stonden Ende ons bewachten van sonden.

Zie het later op te geven scuwen.

hem **Bewaren** 302, *zich inachtnemen, zich hoeden*. Mnl. Wdb. I, 1207, 2, MLoep I, 2089 (waar Oenone, die onkundig gebleven was van de aanzienlijke afkomst van Paris, zegt):

Had ic ghekent den hoghen aert, Ic hadde mi anders wail bewaert.

Bi gheualle 1040, *wellicht, soms*; evenals bi auenturen 192.

Bi rade 105, *met overleg, wèl beraden*. Mnl. Wdb. I, 1233, Rein. II, 4260:

Men moet wel lieghen alst doet noot, Ende daer na beteren bi rade.

Bi waerheden 13, *in waarheid, inderdaad*. Mnl. Wdb. I, 1236. Die Rose 5119. Limb. XII, 1079. — Voor zoodanige verzekering vindt men ook wel bi trouwen, Rein. 2108. Alex. IV, 281.

Bidden 611, 614, 619, *uitnoodigen*, b.v. ter maaltijd. Mnl. Wdb. I, 1240, 5. Rijmb. 24616:

Oftu ter brulocht words ghebeden.

Zie mijne aanteekening op Mnl. Rijmspr. II, 57.

Bidden 983, 1075, 1078, 1081, *bedelen, eene liefdegift vragen*. Mnl. Wdb. I, 1239, 2. Mnl. Dist. Caton. III, 22 (vervolg, dat in het oorspronkelijke niet met zekerheid kan worden aangewezen, doch veel overeenkomt met onzen Moralist 1075—1078):

Lieve sone, wachti dies Dattu biddens niet en plies:
Ic segdi, hoet int lant nu steet, Die vele biddet hi es leet.

broot bidden 76, liefdegaven vragen voor het koopen van de noodzakelijke levensbehoeften. Lksp. III, 10, 89. Beatr. 424. D. Doctr. II, 2546. — Ook vindt men daarvoor om broot gaen, D. Doctr. II, 2697. Kar. de Gr. I, 188 en loopen om broot, MLoep II, 55.

Bide en beide 422, *het wachten, vertoef, uitstel*. Mnl. Wdb. I, 1240. Vd sonder bide, sonder beide, Flor. 1353. Lksp. II, 8, 29. Walew. 2120

Langhe beide nes hier niet goet.

Biden of beiden 113, *wachten*. Sone laet niet langre biden, d.i. *late het* (het is subj.) *niet langer wachten*. Caerl en Eleg. 1161, Rein. 1095:

Ende het dinct mi bet ghedaen, Dat wi noch tavont te hove gaen,
Dan wi tote morghin beiden.

Bidi 292, *daarom, om die reden.* Meestal wordt geschreven b e d i. Mnl. Wdb. I, 635. Rein. 2892. Flor. en Bl. 476, 1994. Esopet XLI, 11:

Du nemest al, du doest mi scade, Bedi en doe ic di ghene ghenade.

HUYDEC. op Stoke I, 228. CLIGNETT, Bijdr. bl. 210, CLARISSE op H. d. H. bl. 253

(**Bin** 167), *in, binnen.* Dit voorz. wordt meermalen met het lidwoord *den* en *der* tot één woord vereenigd. Mnl. Wdb. I, 1258. dus:

Binden huus 467, *in huis, binnenshuis.* Zoo Walew. 1351 *binden woude comen*; *binden hove* 2717, 4509; *binden casteele* 10266. Rein. 1979:

Hine vermaende nichten ende neven, Ende alle die binden hove bleven

Aldus in de uitgaaf van JONCKBL., doch MARTIN schrijft *binnen den hove.* — Zie ook b u t e r.

i n-**Binnen** 212, 218, *binnen in.* Nat. Bl. III, 2887:

Wildi u selve wel bekinnen, Ghi vindt in uwer herten binnen
Ghenoech dat ghi u moghet scamen.

Meermalen volgt b i n n e n op een znw. met een voorz. (t e of i n) ter nadere aanduiding van plaats of van richting; in de meeste gevallen kan het bij ons onvertaald blijven; vgl. onze uitdrukking *binnen in.* Mnl. Wdb. I, 1265. Iets dergelijks geldt omtrent w a e r t.

[**Bispel** 85], *zedeles, moralisatie, zedepreek.* Mnl. Wdb. I, 1273. Sp. Hist. I, VIII, 42, 39:

Siet hier een reene bispel, Dat lantsheren betemet wel.

Blame 918, 1110, *smet, kwade naam.* Mnl. Wdb. I, 1285, 2.

[**Blameren** 37], *laken, berispen, iets te zeggen hebben op.* Mnl. Wdb. I, 1286, 2.

Blidelike 567, 664. Bijw. *met blijdschap, met vreugde.* Lev. v. Jezus c. 93. Belg. Mus. VI, 207, 685. Mnl. Wdb. I, 1295.

Blijf 304: a n d e n w e l k e n e s g h e e n b l i j f, h i n e s o u d e n e d o d e n, d. i. *die zonder twijfel* — eigenlijk, zonder uitblijven, zonder missen (zie Lksp. Gloss.) — *zoodanig is, dat hij* enz.

Bluwen 412, *ranselen, afrossen.* Zie aant. bl. 81. Mnl. Wdb. op *blouwen*, I, 1324. Lksp. III, 3, 475:

Nemmer meer so en ghetrout Knecht dien ghi eens blout.

Rein. 251. Alex. II, 732. Hildegb. 57, 109; 127, 37. Zie HUYDEC. op Stoke I, bl. 172. CLIGNETT, Bijdr. bl. 118. Beide vormen *blouwen* en *bluwen* vindt men in Ferg. 394, 2980. — Een dergelijken dubbelen vorm ontdekt men in *spuwen* nevens *spouwen; beruwen* nevens *berouwen; huwen* nevens *houwen.*

Bode 778, *dienstbode.* Hier die van het manlijk geslacht, dus *huisknechten*, als staande tegenover w i u e n d. i. d i e n s t w i u e n. Mnl. Wdb. I, 1327, 2. Lksp. III, 3, 461:

Als u bode heeft misdaen, So en suldine niet slaen.

Boelrie 975, *ongeoorloofd mingenot.* (Hd. Buhlerei). Mnl. Wdb. I, 1338.

Bont 878. Waar van kleedingstukken gesproken wordt, heeft dit woord de algemeene beteekenis van *prachtig, schitterend van kleuren.* Hildegb. 223, 61:

Bet dan of si deden maken Bonte cleder ende root schaerlaken,
Ander verwen menichertieren.

Borghen 575, *schuldig blijven.* Prov. Comm. 248:

Die wael betaelt, mach weder borghen.

580. *te goed houden, uitstel van betaling geven*. Belg. Mus. IX, 148, 58:

Lange borghen en is niet quyt ghescouwen.

waarvoor in de Prov. Comm. 121:

Beyden en es niet quite schelden.

Mnl. Wdb. I, 1380.

(**Borgtucht doen** 2), *borgstelling geven, borg blijven*. Het woord had moeten worden geschreven b o r c h t u c h t. Zie Mnl. Wdb. I, 1372, Lanc. III, 20630:

Dus heeft hi borchtoch daer gedaen
Ende sette daer in conincs hande Al sijn lant tenen pande.

Bort 643, *boord, rand*, b.v. de bovenrand van een beker. Mnl. Wdb. op *boort* I, 1364, 1.

Boude 891, *rustig, gerust, kalm, onverschrokken*. Mnl. Wdb. I, 1399. Leven o. H. 2308 (waar Petrus zegt):

Ic was deerste die seide boude Dat ic sijns lochenen niet en soude;
Nu benic deerste dies gelochent heeft.

Bouc 2, 9, 14, *boek*. In het Mnl. wordt dit woord nagenoeg altijd in 't ml. geslacht gebezigd, Mnl. Wdb. op *boec* I, 1334. Zie ook de Aant. bl. 52. Ook CATS schreef *desen boec* in de Voorrede van zijnen Spiegel van den O. en N. tijd.

*[**Brachters** 93], *rechters, opzichters*. Men leze b e r e c h t e r s; de *a* zal wel door die van het volg. woord zijn veroorzaakt. Zie Mnl. Wdb. op *berechtere* I, 925.

Breken (i e m e n s t a l e) 272, *iemand in het spreken doen ophouden* door hem in de rede te vallen. Sp. Hist. I, VIII, 36, 209 (waar hetzelfde voorschrift gegeven wordt):

Maer alse andere lieden spreken, Ne salstu hare tale niet breken.

MLoep. IV, 1707:

Die woerden, die hi van minnen sprac, Suverlijck sij altoes brack
Ende bracht ander woerden int spel, Die hem en ghenoechede nauwelic wel.

Broeden 1037, *koesteren, kweeken, verzorgen*. Mnl. Wdb. I, 1447, 2. Rinclus 584:

Elc vint nu dat hi heeft gebroedt,

d. i. wat hij met voorliefde gedaan heeft, waarvoor hij gezorgd heeft.

Broot bidden. Zie op b i d d e n.

Bugen 451, *buigen*, van richting doen veranderen (Lat. *flectere, tenerum iuventutis animum componere*). Mnl. Wdb. I, 1473, 2.

Buter 469, 472, b u t e r d o r e n *buitenshuis;* eig. b u t e d e r d o r e n, d. i. *buiten de deur*. Het voorz. b u t e vindt men meermalen met den 3den nv. van het lidwoord samengesmolten tot *buten* en *buter*, Mnl. Wdb. I, 1481. — Evenzoo u t e r, b.v. Caerl e. El. 118 *uter sale*. Prov. Comm. 275:

Die coop drijft die coe wter hueren.

en u t e n ibid. 76, 166, 328, 391. D. Doctr. II, 2167:

Want dinc die vten oghen es, Es vter herten, sijds ghewes.

Zie ook b i n d e n.

D.

De letter D, aan een woord vastgehecht, staat voor *'t* of *het*, namelijk vóór klinkers of zachte medeklinkers; zoo b.v. deten 733, dbeste, dmeeste 573, dwater 860. Een groot aantal voorbeelden in het gedicht Limborch is door V. D. BERGH opgegeven in het Gloss. Zie nog VAN WIJN, Aant. op Heelu bl. 25; HUYDEC. op Stoke III, 150, 217.

Dachvaert, *reis van een dag, dagreis*, 679: dachvaert wenden met enen, *met iemand reizen, eene reis maken*. Mnl. Wdb. II, 15, waar het denkbeeld geopperd wordt of hier niet wens van winnen moet geschreven worden. — Figuurlijk 201: goede dachvaert doen, *een goede reis maken, goed van de reis komen*, d.i. geluk ondervinden, er goed afkomen. Mnl. Wdb. II, 15, 3. Zie Aant. bl. 66.

Dade 797, 939, 951, 965, impf. van doen, waarvan de vervoeging wordt opgegeven in Mnl. Wdb. II, 234.

Daent 330, *dan* (*dat*) *het*.

Daer achter 500. Deze twee woordjes, ofschoon van elkander verwijderd staande, moeten samen verbonden worden: daer scande hem mach comen achter, d.i. *waarna schande voor hem komen kan*, waaruit schande voor hem kan voortvloeien.

Dan 1074, voor als. Zie *alsulc*.

te **Dancke gheuen** 334, 1112, *ten geschenke geven, voor niet geven*. Thans gebruikt men veelal het Lat. *gratis* dat samengetr. is uit *gratiis*, eig. *voor een bedankje*, d.i. voor niet met al, zonder loon.

(te **Danke dienen Ghode** 194), *God in oprechtheid des harten vereeren*.

Danne 911. Vergelijkende conjunctie na een comparatief, thans *dan*. Zoo ook Walew. 3425:

Soe es scoonre vele sonder sparen Danne die twalef vrouwen waren.

Rijmb. 4350: *Beter danne manna*; 12435: *Argher danne cnech coninc*. Mnl. Wdb. II, 51.

Dar 1105, 1106. Het eerste is de 3de pers. van dorren *durven, den moed hebben*. Het tweede is de 3de pers. van dorven *behoeven, noodig hebben*. Beide verba, waarvan de vervoegingen in het Mnl. Wdb. worden opgegeven, zijn in 't Mnl. dikwijls verwisseld, zoodat het soms niet uit te maken is, welk ww. men voor zich heeft. Zie Mnl. Wdb. II, 360. — Tot dorven zal wel behooren 108: men darft, d.i. men darf het. Zoo ook 150: doruestu, d.i. du dorfs.

Datte 33, 219, aanw. vnw. *dit*. Een zeldzame, vooral in het rijm voorkomende vorm voor *dat*, zooals H. d. H. 602. Fl. en Bl. 1475, 3826. Velth. 65. D. Doctr. II, 2874. Door het volk hoort men thans nog wel dien vorm gebruiken, vooral in Vlaanderen. Zie WILLEMS, Verh. II, bl. 337. — Op gelijke wijze vindt men ditte voor *dit*. Alex. VII, 732. Rein. 2597.

Dattuut 276, 651, *dat gij er, het*. Zie Aant. bl. 99. Mnl. Dist. Caton. III, 19:

Daer du af twifels, dat saltu lesen, So langhe dattuus vroet mogs wesen.

Lev. v. Jezus c. 129: Here, ic gheloeue dattus macht hefs.

Dbeste 573, *het beste*. Zie letter D. Vad. Mus. II, 189, 363:

Hi dunct mi wel wesen vroet Die na der scade dbeste doet.

Ibid. II, 191, 443:

Die dbeste weet ende daerchste doet En mach nergent heeten vroet.

Limb. VI, 2189. Mnl. Rijmsp. I, 19. II, 3.

Deelkijn 496, *klein gedeelte*; e e n d e e l k ij n, bijwoordelijke uitdrukking, *een beetje, een weinigje*. Walew. 7693. — De uitgang KIJN geeft eene verkleinende beteekenis; zoo b.v. in Walew. 3542: b e l l e k ij n, *kleine bel*; 5109: p o r t k ij n, *kleine poort*; 3547: v o g h e l k ij n, *kleine vogel*. D. Doctr. III, 815 e. v.

Ouidius maect ons ghewes....
Dat dicwile een clein hondekijn Houdet .I. groet euerswijn.

welke woorden de vertaling zijn van Ovid. Rem. Am. 422:

A cane non magno saepe tenetur aper.

Deeren 420, 450, *schaden, benadeelen, schade toebrengen*. Mnl. Wdb. II, 129, 3.

*[**Dein** 54], foutieve lezing voor d o m.

(h e m **Decken** 178), *zich verbergen, schuil houden*; figuurlijk *zijn geheim bewaren*. Mnl. Wdb. II, 109, 6 (Fr. *se cacher*).

Delven 35, *bedelven, met aarde bedekken, begraven*. Mnl. Wdb. II, 121, 2. Nat. Bl. II, 2470:

Hi delvet proie die hi niet wille.

Derde 694: g a e s t u d i d e r d e n, d. i. *gaat gij als derde man*, met twee anderen. Zoo ook Flandr. I, 643:

Ic quam ghegaen mi derden tote fonteinen.

Het gebruik van dezen absoluten naamval van een pers. vnw. met een nv. van een ranggetal is uitvoerig behandeld door VERDAM in: Tijdschr. v. Nederl. T. en Lk. II, bl. 194. Zie ook Mnl. Wdb. II, 126.

Des 1016, *daarvan, van dat*; 2de nv. van d a t. Mnl. Wdb. II, 75.

Deten 733, *het eten*. Zie letter D.

[**Dichten** 86], *vervaardigen*, een dichtstuk of ook wel een werk in proza schrijven. Mnl. Wdb. II, 146.

Die 342, *dij* (Lat. *femur*) Mnl. Wdb. II, 151, Rein. II, 6986:

Ende sloech hem drie wonden wide Mit sinen tanden in sijn die.

Walew. 6767:

An ene die van enen hoene Proefdi oft hi iet mochte eten.

Van een gebraden *hoen* sprekende, zou men thans zeggen *bout*; in welke beteekenis dit woord ook reeds in 't Mnl. gebruikt werd. Zie Mnl. Wdb. I, 1400, 3.

Diet 363, *volk, volksklasse, het gemeen*. Alex. VII, 300:

Wacht dat ghi ghewapent vaert!
Dat u dat moordadeghe diet En moghe ghescaden niet.

i n t g h e m e e n e d i e t, *in 't algemeen, onder 't volk*. Mnl. Wdb. II, 181. CLIGNETT, Voorr. op den Teuthon. bl. XXXV, 15. HUYDEC. op Stoke II, bl. 314.

[**Diet** 35 aant.], als één persoon uit het volk, meest met minachting, *kèrel*. Mnl. Wdb. II, 182, 2, Lanc. II, 42852:

Alse menne maket gram,
Dan es hi 't freeselijcste diet, Dat God nie gewerden liet.

Dijn 229, 535: d a n v a n d ij n (g o e d e), 700, 780: *dan van uw eigen goed*. Zie T ij n.

Dicke 173, *dikwijls*. D. Doctr. II, 1597:

Selden ghedijt, dat wet, Die plante, die men dicke verset.

waar de dichter op 't oog had de woorden van Seneca Epist. II, § 3: *Non convalescit planta quae saepe transfertur*, welke Erasmus Adag. III, 4, 74, bij vergissing als van Quintilianus aanhaalt, bij de verklaring van *Saxum volutum non obducitur musco*. — Van dit adv. vindt men een superl. d i c s t, Lksp. III, 13, 20, Prov. Comm. 291.

Dinghen 708, *dingen, afdingen, een lager bod doen*. KILIAAN, *liceri, disceptare de pretio*. Mnl. Wdb. II, 199, 4, Prov. Comm. 743:

Wat salt ghedinct als ment niet copen en wille?

Dinc znw. vr. 160, 1000. Zoo ook D. Doctr. II, 2167:

Want dinc, die vten oghen es, Es vter herten, zijds ghewes.

Zedelessen 264:

Sine weten wat die dinc bediet.

377: d i n c d o e n, *iets doen*. — Dit woord heeft in 't mv. d i n g h e n, 370, 707, 715, 1101, doch ook wel d i n c 26, 105, 131, 466, 470, 725, 1096. — D. Doctr. III, 776:

Elc mensche in sinen daghen Sal om twee dinc vrese draghen.

Zedelessen 482:

Alle dinc sijn voer Gode bloet.

Walew. 6963, 9065, 10966; CLIGNETT, Bijdr. bl. 185. Evenzoo in 't Mhd. *alle sach*. Brant, Narrensch. XX, 3:

Der ist eyn narr vnd vngeert Der alle sach zum bösten kert.

waar ZARNCKE uit Murner citeert:

So dapfer sindt frouw Venus sach.

Zie op w o r t, *woorden*.

Dinken 146, *denken, gedachtig zijn, zorgen*. Vd. h e m b e d i n c k e n, Mnl. Dist. Caton. II, 4. — Over de verwisseling van *i* en *e* zie op *sinden*.

Dinken, *dunken, toeschijnen*. m i d i n c t 495, 513, 811, 963; Rein. 1397. — m i d u n c k e t 789; Rein. 4673. — m i d o c h t e 1097; Rein. 6197; Mnl. Wdb. op *dunken*.

[**Diwaert** 68]. Zie w a e r t.

Dmeeste 573, *het meeste*. Zie letter D. Zoo ook Limb. VII, 4:

Al eist cleine, hets mi dmeeste.

M e e s t e is te nemen in de beteekenis van *grootste*. Zoo ook Maerlant Alex. VII, 1621:

Daer es een lant, heet Libia, Dat meeste lant van Affrica.

Elders IX, 357 spreekt die dichter van den „meesten oliphant", d. i. den grootsten. Zoo ook Alex. VII, 753; Flor. en Bl. 2375; CLIGNETT, Bijdr. bl. 267.

[**Doch** 55, 69], imperat. van d o e n; Hildegb. 89, 65:

Doch vrede ende maech zoen.

Lev. v. Jezus c. 47, 157, 208; Lksp. II, 36, 1709, 1732:

Wie bistu — doch ons hier bekint —
Wie bistu dan — dat doch ons verstaen.

De vervoeging van d o e n wordt opgegeven in 't Mnl. Wdb. II, 234. — Evenzoo s i c h van *sien*; s l a c h van *slaen*; d w a c h van *dwaen*. Zie DE JAGER, Verscheid. bl. 198.

Doen — **dat** 257, *maken, veroorzaken*. — hem ouerdich doen 551, *zich hovaardig aanstellen, zich trotsch voordoen*. — Somtijds is doen vervangend hulpww. van hebben; zoo is te verklaren meer gracien dan een ander doet 519, d. i. dan een ander heeft. Melib. 368:

Ghi hebt volx vele mere Seker dan u viant doet.

Walew. 3424:

Soe hevet meer scoonhede tharen dele Danne Venus doet, die godinne.

Limb. VIII, 1446:

Inne hebbe conincriken niet mer Dan u here die coninc doet.

Deze bijzonderheid wordt uitvoerig besproken door FRANCK, Aant. op Alex. III, 1092.

te **Doene sijn** 628, *noodig zijn*. Walew. 6355. — te doene hebben 1044, *noodig hebben*. Grimb. Oorl. I, 3106; Hildegb. 24, 237 e. e.; Walew. 853; CLIGNETT, Bijdr. bl. 306; Mnl. Wdb. II, 217, 10. — onder enen te doene staen 261, *in iemands dienst zijn*.

[**Doghen** 40], *dulden, ondergaan*, b.v. hongher, pine, verdriet. Rein. 281, 370, 4032; Lksp. I, 12, 41; Ferguut 2063; Lev. o. Heren 3964; Walew. 4936, 5964, 7700. Zie ook VERDAM, Tekstcr. bl. 90.

Doghen 571, *deugen, goed zijn in zijne soort*. Rein. II, 2335, 4285:

Die blode en dooch tot gheenre ure.

Prov. Comm. 647, 648; CLARISSE, Aant. op H. d. H. bl. 167; Hildegb. Gloss.

Doghet 448, 662, 866, enz. *deugd*. Mnl. Dist. Caton. I, 34.— mv. dogheden 978, *goede, vrome daden*.

Domen 455, 471, 1070, *veroordeelen*. Mnl. Wdb. op *doemen* II, 232, 2. DE VRIES, Taalk. Mag. IV, bl. 94.

Dompheit 100, 1047. Zoo, voor dombheit, werd dit woord oudtijds geschreven; en in het Mnl. Wdb. II, 279 wordt opgemerkt dat de vorm domheit in 't Mnl. nog niet schijnt voor te komen.

Dor, Dore, *ten gevalle van, om den wille van;* dor Gode 80, 948, 960, 965, *om Gods wille*. Mnl. Dist. Caton. IV, 38; Mnl. Wdb. op *dore* II, 311. — dor vrientscap 1104, *uit genegenheid, om wille der vriendschap*. D. Doctr. II, 2337:

Maer sunderlinghe seldi weten, Dat ghi tgoetdoens sult vergeten
Dat ghi dore uwen vrient doet.

Van gelijke beteekenis is duer 961. — HUYDEC. Proeve II, 345; CLIGNETT, Bijdr. bl. 318; HOFFM. Gloss. op Flor. en Bl.

Dore 469, 472, 588, *deur*. Zoo ook D. Doctr. II, 2798; Beatr. 251, 677; Carl en El. 140.

Dorperheit 267, 936, *onbeleefdheid, onbetamelijkheid*. Onderscheidene beteekenissen van dorper, dorpernie en dorperheit bespreekt HUYDEC. op Stoke I, 532.

Draghen, *iets torschen, iets verrichten waartoe meer of minder inspanning noodig is;* b.v. 860: die draghen dwater. — 275 botscap draghen, *tijding overbrengen, boodschap doen*. Rijmb. 17589:

God heeft mi ghesent te di Dat ic draghe bodscap te di.

In 't algemeen heeft draghen de beteekenis van *bezitten, bij zich hebben*. Zoo 894 de arme draghet niet dat hi mach verliesen, d.i. heeft

niets bij zich, wat enz. — Van hoedanigheden des geestes gesproken heeft draghen de eenvoudige beteekenis van *hebben*. Zoo 828 minne draghen, *liefde toedragen*, *liefhebben*. — 785 nijt draghen, *nijd koesteren*, *nijdig zijn*. — 236 omoede draghen, *ootmoed hebben*, *ootmoedig zijn*. — 880 vroetscap draghen, *verstand hebben*, *verstandig zijn*. — (waarmede mag vergeleken worden conde draghen in August. Sceepk. (Ovl. Ged. III, 108) 263 en onze tegenw. uitdr. *kennis van iets dragen*). — 816: wanconst draghen, *wangunstig zijn*. — Zoo ook van lichaamsdeelen, als 856: die twee tonghen dragen inden mont, Mnl. Wdb. II, 377. — De imper. is drach (evenals vrach van vraghen) 731, doch ook wel draech 236.

Draghen, andere vorm van tragen 978, d. i. *vertragen*, *verslappen*, *moede worden*. Rein. II, 6845:

Tot dat hi een deel is vermoet Hem sal traghen saen die voet.

976: Ledichede draghet vrie, *zij verslapt hen die* (van nature) *edel waren*. Deze verklaring geeft 't Mnl. Wdb. II, 375.

Dreech imperat. van dreghen, *dreigen*, in de min of meer afwijkende opvatting van *waarschuwen*; dreech niet te voren 300, *laat niet vooraf iets van uw voornemen blijken*.

Drooch imperat. van droghen 607, 609, *afdrogen*, *droog maken*. Walew. 991:

Men gaf hem water ende hi ghinc dwaen Doe brochtemen hem die dwale saen, Daer hi sine hande mede droghen soude.

Druust 588, *geweld*, *geraas*, *lawaai*. Walew. 5210; Huydec. op Stoke III, 110; Mnl. Wdb. II, 446. — metter druust, dat meermalen voorkomt, kan steeds door metter vaert worden weergegeven. Zie Verdam, Tekstcr. bl. 73.

Duer 961, *om wille van*; hetzelfde als dor, dore. Walew. 4312:

Laet mi levende, lieve here, Dor God ende duer uwe ghenade!

Dul 914, 963, *dwaas*. — dulheit 823, *dwaasheid*, *waanzin*. — dulleke 979, *dwaselijk*, *op dwaze wijze*. — dul coen 1047, *overdreven*, *onverstandig koen*, *vermetel*. Clignett, Bijdr. bl. 70.

Dusghedaen 11, 250, *zoodanig*. Walew. 8330; Flor. en Bl. 580:

Maer des en hatsi niet vernomen Dat dusghedane tale om haer was.

Clignett, Bijdr. bl. 215. — Van gelijke beteekenis is het in Flor. en Bl. zeer dikwijls voorkomende *soghedaen*.

Duut 652. Zie *dattuut* en de Aant. bl. 99.

Dwach 603, 605, imperat. van dwaen, *wasschen*. Leven v. Jezus c. 179: Ende Jhc sprac aldus: Ganc ende dwach dit (*goer*) aue in die riuiere Syloa (uit Joann. IX, 7). — Dit ww. wordt veelal gezegd van *het wasschen der handen* vóór den maaltijd, ook zonder dat die lichaamsdeelen genoemd worden. Zoo b.v. Walew. 991, 8790. Ferguut 1277:

Men hietse dwaen ende gaen eten; Si dwoegen ende sijn geseten.

Clignett, Voorr. v. d. Teuthon. XXXIV, 13; Huydec. op Stoke, bl. 178; Mnl. Wdb. II, 488.

Dwater 860, *het water*. Zie letter D. Zoo ook: St. Brand. (Ovl. Ged. II, 7) 347. Mnl. Rijmspr. I, 1.

Dwinen 488. Thans slechts over in het compositum verdwijnen, *verminderen*, *slinken*, *afnemen*. Alex. II, 253:

Die berghe dochten hem van pinen Te stucken breken ende dwinen.

Mnl. Wdb. II, 502.

E.

Edwijt 1102. Een woord, dat elders nog niet gevonden is; volgens De Vries (Tijdschr. v. Nederl T. en Lk. I, 303) heeft het dezelfde beteekenis als *verwijt*, alleen met dit onderscheid dat e d w ij t sterker is en een verwijt te kennen geeft dat met smaad of hoon gepaard gaat. Wanneer alzoo onze Zedemeester zegt: G h e f, d a t t u g h e u e s, s o n d e r e d w ij t, bedoelde hij niets anders dan: „Geef uwe gift zonder hoonend verwijt, zonder smadelijke bejegening." Mnl. Wdb. II, 522.

Eerlijc 1093: g h e u e n e s e e n e e r l ij c w o r t, niet slechts de daad zelve, maar ook *het woord* g e v e n *is schoon*, welgevallig, lieflijk, heerlijk. Op gelijke wijze zeide Cicero Phil. II, 44, 113 van den Vrede: *Et nomen pacis dulce est, et ipsa res salutaris.* Vergelijk de Latijnsche disticha in de Aant. bl. 127 opgegeven.

Eerscap 261. Zie h e e r s c a p.

Eist — eist 186, 394, 433, enz. *het zij — het zij*, soms driemaal, zooals 520, en zelfs viermaal, zooals 739. — Ook vindt men e i s t — o f 360, 583, 754. — Gelijke beteekenis heeft i s t — i s t. Nat. Bl. X, 567:

Ist been, ist arm, ist yet el.

El meestal verbonden met eene ontkenning: n i e m e n e l 188, 544, 962: *niemand anders.* Theoph. 962; D. Doctr. I, 873. — n i e t e l 1112 *niet anders.* Limb. I, 2264 :

Dit sal men doen ende niet el.

Elcx daghes 558, 560, *iederen dag, alle dagen.* Flor. en Bl. 2975:
Si dienden te gader den ammirale, Dene droech twater, de ander de dwale, Elcs daechs in siere kamenade.

Ende 999, 1001, *einde.*

Enten 762, 978 samengetrokken voor *ende den.*

Enter 872, *en van de.*

Entie 20, 389, 429, 635, 732, samengetrokken voor *ende die.* Van Wijn, Aant. op Van Heelu, bl. 17.

En ware 666, 951, *ware het niet dat, ten ware.* Mnl. Wdb. II, 633.

***Erne** 837, foutieve lezing. Zie Aant. bl. 109.

(**Ertellen** 126), *vertellen.* Een zeer zeldzaam voorkomende vorm, vgl. Mhd. *erzeln*, waarvoor thans *erzählen.* Mnl. Wdb. II, 723.

Euel 419, 423, *het kwaad, de kwaal.* Rein. 5484; Huydec. op Stoke I, 568.

Euenkerstin 69, 93, *medemensch, naaste,* jegens wien men de door het Christendom opgelegde plichten heeft te vervullen. Hildegb. 12, 595:

Soe wye sijn evenkersten doet, Dat hi selve naem voer goet,
Die houdt die thien gheboden reen.

Ibid. 83, 78:

Wy moeten broederlijcke min
Bewisen onsen evenkersten, Off dbeste deel sal ons ontborsten.

D. Doctr. II, 17:

Wie nien mint sinen euenkersten, Hem moet Gods minne ghebersten.

F.

Fel 81, 196, 311, 313, 994, 997, *wreed, onmeedoogend, hardvochtig, hard, ruw, gevoelloos.* — De woorden f e l en g o e d e r t i e r e n staan dikwijls tegenover elkander om de verschillende geaardheid, niet slechts van menschen, maar ook van beesten aan te duiden. Heim. der Heim. 1891:

Fel na des lewen maniere, Alse die torteIduue goedertiere.

Esopet, Prol. 5:

Elke beeste heeft hare manieren, Deene soe es fel, dander goedertieren.

G.

Gader 15. Zie a l l e g a d e r.

Gaderen 403, *vergaderen, verzamelen, bijeenbrengen, opsparen.* MLoep III, 111:

Goet te gaderen tallen tijden Ende hongher groot daer om te lijden.

Lksp. III, 2, 46:

Si gadren rente ende scat.

Ganc 684, 723, 732, 749, 750, imperat. van g a e n (g a n g h e n). Zie DE JAGER, Versch. bl. 197; Sp. Hist. I, VIII, 69, 39 (Zedelessen 365):

Ganc te di selven in dinen sin, Merc wat dogeden vinsture in.

Zoo ook Esopet X, 9; Beatr. 756. — Den vorm g a n g h e n vindt men in Rein. II, 6588; MLoep IV, 2309:

Laat boesheit ganghen om haer broot.

Ook is deze blijkbaar in o n t g a n g h e n, *ontgaan, ontvluchten.* Walew. 9176:

Want hier en es gheen ontganghen.

Gans 426, *gezond.* B. v. d. Houte 433; Walew. 904:

Als hi weder up wilde staen, So wari gans ende ghesont.

CLIGNETT, Bijdr. bl. 301. Ook thans zegt men o n g a n s z ij n voor *niet volkomen gezond,* vooral na het overmatig gebruik van spijzen: z i c h o n g a n s e t e n.

Garen 988, *begeeren, trachten te verkrijgen.* MLoep II, 2116:

Mer elck een sijn ghenuechte gaert.

B. v. d. Houte 594; Hildegb. 189, 42:

Wille dat is een weldich slot
Van smenschen sinne hier op eerde; Want wat die wille niet en gaerde,
Dat waer den sinnen onbequaem.

GHE. Deze onscheidbare partikel wordt in 't Mnl. meermalen weggelaten, vooral in verleden deelwoorden; zoo als 456: c o m e n voor *gekomen*; 378, 832: l e d e n voor *geleden.* — Daarentegen vindt men ze als vormmiddel van zeer veel woorden, waarin ze thans wordt weggelaten; zoo als: g h e b u e r, g h e d u e r e n, g h e h e l p e n, g h e m a t e, g h e w e r k e. Beide bijzonderheden worden uitvoerig besproken in Mnl. Wdb. op *ge* II, 639.

[**Ghebaer** 29], *houding,* wijze van zich voor te doen (*contenance*). Mnl. Wdb. II, 948; Walew. 8665; Fl. en Bl. 928; Rein. 1762:

Reinaert ghinc in dien ghelate
Ende in also bouden ghebare, Als of hi sconinx sone ware.

d a t h i z e t t e n (sitten) m o e t i n d i e r g h e b a r e beteekent dus: *dat hij zich zoo moet aanstellen,* d. i. dat hij *vresen* moet, zoo als de schrijver der D. Doctr. III, 1432 zich uitdrukt, waar hij doelt op de bl. 47 aangehaalde plaats van Seneca:

Een ander wise heeft bescreuen,
Dat men elken dach sal vresen Als oft die leeste soude wesen.

Ghebeden 611, 614 (ter maaltijd), *genoodigd*, verl. dlw. van *bidden*. Zie b i d d e n. Mnl. Rijmspr. II, 57:

Het hevet selden vroede muus Den vos ghebeden in sijn huus.

Ghebiden 1013, *bewaren*, *behouden*, welke beteekenis nog niet door een tweede voorbeeld bevestigd is. Mnl. Wdb. II, 965, 3.

Gheblijf 596, *de rest, het overblijfsel*; hier: wat van den drank overblijft in den beker. Mnl. Wdb. II, 974, 2. — In het Leven van Jezus worden de overblijfsels der spijzen r e l i e f genoemd; zie c. 100, 121, evenals in D. Doctr. I, 799.

Ghebreken 52, *ontbreken*, *niet aanwezig zijn* (met den 3den nv. van den persoon). Mnl. Wdb. II, 1005, 3; Theoph. 1149; Lksp. I, 21, 96; D.Doctr. III, 173:

Ende wien een ghebrect van desen En mach in eren niet wesen.

Ook nog in de Stat.-Vertal. Matth. XIX, 20: Wat ghebreeckt my noch?

Ghebuer 556, 557, *buurman*, *nabuur*.

Ghebueren 1038 (met den 3den nv. van den persoon) *toekomen*, ten deele vallen volgens recht. Mnl. Wdb. op *geboren* II, 988, 3; Rein. II, 5708:

Ende mi en mach anders niet gheburen Dan distel, netel ende scherpe kaerden.

Ghedinc 415. Zie Aant. bl. 82.

Ghedinken 726 *gedachtig zijn aan*. Rein. 3055; Heim. d. Heim. 1785:

— Dat hi wel ghedinke, Ende dat hem niet een wort ontwinke.

D. Doctr. II, 2340:

Maer doet v v vrient goet, Dat ghedingt emmermere.

Ghedoghen 902, *verdragen*, *lijdelijk zijn*, *eene lijdelijke rol spelen*. Mnl. Wdb. II, 1070. — g h e d o e c h (imperat.) 674. — Van daar:

Ghedoghich 328, *lijdzaam*, *geduldig*.

Ghedueren 54, *blijven bestaan*, *in wezen blijven*. Mnl. Wdb. II, 1086; Esopet XXVII, 16:

Dat ewelijc sal gheduren.

Ghehelpen 426, *helpen*, *behulpzaam zijn*. Walew. 5963; Lksp. II, 41, 174, II, 60, 98.

Ghe(h)endt 274, *geëindigd* (zie letter H), partic. van e n d e n. Mnl. Wdb. II, 652; Flor. en Bl. 1480:

Floris heeft sine tale gheent.

Limb. XII, 534:

Soe ware onse orloghe oppenbare
Gehent, ende anders niet En werdet gehent, wats gesciet.

Ghelach 493, *de kosten voor gemaakte verteringen* (Lat. *symbola*). Mnl. Wdb. II, 1185, 7; Hildegb. 2, 69:

Die lude sijn herwaert ende gins ghedwaelt, Diet gelaech dicke hebben betaelt.

Ghelaghe 491 (verbogen nv. van g h e l a c h), *vroolijke bijeenkomst* (Lat. *compotatio*). Mnl. Wdb. II, 1187, 9; MLoep II, 265:

Ghi stichtet ymmer een ghelach, Daer ghi mede verdrijft den dach.

Ghelangt 68 (verl. deelw. van l i n g h e n), *verlengd*, *langdurig gemaakt*. Alex. IV, 857:

God hi linghde hem sijn leven Dore sine doocht vijftiene jaer.

Mnl. Rijmspr. II, 2, 4; Van Heelu 638; St Brand. (Ovl. Ged. II, 14.) 1004.

(hem **Ghelaten** 90), *zich betoonen, zich aanstellen.* Zoo: hem droevelic, hem vriendelic ghelaten. Rein. 3058, 3898; ook misselijc ghelaten Hildegb. 222, 33.

Ghelawet 452, *gelooid,* evenals leder dat daardoor zacht geworden, zich laat buigen. Het is deelw. van louwen = looien. KIL. stelt loeven gelijk aan *tanen, tannen* en verklaart dit bl. 662 door *preparare pelles, perficere coria pulvere corticum quercinorum.* In het Mnl. Wdb. II, 1203 wordt verwezen naar looijen.

Ghelden 129, 493, 576, 578, *betalen.* Mnl. Wdb. II, 1204; Hildegb. 66, 66:

Wat willic verder dan begheren,
Dan te leven nacht ende dach Om wel te ghelden mijn ghelach?

Prov. Comm. 132:

Borghen plegen node te ghelden.

Gheleesten 20, *tot stand brengen,* vooral met inspanning van krachten; op alle mogelijke wijzen trachten iets te verrichten; KIL. *facere, praestare.* (Hd. *leisten*), Mnl. Wdb. II, 1211, 1; Ferguut 3383; Franc. 5253:

Dat die vrient Gods die doet sochte Met al dat hi geleesten mochte.

STEENW. op Sp. Hist. I, bl. 16.

Ghelijc 34, 1023, 1029, *evenals.* Het is volgens DE VRIES, Gloss. Lksp. de bestendige gewoonte der Ouden bij dit adv. den dat. te plaatsen. Alzoo vindt men b.v. in Walew. 3660:

Sijn paert was dapper ende snel Ende vlooch ghelijc enen voghele.

6513: Hi vacht ghelijc enen lyoene.

9738: Die vos liep voren dapperlike Ghelijc enen hase diemen jaghet.

Sp. d. Jong. bl. 16:

Spijs ende dranck die neemt bi maten...
Ende wilt niet slocken ghelijc den vraten.

Op dien grond zal in Flor. e. Bl. 1437:

Ic sal varen ghelijc een coman

moeten gelezen worden *enen* of *den* c. — Een groot aantal voorbeelden van deze constructie wordt opgegeven in 't Mnl. Wdb. II, 1246, waarbij bijzondere opmerking verdient ghelijc mi, *evenals ik.* Rincl. 1041:

Du sals sterven, ghelijc mi, die ben arm.

Zoo ook N. Doctr. 827:

Nochtan eest mijn onghevoech
Ende een benidende wanhagen Dat si ghelijc mi willen draghen.

Met deze constructie is te vergelijken het Lat. *idem* met den dat. Horat. A.P. 467:

Invitum qui servat, idem facit occidenti.

Zoo ook Lucret. III, 1050; Cic. ad Fam. IX, 6, 3; Ovid. Am. I, 4, 1; Justin. II, 4, 10.

Ghemate (bnw.) 1008, *maat houdende, de juiste maat kennende.* Mnl. Wdb. II, 1327.

Ghemate (znw., onz.) 235, 1007, *maat, matigheid.* Mnl. Wdb. II, 1328.

Ghemoet (bvnw.) 258, dat die mensche heet quaet ghemoet, d.i. *dat hij gezegd wordt kwalijk gestemd te zijn.* — 869 wel ghemoet, *goed gestemd, welgezind.* Mnl. Wdb. II, 1373. Zoo ook blide ghemoet, Lksp. II, 36, 1915; gram ghemoet, D. Doctr. III, 475; te bet ghemoet, Rein. II, 6870.

Ghemoeten 193, 263, *ontmoeten, tegenkomen.* KIL. *obviare, obviam venire.* Rein. 1103; Ferguut 5148; Esopet LXIV, 1:

Int wout gemoete .1. wolf .1. hont.

CLIGNETT, Bijdr. bl. 228.

Ghenade 65, ghenade bidden, *vergiffenis smeeken.* Theoph. 1045. — 323 leuen met ghenaden, *in vrede, met rust leven,* in eene aangename stemming. Rein. 3466:

Dit biedt u de coninc lioen. Dit neemt, ende leeft mit ghenaden.

Mnl. Wdb. II, 1379, 1.

(**Ghenaken** 38), *ergens toe komen*; bi rechter redenen hiere toeghenaect, *hij mag er om grondige redenen toe komen* (nm. trotsch te zijn op eene of meer van die vier genoemde eigenschappen).

Ghene lieden die leuen 956, *niemand ter wereld;* in Walew. 4772 wordt daarvoor gezegd: *gheen mensce die lijf hevet.*

Ghenendeleke 838, *kloek, stoutmoedig, onversaagd.* Mnl. Wdb. II, 1404, bv. nw. van ghenende, *stoutmoedigheid, zelfvertrouwen.* HUYDEC. op Stoke II, bl. 330; Lksp. Gloss. — Over den uitgang -leke voor -like zie onhoueschgeleke.

Ghenoeghen (ghenoughen) 185, 187, 889, 1089, *genoeg zijn, voldoen, tevreden zijn met iets.* Lksp. III, 23, 99; Hildegb. 70, 273:

Hi heeft den alre besten coop, Die hem mit reden laet ghenoeghen.

Ghenoot (ghenoet) 544, 807, *iemands gelijke,* ook in andere opzichten dan door geboorte. Mnl. Wdb. op *genoot* II, 1447; HUYDEC. op Stoke II, bl. 555; CLIGNETT, Bijdr. bl. 197.

Ghere (samengetr. van gheenre, gheerre); 637: in ghere wise, *op geenerlei wijze.* Rein. 687:

Dat hi met liste no met crachte In ghere wijs ne can ontgaen.

Ghereden 627, *gereed maken, klaarmaken.* Zie de Aant. bl. 97; Mnl. Wdb. op *gereiden,* II, 1523. — Wat hier met ghereden bedoeld is, heet in Walewein 10270 *die morssele sniden.*

Ghereet 260, *gereedelijk, met overijling*; sine tale ghereet segghen, zijne woorden spreken zonder zich lang te bedenken, *onbedachtzaam,* voortvarend en zonder omwegen. Mnl. Wdb. II, 1517.

Ghesatelike 669, *fatsoenlijk.* Mnl. Wdb. II, 1582.

Ghescien (met den dat. van den pers.), 70, 107, 284, 296, 320, 330, 623, *overkomen, te beurt vallen.* MLoep. Hildegb. Gloss.

Ghescouden 441, *met kokend water begieten, broeien.* KIL. schouden, *calida aqua perfundere, calida abluere.* Mnl. Wdb. II, 1614.

wel **Gheseedt** 869, *wèlgemanierd, van goede zeden, beschaafd.* Mnl. Wdb. II, 1620; D. Doctr. II, 1863 (ene maghet)

Die gheseed es ende behoedt, Ende onder die goede op gheuoedt.

Van gelijke beteekenis is: wel gheraect in allen seden. Zie Walew. 7129 en Rose 737. — Het tegenovergestelde is *onghesedt,* Rose 5053. — Zoo gebruikt Plautus Aul. II, 2, 62 *moratus recte* en Most. I, 3, 132 *moratus male.* Zie ook Cicero de Orat. II, 43, 184; de Finib. I, 19, 63; Ovid. Met. XV, 95.

Ghesprake 945, *vriendelijk, voorkomend,* gaarne te woord staande (*affabilis*). Mnl. Wdb. II, 1681, 2.

Ghestade 101, *kalm, bedaard, zich zelf beheerschende*, verv. *vriendelijk, voorkomend*. Lksp. III, 12, 87:

Want enen here voeght wale Gestade ende hoefsche tale.

Mnl. Wdb. II, 1687, 3. — Gestade 817, *standvastig, bestendig, voortdurend, zich zelven gelijk blijvende* (Lat. *constans*). Limb. III, 551:

Vore alle man die ic kinne Blivic u ghestade vrient.

Rein. 613, Hildegb. Gloss.

Ghetorden (verl. deelw. van terden, *treden*). Ghetordene wech 750, de algemeen begane weg (*via trita*).

Ghetreet 6, *getrokken*; hier: *ontleend aan, overgenomen uit*. Buiten den vorm ghetrocken 4, verl. dlw. van ghetrecken, vindt men ook dien van ghetrect; zie Walew. 178, 831, 4110; Alex. VIII, 653:

Dat mi dese moort was ontect Quam ic met swaerde uutghetrect.

Gheuallen 703: gheuallet dat = gheualle het dat, *gebeurt het dat*. Lev. v. Jezus c. 133: Gheuallet dat di dyn voet ochte dine hant schandalizeert. — Zoo ook Rose 6841; Flor. en Bl. 1471; Heelu 5495. — De spreekwijze gheuallet sake dat 765, 813, 897 is eene omschrijving van het ww. dat volgt; (Lat. *quodsi res ita cadat, ut.*) Zoo ook Alex. II, 730, IV, 1082. — In dezelfde bet. wordt ook gebruikt comen, Mnl. Dist. Caton. I, 18.

Gheuen 509: enen scande gheuen, *iemand laken, schande van hem spreken*. Zoo ook enen lof gheven, Mnl. Dist. Caton. I, 14. — hem seluen prijs gheuen 511, *zich zelf prijzen, zich zelven de eer van iets toekennen*.

Gheuouch 235: int gheuouch, *gevoeglijk*, zoo verre het voegzaam is, *op passende wijze*, Mnl. Dist. Caton. I, 18; Lksp. II, 17, 12; III, 16, 7; Diet. Doct. I, 484, 574.

Gheuroeden 176, 1008, *wijs zijn*, verstand hebben. Lksp. II, 11, 36; Wap. Mart. I, 757; Mnl. Wdb. II, 1843. — bet gheuroeden 877, *verstandiger zijn*.

Ghewaghen 191: du mochts toren ende lachtre daer af ghewaghen, *gij kunt daarvan verdriet en beschimping beloopen*. — Ghewaghen, *wagen, in de weegschaal stellen*, (riskeeren). Flor. en Bl. 3628; Hildegb. 2, 152:

Ghi siet die gierige gewagen Siel ende lijf om dat eertsche goet.

Mnl. Wdb. II, 1856.

Ghewerke 142, *werken, daden*. Mnl. Wdb. op *gewerc* II, 1899, 3.

Ghewillike 180, 226, *gewillig, uit eigen beweging*. Mnl. Wdb. op *gewillelike*, II, 1909. Hetzelfde als willike.

Gichte 800, *gift, geschenk*. Van Heelu 563:

En wert scoenre gichte nie Ghegeven tenen male, dan die
Heinric sinen broeder gaf.

Zoo ook Flor. 3193; Alex. IV, 819, IX, 821; Parab. (Vaderl. Mus. II, 176), 20; Lev. v. Jezus c. 48; HUYDEC. op Stoke II, 539. — De verwisseling van *ch* met *f* vindt men eveneens in *gerucht* en *geruft*; in *gracht* en *graft*; in *kracht* en *kraft*; in *lucht* en *luft*; in *gekocht* en *gekoft*. HUYDEC. op Stoke III, 370, zoodat gichte volkomen hetzelfde is als:

Ghifte 333, 801. Mnl. Wdb. II, 1958.

Ghile 899: m e t e n e n g h i l e m a k e n, *met iemand den spot drijven, iemand bespotten.* Alex. IV, 754:

Si staken uyt sine ogen bede Ende maecten mettien haer gile.

Walew. 8571:

Die ander sprac: Houdi ju sceren? Houdi met mi juwe ghile?

Elders heet het s p o t h o u d e n m e t e n e n. Zoo D. Doctr. II, 606; HUYDEC. op Stoke II, bl. 208; Mnl. Wdb. II, 1968.

Ghilen 899 (ww. van g h i l e) *spotten.* Rein. II, 4249:

Ic ensech niet, men moet wel bi wilen Spotten, boerten, lieghen, ghilen,
In cleinen misseliken saken.

waar MARTIN dit woord in het Gloss. verkeerd vertolkt heeft door *List üben*; zie Mnl. Wdb. II, 1969.

Goede 535, 550, *bezitting, goed.* Zie *rike.* — 124: d e s d u u e l s g o e d e, *het geld, rijkdom.* Ook zouden deze woorden kunnen gelden voor eene omschrijving van den Duivel, dus *geld-duivel,* Mammon. Zie Mnl. Wdb. II, 2047 en den aldaar geciteerden T. en Letterb. II, 149 en 153.

Goeder 934 (comparat. van g o e t) in zedelijken zin *eerwaardig, vroom, braaf.* Mnl. Wdb. II, 2034, 2, waar een voorbeeld van dezen zeldzaam voorkomenden comparativus wordt opgegeven uit St. Lutgardis I, 186:

So wart se van dage te dage vast goeder.

Een ander voorbeeld levert Walew. 10452:

Wat waren daer goeder swaerde.

Goedertieren 196, 906, *zachtaardig, goedaardig.* Zie f e l, dat eene tegenovergestelde beteekenis heeft.

d i e **Gone** (g h o n e) 209, 963, 1059, *die gene.* Lksp. Gloss. op *gone.* Mnl. Wdb. op *gene,* II, 1304; B. v. d. Houte 752; Esopet XLVIII, 39:

Deze favele souden horen die gone, Die ter quaetheit sijn ghewone.

Goude 115 (impf. conj. van g h e l d e n) *betalen, voldoen.* Lksp. Gloss. Mnl. Wdb. II, 1204; Lev. v. Jezus c. 137; Rijmkron. van Brab. (Ovl. Ged. I) 161, waar van Karel den Gr. gezegd wordt:

LXXII jair was hi out Doen hy gout der natueren scout.

d.i. toen hij den tol der natuur betaalde. — D i e v e l e b e h e e t, h i n e g o u d e w e l, *als iemand* (= si quis) *veel belooft en hij zijne beloften niet* (betaalde) *hield.*

Gracie 519, *gunst,* door God aan den mensch verleend. Walew. 3238:

Eist dat jou God die gracie ghevet.

a l h e u e s t u v a n o n s e n H e e r e m e e r g r a c i e n d a n, *al zijt gij door God boven anderen bevoorrecht.* Lanc. III, 2889:

Bedie heeft hi (*God*) u vor desen Milder dan anderen lieden gewesen,
Dies suldi hem danken (l. gedanken) nu.

Mnl. Wdb. II, 2089; Hildegb. 50, 177:

Die niet en bidt om salicheit, Graci is hem onbereyt.

Ook is g r a c i e 719 *dank,* door den eenen mensch aan den anderen betoond.

(Gramen) 236, g r a m d i n i e t, *maak u niet boos.* In het Mnl. Wdb. II, 2102 wordt gezegd: „G r a m e n (grammen) komt slechts voor in samenstelling t.w. v e r g r a m m e n". Zie 901. — OUDEMANS II, 731 geeft wel twee voorbeelden; doch die zijn uit lateren tijd.

Grisen 152, *een afgrijzen van iets hebben, gruwen van iets* (Lat. *horrere*), Vd. ons *griezelen*. Mnl. Wdb. II, 2148; Hildegb. 236, 24:

Die vuyle pat an dander zyde
Ter hellen waert heb ic bewijst, Hoe zeer den goeden daer of grijst.

Groeten 336, *begroeten, aanspreken*; g r o e t e r e a f s c o n e, *spreek er hem* (die u eene geringe gift, doch naar zijn vermogen, schonk) *beleefd over aan*, d. i. bedank er hem beleefd voor. Lev. o. H. 3276:

So groettesi haer kint van paradijs: Lieve kint, twi hancstu hier?

Mnl. Wdb. II, 2150.

Grote liede 597, *aanzienlijken*, zij die hooger in rang zijn. Zie b e t e r.

Guldin 248, *gouden, van goud*. Mnl. Wdb. op *goudijn*, II, 2080. Zoo ook Segel. v. Jher. 10889—95: *stalijn, silverijn, guldijn*.

H.

Deze letter staat menigmaal vóór woorden, die met een vokaal beginnen. Voorbeelden, die in dit gedicht gevonden worden, zijn:

h a l l a m 602; h e d e l h e i t 863, 865; h e e r e 459; h e e s c h 144; h e l l e n b o g e n 659; h e n d e 74; h e n d e n met g e h e n d t 252, 274; h e t e n 145, 629; h i e t 46, 265, 442; h o e f f e n e n 1104; h o m o e d i c h e i t 222; h o u d 751, 757, 760 met v e r h o u d e r t 422; h u = *u* 33, 797; h u = *uw* 778; h u u t 321.

Bij de woorden h e e r e en h o m o e d i c h e i t heb ik voor de duidelijkheid de *h* in ( ) geplaatst. — De voorbeelden, die in Maerlants Sp. Hist. voorkomen, zijn door CLIGNETT besproken in de Aant. op D. I, bl. 15—18. Over die in Reinaert handelt JONCKBL. in de Inleiding bl. XXVIII, en MARTIN bl. X.

Omgekeerd wordt soms — doch niet zoo menigvuldig — de *h* weggelaten; zooals: a e t 409; (wellicht behoort hiertoe ook e e r l i j c 1093); e e r s c a p 261; o u e r d i c h 548, 551. De zoodanige woorden die in Sp. Hist. voorkomen, besprak CLIGNETT in de Aant. op D. II, bl. 122—125. Zie voorts de schrijvers die zijn opgegeven in 't Mnl. Wdb. III, 1.

Hayen 975, *begeeren, verlangen*. Mdl. Wdb. III, 28. KIL. verklaart h a e y e n door *fovere, colere*; doch geeft ook h a e y t e n, *desiderare, optare, exoptare* en voegt daarbij Gall. *haiter, souhaiter*. Indien dit verbum werkelijk mocht gevonden worden — waaraan het gemis in 't Mnl. Wdb. twijfel wekt — zou men hier wellicht beter lezen h a e y t e t.

Hallame 602, *huisraad, huishoudelijke benoodigdheden*; hetzelfde als a l l a m e, Mnl. Wdb. I, 343 en III, 46; Rijmb. 11875:

Scotelen, nappe, stope, al te samen Die vate, ende ander allamen
Waren goudin.

Uitvoerig wordt dit woord besproken in de Aant. op Sp. Hist. III, bl. 42.

Hals 847, in figuurlijke opvatting voor *het leven*, zooals men ook thans nog zegt: iemand *om hals brengen*, iets *met den hals bekoopen*. Mnl. Wdb. III, 54; Nat. Bl. III, 828:

Hi moet metten halse betalen So wie dat doot den odevare.

d i e p e n n i n c c o e p t m a n s h a l s, *het geld koopt iemands leven*, d. i. met geld, door omkooping, kan men iemand het leven laten benemen.

Harde 279, 311, 526, 1065, *zeer, in hooge mate* (Lat. *valde* uit *valide*). CLIGNETT, Bijdr. bl. 327; Rein. 6561:

Des was Reinaert harde blide.

Tot meer versterking vindt men ook h a r d e z e r e, Melib. 1566:

Goeden raet heeft altoes eere Ende vroemt oec harde zere.

Harentare 365, 451, 779, *her en der, in alle richtingen, overal heen*, Mnl. Wdb. III, 155. — Ook zonder het denkbeeld van richting, 7, 630, 822, *hier en daar, op verschillende plaatsen*. Mnl. Wdb. III, 156; Lksp. Gloss. *haer*.

Haue 1117, *bezitting, geld, rijkdom*. Lev. o. H. 4045:

Daer en helpt have no gout.

Mnl. Wdb. III, 181. Vd. h a v e l o o s, *arm, zonder middelen*.

Hebsi 398, *hebben zij*. Walew. 9319:

Daer hebsi ten selven stonden Viere ridders slapende vonden.

Zoo ook s e g h s i 215, *zeggen zij*; t r e c s i 696, *trekken zij*. Deze gesyncopeerde vorm van het ww. als het met een pron. samensmelt, is uitvoerig behandeld door VERDAM op Theoph. bl. 129.

Hedelheit 863, 865. Zie letter H.

Heefsture af 1110, *hebt gij daarvan*.

Heerscap 261, 385, 663, *de heer die over anderen te zeggen heeft* (Lat. *dominus*). D ij n e e r s c a p e n d e d ij n p r e l a e t, *uw wereldlijke en geestelijke heer*, in wiens dienst gij zijt en onder wiens toezicht gij staat. Mnl. Wdb. III, 227.

Heesch 144, *eisch, verlangen, wensch*. (Zie letter H.) Mnl. Wdb. III, 236, en vooral op e i s c, II, 600; Lanc. II, 4869:

Dat es mijn heesch dat gi Des ridders paert wilt geven mi.

Men vindt ook e e s c h geschreven D. Doctr. II, 2754; Ferg. 188; Rein. 3073:

Ghine doet neghenen eesch No om broot no om vleesch.

Heet 833 (in figuurlijke opvatting, van een gemoedstoestand), *driftig, door hartstocht geprikkeld* of *beheerscht*. Mnl. Wdb. III, 238, 2; Sp. Hist. I, VIII, 40, 38; Rein. II, 7275:

Menich dwaes van heten moede Verhaest hem dicwile in onspoede.

[**Heiten** 5], *noemen, eenen naam geven aan iemand* of *iets*. Mnl. Wdb. op *heeten*, III, 240, 2; Brab. Y., I, 1671:

Carle, die men groot heit.

Evenzoo w e i t e n, *weten*.

Helen 47, W a t h e l e n s ij t i n h a r e n s i n? *waartoe houden zij het* (*hunne kunst*) *verborgen?* waarom willen zij het niet aan anderen mededeelen?

(**Hember nie** 320), *nimmer meer, volstrekt niet* (Hoogd. *jedenfalls nicht*). Alzoo *nembermer* Lanc. II, 43304, IV, 12181. — Zonder de negatie, e m b e r, *in ieder geval*. Mnl. Dist. Caton. II, 25:

Ember so hebbe ghoeden waen, Datti ten beste sal vergaen.

Ibid. IV, 39; Mnl. Wdb. op *emmer*, II, 628, 2; Rein. 1259:

Alse Tibeert dat ghesach, Dat hi emmer sterven soude.

Hemelrike 136, *de hemel*, de verblijfplaats der gelukzaligen. Meestal zonder lidwoord gebruikt, evenals *paradijs*. Zie Aant. bl. 63. — Die weglating heeft geen plaats bij het tegenovergestelde h e l l e 152, *het rijk van den duivel en zijne engelen*.

Hen 694, *het en*. Mnl. Rijmspr. II, 37:

Stake elc eet als enen doren, Hen worde cume soe vele ghesworen.

Henden 252 (= e n d e n, zie letter H.), *eindigen.* Hildegb. 94, 189; Rein. 450:

Doe die vigilie ghehent was.

Ste Amand II, 5609:

Mochte Gods gracie in eenigher stond Enden, so ware ons wee ghesciet.

Hens 1001, *het en is, er is.* Leven v. Jezus c. 53: Hen es enghene dinc so verborghen.

Heten 145, 629, *eten.* Zie letter H.

Heten 244, 666, 678, 759, *bevelen, gelasten, voorschrijven.* Mnl. Wdb. III, 240, 3. — Vóór den daarbij staanden infinitivus wordt TE weggelaten: *heten scuwen, heten gaen, heten vlien.* Zoo b.v. Ferg. 2979; Alex. IV, 1157; VI, 752; VIII, 307. — Ook bij andere ww. vindt men dit, als: bij *beginnen* (Rein. 146, 683; Walew. 5104, 8510); *denken* (Walew. 246); *scinen* (Ferg. 1635, 1672); *wanen* (Rose 7045, 9467; Walew. 7956) en eenige andere ww.

Hiet 46, 265, 442, *iets.* (Zie letter H.) Zoo ook Mnl. Dist. Caton. IV, 3:

Al eist dat sake, datti hiet In engher sake wijs messciet.

waar BEETS zeer juist verbetert: *In engherhande wijs.*

Hogher 933, *aanzienlijker, van hoogeren stand.* Mnl. Wdb. III, 563; MLoep. I, 3133:

So is hi so veel meer gheschant Als hi hogher is becant.

Vergelijk de verklaring van 850 h u w e t h o g h e. — Het tegenovergestelde is n e d e r.

Homoedicheit 222, *ootmoed, nederigheid.* (Zie letter H.) D. Doctr. II, 563:

Ende waer es oetmoedecheit, Dat daer es altoes wijsheit.

Houde 719, *gunst, genegenheid.* KIL.: *favor et comitas.* Limb. V, 1374:

Waendic met doghene of met pinen
Vercrigen miere vrouwen houde, Siit dies seker, dat ic soude
Noch hopen eneghen troest tontfane.

HUYDEC. op Stoke I, bl. 366, III, bl. 19; CLIGNETT, Bijdr. bl. 147. — Het tegendeel is o n h o u d e, d. i. *ongenade.* Esopet VI, 12.

Houden 843, 1014, *behouden, bewaren, opsparen.* — 1016, 1017, *vasthouden, bij zich houden.*

t e **Houder** 580, *te liever, meer genegen, gewilliger.* Van Heelu 1798:

Maer die grave was dien geslechte Van Limborch houder meer.

Het is de comparat. van h o u t, dat KIL. verklaart door *favens, benevolus.* D. Doctr. II, 1574; Mnl. Rijmspr. II, 110:

Wie gherne minen wille doet, Dien dragic emmer houden moet.

hetgeen bij Freidank luidt: dem trage ich iemer holden muot. — Die vorm *holdt* staat in de Gemeene Duytsche Spreckw. (Campen 1550) bl. 81, n. 1416 (Meijer bl. 37). *Het syn twee dieren, die den menschen holdt syn, een hondt ende een peerdt,* aldus woordelijk vertaald uit Agricola's Sprichwörter n. 687.

Houerde 208, 214, 216, 223, *hoogmoed, trotschheid.* Rijmb. 3126; Van Heelu 1249, 5142; D. Doctr. II, 561:

Soe waer dat es hoeuerde, Daer sijn twiste ende onwerde.

St. Bern. Epist. (Denkm. III, 5) 95:

Ouerde ieghen dijn ghebueren Es lasterlich in elke hure.

Houerdich, zie o u e r d i c h.

Houerdicheit 221, hetzelfde als het voorgaande h o u e r d e. Zie Mnl. Wdb. III, 669 op *hovaerde.*

Houesch 467, *wellevend, welgemanierd.* — Compar. h o u e s c h e r 651.

Houescheit 9, 174, 577, *wellevendheid* (Fr. *courtoisie*). — 711, *beleefdheid, bewezen dienst.*

Houeschelike 594, 708, 727 *op wellevende wijze.*

Hout 751, 757, 760, *oud.* Zie letter H.

(**Hurt** 62), waarvoor in 't Comb. Hs. 588 d r u u s t, *geweldige stoot.* Kil. verklaart h o r t door *pulsus, pulsatio.* Thans zegt men nog: *met horten en stooten* iets verrichten, neerzetten.

Huut 321, *uit.* Zie letter H.

Huwen 850, *een huwelijk aangaan.* H i (die penninc) h u w e t h o g h e, h i h u w e t n e d e r, de zin is: Het geld maakt *vooreerst:* dat iemand, die veel middelen heeft, doch van geringere afkomst is, een huwelijk sluit met een die van hoogere geboorte is. Zie Mnl. Wdb. op *Hooch,* II, 563. — *ten andere:* dat iemand die zonder fortuin is, doch tot den aanzienlijken stand behoort, zich vernedert om met iemand uit de mindere klasse, doch die rijk is, te trouwen.

I, IJ, Y.

Dat deze drie letters gelijkelijk als enkele *i* werden uitgesproken, blijkt uit de rijmen van de in de Diet. War. II, 406 voorkomende verzen van Den Grimb. Oorlog 43:

Van Grimberghen, die sekerlike
Machtig waren ende rijcke
Van grote lande in dien tyde
Dat omtrent hem wide ende side
Met sconen heempden was gheleghen.

Ydropijc 1024, *een aan waterzucht lijdende* (Lat. *hydropicus*). Zie Aant. bl. 122.

Yeke 443. Kil. verklaart i e c k e door: *mel vilius, ex apum genitura et mellis faece expressum,* d. i. de slechtste soort van honig, die uit het zaad (sperma) en den afval der bijen wordt uitgeperst. Hij laat daarop volgen: j e c k e *succus ab immundae ovis vellere demptus; sudor sordesque lanis ovium adhaerentes,* d. i. het kleverige vocht en de overige vuiligheden, die aan schapevachten zijn blijven zitten. Het eerste schijnt wel het meest voor onze plaats te passen, dewijl dit, hoe slecht dan ook, nog wel — doch het andere niet — pleegt te worden ingezameld. In ieder geval wordt hier een sterk riekend vocht bedoeld. — Of moet men hier denken aan e e c, *azijn?*

Yemene (als nominatief) 46, 307, *iemand.* Zoo ook Sp. Hist. I, VIII, 36, 129:

Begrijpt di iemene van dire mesdaet, Hine doet di daer an geen quaet.

Waar echter in Zedel. 63, *iemant* staat. Mnl. Dist. Caton. I, 14:

Alse di iemene ghevet lof, Ne wes te blider niet daerhof.

Zoo ook IV, 36. — Anders is i e m e n e accusat. Zie 169; of datief, zooals Walew. 8578:

Het sal yemene an sine rebben Van ons tween sekerlike gaen.

Ieweren 275, 380, *ergens heen, naar eene of andere plaats.* Daarvoor vindt men in Lksp. *yewers* en *yewers wert.* Zie Gloss.

Iewet 552, *eenigszins, ietwat.* Rein. 122, 2376:

Ende van den scatte, die ic begheerde, Gherne iewet hadde vernomen.

(**In elker wijs** 97), *op gelijke wijze, evenzoo.* Het tegenovergestelde is:

(**In neghere wise** 101), *op geenerlei wijze.* Zie g h e r e.

Ypocrisie 253, *huichelarij, geveinsdheid, vermomming* (Gr. ὑπόκρισις, Matth. XXIII: 28).

Ypocrite 240, *huichelaar, geveinsde* (Gr. ὑποκριτής. Matth. XXIII: 13; Luc. VI: 42); MLoep. II, 3944, 4073; Lev. v. Jezus c. 47.

J.

Jaghen 977, *begeeren, jacht maken op iets, najagen.* Zie b e i a g h e n. Walew. 7853:

Wet wel dat die scone maghet El en gene dinc en jaghet
Dan te drivene hare jolyt.

Jeghen 132, 138, 494, 829, 994, *tegen, tegenover, jegens.* — E n e n i e g h e n g a e n 664, *iemand te gemoet gaan.* — E n e n i e g h e n c o m e n 754, *iemand ontmoeten, tegenkomen.*

(**Jof** 210), *of.* Walew. 6171, 6655; Rijmb. 12012:

God sendde sinen prophete Nathan Te hem, jof enen andren man.

Joghet 447, *jeugd, jonkheid.* Lksp. II, 3, 83; III, 2, 19:

Die joghet die heeft zelden in Wijsheit ofte subtilen zin.

Esopet LXIII, 19:

Men soude den kinderen in die joghet Dwinghen ende leren doghet.

Jonste 520, *gunst, genegenheid.* Meestal geschreven o n s t e. Lksp. III, 3, 321:

En aensiet niet wat hi u gheeft Maer die onste die hi tuwaert heeft.

C, K.

Calengieren 885, *aanranden, in beslag nemen, zich toeëigenen.* Kil. *sibi asserere, sibi retinere, vendicare.* Limb. IV, 981, 1755.

Callen 492, *praten, babbelen.* Kil. *sermocinari, fabulari.* Zie Van Hass. ald. Rein. II, 6739. Vooral in berispenden zin, evenals thans: *kletsen* en *snappen.* Hildegb. 176, 197:

Des bid ic u mit rechter minnen, Of men souder veel of callen.

Camp 135, *strijd, wedstrijd.* Prov. Comm. 141:

Beter camp dan hals ontwe.

Est melius bellum pro collo sive duellum.

Welk spreekwoord ook voorkomt in Rein. II, 6796; Walew. 693; Caerl e. El. 1234; Theoph. 1128, en, met eene kleine verandering, bij Hildegb. 124, 18:

Tes sienre (d. i. schooner) camp dan hals verloren.

Capoen 627. Hier voor ieder gevogelte of stuk vleesch, dat bij den maaltijd moet worden kleingemaakt.

Cappe 878, *kap, muts;* hier een prachtig hoofddeksel. Elders ook wel een *monnikskap.* Zie Hildegb. 153, 51.

Caproen 264, *kaper, hoofddeksel, hoed, muts* (Fr. *chaperon,* waaruit het middeleeuw-Lat. *caparo.* Zie DURANGE), dat van *caput* afkomstig is, evenals het voorgaande c a p p e van *capa.* Zie DUCANGE). Beatr. 169; Lksp. III, 4, 101; III, 23, 180; Rein. 944; Heelu 1415.

Caritate 322, 325, *liefde, menschlievendheid;* ook wel *eene daad van Christelijke liefde.* In het leerdicht Die D. Doctr. I, 614 e. v. vindt men een bijzonder hoofdstuk met het opschrift: „Van caritaten, ende wat caritate es," dat met de uitweiding van onzen Moralist verdient te worden vergeleken.

Keytijf 400, 402, 903, 1052, *ellendig, armzalig;* meestal *katijf, kattijf* of *ketijf* geschreven (Fr. *chétif* van 't Lat. *captivus,* dus eig. *gevangene*). HUYDEC. op Stoke I, bl. 511; CLIGNETT, Bijdr. bl. 291. — Van dit woord, dat zoowel zelfstandig als bijvoeglijk gebruikt wordt, vindt men ook den comparativus *keytiver.* Zie Esopet XXXVIII, 26.

(**Kerdijt weder** 338), *bekeerde hij zich,* kwam hij van zijn verzuim terug, na afgelegde biecht.

[**Kerstenheit** 89, 94], *Christendom, Christenwereld.* Hildegb. 140, 137.

Kinden (mv. van k i n t) 909. Zoo ook Esopet XIII, 3; Flor. en Bl. 429:

Seldine ter Montorien ter scolen sinden, Daer te leerne met andren kinden.

Niwe Doctr. 1289:

Ic kende die kinden, die van hem bleven.

Claereit 445, *claret;* een drank uit wijn en honig en eenige sterk riekende kruiden bereid. Zie mijne Aant. op Mnl. Rijmspr. II, 90; Ferg. 2626; Walew. 10284; Flor. en Bl. 1643, 2196:

Tuschen die goudene coppe entie silverine Schincten si den clareit metten wine, Moraet ende andren dieren dranc.

Die Rose 7807 (waar sprake is van den ouden tijd, waarover Boëthius de Consol. Philos. II, m. 5 uitroeot: *Felix nimium prior aetas* ...
Nec Bacchica munera norat Liquido confundere melle):

Sine dronken wijns nv claerheit, Want hi was hem onghereit.

Clappen 64, *praten, babbelen.* KIL. k l a p p e y e n, *fabulari, garrire, instar mulierum.* Hildegb. 161, 382:

Wat souden wy loven ander temen,
Die die dwasen of die doren Malcander clappen voerden oren
Of doen verstaen in nauwen rade?

Clerc 698, *leerling, student.* Van het Lat. *clericus,* dat ook voor *discipulus* gebruikt wordt; zie de bij DUCANGE aangehaalde woorden uit Capitula Walterii Episcopi Aurelian. c. 6: *Ut unusquisque Presbyter suum habeat Clericum, quem religiose educare procuret.*

Cnapen, d i e n d u d r a n c e n d e s p i s e g h e u e s 461. Waarschijnlijk worden hier zulke bedienden bedoeld, die bij iemand in den kost zijn en in 't Mnl. heeten b r o d i g h e k n e c h t e n, Mnl. Wdb. I, 1447; of ook wel b r o o t a t e n, Mnl. Wdb. I, 1458.

Coelen 599, 600, *spoelen, omspoelen,* door water verfrisschen. Rijmb. 10273. — l a e t c o e l e n 640, *laat afkoelen,* koud worden.

Coen 1043, 1047, *moedig, driest* (audax).

(**Coenede** 344, 348), c o e n h e d e, *moed, driestheid.* Theoph. 1329, 32:

Wanen comt u die coenhede? — Waer hebstu die coenheit vonden?

Coenheit 1045, 1049, hetzelfde als het voorgaande C o e n e d e.

Coep doen 1116, *handel, koopmanschap drijven.* — o m m e c o e p v a e r e n 697, *voor den handel reizen.*

Coepuaert 836, *koopvaardij.* In Lksp. III, 10, 69 heet het: Coemanscap hanteren

Ende daeromme varen ende keren.

Conquereren 853, *bemachtigen, overmeesteren, trachten te verkrijgen.* (Lat. *conquirere*). Reynoldt (in Bilderd. N. Taal- en Dichtk. Versch. I) 173:

Dit swoeren alle gemeenlike Die kerstine, arme ende rike,
Datsi, sonder enich sparen, Te Jhruslem souden varen
Ende conckereren dat heilege lant.

Conste 520, *kennis, bekwaamheid, kunst.*

Cont maken 655, *bekend maken.* Zoo ook St. Brand. 889, 1950. Elders ook c o n t d o e n. Ibid. 17; Stat.-Vert. Luc. II, 15.

Cop 642, 657, *nap, drinkbeker.* Alex. IV, 1345; Ferguut 803; Flor. en Bl. 1642

Daer ghinghen die guldene coppe entie silverine
Beide met clareite ende met wine
Onder heren ende cnechte ghemeenlike.

Coperijn 248, *van koper.* Zie *guldin.*

Cortelike 724, 982, *spoedig, weldra, in korten tijd.*

Corten 192: s i n e d a g h e c o r t e n, *zijn leven verkorten,* door zich den dood of de doodstraf op den hals te halen.

Cracht 812, *geweld, onwettig gebruik van macht.* D. Doctr. II, 3714:

Maer cracht ende ouerdadecheit
Salmen rechten, wats ghesciet, Des en mach men laten niet.

Cranken 555, *krenken, ontzenuwen*; c r a n c g h e e n a m b a c h t m e t q u a d e r c u r e, *verzwak niemands handwerk, breng geen beroep of broodwinning in minachting door uwe verkeerde bemoeiing.* Hildegb. 17, 123; Karel de Gr. I, 89:

So selen wi hare heerscap minder Maken ende cranken mede.

d i e **Cruce ontfaen** 374, *ter kruistocht gaan,* als kruisvaarder naar 't Heilige land trekken met het teeken des kruizes op den mantel als bewijs van deelneming aan dien tocht. *Crucem assumere,* zegt DUCANGE, *dicebantur, qui ad sacra bella profecturi Crucis symbolum palliis suis assuebant et affigebant in signum votivae illius expeditionis.*

Cume 1032, *nauwelijks* (Hd. *kaum*), D. Doctr. II, 1147:

Van honderden es cume een man Die wel te poente helen can.

Parab. e. Leren (Vad. Mus. II, 180), 103:

Ghetrouwen vrient eest goet dienen, Men venter cume een van tien.

HUYDEC. op Stoke II, 186 en de schrijvers door mij aangehaald op Mnl. Rijmspr. II, 37.

Kunnen = *kennen, verstaan* 19, 28: v r o e d s c a p, d i e m e n c a n, *wetenschap, waarvan men verstand heeft.* — 944: d i e d e r w ij s h e i t l e t t e l c a n, *die slechts weinig verstand heeft.*

Cure 348: alsti wel gaet ter cure, *wanneer het u zoo goed gaat als gij wenschen kunt.* D. Doctr. II, 997:

Die uele vriende ghemaect heeft, Wet, dat hi sekerlike leeft
Ende bewaert en wel ter cure.

Limb. V, 1416:

Her Echites sliep wel ter cure.

Walew. 9502; Stoke IX, 29:

De wint was goet ter cuere.

Zie de Aant. van HUYDEC. III, bl. 186; CLIGNETT, Bijdr. bl. 74. — met quader cure 555, *met verkeerde bemoeiing.* — Hildegb. 167, 287; 180, 159, schrijft: wel ter core, evenals Lksp. Zie Gloss.

Cuus 601, *zuiver, rein* (van *zaken* gesproken). Het tegenwoordige *kuisch* wordt meer van *zeden* gezegd, evenals 207 en 211 cuuscheit.

L.

Lachter 191, 504, 509, 936, *laster, schande, oneer.* — lachter spreecken 454, 499, 771, *schande spreken, smaden.* CLIGNETT, Bijdr. bl. 86; Lksp. Gloss.

Lachteren 62, 508, 824, *lasteren, laken, berispen.*

Lachterlijc 938, *schandelijk, berispingwaardig.* HUYDEC. op Stoke III, 425; CLIGNETT, Bijdr. bl. 86; VAN WIJN, Aant. op Van Heelu bl. 124.

Laden 1020. Eig. *inladen* b.v. in een schip of schuur; Vd. *ophoopen, verzamelen.* Zie Gloss. Hildegb. — alte groten rouwe laden 288, *te zeer bedroefd zijn, te zeer aan droefheid toegeven.* Eigenlijk is rouwe laden, *rouw in zich opnemen* en komt dus overeen met het Lat. *dolorem suscipere* door Cicero gebruikt Tusc. V, 33, 95. — die ghene die dwater laet 1025, *hij die het water in zich opneemt, die aan waterzucht lijdt.* De verklaring door DE VRIES gegeven in het Gloss. op Lksp. *laden*, die hem bij nader inzien bleek verkeerd te zijn, is verbeterd in de Bijvoegsels bl. 698.

(**Lagle** 148). Zie de aant. op bl. 38.

Langhen tlijf 68, 303, *het leven verlengen, langer doen voortduren*; (het tegenovergestelde van sine daghe corten). Rijmb. 775:

Int lant van Seres wast, seggic u, Een dinc an bome, die es al ru,
Daer men mede langet tlijf.

Hildegb. 149, 52:

Wij en moghense corten nochte langhen.

Lanc maken 1111, *veel woorden gebruiken, over iets uitweiden.* Buiten de bl. 128 opgegeven plaatsen, vindt men deze uitdrukking nog meermalen in Walew. b.v. 2546, 4394, 7356, 10779.

Laten 146, *toelaten, gedoogen.* — laten 859 en laten te doene 959, 990 *nalaten.* — laet houden wech dor niewen niet 751, *verlaat den ouden,* den u bekenden, *weg, niet voor eenen nieuwen,* welken gij niet kent.

Laten 390, *onderhoorigen, pachters.* KIL. verklaart laet door *colonus, villicus, conductor villae vel fundi.* Zie Van Hasselt aldaar.

Leden 378, 832, *geleden, gepasseerd* (deelw. van liden *voorbijgaan*, Fr. *passer*). Flor. en Bl. 1995:

Ic weet wel dat cume leden es Dat vierendeel van enen jare.

D. Doctr. III, 1294; Lksp. III, 25, 17:

Want den ledenen tijt en can Nemmermeer verhalen man.

(**Leden bleuen** 161). Deze woorden moeten beteekenen: *voor goed gepasseerd, verdwenen*; (in den Comb. tekst 746 staat ghesonken neder). Waarschijnlijk heeft hier de afschrijver geknoeid. Dezelfde regel komt terug 226, doch zonder bleuen.

Leden tlijf 204, 546, 584, 1092, *het leven leiden, doorbrengen, leven.* Mnl. Dist. Caton. I, 4:

Want en es man no wijf Die sonder sonde leet sijn lijf.

Ledicheit 967, 973, *werkeloosheid, onthouding van arbeid, luiheid.*

Leet 834. Zoowel zelfst. als bvgl. nw. gebruikt, evenals thans: *het doet mij leed* en *het is mij leed.* Rein. 2142, 3010; Ferg. 1307. — Dezelfde eigenschap heeft het synonieme woord seer.

Leghen (an iet), *aan iets gelegen liggen* of *laten gelegen liggen* 161: offer dijn lijf anleghet, *indien er uw leven mede gemoeid is.* — Transitief 121: dinen moet ne leechgre niet an te seere, *zet uwe zinnen daarop niet te zeer,* laat u daaraan niet te veel gelegen liggen. D. Doctr. II, 2469:

Rijcheit mach men hebben wale In dien, dat men altemale
Therte daer an nien leght te sere.

Lenen 294, *te leen geven.*

Lenen 659, *leunen.* KIL. *reclinare, inniti, incumbere.* Vd. zegt hij: leenestoel *sella reclinatoria.*

[**Let** 38], *fout, verkeerdheid.* Van Vr. en M. (Verwijs bl. 41):

Tis een harde groet let, Dat een sijn herte dair toe set
Te doene dat hi laten moet.

Sp. Hist. II, vii, 2, 67:

So dat hi en weet van geenre letten Daer pine af comt of enege smette.

Lettel 866, 944, *weinig, luttel, in geringe mate.* Rein. 226, 780. — lettelike drincken 593, *bij beetjes, met kleine teugen.* Daarvoor heeft het Auden. Fragm. 67, lichteleke.

Lieden (mv. van liet) 4, *liederen.* — Evenzoo kinden 909, *kinders.*

Lieghen 246, *bedriegen,* door een vermomd kleed of valsche woorden *misleiden.* Rein. 485:

Reinaert es fel ende quaet, Hi sal u smeken ende lieghen.

In de beteekenis van *bedriegen* heeft lieghen den datief bij zich. Mnl. Rijmspr. II, 28:

Mi heeft menech man gheloghen.

MLoep IV, 1730:

Ic soud u lieghen harde node.

Hildegb. 123, 116; 234, 211:

Is dat niet biechte van bedrieghen, Daer si hem selven mede lieghen?

Lijf 68, 74, 161, 303, *het leven*. Gloss. op Flor. en Bl., Gloss. op Lksp., D. Doctr. III, 1423:

Seneka seit, dat hi qualec leeft Die den hoep op lange lijf heeft,

alwaar denkelijk bedoeld worden de woorden van Seneca Epist. 4, § 4: *Nulli potest secura vita contingere, qui de producenda nimis cogitat.* — Eene merkwaardige uitdrukking is lijf hebben voor *leven*. Men vindt die in Walew. 4772:

Hen mach gheen mensce comen daer Die lijf hevet.

d. i. *geen levend schepsel, niemand ter wereld*. Bij onzen Moralist heet dat 956: ghene lieden die leuen. Zie ook nog Walew. 5265.

Linghine 384, *vuil, modder, drek*. Kil. linghene, *limus*. Lanc. II, 4095; II, 16666:

Ende sleepse daer mede Doer goer ende door lingine mede.

Ibid. II, 25833:

Si worpen na hem alle ghemene Linghene, stocken ende stene.

Hetzelfde is linge. Lucid. 801.

hem **Liuereren.** Zie teliuereren.

Lodder 867, *liederlijke kerel, smeerlap, deugniet*. Kil. *scurra, homo venereus, scortator*. Lanc. II, 4093; Limb. III, 954. — Zoodanig persoon mocht niet „in den ghilde" wezen, zoo min als de daarbij genoemden: t. w. moerdbranders, dief, moerdenaer, zeerovers, verradere, boerssniders, die alle met lodders genoemd worden in: Van Vrouw. ende van Minne, bl. 100, 219.

Loghene 95, 367, *leugen*. Lksp. III, 15, 140:

God die gheve hem onlanghe lijf, Die dese loghene dachte.

III, 15, 173:

Ondanc hebben si diet peinsen Ende dusdane loghene veinsen

Luchter (hant) 731, *linker hand*. Caerl e. Eleg. 1290:

Met dat hi die tale seide, Sat hi op in sijn ghereide
Ende hinc den schilt ter luchter side.

St. Franc. 7449; Rein. 1054; Alex. V, 131:

Die rechtere scare vacht aldus, An de luchtere vacht Clitus.

Clignett, Bijdr. bl. 316.

Lude of stille 705, *in elk geval, in elk opzicht*. Die Rose, 8246; St. Franc. 8140; Gloss. op Lksp.; Hildegb.

Lustich 757, *opgeruimd, vroolijk*, aangenaam in den omgang. Kil. *delectabilis, festivus, laetus*. Lksp. III, 4, 122. — In ongunstige beteekenis, dus voor *listig*, staat het bij Maerlant, aangehaald in Stoke II, 116:

Hi was lustich ende sere loos.

M.

Mach lichte 1039, *misschien, wellicht*, het mag licht gebeuren, dat. St. Franc. 3319:

Mach lichte de broeders mijn, Die in armen steden zijn,
Alsi van mi horen tale Dat ic bem onder de cardenale,
Sullen wanen datic *ens*.

Flor. e. Bl. 411:

Machlichte Floris heeft ghemint So ghestadelike, dat hoofsche kint Blancefloere, die scone es, Dat ic mi sere ontsie des.

Zoo ook Sp. Hist. I, VIII, 34, 55. In beteekenis heeft het veel overeenkomst met b i a u e n t u r e n 192.

Machode 877, *misschien*, *wellicht*. Dit woord komt zeldzaam voor; men vindt het bij Maerlant Sp. Hist. II, I, 10, 43, waar de uitgevers naar deze plaats verwijzen, en dit woord in beteekenis gelijk stellen met het voorgaande m a c h l i c h t e. — M a c h o d e is zooveel als: 't m a c h o d e, d. i. *gaarne*, *lichtelijk*. In die beteekenis staat o d e bij Stoke IV, 1492:

Ghi moghet dat ghemaken ode.

en Sp. Hist. I, II, 6, 28:

Ende vander tafle ende vanden brode, Daer men Gode met dienen soude ode,

waar CLIGNETT, Aant. I, bl. 35 verklaart het woord o d e nergens te hebben aangetroffen buiten die twee opgegevene plaatsen. Zie ook HUYDEC. op de aangehaalde woorden van Stoke II, bl. 288.

(**Maercken** 263, 340) *merken*, *opmerken*. Zie m e r k e n.

t e **Maghe trecken** 851 *tot bloedverwant rekenen*, *tot zijne familie brengen*. De zin is: „het geld maakt dat iemand een ander, die rijk is, doch hem volstrekt niet aangaat, gaarne als lid zijner familie beschouwt." Prov. Salom. XIV, 20: *Amici divitum multi*. Rein. II, 7409:

Diet wel gaet, die crijcht veel maghen.

Een Grieksch spreekwoord (in Menander's Monost. 510) zegt:

Τῶν εὐτυχούντων πάντες εἰσὶ συγγενεῖς.

Zie ERASM. Adag. III, I, 88: *Felicium multi cognati* en BEBEL's Prov. Germ. 381 met de aldaar door mij opgegevene schrijvers.

Macse 770, *maak hen*. M a c is imperat. van *maken*. Sp. Hist. I, VIII, 36, 167:

Mac di elken mensche gelike, Es hi aerm, es hi rike.

Manier 195, 1051, *soort*. Lksp. III, 17, 33:

Want die vriende, als ghi hier ziet, En sijn van eenre manieren niet.

MLoep Gloss.; Lucidar. (Ovl. Ged. III) 3862:

Drie manieren sijn van onvreden lieden.

t e **Manne gheuen** 380, *uithuwelijken*. Thans zegt men wel: *zijne dochter aan den man brengen*. Zooals men ook reeds oudtijds sprak; zie Sp. Hist. I, III, 55, 7:

Dat hi bringen wilde te manne Siere eygijnre dochter ende maken danne Grote werscap ende grote feeste.

Op gelijke wijze vindt men ook t e w i v e g h e v e n, Flor. e. Bl. 1409 en t e w i v e n e m e n, Mnl. Dist. Caton. III, 13.

Matte 220, *een schamel dek* of *kleedingstuk*. KIL. *teges vilior ex iuncis aut stramentis*.

Mede 496, 578, 648, 687, 1091, *tevens*, *insgelijks*, *gelijktijdig*.

Mede willen 182, *genegen zijn*, *iemand wèl willen*; in 't Latijn *bene alicui velle*. Zie Plautus Trin. II, 4, 37; Terentius Heaut. V, 2, 6. — Van gelijke beteekenis is e n e n m e d e s i j n in Flor. en Bl. 3176. — doch m e d e c o m e n 405, beteekent *te beurt vallen*, *wedervaren*.

Meerre 1108, *meer, meerder, grooter*. Hildegb. 89, 64; 233, 144; 251, 56. D. Doctr. III, 1071:

En es gheene meerre bate Dan middelheit ende mate.

De uitgang RE diende oudtijds voor comparativus. Zoo MLoep II, 1057:

Si hilt hoir stilre dan een muijs.

En zoo zal in Rein. II, 6480 moeten gelezen worden:

Doe begond hi seer te creten, Ende seide, hi enmocht niet verre gaen,

waar MARTIN heeft laten staan verder *gaen*. Op gelijke wijze zou ik in Caerl e. El. 807 voor *coender* willen geschreven zien coenre. — Zoo ook hier: 930 *sekerre* en 931 *onsekerre*.

Meeste. Zie dmeeste.

Meinsch 92, *mensch*. Zoo ook geschreven in Denkm. II, bl. 137, 2029 en III, bl. 126, 9 waar het rijmt op *weinsche*.

Menderheit 71. In het Gloss. op Ferguut heeft VERDAM dit woord vertolkt door *uitgelatenheid*; doch de vergelijking van het Latijn in Facetus: *Sis humilis* toont dat onze Zedemeester bedoeld heeft *geringschatting van sich selven, nederig gedrag jegens anderen*; hetgeen in Lksp. en D. Doctr. wordt uitgedrukt door *ootmoedich*. — Het is dus hier een wisselvorm van minderheit.

(**Mendren** 323), *minderen, verminderen*.

Mer 439, 443, samengetr. uit *men er*; of liever uit *me* (voor *men*) *er*.

alse **Menich dropel sijn** (met het mv. van het ww.) 1022: *als er vele, ontelbare droppels zijn*. Eene zeer gewone uitdrukking om het *ontelbare* aan te duiden. Vad. Mus. I, 391, 73:

Alsoe vele goeder jaren als dropel waters sijn indie zee.

Merken 26, 942, *opmerken, gadeslaan*. Esopet XXXII, 13:

Die merket op eens anders pine, Te min vernoyt hem die sine.

Mesdade 940, impf. van

Mesdoen 943, 947, *misdoen, zondigen, verkeerd handelen*. Rein. 3419:

Es daer mesdaen, men saelt soenen.

Mesuallen 329, 350 (onpers. ww. met den dat.) *overkomen*, van iets kwaads of een ongeluk, alst mesualt den lieden, *als het hun tegenloopt*. — Alse di mesuallet, *als het u slecht gaat, als u een ongeluk* (mesval Alex. VII, 386; Rein. 401, II, 6866) *overkomt*. Lksp. I, 5, 36; Rein. 3250:

Ic waende hem iet mesvallen ware.

Elders miscomen Lksp. III, 4, 228; Ferguut 4690; Esopet XLVIII, 12, die ook mesvaeren gebruikt III, 14.

Messcien 350, 752 (van gelijken aard en beteekenis als het voorgaande). KIL. *male evenire, sinistre accidere*. Mnl. Dist. Caton. I, 23; III, 18; Hildegb. 179, 1; D. Doctr. I, 200:

Ende soe wie spreect onuersien, Hem moetere dicke af messchien.

CLIGNETT, Bijdr. bl. 367; CLARISSE, Aant. op H. d. H. bl. 155; Lksp. Gloss. DE JAGER, N. Versch. bl. 287.

Messitten 935, 937, *misstaan, kwalijk staan*. Sp. Hist. I, II, 41, 26:

Hi beterde so hogelike
Sine mesdaet, dat men vergat Al, dat wilen an hem messat.

Alex. VIII, 682:

Ende dat ic ooc tallen tiden
Dien coninc seide dat hem messat, Dat maecte mi met hem ghehat.

Elders n i e t w e l s i t t e n, Rose 2175; en q u a l i c s i t t e n, Bern. epist. tote Raym. (Denkm. III, 10) 219. Vgl. *wale sitten.*

[**Mettien** 4], (uit m e t d i e n) *daardoor, ten gevolge daarvan.* Leven van Jezus c. 179: Ende mettin uil hi neder ende anebeddene op sine knie.

Middewaert 642, *het midden, middelste gedeelte*; h e f v p d e n c o p t e r m i d d e w a e r t, *neem den beker op in 't midden* (Lat. *per utrumque latus*), niet boven bij den rand (Lat. *non per ripam*). Flor. en Bl. 2584:

Ene fonteine sprinct daer in de middewaert, In die scoonste stat van den bogaert.

Alex. V, 191; St. Franc. 8351, 9691; Walew. 1280, waar ook 3740, 5030, m e d e w a e r t v a n d e r r i v i e r e n gebezigd wordt. HUYDEC. op Stoke II, 35.

Miede 803, 806, *belooning*, vooral wanneer die strekken zal tot omkooping (*donum corruptionis*). Hildegb. 120, 37:

Nochtan sijn sij int harte blint, Die om myede recht versmoren.

Lksp. II, 34, 36; IV, 7, 5; D. Doctr. II, 540; CLIGNETT, Bijdr. bl. 52.

Micken 174, *gewaar worden, bespeuren.* Seneka leren (Ovl. Ged. I) 581:

Ic sie onse leven ende micke Ende vinde onze weghe al vol stricke,

voor welke woorden ik nog geen betere plaats kan aanwijzen dan in Dial. VII de Vita beata c I, 2: *Vitae tritissima quaeque via et celeberrima maxime decipit.* — Ook wordt m e c k e n geschreven, zooals Lksp. III, 10, 101:

Ende wie in hem selven mect Dat hem wijsheiden vele ghebrect,
Hi es van naturen wijs.

HUYDEC. op Stoke III, bl. 306; CLARISSE op H. d. H. 446; Hildegb. Gloss.

Minderen 980, *verminderen, minder maken, verteren.* — 1033, *verminderen, minder worden.*

Minderheit. Zie m e n d e r h e i t.

(**Minleke** 95). Het Comb. Hs. 631 heeft s u u e r l i k e, *netjes, zonder morsen.*

Minne ontfangen in sinen zinne 969, *liefde, neiging in zich opnemen.* Walew. 7387 v a n b i n n e n o n t s t e k e n w e r d e n v a n m i n n e (Lat. *concipere amorem, amore incendi*).

Moet 120, 123, 995, *gemoed, hart.* Rein. 1896:

Doe peinsdi in sinen moet.

Troj. Oorl. (Ovl. Ged. I, 6) 431:

Men heeft gheseit te menegher stont, Dat es in den moede, dats in den mont.

Die Rose 6401; Mnl. Rijmspr. II, 5, 4; CLIGNETT, Bijdr. bl. 288; Lksp. MLoep Gloss.

Moghen 217, 982, 1006, 1098, *kunnen, vermogen.* Esopet XXI, 15:

Die luttel mach ende beroemt vele, Hets recht datmen met hem spele.

N. Doctr. 2445:

Want die niet en heeft en mach niet gheven.

Moghen 1027, *lusten, begeerte hebben,* tot eten of drinken. Rein. 1115:

Wat sechdi, moochdi shonichs iet?

Belg. Mus. (1842) bl. 184, 29:

Tes quaet met hem drincken ghelach Die qualec geldt ende vele mach.

v a n **Monde slaen** 367, *ontkennen, tegenspreken.* Eig. *van zich afwerpen.* Hildegb. 154, 124; Lksp. II, 38, 89:

Si slaen die waerheit van den monde Mids den valschen orconde.

III, 2, 142:

Al seide yement van hem quaet, Een ander dat van monde slaet.

Morseel 631, *stuk, brok, bete.* (Fr. *morceau*). D. Doctr. III, 1008:

Die wijn ende vette morsele mint En mach niet worden rike.

III, 1021:

Die mint leckere morsele Moet armoede hebben uele.

Rein. 134, 923; Parab. ende Leren (Vad. Mus. II, bl. 178) 59; Walew. 8050.

N.

Nap 736, *beker* — elders ook c o p geheeten — Ferguut 803; Rose 5948; D. Doctr. III, 1475; Walew. 6763; Leven v. Jezus c. 55; Rijmb. 25937:

Daer na hi hem den nap gaf, Ende seide: Drinct alle hier af.

Zoo ook: n a p v a n g o u d e, *gouden beker.* Alex. IV, 1342, die daar 1348 ook c o p genoemd wordt.

Nauonds 505, *aan den avond, na het eindigen van den dag.* Rose 2403. — Zoo ook n a v e n s. Walew. 10306.

Neder 595, *gering, nederig van staat.* D. Doctr. II, 637:

Daer om sal, sekerlike, Elc soeken sijn ghelike,
Die hem te mechtech niet en si, Noch oec te neder daer bi.

Rose 6085:

Dat en mach hare niemene verbieden Van hogen, no van nedren lieden.

Clarisse, Aant. op H. d. H. bl. 184, 277; Lksp. Gloss. — Het tegenovergestelde is h o o c h. Zie h o g h e r.

Neder scinken (den wijn in den nap) 735, *laag inschenken,* zoo dat men de kan niet in de hoogte houdt, maar dicht bij den beker brengt.

Neerenst 433, *ernst*; tegenover s c e r n e of s p e l e, *scherts.* Lksp. III, 3, 620:

Dat ghi nemmermeer voort an En lieghet, in aernste noch in scherne,

waar in de var. staat n e e r n s t e. Zie Gloss. op a e r n s t. Borchgr. van Vergi (Ovl. Ged. I, bl. 62) 181:

Die mi ere doet soe vele, Willic in erenste no in spele
Nemmermeer verradere sijn.

Walew. 8574:

In weet of ghijs hout in spele, Sprac Walewein, hets nerenst met mie.

Huydec. op Stoke III, bl. 228; Clignett, Bijdr. bl. 276.

Negheene 571, 1057, *volstrekt geene, niet eene enkele.* Hildegb. 103, 21:

Verdienen ridderen ende knapen Neghenen loff in horen wapen,
Soe mach hem sarbeits wel verdrieten.

Ne maer dat 772, *maar integendeel dat.*

Nemmeer 506, 684, *niet meer, niet langer*. Rein. 657; Rijmb. 3252:

Doe hi wiste dat hi nemere Leven soude, heeft hi ghesint
Omme Joseppe.

Van veelvuldiger gebruik is nemmermeer, waarvoor hier 1030 staat nemmermee. — Ook elders komen mee en meer naast elkander voor; zie Rein. II, 4777, 7242.

Ne ware 349, *maar, daarentegen*. Rein. 95; Esopet XXXVII, 9:

Dus at die vos; ne ware Daer bleef .1. hongerich odevare.

Walew. 4722:

Daer ic die joncfrouwe soude wreken
Stackene mi dore een rudder fel; Ne ware ic wrac mi selven wel
Over hem ende brac minen scacht ontwee.

Ibid. 9465 en newaer 9309, 9343.

Neue — nichte 799, *verre bloed-* en *aanverwanten*. Rein. 1979:

Hine vermaende nichten ende neven,

waarbij MARTIN aanteekent: „die Verbindung bezeichnet auch die fernsten Verwandten."

Niemare 366, 368, 953, *gerucht, nieuwtje, gepraat van het volk*. CLARISSE op H. d. H. bl. 366. Hetzelfde wat in twee woorden nuwe maer gevonden wordt bij Hildegb. 6, 1:

Ic heb vernomen nuwe maer, Al seg ic nuwe, tis openbaer,
Si heeft lange tijt geweest.

Niemene (als nominatief) 376, *niemand*. Rein. 1349:

Ic wane, hier niemene en es so sot.

Sp. Hist. I, VIII, 36, 76:

Dats hem niemene en scame daer achter.

Rose 6085:

Dat en mach hare niemene verbieden.

Walew. 6961:

Niemene latene hem ontgaen.

Ibid. 9333:

Niemene ne wart ontwaken daer.

Anders geldt deze vorm voor accusatief. Zie yemene. Rein. 123:

Dan was bi niemene dan bi mi.

Niewer 859, *nergens*. Walew. 8728:

Sine saghen casteel no huus, No niewer daer si mochten varen.

Niewet 1084, *nooit*; het negatief van iewet, dat enkele malen voorkomt met de beteekenis van *ooit*.

Nochtan 647, *daarenboven*. Flor. en Bl. 2095; Lksp. III, 19, 79; Hildegb. 24, 225 e.e. Zie de Gloss. op die gedichten en HUYDEC. op Stoke II, bl. 538.

Noot 929: dies es noet, *dat is noodig, daaraan is behoefte*. Dit woord heeft den genitivus bij zich; evenals het ww.

Noot hebben 230, 1046, *noodig hebben*. Hildegb. 170, 107; Lanc. II, 2458:

Si hadden noet van rusten.

D. Doctr. I, 310:

Hout silentie toter stont Dat ghi sprekens hebt noet.

Flor. en Bl. 3887:

Daer ne hadde niemen wenschens noot,

d. i. op dit feest was alles zoo rijkelijk aangerecht, dat er voor niemand iets te wenschen over bleef. — Uit de aangehaalde voorbeelden blijkt, dat noot hebben steeds den genit. bij zich heeft. In de door HOFFMANN uitgegeven Prov. Comm. 604:

Recht heeft dicwijl hulpe noot

zal dus hulpen moeten staan, zooals in de uitgaaf van Delf, die de beste is. En zoo staat dit spreekwoord ook verkeerd in Rein. II, 4576:

Want trecht heeft dicwijl hulpe noot.

Nutscap 38, 1059, *nut, voordeel.* Mnl. Dist. Caton. IV, 1; Hildegb. 15, 104, e. e.; Lucid. 801, 3610; Rijmb. 24780:

Dus propheterde hi te voren
Dat den volke nutscap groot Ghelaghe an ons Heren doot.

Zie CLIGNETT, Bijdr. bl. 237, waar hij doet opmerken dat de uitgang -scap zich vroeger bij meer andere woorden voegde, welke wij thans zonder dien uitgang gebruiken, als haetscap, echtscap, e. a.

Nutte 56, 1097, *nuttig.* Rein. 2597:

Verstaet wel ditte, hets u nutte.

Grimb. Oorl. I, 3106:

Dies men mochte te doene
Hebben, ende dair toe gescutte, Dat oirbelec ware ende nutte.

Nutten 128, *gebruiken, genieten, sich ten nutte maken.* De meest voorkomende beteekenis is *nuttigen, eten.* Ferguut 3300; Mnl. Rijmspr. II, 18.

O.

O en **OE** op elkander rijmende in doemen — comen 455, 471 en in comt — noemt 681. Zoo ook Rein. II, 4557:

Wel is die vrient ende tghelt verdoemt Daer niemen troost of baet of coomt.

Caerl e. Eleg. 472:

Ic sal u segghen, hoet coomt, Als ghi mi uwen name noemt.

waarbij HOFFMANN aanteekent: „*Raro poeta noster similem verborum exitum negligit, peccat tamen hoc loco, ut alii quoque* OE *et* Ô *confundunt, falsa forsitan pronuntiatione commoti.*"

Of 293, 565, 673, 676, 717, 769, 823, 913, *indien.* CLIGNETT, Bijdr. bl. 335; Hildegb. 128, 73:

Wat baet dan yemants hoghe vesten, Off die maten mitten besten
Sterven moeten ende varen?

Walew. 6416:

Nu peinst om der werelt ere Ende verweert ju of ghi moghet.

Omberen 1077. Eig. *ontberen*; vd. *nalaten.* Troyen 5159:

Sy moesten sterven of bestaen;
Hem te wrekene of te werne: Dies en stont hem niet t' onberne.

Doctr. Sauage 29:

Als ghi hoert eeneghen man Messpreken, diet niet bet en can,
Ne begrijpten niet in scerne, Maer rades hem tomberne.

HUYDEC. op Stoke II, bl. 548; CLIGNETT, Bijdr. bl. 69.

Omoede (o e m o e d e) 231, 234, *ootmoed.* St. Brand. 1265:

Doe sprac die heere goede Met grooten oemoede.

CLIGNETT, Bijdr. bl. 80. Vd. het volgende bvnw.

Omoedich (o e m o e d i c h) 327, *nederig, ootmoedig.*

Onbehendich 162, *onverstandig, dom.* Zie b e h e n d i c h.

Ondaet 937, *misdaad, wandaad, verkeerdheid.* KIL. *maleficium, nefas, flagitium.* Zie VAN HASS. aldaar. Rein. II, 5244; Mnl. Dist. Caton. III, 16:

Daer du weets ghedaen ondaet, Helestu dat, du does quaet.

Hildegb. 149, 35:

Ghi en selt altoes ondaet wreken.

D. Doctr. II, 3494:

Om donnosele te beurien
Ende te bescermene van ondade, Die hem doen soude die quade.

Caerl e. Eleg. 900:

Hi pensde, hi sout brenghen voort Die ondaet ende die valsche moort.

CLIGNETT, Bijdr. bl. 232.

Ondecken 159 (elders o n t d e c k e n; zie 295, 787), *openbaren, mededeelen.* De weglating der *t* van o n t vindt men in sommige Hss. meermalen. Zoo werd die door MARTIN opgemerkt in Rein. II, 4886 o n s p r a n c en 7625 o n s c o o t; zie diens Einleit. bl. XII. Vergel. Troyen 5161.

[**Onder voet legghen** 33.] De bedoeling van deze verzen is: „Hij die in de hand houdt (of kon houden) dat wat hij onder den voet legt (*tot een prooi voor anderen maakt*), is een dwaas." Wij zouden liever omkeeren en zeggen: „Hij die wegwerpt hetgeen hij in de hand kon houden." Zie de aanteekening op bl. 48.

h e m **Onderwinden** (met den genit. van persoon of zaak) 355, *sich met iets bemoeien, zich in iets inmengen.* KIL. 447, *se interponere, se immiscere alicui rei.* Mnl. Dist. Caton. II, 20; Lev. o. H. 2462, 2665; Leven van Jezus c. 228; Lksp. III, 3, 156; III, 4, 509:

Aldus sal arm ende rike Wandelen met sinen gelike,
Ende hem niet onderwinden van Dingen die hem niene gaen an.

Zie ook de plaatsen aangehaald in de Aant. bl. 77 en Prov. Comm. 458:

Luttel onderwindes brenghet vele vrienden in.

Pauca gubernare pacem solet hoc generare.
Pauca multiplicem facit intermissio pacem.

alwaar voor v r i e n d e n zal moeten gelezen worden v r e d e n. — Voorts moet in den laatsten regel p a u c a, dat het metrum schendt, door een ander woord vervangen worden, b.v. door *comis, lenis, mitis*; liefst zou ik willen schrijven s i m p l e x, en *intermissio* veranderen in i n t r o m i s s i o of i n t e r m i x t i o.

Onghedeghen 874. Eig. *onvolgroeid, onvolwassen*; vd. *klein, gering, onbeduidend.* Lksp. III, 3, 1186. — G h e d e g h e n is het partic. van d i g h e n, d i ë n, (Hildegb. 97, 25; 246, 16), *groeien, grooter worden.* MLoep 1987; Mnl. Wdb. op *diën* II, 158.

Onghedure 1004, *onstandvastig, afwisselend.*

Ongheheeten 617. Zie de Aant. bl. 97.

Onghemate 1011, *onmatigheid, buitensporigheid.* Elders o m m a t e Lksp. I, 29, 132; D. Doctr. III, 1633; Mnl. Dist. Caton. IV, 10; Prov. Comm. 562.

Onghemint 1076, *niet bemind, veracht.* Diet. Doctr. II, 1031, 1111; Lksp. III, 5, 52:

Hijs onwert ende onghemint.

Onghestade 289, 1004, *ongestadig, wispelturig, onstandvastig.* Zie g h e s t a d e.

Onghestadicheit 103, *wispelturigheid.*

Onhouesch 272, *onhoffelijk, onbeleefd, onwellevend.* Dezelfde bet. heeft:

Onhouescheleke 709. De uitgang -l e k e voor -l i k e van adject. en adv. komt meestal slechts voor in het rijm. Zie VERDAM op Theophil. bl. 33. Ook buiten het rijm staat hier b.v. 838 g h e n e n d e l e k e.

Onmare hebben 337, *hekel aan, afkeer van iets hebben, verachten.* Brab. Yeest. II, 2064:

Als die griexe Keiser wert gheware Dat Karle hadde onmare
Tontfane gifte ofte goet, Wonderde hem in sinen moet.

CLIGNETT, Bijdr. bl. 81 en Voorr. v. d. Teuthon. bl. XLIV, 9; Gloss. op Limb.

Onsalich 1052 en v., *ongelukkig, ellendig.* KIL. 438 *miser, infelix.*

Onsekerre 931, *onzekerder.* Zie m e e r r e.

Ontberen. Zie o m b e r e n.

Ontbiden 626, *wachten, afwachten, verbeiden.* Caerl e. El. 846:

Doen wilde Carel van danen riden, Elegast die hiet hem ontbiden.

Sp. Histor. I, VIII, 58, 1. (Zedelessen 235):

Salech es hi, sijt seker des, Die sijns selves so meester es,
Dat hi dar den dach van morgen Wel ontbeiden sonder sorghen.

Ontfaermen 155, *zich erbarmen, medelijden hebben*; vd. *sparen.* In de bl. 33 voorgestelde verandering zou ik nu willen lezen:

Ende om die doet, die hem pliet ontfaermen
Noch des riken noch des aermen,

dewijl dit ww. alzoo pleegt te worden geconstrueerd. Rein. 3510:

Ontfermt u der claghen mijn!

Ibid. 72:

Voor al dandre ontfaerme u dies.

Onthouden 720, *bij zich houden, in dienst houden.* Flor. e. Bl. 3928:

Dammirael hatse onthouden gherne,
Ende bat vriendelike, dat si bleven, Hi soude hem al, des si behoefden, gheven.

Brab. Yeesten V, 99:

Die rike mochten onthouden Alsoe vele dienars alse wouden.

Hildegb. 249, 168, *var.*; Ferg. 646, 709, 712.

h e m **Ontladen** 324, *zich ontdoen, vrijmaken, ontlasten.* Hildegb. 223, 75:

Mar wye hem truerens can ontladen, Die is wiselijc beraden.

Ontsegghen 364. Zie de Aant. bl. 77. — Dat o n t s e g g h e n de bet. heeft van *afwijzen, niet willen aanhooren,* blijkt uit Mnl. Dist. Caton. III, 11, waar:

Hi es sot die raet ontseyt, — So wien gaf — daer doghet an leyt

de vertaling is van het oorspronkelijke:

Utile consilium dominus ne despice servi.

Ontsien 51, 177, *vreezen*, in de beteekenis van *eeren*, *eerbiedigen*. — 150, 883, 886, 998: *bang, bevreesd zijn*. — 949, 952: *uit vrees zich voor iets wachten*. — 557: *zich deemoedig jegens iemand gedragen* om in goede verstandhouding met hem te blijven; doch hier zou ook geschreven kunnen zijn tontfliene d. i. *te vermijden, te ontvluchten*. — Over de onderscheidene beteekenissen van dit ww. zie men CLIGNETT, Bijdr. bl. 239.

Ontsparen 407, *opsparen*, door zuinig leven *bijeenbrengen*. Mnl. Dist. Caton. IV, 36; Lksp. III, 3, 145:

Want het is herde zaen vertaert Datmen langhe heeft ontspaert.

[**Ontweecht** 34.] Eig. *van den weg af, op den verkeerden weg, op het dwaalspoor gebracht*. KIL. *devius*. Vd. *dwaas*. Stoke VII, 262; Wap. Rogier 1385; Rein. 2516:

Die Coninc sprac: Ic ware ontweghet Wildic Reinaerde vele gheloven.

Lksp. III, 6, 80:

Die es harde sere ontweeght, Dat hi hem selven verteert alsoe.

Van gelijke beteekenis is buten weghe sijn, *afgedwaald zijn*. Rein. 1681, waarvoor Theoph. buten pade, *buiten het spoor*; zie VERDAM bl. 143. Hiertoe behoort ook den wech verliesen Ferg. 513; insgelijks: herwaert ende gins ghedwaelt bij Hildegb. 2, 60.

hem **Ontwonen** 964, *zich ontwennen, de gewoonte van iets afleggen*. Dit wederk. ww. heeft den 2den nv. bij zich even als hem gewenen, *sich aan iets gewennen*. Zie Mnl. Wdb. II, 1886.

Onuersien 565, *onverwacht*. Eig. *niet vooruit gezien*. KIL. *improvise, inopinate*.

(**Onververt** 66.) *onbeschroomd, vrijmoedig, onverschrokken*. Rein. II, 6866:

Voor al misval sijt onververt.

Onwert 72, 95, 835, 855, 876, *gehaat, veracht*. Lksp. III, 3, 387; III, 5, 52. KIL. bl. 443: onweerd *indignus, vilis, non gratus*. D. Doctr. II, 659:

Salomon seit: Die arme man Ghenen vrient vinden en can
Ende es onwert telker stede,

waar wel zal bedoeld zijn Prov. XIV, 20: *Etiam proximo suo pauper odiosus erit*. — iet onwert hebben 876, *gering achten, verwaarloozen*. CLIGNETT, Bijdr. bl. 145, 196.

Op. Zie vp.

in **Ordinen gaen** 372, *tot eene geestelijke orde* of *tot het kloosterleven overgaan, monnik worden*. Rein. 2712:

Doe Isingrijn in sduvels name
In de ordine ghinc hier te voren Ende hi te monke waert bescoren.

Elders vindt men daarvoor hem in ordinen doen. Rein. 941:

Seght mi, priester, soete vrient, Bi den here dien ghi dient,
In wat ordinen wildi u doen, Dat ghi draghet root capproen?

Zoo ook enen in oerden senden, MLoep IV, 49.

Oueraet ende ouerdranc 907, *onmatigheid in eten en drinken*. Heim. d. H. 913; Hildegb. 69, 125; Leven v. Jezus c. 198; Lucid. 2935:

— Des lichamen genoechte, Dat soe vergeet haers selfs behoefte
In overate, in overdrancke, Die stinct boven alle stancke.

In den D. Doctr. III, 1067 heet het ouertollech ate ende dranc. —

Het niet samengestelde a e t en a t e vindt men ook in Lksp. III, 26, 97 Lanc. II, 5078; Walew. 8798:

Hovescelike diende men hem doe, Bede van ate ende van dranke.

Zie Mnl. Wdb. op a t e.

Ouerdaet 813, *geweldenarij*, *moedwil*, *overmoedige behandeling* (insolentia). Clarisse, Aant. op H. d. H. bl. 270; Lksp. Gloss.; Hildegb. Gloss. — Minder juist beschouwt Kil. o v e r d a e t als een anderen vorm van o v e l d a e t, *malefactum*, *scelus*, *iniuria*. — In de D. Doctr. II, 3714 heet het o u e r-d a d e c h e i t.

Ouerdich 548, *hoovaardig*, *trotsch*. Zie op h o u e r d e. Ferg. 5077; Sp. Hist. I, III, 16, 33:

Int tiende jaer van Darius rike So wart verdreven sekerlike
Die overdeghe Tarquinius.

551: h e m o u e r d i c h d o e n, *sich hoovaardig aanstellen*, *trotsch zijn*.

Ouergaen 664, *overkomen*, *te beurt vallen*, *bejegenen*. Flor. e. Bl. 1697:

Hine wiste, wat hem overghinc.

Clignett, Bijdr. bl. 175.

Ouer waer 33, *voorwaar*. O u e r is zoo veel als *voor*; dus o u e r w a e r *pro vero* d. i. vere, *naar waarheid*. Flor. e. Bl. 1115, 1800, 3420, 3670. De zinswending o u e r w a e r s e g g h i c u d a t was zeer geliefd bij de Mnl. dichters; zie o. a. Rein. 1378; Alex. VI, 405; IX, 36, 134; X, 48. In de Staten-Vert. der Evangel. wordt deze spreekwijze gebezigd voor het Grieksche *Ἀμὴν γὰρ λέγω ὑμῖν*.

P.

Pant doen 148, *schade toebrengen*, *leed*, *overlast aandoen*. Stoke II, 1180

Elc die dede op anders lant Scade, roof ende groten pant.

Walewein 567:

Dus dede hem tserpent groten pant.

Rein. 1263; Limb. VI, 432, XII, 618; Ferg. 133.

Paradijs 22, 151, *de hemel*. Segh. v. Jher. 5244:

Dit heet u God van Paradijs.

Ferg. 2656:

Also helpe mi God van Paradise.

Waarvoor elders 965: *God van den trone* en *God van hemelrike*. Walew. 2980.

e e n **Pater noster** l e s e n o u e r d i e z i e l e, 1040, *een gebed prevelen voor het behoud der siel van den afgestorvenen*. Rein. 1737:

Laet mi doch lesen een pater nooster Der hoenre sielen van den clooster
Ende den gansen te ghenaden, Die ic dicke hebbe verraden.

i n t **Pec vallen** 1042. De zin moet wel zijn: „Al wist hij, dat de ziel van zijnen erflater in het vagevuur zou komen." Van h e l s c h p e c is sprake in Rein. II, 6538. — Eene andere voorstelling van de Hel vindt men in Flor. e. Bl. 1256:

Du salt dijn woninghe kiesen elre, Ende varen ter helle in den donkren kelre,

evenals Brant zegt in Narrenschiff 3, 4: *zum finstren keller fahren*. — Bij Esopet LXVI, 17 wordt van den rijken vrek gezegd:

Bedi sal hij inden ketel driven.

Ook wordt in Alex. VII, 665 gesproken van den

...ketel, daer hi in wallet Die quaede die in de helle vallet.

Eene zeer uitvoerige beschrijving van de toestanden in de Hel vindt men in Vanden Lev. o. Heren 3931—4090, waarin ook van dat pec ewelike gesproken wordt 3965.

Peinsen, meest pensen geschreven, 151, *iets overwegen*, *gedachtig zijn* (Fr. *penser* van 't Lat. *pensare*, wegen). Caerl e. El. 900; Esopet XLIII, 3:

Die liebart pensde ende dochte, Hoe hijt best ghecrighen mochte.

Lanc. II, 7311:

Nu laet ons pensen tavont mere Hem te diennen ende te doen ere.

Penninc 845, *het geld*; evenals het Lat. *nummus* voor *pecunia*.

Pinen 140, (381 zie Aant.) 475, 1018, *moeite doen*. Rein. 1634:

Men moet wel pinen omme ghewin.

— hem pinen 728, 836, *sich bevlijtigen*. Hildegb. 216, 256; Lev. o. H. 2758; Prov. Comm. 214. Dezelfde beteekenis heeft pine doen 125. — doch enen pine doen 950 beteekent *iemand straffen*.

Plien 566, *doen*, *verrichten*. Limb. VIII, 481:

Want ghetrouwe herte en waent niet Dat iemen valscheiden pliet.

— met den genit. 178, 184, 776, *plegen*, *gewoon zijn*. Huydec. op Stoke III, bl. 297; Clignett, Bijdr. bl. 31; Gloss. op Lksp. en Hildegb.

Porren 686, *optrekken*, *op marsch gaan*, *verder reizen*. Limb. I, 1561:

Bi gode sone, u es ghereet Parde, cnapen, gode weet;
Nu porret morghen of ghiit gheert.

In het Gloss. aldaar worden veel plaatsen uit dien Roman aangewezen. Zie verder nog Flor. e. Bl. 1938, 1948, 1952; Heelu 1272, 4832; Alex. I, 873, IX, 333; Walew. 8509, 8519, 9279; Huydec. op Stoke II, 399, 585; Lksp. Gloss.

Predecaer 165, *prediker*, *Dominicaan*. Hildegb. 179, 27.

Prelaet 261, daer di onder te doene staet, *overheid*, *overste*, geestelijk heer, onder wiens macht en toezicht iemand staat. Hildegb. 72, 50.

Proeuen, enen vrient 825, *iemands vriendschap op de proef stellen*, *beproeven*, *ondervinding daarvan hebben*.

Prijs, *lof*, *lofspraak*. Alex. VII, 753; Lksp. Gloss. — prijs beiaghen 729, *naar lof haken*, *lof najagen*. — selue prijs doen 514, *zich zelven prijzen*. — prijs gheuen 477, *prijzen*, *lof toekennen*. Rein. 2945. — prijs hebben 480, *geprezen worden*, *lof inoogsten*. Alex. IX, 750; Mnl. Dist. Caton. IV, 17.

Purelike 948, *louter*, *alleen*. Hildegb. 97, 17; Lksp. III, 23, 85:

Hier bi merct dat alle dinghen Puerlijc uut Gods miltheit springhen,
Ende dat miltheit, sijts ghewes, Puerlijc uut Gode ghecomen es.

Q.

Quadekijn 649, een of ander *verkeerd voorwerp* dat ergens niet behoort, b.v. een vuiltje, een stukje kurk in een wijnglas; *aliquid, quod pocula turbet*, zooals in de aangehaalde plaats van Phagifacetus staat. — Over de verkleinende beteekenis van den uitgang KIJN, zie op deelkijn.

i n **Quaden henden** 252, 818, *slecht afloopen*, *in boosheid eindigen*. Het tegenovergestelde is: i n t g o e d e e y n d e n. MLoep II, 2155:

Wes men an heft mittie vroede Dat eyndet gaerne al int goede.

Quiten 239 (met genit.), *verlossen*, *bevrijden*. KIL. q u ij t m a e c k e n, *quitare*, *quietare*, q. d. *quietum reddere et absolvere a debito*; dus: *iets kwijtschelden*, *kwijtschelding geven van iets*. Rein. II, 7552:

Daer van wil ic ons allen quiten.

Lev. o. H. 4465:

Ic hebbe gegeven vleesch ende bloet
Mijns selfs lichame, om haren wille, Dus quitice alle vander hillen.

R.

[tRecht 23]. Waarschijnlijk het een of ander geschrift. Onder dien naam vindt men ook elders eene autoriteit aangehaald. Zie de plaats uit Parabelen meegedeeld op bl. 48. — Of dit nu hetzelfde is als wat in den D. Doctr. II, 3178 e. e. L o e y genoemd wordt, kan niet met zekerheid gezegd worden. In het genoemde leerdicht wordt II, 3593 daarvan gezegd:

Tselker stat pleeght men te gheuen Vonnessen na recht bescreuen
Int Loey, ende in andren boeken, Daer men dat recht in sal soeken.

Rechtelike 1111, *met een oprecht hart*, zonder eenig bijoogmerk.

Recken 532, *reiken*, *toereikend* of *voldoende zijn*. Transitief: *strekken*, *uitstrekken*. Leven van Jezus c. 58: Ende Jhs recte sine hant.

(**Recken** 181), Comb. tekst 793, b e r e c k e n, *besturen*.

(**Ribaudrie** 277) meer gewoon r i b a u d i e, *schurkerij*, *schelmstuk*. Rose 6522; Wap. Mart. II, 163:

Dit woert minne ende datter toe hoert En was met sonden noyt begoert,
Noch met ribaudien.

Het woord is afkomstig van r i b a u t (Ital. *ribaldo*) *schurk*, *deugniet*. Rein. 938, 5116.

Rijcheit 560, *rijkdom*. D. Doctr. II, 2981:

Die rijcheit en leeght niet aen 'tgoet Maer si leeght in den riken moet.

Het tegenovergestelde heet a r m h e i t. D. Doctr. II, 2985:

Den wisen horen wi dus ghewaghen: Men sal armheit blidelec draghen.

waar wel zal bedoeld zijn Cato Dist. I, 21:

Paupertatis onus patienter ferre memento.

Rike van scatte 981, *rijk aan schatten*. Zoo Esopet 61, 2, r ij c v a n h a v e n. Mnl. Dist. Caton. I, 21, a r e m m a n v a n h a v e n. Vaderl. Mus. IV, 232, 39: e r m v a n h a v e n. — 550: r ij c h e i t v a n g o e d e. Zoo ook D. Doctr. III, 1313, 1406. Het tegenovergestelde is g h i e r i c h e i t v a n d e n g o e d e, Lksp. III, 14, 251.

Riote 89, *lawaai*, *luidruchtigheid*, *drukte* (Eng. *riot*, zie E. Müller, Etym. Eng. Wdb. op *riot*). Lanc. IV, 4161:

Daeraf sal comen grote riote, Doet men enech vernoy Lancelote.

[Roeren 23], T r e c h t, d a i r i c o p r o e r e, d. i. *het geschrift*, de geschreven wet, *waarop ik mij beroep*. Hildegb. 153, 39:

Al dese heilighe goede lyede, Die ic roer in mijn bediede.

In de beteekenis van *vermelden*, *aanroeren*, *van iets spreken*, heeft dit ww. *van* bij zich. Lksp. II, 53, 1; Hildegb. 45, 56.

Roke 438, 446, *reuk, geur.* Flor. e. Bl. 974 (van den boom *ebenus* of ebbenboom):

Sine lover gaven ooc Den soetsten roke, dien ie man rooc.

Belg. Mus. V, bl. 361, 69:

Cypressus es hier naer de hoechste; Sijn roke duergaet den boemgaert al.

Clignett, Bijdr. bl. 299.

Root gout 1086. Het verdient opmerking, dat in de Middeleeuwen gesproken wordt van root gout, waardoor *rosachtig bruin* moet verstaan worden, welke kleur van dat metaal in die tijden bijzonder geliefd werd. Troj. Oorl. (Ovl. Ged. II) 1022; Walew. 2999, 7893; Maghet v. Ghend 71; St. Brand. 242; Alex. II, 991; Seghel. v. Jher. 4256; Mnl. Rijmspr. II, 61.

Roucken 490, 802, *achtslaan op iets, ergens om geven, zich laten gelegen liggen aan iets.* Kil. roecken *curare, attendere.* Heelu 5017; Mnl. Dist. Caton. II, 31:

Ne rouke di niet wat di droemt.

Esopet IV, 29:

Die niet en roeken wat si sweren, Moghen si .1. andren onteren.

Clignett, Bijdr. bl. 28.

Rouwich 319, 329, *bedroefd, treurig.* Kil. *moestus, lugens.* Rose 12653:

Des en conste si niet genesen, Soe rouwich es hare therte binnen.

Runen 64, 173, *fluisteren, zacht met elkander spreken.* Kil. ruynen *susurrare, in aurem mussitare.* Lev. v. Jezus c. 53; Rein. 2858:

Hi ruunde toter coninghinne.

Lksp. III, 3, 139:

Want die quade waent altoes des, Wat men ruunt, dat van hem es,

waar den dichter voor den geest zweefde de les van Cato Dist. I, 17:

Ne cures, si quis tacito sermone loquatur:
Conscius ipse sibi de se putat omnia dici,

waarvan de Mnl. vertaling volkomen overeenstemt met de aangehaalde verzen uit Lksp. — Over dit ww. handelen Huydec. op Stoke II, bl. 312; Clignett, Voorr. v. d. Teuthon. bl. XXXV, 16; Clarisse, Aant. op H. d. H. bl. 481.

S, Z.

Saen 427, 524, *spoedig, weldra.* Huydec. op Stoke II, bl. 240; Gloss. op Lksp. en Hildegb.

al si dat **Sake dat** 119, 284, *al is 't het geval dat, mocht het toevallig gebeuren dat*; korter: *indien.* Lksp. I, 8, 34; III, 3, 110; Alex. IV, 321; Walew. 7845:

Ende al si dat sake dat sijt weten.

Lev. v. Jezus c. 166: Al es dat sake, dat ic Gode nin onssie, d. i. *indien ik ook al God niet ontzie.* — Eigenlijk staat sake overtollig, even als in 't Latijn: *quodsi res ita cadat, ut.* Zie gheuallen.

Sat eten 1032. Eig. *genoeg eten*, in beteekenis gelijk aan ons *zich zat eten, zich verzadigen.* Mnl. Wdb. II, 739 op *eten.* Zoo ook Rein. II, 4024, 4463, 6589.

Scaker 892, *dief, roover*. Leven van Jezus c. 173: Ende onder weghen so quamen schaekeren ane hem, diene beroefden ende diene wondden. Limb. I, 439, 2699:

> Vort voeren wi bore verre, Ende vonden skakeren, die ene kerre
> Brachten, die sie hadden gheroeft.

Scame 1080, *schaamte*. Rein. 972, 6604:

> Dat nam ic in groter scame.

Scamen 268, *zich schamen*; e n e n s c a m e n d o e n, *maken dat iemand zich schaamt, iemand beschaamd, verlegen maken.*

Scelden 411, 485, 823, *berispen, straffen*. Lksp. III, 4, 309; III, 9, 77; Rijmb. 8486:

> Ende wet dat hijt sere ontghalt, Dat hi sine kinder niene scalt.

Zie Gloss. op Lksp. en Hildegb. — 494: i e g h e n i e m e n s c e l d e n, *heftig tegen iemand uitvaren, hem uitschelden.*

Scern (sceren), znw. 433, 756, *scherts, spot*. KIL. *ludibrium, iocus, sanna.* Mnl. Dist. Caton. IV, 18:

> Dune salt, sone, metten ouden Wederscop no sceeren houden.

Limb. III, 964:

> Maer inne segt niet in scerne, Ic segt in goeder trouwen.

Ferguut 430:

> Al dat ghi seit nemic in scerne,

e n e n t e **Scerne** d r i u e n 501, *iemand voor den gek houden, bespotten, den spot met iemand drijven.* Rein. 545; Theoph. 623; Lksp. II, 24, 100; Rose 7384:

> Mi es beter dat icse drive tscerne Dan si mi te scerne dreven.

Esopet IX, 17:

> Die al gheloeft, dat hi hoert — Wort dicke te scerne ghedreven.

CLIGNETT, Bijdr. bl. 10; Lksp. en Hildegb. Gloss. En alzoo beteekent h e m t e s c e r n e l a t e n d r i u e n, *sich laten bespotten.* — In deze spreekwijze moet s c e r n e gehouden worden voor dat. sing. van het subst. *scern*, en niet voor dat. van den inf. *sceren*. Zie VERDAM op Theoph. bl. 137.

Schijn 247. Vorm van den 3en pers. enk., gebruikt voor 3en pers. meerv. *schijnen*. Zie Aant. bl. 70.

Scolaken 609, *tafellaken*. Alex. X, 789; Walew. 6119:

> Here, ic sie daer binnen cnechte Dragen scolakene ende gherechte.

Walew. 3129:

> Ende als men gheten adde daer
> So heeft men scolakene up ghedaen Vor die heren, ende men liet staen
> Die taflen.

Elders ook s c o o n l a k e n geschreven, zie Flor. e. Bl. 1920. — Dezelfde beteekenis heeft a m e l a k e n. Walew. 4631:

> Als si der spisen hare ghevouch Hadden gheten ende ghenouch,
> Hevet men die amelaken up ghedaen.

Scone tale 775, *een vriendelijk, vleiend woord.* Rein. 1075:

> Wat cost Reinaerde scone tale?

Zie ook op s m e e k e n. — 702 b i s c o n e n d a g h e, *bij helderen, klaarlichten dag.* Limb. I, 835; Karel de Gr. II, 3578; Walew. 6774. Zie VAN

HELTEN, Tijdschr. v. Nederl. T. en Lkunde III, 115, waar een aantal voorbeelden wordt opgegeven. — 336 groetere af scone, *begroet* (die gift) *met een blij gezicht*, neem ze met welgevallen aan, heet ze welkom. Rein. II, 3870:

Grimbaert groetse met soeter tael Sijn moeien ende haer kinder.

Scoren. Zie scueren.

Scouwen 506, *zien, aanschouwen.* Lksp. II, 3, 133:

Si sal verbliden menichfout Also zaen als si u scout.

Scrifture 6, 75, 244, *de Heilige Schrift, de Bijbel.* Ook wel, zoo als 431, gebezigd voor ieder geschrift uit de Oudheid. Zie Aant. bl. 82.

Scueren (scoren) iemens tale 273. KIL. geeft daarvoor *scheuren eens anders reden* met de verklaring: *interfari, interpellare, interrumpere sermonem alicuius;* thans zegt men *iemand in de rede vallen*, waardoor de ander tot zwijgen gebracht wordt.

Scuwen 233, 244, 947, 967, *schuwen, vermijden.* Het verdient opmerking dat dit ww. op de eerstgenoemde plaats met den genit. of eene dezen vervangende bepaling, met *van* geconstrueerd is, evenals het Mhd. *schiuhen* en wij thans zeggen *afschuw hebben van iets.* Een tweede voorbeeld van die constructie vindt men in Ferg. 2979:

Maer Keyen hiet hi van hem scuwen.

Dezelfde constructie heeft het boven opgegevene hem bewachten.

Zede 181, *aard, hoedanigheid.* Men merke op, dat dit woord oudtijds van veel ruimeren omvang geweest is dan thans; dus niet slechts gezegd werd van menschen, maar ook van dieren, zaken en zelfs eigenschappen, zooals hier van vroetscap. Op gelijke wijze staat in Mnl. Dist. Caton. I, 38:

Ick segge dy, dat ghestadichede Hevet menige guede sede.

Ibid. II, 13; Lksp. III, 2, 166:

Gherechticheit heeft den zede
Datsi elken gheeft tsine; Dus leest men in Latine,

alwaar gedoeld zal zijn op de definitie van Justinianus, Institut. I, 1, *pr.*

ouer **Zee** 374, *in 't Heilige land.* Rein. 2723:

Morghin, als die sonne up gaet, Willic te Rome om aflaet.
Van Rome willic over se.

Zoo ook op vele plaatsen in dat gedicht; zie het Gloss. van MARTIN op se. — Elders vindt men daarvoor overtmeer; zie de hier boven uit Claghe aangehaalde woorden onder begripen.

Zeek 443. KIL. seycke *lotium, urina.* Belg. Mus. II, 243:

Lief meester, wilt ons heeren seycke besien Wat pestilentie dat hem mach falen.

Rein. II, 6968:

Sloech sinen ruwen staert, dien hi Vol had gheseict, in sijn aenschijn —
Want die seike ghinc hem in de oghen.

Seer (znw.) 904, *verdriet, droefheid.* Walew. 8006; Rein. II, 7331; Flor. e. Bl. 3705:

Si weenden ende hadden groot seer.

St. Brand. 1406; waar van *de hel* gezegd wordt:

Daer es dat eewelike zeer.

Lksp. en Hildegb. passim. Zie mijne aant. op Mnl. Rijmspr. II, 24, alwaar

is aangewezen, dat s e e r ook als bvnw. gebruikt wordt, blijkens Rein. 754:

Die voete waren hem so seer, Dat hi tlopen niet conste ghedoghen.

Zoo ook hier 610: z e e r e o g h e n. — Ten opzichte van deze tweevoudige beteekenis komt s e e r overeen met l e e t; zie bl. 160.

Seghsi 215, *zeggen zij*. Zie h e b s i.

Zekerre 930, *zekerder*. Zie m e e r r e.

Settene 648?

Sgheens 514: in s g h e e n s m o n t d i e s e s e l u e d o e t, *in niemands mond die ze* (den prijs) *zelf aanheft*, die zijn eigen lof verkondigt.

Side 537, *rug, huid, leer*. Wel heeft dit woord op zich zelf die beteekenis niet, maar moet alzoo verklaard worden uit het verband, waarin het voorkomt. Zie de Aant. op bl. 91. En toch mag hierbij gewezen worden op het reeds door Kil. opgegevene en thans nog gebruikelijke s ij d e s p e c k s.

Sijns selues man 1087, *zijn eigen meester*. Zie op a n d e r.

Simpel 207, *eenvoudig, onbemanteld, zonder masker*. Prov. Comm. 394:

Hi schijnt seer simpel, al es sijn mantel dobbel.
Cute sub anguina latet mens saepe lupina.

welk Latijnsch vers deerlijk geschonden is en aldus zal te lezen zijn, zooals bij Neander p. 300 staat:

Pelle sub agnina latitat mens saepe lupina.

Sinden 338, 359, *zenden*. Heim. d. H. 600; Heelu 571; 2140; Alex. IX, 793, e. v. — Het participium is g h e s i n t. Lksp. I, 37, 52. Zie Gloss. op s e n d e n. — De verwisseling van *i* en *e* ziet men ook in *dinken* voor *denken*; *bringhen* voor *brengen*; omgekeerd in *venden* voor *vinden*. Parab. e. Ler. (Vaderl. Mus. II, 180) 104; Zedelessen 343:

Cume es yemant die 't kent, Waer men ghestade bliscap vent,

waarvoor echter in Sp. Hist. I, VIII, 68, 17 staat: k i n t — v i n t.

Sinken 746, *zakken, slinken, minderen*. Vd. l a t e n s i n k e n. Mnl. Dist. Caton. I, 37; Alex. I, 705:

Laet sinken dinen grammen sin.

Rein. 1288:

Ende laet sinken desen rauwe.

w a l e **Sitten** 92, 582, *wèl staan, goed passen* — thans nog wel gebezigd als er sprake is van een kleedingstuk. — Mnl. Dist. Caton. I, 3; I, 10; II, 14; IV, 43; MLoep IV, 1945:

Elc goet wijff proeve dit In horen sin off dat wel sit
Als sij sulke dinghen plyen.

Rose 2138:

Dat orsse springhen, dat sit wale.

In dezelfde beteekenis wordt daarvoor gezegd w a l e v o e g h e n; zie Lksp. III, 12, 87; Rein. II, 4851, 5741. Vgl. m e s s i t t e n.

Slach (imperat. van s l a e n) 367. Deze imperatief-vorm is uitvoerig besproken door De Jager, Versch. bl. 197.

Slachten 247, *gelijken*. Eig. van hetzelfde slach of geslacht zijn. Heim. d. H. 668:

Si slachten ghemeenen wiven.

Rein. 1418:

Ic hope dat hi mi slachten sal.

Esopet VII, 19:

Die kinder selen haren vader slachten.

Sleppe 608, *slip, uiterste gedeelte* van een of ander kleedingstuk, *sleep*. Ferguut 225:

Met sire sleppen drogedi sinen hont.

Segh. v. Jher. 5608:

Die naen droechde met sijnre sleppen Sijn aensicht al vanden bloede,

waar echter, volgens VERDAM (zie Nalez. 181), om het rijm op *letten*, zal moeten gelezen worden s l e t t e n, dat nagenoeg dezelfde beteekenis heeft.

Slotele vander vroetscap 417, *sleutels der wijsheid*, middelen waardoor men tot geleerdheid komt. Zie Aant. bl. 81.

Smarghins (= des morghens) 768, *morgen, op den volgenden dag*. Walew. 7668; MLoep I, 1240:

Al spreken zij huden misselijck, Des morghens zijn zij anders ghesint.

In dit woord vindt men dikwijls de *o* met *a* verwisseld. Zoo b.v. Mnl. Dist. Caton. I, 18:

Want heden es de man rike Ende marghin staet hem armelike.

Rijmb. 2505:

Des marghins alse hijt vernam.

Smeeken 496, *vleien, een lieflijk woord spreken*. (Hd. schmeicheln). D. Doctr. II, 1261; Rein. 485, 3092:

Reinaert ghinc met scoonre tale So smeken ende losengieren.

Rein. II, 6225; Mnl. Dist. Caton. III, 5:

Jegen die gene die connen smeken Ende scone tale voort reken
Saltu dy wachten.

Hildegb. 4, 65; 81, 32; 151, 155; HUYDEC. op Stoke II, 312.

Sneuen 171, *struikelen*. KIL. *vacillare, cespitare, nutare*. De onderscheidene beteekenissen van dit ww. — die meest alle het denkbeeld van *vallen* tot grondslag hebben — worden besproken door CLARISSE, Aant. op H. d. H. bl. 456.

Sniden die morseele 631, *het vleesch in stukken snijden*. Zoo ook Walew. 10270. Zie g h e r e d e n.

Sniemen 326, 508, *spoedig, ras*. Rein. 3378, 5226; Flor. e. Bl. 1203; Walew. 8205, 9496, 10250; Limb. I, 1663:

Hi bidt hem om al verdienen Dat hijt hem late weten alsoe sniemen.

CLIGNETT, Bijdr. bl. 59 en Aant. op Sp. Hist. I, bl. 40.

So, bijw. *zoo*; aankondiger van het onderwerp in den hoofdzin 576. — Met de ontkenning n e verbonden, s o n e: 106, 113, 150, 465, 636, 699.

So, vnw. *zij*, 182, 291, 775, 906, 974, 975, 1042, hier bij afwisseling gebezigd voor het gebruikelijk s o e, *zij*, 6, 183, 294, 327, 329, 331, 335, 968, 969, 976, 977. Zie HUYDEC. op Stoke I, 65; CLIGNETT, Bijdr. bl. 321; Rein. 225, 245, 256, 1148; Flor. e. Bl. 3349.

Zoeten 840. Zie de Aant. bl. 109 en verder op z u e r e n.

Some (= som) 389, *soms, somtijds*. Rein. 1018; Ferguut 3233:

Hi sloech hen af voete ende handen, Som cloefdise toten tanden.

Van dezelfde beteekenis is 1103 s o m e w i l e, *somwijlen*. Rein. 2587. Zie w i l e.

Sonder 132, *behalve, met uitzondering van*. B. v. d. Houte 653:

Alle die doren groet ende clene Vanden tempel, sonder ene.

HUYDEC. op Stoke III, 171; MLoep Gloss. — Vaak staat dan nog daar bij: allene. Leven v. Jezus c. 68: Wie mach die sunden vergheuen sonder allene Got? Lksp. I, 22, 6; Flor. e. Bl. 1415; Sp. Hist. I, VIII, 36, 63 (overgenomen onder de Zedelessen 109):

Haut alle dinc over cleene Sonder ghierecheit alleene.

Soppen (voorgestelde aanvulling) 658, *brood* of andere spijs in den wijn of in de soep *weeken, indoopen.* KIL. *intingere panem in ius, pane in ius immerso vesci.* Zoo zegt Hildegb. 22, 68: opten ketel soppen, d.i. met een stuk brood in den ketel soppen of stippen, instippen.

Sorghen die sonden 927, *de zonden ontzien, daarop passen, zich daarvoor hoeden.* KIL. geeft bij andere beteekenissen van sorghen ook *vereri*, d. i. bang zijn, en bijgevolg: *een afschuw hebben.*

Spel houden met enen 116, 194, *den spot met iemand drijven*, hem voor den gek houden, (Lat. *ludificari aliquem*). Rijmb. 29107:

— die Romeyne die tot hem quamen, Ende met hem haer spel houden,

welke plaats door CLIGNETT aangehaald wordt op Esopet XXI, 16 onder bijvoeging dat in die beteekenis ook voorkomt *spel maken* en *spelen.* — Voorts is spel een woord van zeer ruime toepassing; b.v. tallen spele 1007 beteekent *bij elke gelegenheid, bij al wat men doet.* MLoep I, 2399:

Der vroukijn sijn op deser tijt vele, Die hem gaerne vueghen tallen spele
Ende maken den meyster over al.

Het spreekwoord: Ghemate es tallen spele goet, 1007, vindt men ook in Rein. 672 en de op bl. 121 opgegeven plaatsen.

Speleman 164, *muzikant.* KIL. spêlman, *auloedus, tibicen.*

Spoeden (iet) 1066, iets *met ijver verrichten* om het te doen gelukken, *behartigen.* Hildegb. Gloss. op spoen.

SPREEKWOORDEN, die ook thans, hetzij woordelijk, hetzij met geringe verandering, nog in gebruik zijn: 166, 172, 309, 339, 341, 363, 369, 372, 383, 409, 419, 434, 437, 531, 533, 537, 541, 557, 571, 579, 695, 760, 840, 855, 860, 881, 891, 902, 907, 909, 911, 925, 930, 999, 1003, 1007, 1043, 1083, 1085, 1093, 1101, 1105.

bi **Staden** 278, *kalm* en *bedaard.* Zie VERDAM, Tekstcritiek bl. 9; Mnl. Wdb. op bi, als voorz. I, 1233. Meestal met staden: Lksp. I, 33, 80; I, 46, 42; D. Doctr. II, 2271. Uitvoerig is deze spreekwijze behandeld door DE VRIES in Taalk. Mag. IV, 57—59.

Staen in die doghet 954, evenals *in vrees, in twijfel staan*, voor: zich daarin bevinden, daarin verkeeren. In het Latijn kan men zeggen *versari in aliqua re* in de beteekenis van *exercere*; wellicht dat wel eens gezegd is *versari in virtute*; althans Cicero heeft meermalen gezegd *in arte versari* voor *artem exercere* (Off. I, 42, 150; ad Famil. IV, 3, 4). En alzoo zal onze Moralist bedoeld hebben: „Een braaf mensch ontziet zich iets kwaads te doen dor die doghet daer hi in staet, d. i. *ter wille van de deugd, die hij beoefent.*"

Standen 484, *staan.* KIL. en aldaar v. HASSELT. Walew. 402:

Hi greep den scacht mit beden handen Ende ghinc vor die scuere standen.

De imperat. is stant; zoo 701: stant vp, *sta op.* Leven v. Jezus c. 17: Stant op ende nem dat kint ende sire moeder ende vlie met hen in Egypten. — Zie verstant.

Stappans 112, *terstond*. KIL. *statim*. Limb. I, 998:

Ende si hadde die Griexe tale Stappans geleert, dies was si blide.

Esopet XLVII, 11; CLIGNETT, Bijdr. bl. 250. — Als versterkte uitdrukking vindt men 831: stappans ter steden, *dadelijk onverwijld*. Ferg. 408; Stoke bl. 120:

De Grave sende also houde Tot Sirixe staphans ter stede.

Stede 1, 198, 782, 998, 1046, *plaats*. — enen stede maken, *plaats voor iemand inruimen*, met het nevendenkbeeld van *iemand eer bewijzen*. D. Doctr. II, 1651:

Die vremden van gherechten scouden Selen verdraghen den ouden,
Ende stede maken ende eren, Als ons die wise leren.

Bij welke woorden deze dichter waarschijnlijk zal gedacht hebben aan het loffelijk gedrag van de Spartaansche gezanten, die te Athene in een eivol theater eene plaats inruimden voor een grijsaard. Zie Cicero de Senect. 18, 63.

Stede hebben 305, *de gelegenheid hebben*. Prov. Comm. 614:

Stede ende stonde doen den dief stelen.

Op gelijke wijze zijn Stede en stonde d.i. *geschikte plaats en tijd*, vereenigd bij Hildegb. 179, 11:

Want heymelijcke stede ende stonde Bringt menich man tot sulker zonde.

De woorden *stat*, *stade*, *stede*, welker grondbeteekenis is *juiste plaats*, *gelegenheid*, zijn uitvoerig behandeld in het Gloss. op Lksp. Zie ook tonstede.

Steken 714, *stooten*, welke beteekenis dit ww. o. a. ook thans nog wel heeft. — enen hont steken, *schoppen*. — 321: stec nijt huut dinen sinne, *laat den nijd varen*, *ontdoe u daarvan*, zet dien uit uwe gedachten. — Elders: van hem steken. Rein. II, 5244:

Can hi die ondaet van hem steken,
Die men seit dat hi heeft ghedaen, Ic laten ghern quijt gaen.

Voor steken staat ook wel (ghe)werpen, D. Doctr. II, 361:

Niemen en can die minne Ghewerpen ute sinen sinne.

Dezelfde beteekenis heeft vter herten dringen en vter h. sluten. D. Doctr. III, 1804; III, 1828. — enen daeraf steken 814, *iemand er uit verjagen*, hem er van berooven. — of gheuiele sake dat men di noch daeraf stake, d. i. *al ware het ook, dat men u niet verjoeg* of *afzette*. Lanc. III, 8329:

Ende hi stacse uten paradyse doe.

Stelen 888, *bestelen*, iemand van zijn goed berooven. Rijmb. 24530; Caerl. e. El. 613:

Als die coninc seghet, Datti hem selven stelen wille.

Hildegb. 10, 592:

Die dieven en hebben gheen vernoy, Dat si stelen horen vrient.

Stille 225, *heimelijk*, zonder dat het door anderen *gezien* wordt. Rein. II, 6245:

Hi heeft den coninc tot sinen wil, Die hem viant was openbaer ende stil.

Stillekine 823, *stil*, *heimelijk*, zonder dat het door anderen *gehoord* wordt. KIL. stillick *tacite*. Mnl. Dist. Caton. I, 17:

Ne roeke di niet dat eenich man Stillekine gherunen can.

Rein. 3215:

Doe ghinc hi ute tote Beline Ende sprac al stillekine.

Zueren — Zoeten 840, *zuur worden — zoet worden.* Lksp. III, 17, 57:
Dese vrienscap onlanghe duert, Want si int einde gherne zuert.

Sulc 377, 489, 878, *menigeen.* Walew. 6519, waar de uitslag van een gevecht wordt medegedeeld:

Oec moesten siere laten dieren pant, Sulc enen voet, sulc ene hant,
Sulc sinen aerm, sulc sijn die, Sulc sijn been beneden den cnie,
Ende sulc dat hoeft van sinen buke.

Suuer 590: v p d i e s u u e r e r d e, *op den blooten, kalen grond.* (Lat. *nuda humo*, Ovid. Her. XIV, 100). — 601: s u u e r l i j c e n d e c u u s, *rein en helder.*

Suuerlike 631, *netjes, zonder morsen.* (Auden. Fr. 95: m i n l e k e) Rein. 414:
So suver heeft se die onghiere Reinaert in sinen mont verslonden.

T.

[**Taerning** 43]. Zie t e r n i n g.

Tale 775. Zie s c o n e t a l e.

Tallen spele 1007. Zie s p e l.

Talre stont 835, 957, *altijd, steeds.* Zie a l l e d a g h e.

Taren 408, *verteren.* Elders v e r t a r e n. Lksp. III, 3, 145:
Want het is harde zaen vertaert Dat men langhe heeft ontspaert.

Tauerne 204, 975, *herberg, kroeg.* Lat. *taberna.* Hoe er in de kroegen geleefd werd, is uitvoerig beschreven in Niwe Doctr. 1709—1742.

TE bij werkwoorden en daaraan vastgehecht. Zie over dit voorvoegsel op t e l i u e r e r e n.

TE (infinitief zonder —). Zie op h e t e n.

TE vóór den infinitief. In de Aanteekeningen op het Leven van Jezus schreef MEIJER bl. 275: „Wanneer het woordje *te* vóór de onbepaalde wijze van een werkwoord moest gebezigd worden, dan beschouwden onze oudste schrijvers dit altijd als eene vervoeging, en duidden dezelve ook aan door de verlenging met *e*." Zoo vindt men hier: t e b e s p o t t e n e 756; t e d i e n n e 634; t e d r i n k e n e 648; t e d o e n e 725, 953, 959, 990 e. e.; t e d w a n e 606; t e e e r n e 755; t e g h e l d e n e 578; t e g h e u e n e 1015; t e h e e l n e 210; t e h o r n e 366; t e l e e r n e 413, 1061; t e m a k e n e 763; t e n e m e n e 1099; t e n u t t e n e 128; t e o n t s i e n e 557; t e s i e n e 315, 558; t e s e t t e n e 648; t e s i t t e n e 612, 764; t e t e l n e 78; t e v e r g h e t e n e 524; t e w e d e r t r e c k e n e 293. Alzoo kan ook van dit gedicht verklaard worden: „Dezen regel heeft onze schrijver volstandig in acht genomen."

Te doet slaen 848, *dood slaan.* Ferguut 693; Walew. 8636; Limb. I, 394; IV, 977; Rose 6109; Flor. 869; Lksp. III, 15, 114; Alex. II, 282; III, 110. Zoo ook in Mhd. *zu dot erschlagen.* Braut Narrensch. XII, 18:

Vnd jn erschlug dar nach zu dot.

Wolfdietrich 299, 2 (Haupt IV, 435):

Die helde sint alle ze tod erschlagen.

Teeken, teekin 986, 988, *bewijs*; eene beteekenis, die het woord ook nu nog heeft, o. a. in de uitdr. ten teeken (dat) *ten bewijze*. Hildegb. 8, 208; VERDAM op Theoph. bl. 150.

Teersten 53, *allereerst, in de eerste plaats*. Elders vindt men tierst zooals in Mnl. Rijmspr. II, 32 en in Zedelessen 555, waar echter bij vergissing *triest* gedrukt staat. De plaats is overgenomen uit Sp. Hist. I, VIII, 77, 29.

(**Te hant** 292), *dadelijk, terstond*. Rein. 983:

Die Brune bekende te hant.

Ibid. 2291:

Daer ic was ende soe mi vant, So telde soet mi te hant.

Teliuereren 202, *bevrijden, ontdoen van iets* (Lat. *liberare*) Melib. 1750; Velth. VIII, 7 (JONCKB. Specim. p. 27); Walew. 7879, 10855; Lksp. II, 61, 33:

Maer en sijt niet te barenteert Ghi wert van hem telivereert.

Het voorvoegsel te bij werkwoorden heeft de kracht van ver (Hd. *zer*); zooals in tebreken Hildegb. 7, 104; 52, 102; tegaen Ovl. Ged. II, 79, 343; testoren Flor. e. Bl. 102, 371. — Eene menigte werkw. die in 't Mnl. met dit voorvoegsel konden worden samengesteld, heeft VERDAM indertijd in T. en Letterb. VI, 92 opgegeven, wier aantal later reeds tot 50 gebracht is. Zie Gloss. op Ferguut bl. 197.

Tellen 332, *optellen, opsommen*. Alex. V, 657:

Die coenheit, diemen ghinder dade, Dat ware te telne al te lanc.

78: wes traech te telne (= tellene) vort, *wees traag in het verder voort vertellen*. Zie vort. — Algemeen is de beteekenis van tellen *verhalen, vertellen*; Flor. e. Bl. 3145, 3803:

Floris begon sijn gheschien te tellen Voor den ammirael ende sine ghesellen.

Zoo ook D. Doctr. II, 2180; III, 572; Heelu 5874; Alex. IX, 189; Walew. 8473.

Temen 1104. Dit woord is niet helder. Wellicht moet het genomen worden voor ghetemen, *zich iets laten welgevallen, iets over zich kunnen verkrijgen, niet beneden zich achten*. In die beteekenis vindt men ghetemen b.v. Walew. 8565:

Lietic mi die joncfrouwe nemen: Hoe soudict moghen ghetemen?

en 9426:

Owi! ende hoe soudijt ghetemen!

Mnl. Wdb. II, 1736. Indien men dit aanneemt, dan zou onze Moralist bedoelen: „Om de vriendschap te blijven aanhouden moet men somtijds een aangeboden geschenk aannemen, en zich daartoe verwaardigen, al is zulks minder welgevallig.”

Tere 841, *vertering*; evenals nere nering, inkomst. Lksp. III, 3, 141:

Ghi sult wel te voren mecken, Hoe verre dat u renten strecken,
Ofte hoe groot mach sijn u nere, Ende daer na set dan u teere.

Mnl. Dist. Caton. III, 12:

Alsti dine tiden naken, Saltu dine theere maken.

Cats, Sp. v. d. O. e. N. tijt bl. 479, A:

Reck nae deck. Teer naer neer. Maet houdt staet.

Terning 203, *dobbelsteen, teerling, dobbelspel*.

(**Tervaert** 65), *terstond*. Lksp. II, 11, 132; III, 15, 323. — Zoo ook: vlien mettier vaert, *met der haast vluchten*, Alex. V, 542.

Te siene 315, 558, *te zien*. Walew. 9773; Heelu 6344:

Dat was ontfermelike dinc Ende te siene iammer groet.

Te sine 126, *te zijn*. Lksp. III, 12, 1, 3; D. Doctr. II, 3004. Meestal in één woord t s i n e 426, 949, 1012, 1047; D. Doctr. II, 2125:

Een wijs man seit: hets grote pine Met droever herten blide tsine,

waar wel zal bedoeld zijn Tibullus III, 6, 34:

Difficile est tristi fingere mente iocum.

Teuel 423. Zie e u e l.

Tfier 861, *het vuur*. Deze vorm van dit woord is in 't Mnl. Wdb. niet opgegeven. De gewone schrijfwijze is dan ook *vier*; zie Rein. 1242, 5370 e.e.

Tharen deele 632, *tot haar deel, voor hare portie*. Walew. 3424. Zoo ook t s i n e n d e l e, Walew. 3461.

Tiden 561, 769, *gaan, komen, zich begeven*. KIL. t ij d e n, *tendere, proficisci, ire*. Lksp. II, 13, 12:

Wanen comdi? wat zoecti?
Dat ghi dus zonder vermiden In mine herberghe wilt tiden?

HUYDEC. op Stoke III, 190; Lksp. Gloss.

***Tieghen erne** 837, foutieve lezing; zie bl. 109.

t e n **Tienden** 852, *in den tienden*, d. i. den meer dan den meest verwijderden, *graad van verwantschap*. Rein. 2537:

Doet hi meer erchede, Alle die hem ten tiende lede
Sijn belanc, sullent becopen.

alwaar MARTIN bl. 380 aanteekent: „Grimm RA 468 Anm. sagt: Mehr als sieben Grade der Verwandtschaft finde ich nicht in den Gesetzen, aber sonst: *fründe bis tom neggedem lede*, Hofrecht von Loen, und eilf Stufen hat der Parz. 128, 30." — Zie a e n g a e n en vergelijk n e u e — n i c h t e.

(**Ti** 97), pers. vnw. = d i, *u*, Limb. II, 97:

Mine welvaert voerdi metti.

(**Tijn vrient** 46), *uw vriend*. — (T ij n 170) = h e t d ij n; *het uwe, uw goed*, wat 780: d ij n g o e t heet. Mnl. Dist. Caton. III, 22:

Sone, oftu vroet wilt sijn, So tere in goeder maten tdijn.

Ook thans nog spreekt men van h e t m ij n en h e t d ij n, wat in 't Latijn heet *meum et tuum* bij Pseudo-Seneca de Moribus 98: *Homines, si* meum tuumque *tollerent, quiescerent*; en in de Prov. inter Sentent. Publ. Syri 73: *Quietissime viverent homines, si duo verba tollerentur:* meum *et* tuum. Welke beide woordjes bedoeld zijn in het distichon van eenen Anonymus:

Si duo de nostris tollas pronomina rebus,
Proelia cessarent, pax sine lite foret.

t e **Tijt** 625, 783, 841, 1014, *op zijn tijd, bij tijds; op den juisten tijd*. Limb. I, 392; D. Doctr. II, 2674, 3391. — Het tegenovergestelde is t o n t i d e, *te ongelegener tijd*. D. Doctr. II, 863.

Tiliken 701, *vroeg, tijdig, bijtijds*. Ferguut 1377:

Hi vaert tilec wegh metten daghe.

Flor. e. Bl. 2596:

Merghen tilic so sijt ghereet.

Walew. 10842:

Tsmorghens tileke metter sonnen Es Walewein toten hertoghe comen.

Toedoen 980, *aanvullen*. KIL.: *addere, adiungere*. O. T. (St.-Vert.) Levit. VI, 5; 2 Sam. XII, 8.

(**Toeren** 284), zie t o r e n.

(**Toghen** 40, 241, 572), *toonen, doen zien, te voorschijn brengen*. Heim. d. Heim. 54:

Nu sulwi v hier doen verstaen Ende toghen wat miltheit si.

Velth. 242; Alex. VIII, 1064. — De imper. is t o e c h 570. — Zie Gloss. op Lksp. en Hildegb.

Tomberen 1077. Zoo ook Walew. 2783. Zie o m b e r e n.

Tonstede (= te onstede) 99, *te onpas, op eene verkeerde plaats*, waar het niet te pas komt. Zie s t e d e. MLoep IV, 1642 *var*.

Tontsiene 557. Zie o n t s i e n.

Toren 190, 299, *verdriet, leed, smart*. Mnl. Dist. Caton. I, 36; II, 21; IV, 36; Rein. 913; Heelu 620; Lksp. III, 3, 1118; Alex. III, 883; V, 686; Flor. e. Bl. 44; Walew. 7108:

In drome dat ju groot toren Staet te nakene ende swaer verdriet.

Doctrin. Sauage 60:

Al moghen si een waerf verbliden, Si hebben .xx. toerne ieghen.

Zie t o r n e n. — In de Auden. Fr. 284 staat ook t o e r e n.

Torment 316, *kwelling, smart*. Hildegb. 228, 205; MLoep II, 2522; St. Franc. 4348; Esopet X, 10:

Twi daestu mi soe groet torment?

Vd. t o r m e n t e n, *pijnigen, straffen*. Lksp. III, II, 73, 83 (Fr. *tourment, tourmenter*).

h e m **Tornen** 903, *zich ergeren, verdriet over iets hebben, zich vertoornen*. Leven v. Jezus c. 88: Alse dat hoerden die phariseuse, so tornden sys hen. Ibid. c. 141: Alse dat sach de prinche van der synagoghen, so tornde hi hem. Zie t o r e n.

Tote 561, *tot*. Flor. e. Bl. 2471; Walew. 10843; Rein. 645:

Reinaert (quam) met sinen gheselle Brune Tote Lamfroits bi den tune.

Traghen 978, *vertragen, traag worden*. KIL. t r a e g h e n, *pigrescere, tardescere*. Hildegb. 170, 66:

Hi en sel traghen ende moeden Ende van arbeiden warden cranck.

Een andere vorm van dit ww. is d r a g h e n. Zie bl. 144.

Trecsi 696, *trekken zij*. Zie h e b s i.

Tsijn 187, *het zijne*. D. Doctr. III, 97:

Want gaue men elken tsijn Het soude selden twijst sijn.

Zie d ij n en t ij n.

Tsine 426, 949, 1012, 1047, *te zijn*. Zie t e s i n e.

Twint, *eene kleinigheid, weinig, zooveel als niets*. Men merke op, dat slechts op twee plaatsen (117, 931) het lidwoord *een* is weggelaten, zooals dat in den D. Doctr. meestal plaats heeft. Overigens vindt men hier altijd e e n t w i n t 242, 337, 398, 410, 636, 745, 872, 901. Dit woordje is zeer uitvoerig besproken door DE JAGER, Versch. bl. 251—260 en vroeger door HUYDEC. op Stoke I, 165 en CLIGNETT, Bijdr. bl. 353.

U.

Vp heuen 641, *opheffen* in de gewone beteekenis van iets *met de hand opnemen*. Vd. *te voorschijn brengen* en figuurlijk 521, *oprakelen, voor den dag halen, weder ophalen* (Lat. *efferre, referre*). — 691: *opnemen* wat gevallen is (Lat. *sustollere*).

hem **Vploepen** 362, *zich driftig maken*, in heftige woorden losbarsten, *oploopend zijn*. Bij Kil. oploopen, *tumescere*. Hiertoe behoort het met den dativus gebruikte oplopen in Lksp. III, 26, 149:

> Binnen vesten sijn si stout In haren woorden menichfout
> Ende connen vreemden lieden wale Op lopen mit harder tale.

Vpsteken die dore 588, *de deur open stooten*. Kil. heeft oploopen de deure, *fores effringere et in aedes irruere*, waarbij vooral aan dieven en inbrekers te denken is. Voor onze plaats past meer het later volgende opstooten, *pulsando aperire*. — Het Mnl. steken is o. a. ook gelijk aan het Ndl. *stooten*.

Vpti 358, 816, *op u*.

Vptie wile 924, *op dien tijd, op dat oogenblik*. Zie wile.

Vterste stede 618, *laagste zitplaats*. Eigl. de meest verwijderde, Lat. *ultimus*, zooals Cicero de Senect. c. 14, 48, zegt *in ultima cavea sedere*, achteraan in den bak zitten.

Vutsteken 321. Zie steken.

Vter 5, 6, *uit de*.

Vutblies 653, 2e pers. impf. (met de bet. van het praes. om op vteghies te rijmen) van vutblasen, *wegblasen*, door ademtocht verwijderen.

V.

Van 66, *aangaande, wegens, wat betreft, ten opzichte van*. Walew. 5424:

> Mijn vader seide: Ic weets u danc, Vrouwe, van deser scoonre tale.

Ibid. 10845:

> Daer bat hem van sinen mesdaden Die hertoghe sere ghenade.

Vant 701 imperat. van vanden, *willen*, altijd met een infin. verbonden om een imperat. te omschrijven. Walew. 4024:

> Vant mi ene bede gestaden.

Ibid. 4243:

> Nu sit up ende vant verdraghen Jou seer, ende laet jou niet versaghen.

Seghel. v. Jher. 7010:

> Laet varen diene wanlovichede, Ende vant Gods met herten plien.

Zie Gloss. aldaar; Huydec. op Stoke II, 557, 589.

Varen 697 e. v., *reizen*. Volstrekt niet te denken aan een schip; zie Walewein 4943, vergeleken met 4965; Rein. 1397:

> Nochtan dinct mi beter wesen, Dat ic met u ten hove vare.

Varinghe 357, *spoedig, weldra.* Ferguut 3402:

Averecht viel hi ter neder, Varingen spranc hi op weder.

Flor. e. Bl. 1286:

Ghi selt varinghe sien, dat hi sal Siere serecheit vergheten al.

Walew. 11034:

Die coninc — ende sijn sone waren gram Dat hi so varinc orlof nam.

HUYDEC. op Stoke II, 586; CLIGNETT, Bijdr. bl. 61; Hildegb. Gloss.

(harde **Vele** 138). Het adverbiale gebruik van vele in 't Mnl. is met voorbeelden gestaafd door VERDAM op Theoph. bl. 136. Zoo ook Rein. 3158:

Reinaert antwoorde vele saen.

Alex. VI, 910:

Dat es ons ere vele groot.

Doch in deze plaats ware waarschijnlijk in den nadruk van de Auden. Fragm. voor:

Ende pijndi harde vele, te mere,

door V. D. MEERSCH beter geschreven geworden:

Ende pijndi harde, vele te mere.

[**Venijnt** 26], *vergiftig.* Elders ghevenijnd. Leven van Jezus 245: Ende al drinken si oc it dat ghevenynt es, hen sal hen nit schaden. St. Franc. 10117; Alex. V, 37, VIII, 553; Limb. VIII, 363.

Verbieden 292, *het recht ontzeggen, betwisten.* In overeenstemming met onzen Moralist wordt van „die Avonture" in Die Rose 6083 gezegd:

Want si keren moet haer rat Waer si wilt, te wilker stat:
Dat en mach hare niemene verbieden Van hogen, no van nedren lieden.

Verbliden 298, *zich verblijden, verheugd zijn.* Caerl e. El. 1156:

Dat hem die coninc beval, Seiden si Elegast al,
Die sere verblide van den woorde.

also **Verde** 383. Het woordje verde schijnt wel te moeten gehouden worden voor een in 't Mnl. meer voorkomende bijvorm van verre. Liever althans dan het gelijk te stellen met gheverde, dat op slechts ééne plaats (Renout 1109) voorkomt en met de twijfelachtige beteekenis van *snel, schielijk* verklaard wordt. Zie Mnl. Wdb. II, 1887 op *gewerde.*

Verde 693, *vrede.* Ferguut 3528, 4691; Limb. III, 229:

Sal ic heden u here werden, Want met payse ende met verden
Sal ic u houden altoes.

In 't Mnl. Wdb. op *derde* II, 126 wordt voor verden aanbevolen verde te lezen. — Dezelfde verplaatsing van de letter r vindt men in *scerde* (Ferguut 3544) en *schrede.*

Verdoemen 803, miede die verdoemt die ziele. De gewone beteekenis van verdoemen *veroordeelen, onzalig maken* schijnt mij toe hier niet best te passen. De afschrijver van het Auden. Fragm. (197) heeft, wellicht juist daarom, verdrinct gebezigd. Liever zou ik willen lezen verdoert, dat in beteekenis hetzelfde is als het een paar regels vroeger gebruikte verdullet; zoodat de Moralist alsdan zegt: „Wanneer een rechter geschenken aanneemt en zich daardoor laat omkoopen, dan wordt zijn verstand verdwaasd, te zeer beneveld om de waarheid te kunnen zien." KIL. verklaart verdooren door *versotten, infatuare,* d.i. *fatuum, stultum reddere.* En zoo vindt men dit gebruikt in Lksp. III, 3, 1163; III, 9, 119. Als grond voor deze emendatie mag gewezen worden op de uitdrukkingen

in de bl. 106 opgegeven parallelplaatsen: *Munus excaecat oculos iudicum. — M. turbat iudicium rectum. — M. involvit caligine mentem.* En daaruit laat zich verklaren dat de afschrijver van de Auden. Fragm. voor verdoemt geschreven heeft verdrinct, d.i. *versmoort.*

Verdoen 782, 979, *verkwisten, verbrassen, zijn geld slecht besteden.* Mnl. Dist. Caton. III, 9; Lksp. III, 21, 15:

Ten is gheen meer verloren goet Dan datmen bovenmate verdoet.

D. Doctr. II, 2893:

Want alse die mensche sottelec verdoet Sijn patrimonie ende andere goet,
Soe volghen hem vroech ende spade Armoede, breken, scande ende scade.

Van gelijke beteekenis is verdwasen.

(**Verdrincken** 197), is de variant van het straks afgekeurde verdoemen, en zal wel moeten beteekenen *versmoren* en (van den geest gesproken) *uitdooven.*

*(**Verdropyt** 314). Zie de Aant. op bl. 122.

Verduldich 895, *geduldig, lijdzaam.* Lksp. III, 3, 529:

Alse ghi plaghe hebt of ongheval, Suldi peinsen dat u dat al
Bi uwer verdienten coomt toe, Ende sult verduldich sijn alsoe.

Verduldicheit 900, *geduld, lijdzaamheid.* Hildegb. 223, 59.

Verdullen 801, *verblinden, iemands verstand benevelen*; verder *verdwasen, dwaas maken.* Eig. iemand dol of krankzinnig maken. KIL. *ad insaniam redigere.* Gloss. op MLoep. Zie op *verdoemen.*

Verdwasen sijn goet 780, 982, 984, 1039, *zijn goed doen verdwijnen, opmaken.* Van gelijke beteekenis als verdoen. Niwe Doctr. 1734 (waar van het bezoek der taverne op feestdagen gehandeld wordt):

Dus verdwasen si ende verrinnen Mer dan si ter weken winnen.

Vergramen 387, *toornig worden.* — hem vergramen 901, *zich toornig maken.* Zie gramen.

hem **Verheven** 553, *zich verheffen, hoogmoedig worden.* Sp. Hist. III, v, 55, 53. Vergelijk daarbij het Lat. *efferre se* d. i. *superbire*, met het partic. *elatus.*

Verhoghen 111, *verheugen, blijde maken.* Lksp. III, 20, 81:

Die hem selven mint, hi mint doghet Ende al dat sine ziele verhoghet.

Hildegb. 190, 132; 207, 15:

Want die hoop verdrijftet al, Dattie zomer comen sal,
Die die werlt zeer verhoghet.

Verholen. Eig. partic. van *verhelen,* doch als znw. sijn verholen 792, *zijn geheim.* Vd. verhoelne saken, Mnl. Dist. Caton. II, 22 en verholenheit van den rike gods, Leven v. Jezus c. 92. Zie beholenheit.

Verhouderen 422, *verouden* (zie letter H.) doch niet in de bet. van *verzwakken*, zijne kracht verliezen ten gevolge van ouderdom, zoo als H. d. H. 624, maar in de bet. van *duurzaam, bestendig zijn.* Mnl. Rijmspr. II, 59:

Die scalcheit leert in siere joghet, In hem veroudt selden doghet.

Waarvoor het bij Freid. 143, 6, heet:

Der hât vil selten staete tugent.

Verian 293, is de vorm van het impf. van *verjonnen* of *veronnen*, met de bet. van het praes. Zoo zegt Lksp. III, 14, 37:

Want van dichtene salic u mere Hier na segghen, ans mi ons here.

Walew. 4091:

Ic comer gherne, hebbies de macht, Ende jaens mi die Gods cracht.

Ibid.:

Hi hevet onrecht, dies hem verjan.

Verjonnen beteekent *gunnen*, *vergunnen*, doch kan ook in negatieven zin worden opgevat en dus beteekenen *niet gunnen*, misgunnen, (zoodat het gelijk staat met *wanconnen*, Segh. v. Jher. 1610). Rein 260:

Wie sal Reinaerde dat verjonnen Of hi ghestolen goet ghinc an?

Ferguut 1237:

Ic wil niet dats mi yemen veronste.

Onze Moralist zegt alzoo te dezer plaatse: „De fortuin is niet bestendig in hare daden; zij geeft ons hare gaven niet, maar leent ze ons; men mag haar alzoo niet kwalijk nemen, het recht niet ontzeggen, ze terug te nemen of soes verian d. i. *indien zij ons zulks niet gunt*"; waarvoor in Flor. e. Bl. 3169 staat *Fortune benijtse des.*

(**Verkeren** 328), *omkeeren*, *veranderen*. Esmor. 487:

Ic plach te segghen suster mijn, Maer dat moetic nu verkeren.

Verliesen sinen dienst 401, *vergeefsch werk doen*. Kil. verliesen den arbeyd, *frustrari laborem, oleum et operam perdere*. — Van gelijke beteekenis is pine verliesen, Lksp. III, 3, 483, en cost ende pine verliesen, D. Doctr. III, 1486.

Verlopene tale 237, *een onbedachtzaam woord*, wat met overhaasting gesproken werd. (Hd. *voreilige worte*, Lubben V, 398). In beteekenis bijna gelijk aan onuersien spreecken, D. Doctr. I, 200.

Vermalendien 254, *vervloeken*. Rein. 490:

So moete mi god vermalendien.

Alex. IV, 447:

Caym slouch Abelle doot End god vermalediden al daer.

Ferguut 3164; Lksp. III, 19, 76; Flor. en Bl. 755; D. Doctr. II, 3512.

Vermeten 279, *met zelfvertrouwen iets ondernemen*. — hem vermeten, met den genit. der zaak, 280, *zich tot iets in staat achten*. Hildegb. 93, 122:

Dus moet menich hem vermeten
Saken, die hi aventuert, Die hi swaerliken besuert.

Vernemel 415, *leergierig*, vlug in zich opnemende wat onderwezen wordt, *goed van aannemen*. Door Oudem. VII, 426 verkeerd opgegeven.

Vernoyen 620, *verdrieten* (Lat. taedere). Esopet XXXII, 13:

Die merket op eens anders pine, Te min vernoyt hem die sine.

Rein. 1364; Rijmb. 5687, 33113.

hem **Verrechten** 133, *zich verweren*, *zich verdedigen*. Esopet XX, 33:

Hi es sot die daer begint vechten Daer hi hem niet en can verrechten.

Enen verrechten 482, *voor iemand partij kiezen*, het voor iemand in rechte opnemen, *iemand verdedigen*.

Versaden 1019, 1026, *verzadigd worden*. Evenals vervullen.

Verstandel 77, *verstandig*. Lksp. III, 2, 84; MLoep III, 42:

Den verstandelen ist ghenoech Geseit mit corten overlope.

met welke woorden bedoeld wordt wat bij Plautus Pers. IV, 7, 19 en Terentius Phorm. III, 3, 8 heet: *Dictum sapienti sat est.*

Verstant 992, imperat. van verstanden (zie standen), *verstaan, begrijpen*. Brab. Yeest II, 3, 88:

Als dit grave Willem hadde verstanden.

Vervullen 1030, *vervuld, vol worden*, (evenals versaden). Rijmb. 28926:

Doe mochtemen horen vervullen Al die stat met groten weene.

Verwassen 830: al verwast di dijn moet, *al voelt gij uw hart opzwellen*, u te machtig worden, d.i. uw toorn opkomen; eig. *toenemen, grooter worden*. Kil. verwassen, *excrescere, percrescere, adolescere*. Lanc. 6667:

Mi verwies mine herte, ende ic gaf Al erre antworde daer af.

Verwerren 556, *tegen elkander opzetten, in twist en verwarring brengen*. Kil. *intricare, perturbare*. Ohd. *verwirren*. Brant, Narrensch. VII, 1:

Mancher der hat grosz freüd dar an Das er verwirret yeder man.

D. Doctr. II, 726, waar van de „quade tonghe" gezegd wordt:

Si verwerret oude ende jonghe,
Man ende wijf, kind ende vader Ende daer toe die ghemeinte algader.

Kausler wil hier gelezen hebben vererren, *boos maken*. Walew. 9145

Dat seidi om hem te vererren.

Zie de Aant. bl. 94. — Nog eene andere lezing verdient vermeld te worden, t.w. verwercken, (d.i. *van zich afkeerig maken, de gunst verliezen van*, zie D. Doctr. II, 694; III, 790, 1444; Hildegb. 235, 17.) — die voorkomt in de Mnl. Dist. Caton. II, 29:

Die verwerct siin ghebueren Het wert hem dicken tsuere.

waar de Antw. uitgaaf verwecket geeft, dat dus als eene vierde lezing te beschouwen is. Eene ruime keus, voorwaar, uit vier ww. die elk bijna evenzeer zouden kunnen geduld worden.

Viant vter hellen 139, *de duivel*; die ook wel alleen die viant genoemd wordt. D. Doctr. III, 1956; Rein. II, 2288; St. Franc. 1547 e. e. Huydec. op Stoke III, 37 en 462; Walewein 3956 noemt hem:

Den groten duvel uter helle.

Viere 547, 554, gewone vorm van het telwoord *vier*, zoowel in, als buiten het rijm. Zie Mnl. Rijmspr. II, n. 18; Lucid. 4903; Rose 7124. Ook nog gebezigd in de Stat.-Vert., Spreuk. XXX, 18.

Vlaen 853, *villen*. Kil. *deglubere, pellem detrahere*. Walew. 8568:

Eer soudic mi laten vlaen; Eer ict ghedoghede motict verweren.

Goedthals, Prov. anc. Flam. et Fr. p. 56 (Meijer Oude Nederl. Spr. bl. 72):

So vele heeft hy die tbeenken haudt, als die tschaepken vlaedt.

Autant faict cil qui tient le pied, q̄ cil qui escorche.

welk spreekwoord beteekent dat beide, èn hij die een (gestolen) schaap vilt, èn hij die daarbij behulpzaam is en de pooten vasthoudt, dezelfde straf verdienen, of, zoo als dit door Jo. Aegid. Nucer. in de vertaling der Prov. Gallic. p. 10, gezegd is:

Pellem vellenti par poena pedemque tenenti.

Vlien 346, 349, *vluchten, vlieden.* — 203, 759, 957, *ontvluchten, vermijden.* — 339, *van sich afweren, afslaan,* weigeren iets aantenemen.

Volghen 976: ledichede volghet wiuen, d.i. maakt dat men vrouwen gaat naloopen. Zie Mnl. Wdb. op *dragen* II, 375.

Vorbaer 549, 676, *voornaam, aanzienlijk*; superlat. vorbaerste 733. In den Rijmb. 29749, 29879, heeten de aanzienlijkste inwoners eener stad die voorbaersten vander stede. HUYDEC. op Stoke II, bl. 116; Limb. II, 773:

Here, so doet dan ontbieden Die vorbaerste van uwen lieden.

Vor di 857, *voor uwe oogen, in uwe tegenwoordigheid.* Het tegenovergestelde is bachten, *in uwe afwezigheid, achter uw rug.*

Voren gaen 674, *vooraan gaan.* Flor. e. Bl. 3236:

Blancefloer hietse omt water gaen, Si soude voren gaen metter dwale.

Prov. Comm. 192, 433:

In diepe voeren moet die knape voer gaan.
Per vada profunda servus precedat in unda.

Vort = *voort* d. i. *verder*; met verba samengesteld, b. v.:

Vort bringhen 1067, *verder brengen, voortvertellen,* aan anderen mededeelen. Sp. Hist. I, VIII, 36, 187:

Goede mare soutstu vortbringen, Maer niet van dinen dinghen.

Spieg. d. Jong. 371:

En brenct niet voort eens anders quaet, Sijt altijt hoesch ende siende blint.

Van gelijke beteekenis als voort zegghen, Lksp. III, 3, 116:

Heimelicheit, die u gheschiet, En suldi voort zegghen niet.

Vort leeren 416, *verder, aanhoudend voort leeren.* — leere vort, *bestudeer verder* het vroeger geleerde.

Vort tellen 78, *verder vertellen,* aan anderen mededeelen.

Vort wisen 29, 48, *verder, aan anderen mededeelen,* onderwijzen.

Vouden. Eig. *vouwen, dubbel leggen* (Lat. *plicare*); Vd. *buigen.* — 738: deen been vouden, *met één been knielen* (Lat. *flectere genu, inclinare*). — 670: teen knie ouer tander vouden, *de eene knie over de andere leggen.*

Vrach 414, 681, 705, imperat. van vraghen; evenals drach van draghen.

Vray 986, *waar, echt, geloofwaardig* (Fr. *vrai*).

Vri 1091, *vrij man,* zijn eigen meester, onafhankelijk. Lksp. III, 3, 121. Zie ander.

Vroet 128, *wijs, verstandig.* HUYDEC. Pr. III, 41. — De comparat. vroeder 269, *verstandiger.* Esopet XXXIII, 11:

Tkint es te beter ende vroeder, Horet na vader ende na moeder.

Het tegenovergestelde daarvan is onvroeder, *onnoozeler.* Walew. 9077.

Vroetscap 23, 28, 35 e.e. *wijsheid, verstand, wetenschap.* — vele vroetscepen 1056, *veel wijsheids.*

Vrome 38, 41, 360, 563 e. e. *voordeel, baat, nut.* Hildegb. 32, 163 e. e.; Rose 4984:

Niemen mint dan om sine vrome Ende hoe hi te groten goede come.

Clignett, Bijdr. 90; Lksp. Gloss. — Het tegendeel is o n v r o m e, *schade, nadeel.* D. Doct. II, 3017; Lksp. III, 20, 52.

Vromen 974, *nuttig zijn, baten, tot voordeel strekken.* Lksp. III, 3, 679:

Dat ghi vroedelike leeft Van dien dat u God gheeft,
Dat moet u emmer vromen.

Ibid. III, 16, 146; Rein. 962; Clarisse, Aant. op H. d. H. bl. 125; Hildegb. Gloss.

Vrouwe 722, 743, 748, *meesteres, gebiedster.* (Lat. *domina*), het vr. van *heer*, terwijl *wijf* het vr. is van *man.* Hildegb. 88, 70:

Waer om soe doestu onbescheit... Die heer den knecht, die knecht den heer,
Die vrouwe der maecht, die maecht der vrouwen?

Caerl en El. 67:

Ic ben here, mijn wijf es vrouwe.

Vrucht maken 30, *vrees en eerbied inboezemen, godsvrucht opwekken.* V r u c h t en v r o c h t werd vroeger veel gebruikt voor *vrees, angst.* Walew. 9292; Alex. III, 12; D. Doctr. II, 3269:

Menich es gestoruen van vruchte Om dat hi de doet te zere duchte,

doch is thans alleen overig in *godsvrucht.* Zie Mnl. Rijmspr. I, 34; II, 20. — Geheel in onbruik is geraakt het ww. v r u c h t e n (Hd. *fürchten*), *vreezen.* Men vindt het in Walew. 10551, in De maghet van Ghend (Ovl. Ged. II, 105) 18; Alex. VI, 304:

Ooc vruchtic in minen sinne Dats den coninc iets vernoie.

Sp. Hist. I, viii, 58, 31 (Zedelessen 239):

Hope niet vele, vrucht niet te sere, Oftu wilt bliven in dine ere.

Vulleesten 282, *voleindigen, volbrengen*; meestal geschreven v o l l e y s t e n, van het znw. v o l l e i s t, *hulp.* Zie Clignett, Voorr. v. d. Teuthon. bl. XXXI, 1; MLoep II, 1648; Limb. V, 1965:

Siet her coninc, nu ben ic hier, Alse goet ridder ende fier
Te volleistene miin gelof.

Ook vindt men daarvoor l e y s t e n. MLoep IV, 1888:

Hij en sal leysten sijn begheren.

Vuul (v u l) 906, *vuil, schandelijk, leelijk.* Hildegb. 26, 98; 160, 326. — V u u l h e i t 958, *vuilheid.*

W.

Wachten 492, 713, *zich in acht nemen, zich van iets onthouden.* — h e m w a c h t e n 887, 1050, *zich hoeden*, vooral uit vrees. — h e m w a c h t e n v a n i e t (met genit.) 539, *zich voor iets hoeden.*

Waer 681, *waarheen, werwaarts.* Rein. 1660:

Oom, dat encan ic niet verstaen, Waer ghi dese tale keert.

Waerscepen 487, *tracteeren*, op een feest of maaltijd onthalen. Zie w e r s c a p.

te **Waert.** Een bijwoord, dat achter een door t e geregeerd woord pleegt gezet te worden om de richting nog nader aan te duiden; 356: g h e e r e d a e t, d i e t e d i w a e r t n i e t n e g a e t, *geene daad, die u niet aangaat*; eig. die niet tot u komt, die u niet raakt. — 698: d i e v a e r t t e P a r ij s w a e r t, *die naar P. reist*. Zoo ook *te Vrancrike waert* in Lksp. II, 48, 1069. Op gelijke wijze wordt in 't Latijn de praep. v e r s u s gebruikt, die ook achter den casus moet gezet worden; zooals *ad Oceanum versus* bij Caesar B. G. IV, 32; *in Italiam versus* bij Serv. Sulpic. in Cicer. Ep. ad Fam. IV, 12, 1; *in Galliam versus* bij Sallust. Catil. 56, 4. Doch veelvuldiger dan het Lat. *versus* is het gebruik van w a e r t bij de Mnl. dichters; zoo toch vindt men o. a. t e G o d e w a e r t, D. Doctr. III, 1518; t e r h e l l e n w a e r t, Hildegb. 236, 25; t e h o v e w a e r t, Theoph. 675; t e n h o n d e w e r t, Esopet XVII, 4; t h u u s w e r t, Hildegb. 61, 23; t e r s a l e w a e r t, Walew. 8066, 11023; t e n s e r p e n t w a e r t, Alex. V, 550. — In meer dan één opzicht kan dit t e - w a e r t vergeleken worden met het vroeger besproken i n - b i n n e n. — Ook thans nog zegt men: *thuiswaarts gaan*.

[z o **Wair ende dair** 74]. Vermoedelijk beteekent dit *overal waar*.

Walsch 4, 5, *Fransch*. Rein. 7:

Dat hi die vite dede soeken Ende hise na den walschen boeken
In dietsche dus heeft begonnen.

Walew. 11141:

Ons orcont die walsce tale.

Wan 924, imperf. van w i n n e n, *verkrijgen, deelachtig worden*. Evenzoo g e w a n van g e w i n n e n. Stat.-Vert. Genes. V, 3, 4, 6, enz.

Wandel 290, *onstandvastig, veranderlijk*. Mnl. Dist. Caton. III, 5; Alex. VII, 165:

Wie wandele es die aventure.

Ibid. II, 421:

Wandelre dan een wint.

Wandelen 991, *verkeeren, omgang hebben*. Lksp. III, 4, 509:

Aldus sal arm ende rike Wandelen met sinen ghelike.

Rein. II, 5919. Elders in dat gedicht ook w a n d e r e n geschreven 6567:

Want ghi wandert onder die goede.

Wanen 230, 1072, *vermoeden, veronderstellen, meenen*. Ferg. 876, 2889; MLoep I, 826:

Dat suldi weten ende niet wanen.

Wanen 681, *van waar*. Ferg. 1291; Kar. de Gr. I, 1007:

Die hertoge seide: Nu segt mi, Lieve kinder, wanen comdi?

Limb. IV, 1304:

Dandre seide: Wanen quam hi hier.

Rein. 2139. — Zoo ook d a n e n, *van daar*. Beatr. 249, 803; B. v. d. Houte 444; Walew. 8064.

(t e **Wanke gaen** 193), *onstandvastig zijn*, aan het wankelen gebracht worden, *twijfelmoedig handelen*. — Dezelfde beteekenis heeft w a n c k e l s ij n. D. Doctr. III, 1707:

Elc man sal sijn herte maken Vrome ende manlijc in sinen saken,
Ende niet wanckel sijn daer inne, Maer ghestadech sijn van sinne.

Het woord w a n c, *weifeling*, en w a n c k e n, *weifelen*, is uitvoerig besproken in Gloss. op Lksp.

Wanconst draghen 816, *wangunst koesteren, bij zich hebben, wangunstig zijn*. Mnl. Wdb. op d r a g h e n. Wapene Rog. 1384:

Die den vraghene wanconst dreghet, Leeringhe es in hem ontweghet.

n e **Ware** 349, *daarentegen*.

t e **Waren** 785, *waarlijk, in waarheid*; eene weinig beduidende verzekering. — Aan het einde van het vers staande is het niet meer dan een stopwoord, om het rijm te hulp te komen. HUYDEC. op Stoke I, 358; Aant. op Mnl. Rijmspr. II, 92.

Wassen 119, *groeien, grooter worden*, in macht of aanzien toenemen. Rijmb. 22504; (Joann. III, 30); Rein. 7663:

Hi heeft ghelaten een groot gheslacht, Die altoos wassen ende risen in macht.

Wat dinghe eist dat 886, *wat reden is er dat, waarom is het*. (Lat. *quid rei est*, d. i. *quae causa est, quare est quod*).

Wattan 171, een uitroep: *Welnu, hoe zoo? wat wonder?* KIL. w a t i s t d a n, *quid tum?* Rein. 245, 1290; Alex. VIII, 381; Limb. III, 570.

Wedergheuen 1106, *teruggeven, vergelden*. — 1113: o m w e d e r g h e u e n h o p e n, (namelijk van een ander, dus: *terug krijgen*), *vergolden worden*.

Wederhebben 1115, *terugkrijgen, vergolden worden*. D. Doctr. II, 2343

Soe wie sinen vrient doet verstaen Dat hi dore hem heeft ghedaen,
Ende dat hem toent, lude oft stille, Dats een teken, dat hijt wille
Weder hebben, alsict versta.

Wedersegghen 592. Eig. *tegenspreken*; vd. *weigeren, van de hand wijzen*. Lksp. IV, 4, 45; Rein. 2283; Esopet XXV, 13:

Hets recht, die wederseget tgoede, Dat hi hebbe armoede.

CLIGNETT Bijdr. bl. 186; Hildegb. Gloss.

Wedertrecken 293. Dit ww. beteekent elders wel *onttrekken, onthouden* (zie b.v. Lksp. III, 8, 29), doch hier blijkt uit het verband, dat het moet opgevat worden in de bet. van *terugnemen* (eig. iets *terugtrekken*); immers zegt onze Moralist: „De Aventure geeft niet hare giften aan de menschen, maar leent ze hun slechts; daarom mag men het haar niet ontzeggen het geleende terug te nemen." Zoo wordt 's menschen leven beschouwd bij Cicero Tusc. I, 39, 93; *Natura quidem dedit usuram vitae tamquam pecuniae, nulla praestituta die. Quid est igitur, quod querare, si repetit, quum vult? Ea enim conditione acceperas*. Vergelijk ook Lucret. III, 983 en Consolatio ad Liv. Aug. 369:

Vita data est utenda: data est sine fenore nobis
Mutua, nec certa persoluenda die.

Wederwenden 724, *terugkeeren*; in de Auden. Fr. 134, w e d e r k e r e n.

Weeldich 1091, *krachtig, welvarende, in weelde verkeerende*; vd. *gelukkig*. Hildegb. Gloss. op w e l d i c h. Lev. o. Heren 105:

Dat deen weent en dander lacht, Deen weeldich ende dander onmacht.

Esopet XXV, 12:

Dus hebben die pude ghevaren, Die te voren weeldich waren.

Deze vorm van het woord is nog behouden in de St.-Vert. Psalm CXXIII, 4; Jesaja XLVII, 8.

Weeren 419, 421, *afweren, te keer gaan*.

[**Weiten** 6], *weten*, evenals heiten, *heeten*. Walew. 4718:

Maer weit ghi wat ic name gherne.

Wel comen ende wel gehort 1094, *welkom en gaarne gehoord*. Het eerste woord, dat menigmaal voorkomt, vindt men bij Hildegb. 113, 161 wel ghecomen, en elders willecomen geschreven, in Rein. 1073; Caerl e. Eleg. 1193; Walew. 10253; Theoph. 677, 723. Zie VERDAM aldaar bl. 139. — Het andere, wel gehort, dat zeker niet veel zal voorkomen, heeft eenige overeenkomst met het Latijnsche *bene audit*, d. i. *klinkt goed, heeft een goeden klank, wordt algemeen geprezen*.

Wenden 1002, *sich wenden, omkeeren, veranderen van richting*. MLoep I, 726:

Als daventuir ten quaetsten went, Dats een haestich anevanc
Ter minnen.

also **Werde** 383. OUDEMANS VII, 922 geeft aan deze uitdrukking de beteekenis van *evengoed*, welke wel aannemelijk zou zijn, kon ze maar bevestigd worden door opgave van eene of meer andere plaatsen buiten de verzen van onzen Moralist, die aldaar abusievelijk — als behoorden zij tot Die Rose — geciteerd zijn. Zie also Verde.

der **Werelt seden** 12, *algemeene seden*, gedragslijn die in het maatschappelijk leven door ieder behoort gevolgd te worden. Zoo spreekt de D. Doctr. II van goeder liede sede.

Wersceep 571, 611, *feestviering*. Waarin deze bestaat, leert men uit den D. Doctr. I, 133:

Minne oec ende vrienscap Vergaderen dicke in werscap,
Dats, tsamen drincken ende eten.

St. Brand. 1340; MLoep III, 1082:

Ende op sulken dagen meest Hilden si werscap ende feest.

Enen werscap maken 766, *voor iemand een feest, een maaltijd aanrichten*. Zie waerscepen.

Wert hebben 460, *in waarde houden, hoogachten, beminnen*. Kar. de Gr. I, 1976:

Want hi heeft die vrouwe wert.

Esopet XVIII, 3:

Om dat hi (di rijc man) hadde den hont soe wert,
Droech desel nijt ten honde wert.

Walew. 5334:

Lief hebben ende waert.

Wert worden 776, *geëerd worden*. — Het tegendeel 72 onwert worden en 835 onwaert sijn, *veracht worden, niet in tel zijn*.

Wert 619, 711, *gastheer, heer des huizes*. Flor. e. Bl. 1638; Esopet XXXVII, 12. Zoo ook waert, Walew. 4748, 10550, waar die persoon een paar regels vroeger genoemd wordt die castelein.

men **Wertre** 72, *men wordt er*.

Wete God 201, 435, *God moge het weten, God zij mijn getuige*. Eene nadere bevestiging van 't geen gezegd is. Het is dus bij wijze van eed: ik verzeker het u, ik bezweer het u. — Elders vindt men: God weet. Zie Mnl. Dist. Caton. II, 13; Rein. 1143, 2915; Alex. II, 500, V, 583; Limb. II, 999, 1035, X, 303, XI, 777; Rose 9859; St. Franc. 4341; Mnl. Wdb. II, 2016.

Weten, gevolgd door een ww. in den infinitief, heeft in 't Mnl. de kracht van den imperatief of hortatief van dat ww., zoodat 15: weten bidden beteekent *laten wij bidden, welaan, dat wij gaan bidden!* Zie HUYDEC. op Stoke II, bl. 330. Zoo ook Seghel. v. Jherus. 2765:

Weten maken den man ende ymagineren Na onse ghelike, sprac die Here.

welke woorden de vertaling zijn van de beide voorafgaande verzen:

Faciamus hominem ad ymaginem Et secundum nostram similitudinem.

Meer voorbeelden van deze spreekwijze worden aldaar in 't Gloss. door VERDAM opgegeven, waarbij nog zouden te voegen zijn: Alex. IX, 184:

Wi willen doch wat doen te waren!
Weten varen in dit eylant, Daer in es menech viant.

en een zestal plaatsen uit Walewein, t. w.:

6409: Weten peinsen om die ere!
6875: Weten hen volghen sonder sparen!
7090: Weten senden enen bode binnen.
8028: Dander sprac: Here, weten gaen!
9299: Weten nu gaen al te hant.
9388: Weten varen, ic bids ju sere.

Weten 882: vroetscap leghet — in die herte diese weet. De beide laatste woorden kunnen beteekenen: òf, als men ze weet, d. i. *als men ze bezit*; òf, in het hart, dat die wijsheid heeft.

Wetentheit 549, *wijsheid, bekwaamheid, wetenschap.* St. Franc. 10480; Ferguut 2153:

Hare wetenthede, hare hovescheit groet, Hebben hem brocht in groter noet.

dats wetenthede 764, *dat is verstandig*, een bewijs dat men weet hoe het behoort. Zoo ook in Die Rose 7140, dat es vroetheide. — Thans is *wetendheid* niet meer in gebruik; doch wel *onwetendheid*, onkunde.

Wile 932, *tijd, tijdstip, uur.* STEENW. Aant. op Maerl. Sp. Hist. II, bl. 65. Daarvan de spreekwijzen: bi wile 10, *bij wijlen, somtijds, eenige malen.* Heelu 1867. — die wile dat 489, 635, *terwijl, zoolang als.* Limb. II, 121; Heelu 470; D. Doctr. I, 863. — (al de wile dat 99). — vptie wile dat 924, *op dat tijdstip toen.* — some wile 1103, *somwijlen, somtijds, nu en dan,* Mnl. Dist. Caton, II, 28. — Hiertoe behoort ook de adverbiale uitdrukking wilen, *weleer, in vroeger tijd.* Sp. Hist. I, II, 41, 28; Beatr. 299 Lksp. III, 3, 1135:

En verwit ooc niemene das Dathi wilen een quaet mensche was.

Thans zegt men nog wijlen, als van een overledene gesproken wordt. D. Doctr. I, 43:

Met autoriteyten al beweuen, Die de wise meestre wilen screuen.

Willike 1107, *gewillig, vrijwillig;* hetzelfde als ghewillike.

(**Wiltmis gheloUen** 150) = wilt mi des, *wil mij desaangaande, in dit opzicht,* vertrouwen.

Winnen 838, *door arbeid den kost verdienen.*

Winnen 434, hetzelfde als 448: wennen, *sich iets aanwennen, de gewoonte van iets aannemen.* Zie de Aant. bl. 83. — Het tegenovergestelde is 430: ontwennen, *afleeren*; ook ontwonen geschreven; zie 964.

Wisen 21, 992, *aanwijzen, onderwijzen.* Zie ook vort wisen. Rein. 2067:

Nochtan horet alle, ghi heren: Laet u wisen ende leren.

Lev. o. H. 1052, 1112; Lev. v. Jezus c. 19, 22.

Wissel doen 1116, *ruilhandel drijven*, zóó handelen dat men eene gelijke waarde terugkrijgt.

[**Wit** 92], Kil. w i t, *wet*, lex. Hildegb. 5, 208:

Omt recht te houden na der wit.

De verwisseling der beide vokalen vindt men ook in w i n n e n, *wonnen*; h i l l e, *helle* Lev. o. H. II, 4467. en omgekeerd in l e t, *lid*. Walew. 9704, 9827; Ferg. 318:

Een let en dorsti niet verroeren.

Witen 108, *wijten, ten laste leggen, toerekenen* (Lat. *imputare, causam mali in aliquem reicere*). Mnl. Dist. Caton. I, 23; Rein. II, 191; Rijmb. 12964:

Dat moeghen si siere quaetheid witen.

Flor. e. Bl. 1102; V. d. Zielen e. L. 119:

Maer dat ghijt al sout witen mi, Dat ware onrecht, seggic di.

Wiuen 778, *dienstmaagden*, (in tegenstelling van b o d e n, d. i. het mannelijk dienstpersoneel des huizes. Zie bij b o d e). In die beteekenis vindt men veel d i e n s t w ij f. Walew. 3716, 3896; Limb. III, 1104:

Ane mi hebdi emmermere Een dienstwiif waer ghi vaert.

Zie Mnl. Wdb. II, 168. Ook wel i o n c w i u e. D. Doctr. III, 1461:

Knechte ende ionc wiue, twaren, Die te minen dienste waren.

Wort (meerv.) 354, *woorden*; evenals d i n c, *dingen*. Alex. VII, 393:

Qualike bequamen dese woort Dien ghonen, die se hebben ghehoort.

Ibid. VIII, 643:

Dus sijn dies aerms menschen woort, Al sijn si goet, luttel ghehoort.

Lksp. I, 25, 98; Limb. VIII, 1128; Ferg. 1739; B. v. d. Houte 221; Esopet IV, 16, IX, 18; Theoph. 1783. — Er waren vroeger veel meer woorden dan thans, die een meervoud hadden, aan het enkelvoud gelijk. Het is thans vooral in gebruik bij woorden die maat beteekenen, als: *jaar, uur, duim, voet, pond, kan* enz. Zie Clignett, Bijdr. bl. 183; Van Wijn, Aant. op Heelu bl. 13; Gloss. op Prov. Comm. v. *pluralis*.

op **Wouker geuen** 1118, *woekerhandel drijven*, zich voorstellen meer te zullen terugontvangen dan men gegeven heeft. Zoo zegt men van voorgeschoten geld w o e k e r n e m e n, *buitengewone, ongeoorloofde renten bedingen*. Rijmb. 25099:

Want die wet verboot ooc mede Dat gheen Joede woeker name
Van den andren.

waar gedoeld wordt op Levit. XXV, 36; Deuteron. XXIII, 19 e. v.

Wrochte 972, impf. van w e r k e n, *iets verrichten*. Rein. 1332; Lksp. I, 12, 78; I, 25, 68; MLoep IV, 1513; Walew. 2220:

Jc wane men niet in boeken ne las Daer Walewein alsulc wonder wrochte.

Hildegb. 184, 91:

Want ic bleve hem gaerne by, Wrochte hi nae die wille mijn.

Elders ook w r a c h t e. Alex. VII, 1089; Limb. VI, 2444; Flor. e. Bl. 210. Zie Verdam op Theoph. bl. 128.

